Mihail Kogălniceanu

SCRIERI

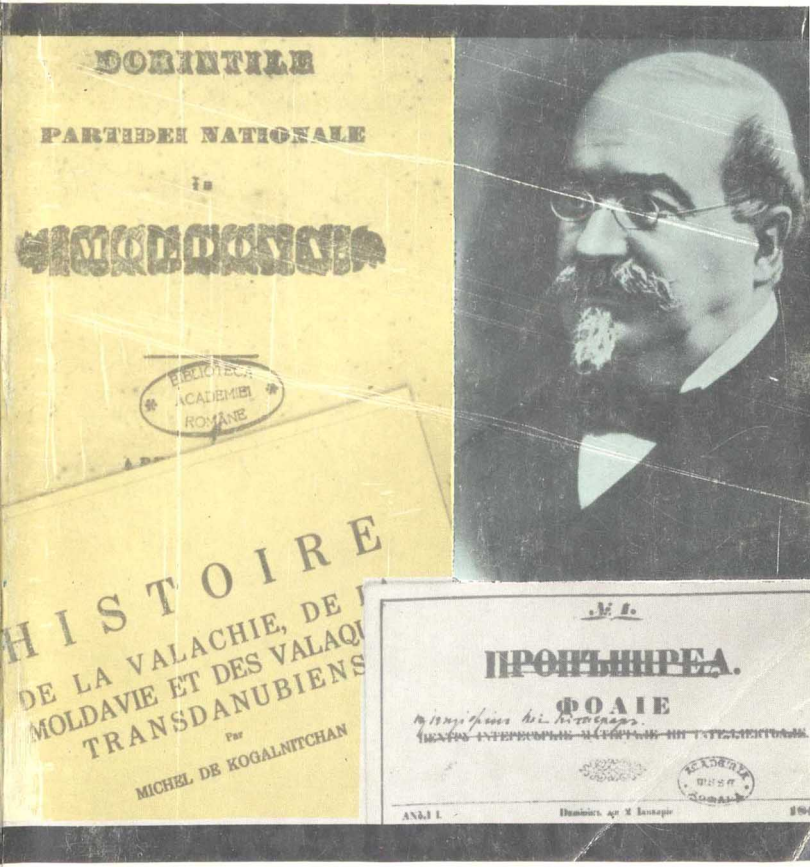

Lyceum

https://biblioteca-digitala.ro

Mihail Kogălniceanu

SCRIERI
LITERARE, ISTORICE, POLITICE

Texte alese și studiu introductiv
de GEO ȘERBAN

EDITURA TINERETULUI

https://biblioteca-digitala.ro

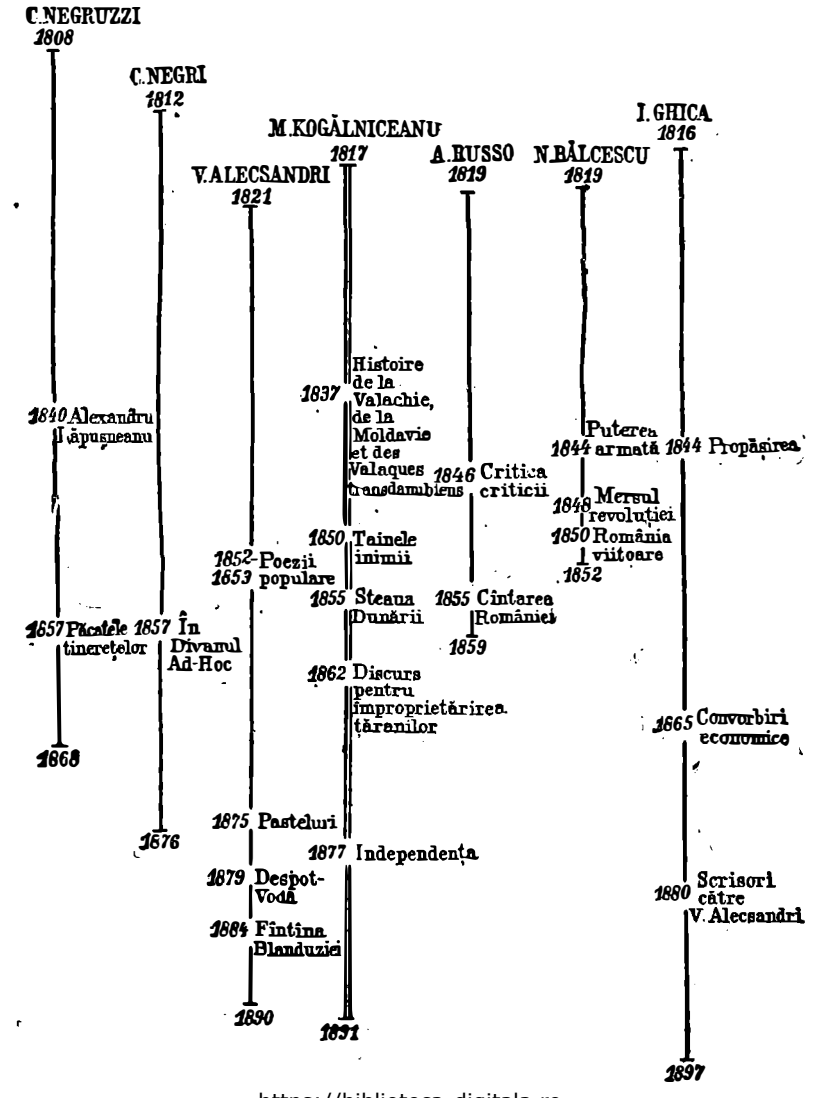

https://biblioteca-digitala.ro

Împlinirea — la 6 septembrie anul acesta — a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu găsește personalitatea sa aureolată de o glorie ce începe să fie recunoscută și în afara hotarelor țării. Organizația mondială Unesco *a înscris această dată în calendarul ei de sărbătoriri în semn de omagiu adus cărturarului și omului de stat care a năzuit, de-a lungul unei prodigioase activități, să înlesnească poporului său a se împărtăși din cele mai valoroase cuceriri ale culturii și civilizației omenirii spre a-și aduce astfel din plin contribuția lui originală la îmbogățirea patrimoniului universal. Exponent al unui moment de consolidare a statului național, luptător neabătut pentru o Românie independentă și suverană, Kogălniceanu concepea realizarea acestor țeluri în condițiile unei permanente comunicări și colaborări între popoare, nutrind convingerea fermă într-un progres întemeiat tocmai pe stingerea conflictelor și anularea exclusivismelor. Convingerea aceasta rezulta limpede încă din 1855 cînd definea rolul presei în lupta ideologică de formare a conștiinței publice ca un mijloc ce „zguduie și surpă în fiecare zi vechea barieră a urelor naționale și pregătește așa triumful fraternității universale care, într-o zi viitoare, are a face din neamul omenesc o singură familie mare".*

Cu privirile ațintite spre viitor, Kogălniceanu a fost înainte de toate un om de acțiune, puternic ancorat în realitățile vremii sale, avînd — dintre toți acei înflăcărați patrioți cu care împreună reprezintă pleiada „grupului 48" — cea mai întinsă activitate practică. Învățat, posesor al unei frumoase culturi literare și istorice, el s-a angajat de tînăr în vîltoarea frămîntărilor politice, înțelegînd să dea ideilor sale o aplicație imediată.

https://biblioteca-digitala.ro

Nici cu doi ani mai vîrstnic decît Alecsandri, decît Russo și Bălcescu, fiul vornicului Ilie Kogălniceanu a cunoscut o evoluție, în multe privințe, asemănătoare cu a acestora. Născut la Iași, în 1817, a copilărit și primit cele dintîi instrucțiuni pe cînd în societatea moldovenească se manifesta tot mai evident anacronismul relațiilor feudale, cu acapararea puterii de către o boierime abuzivă, obtuză și rapace, ostilă oricăror transformări. Tinerețea sa, dornică de emancipare, va fi fost contrariată de stagnarea silită, de mentalitatea retrogradă, de despotismul cercurilor dominante ce mențineau poporul și țara în condițiile unei existențe înapoiate. Cînd, în 1834, Kogălniceanu este trimis să-și completeze studiile în străinătate, el are prilejul să compare stările de la noi cu realități din țări aflate pe o treaptă superioară a dezvoltării economico-sociale, unde burghezia în plină ascensiune impusese boierimii reforme capitale. El vede privilegiile aristocratice dărîmate, claca desființată, o prosperitate reală bazată pe comerț și industrie, o nouă civilizație născînd și începe să dorească cu toată ardoarea ca aripile acesteia să se întindă și asupra compatrioților săi.

S-a păstrat, din perioada studiilor în străinătate, o bogată colecție de scrisori trimise în țară tatălui și surorilor. Excelent document psihologic al unui proces de grabnică maturizare a conștiinței, corespondența lui Kogălniceanu reflectă seriozitatea preocupărilor sale, însușirea unor convingeri înaintate și o vigoare surprinzătoare în susținerea lor. „Dragele mele surori — scrie el la 5 mai 1837 din Berlin — dacă am venit în străinătate nu am făcut-o pentru a învăța să merg la vînătoare; exercițiul acesta l-aș fi putut deprinde în Moldova mai bine decît în Prusia, unde vînătoarea nici nu este dată tuturor. Să vîneze alți juni, ca domnul Răducanu și cei de o teapă cu el! Pentru așa ceva sînt născuți; dar, spuneți-mi, fi-va numele lor celebru și lăsa-vor ei amintiri glorioase după moarte? Nu, scumpele mele surori; acești oameni nici nu trăiesc, vegetează. Pentru mine, nu în vînătoare constă cariera; să muncesc zi și noapte... aceasta este menirea mea. Reîntorcîndu-mă în Moldova n-am să păsesc să arborez luxul și fastul; dacă odată îmi voi revedea patria, aceasta va fi ca s-o servesc și să-i sacrific viața mea, de va trebui". Fi-

https://biblioteca-digitala.ro

reasca exaltare juvenilă prezentă în aceste rînduri, nu umbreşte înălţimea sentimentelor şi fermitatea de caracter ale celui ce le aşterne. Din străinătate trimite ştiri în legătură cu tot ce a văzut vrednic de atenţie, cerînd să i se comunice, în schimb, informaţii despre întîmplările Moldovei, la amintirea căreia se înflăcărează şi dă glas speranţelor sale de propăşire. O ştire din presa franceză cu privire la recunoaşterea suveranităţii principatelor dunărene îi umple inima de nădejde şi-l îndeamnă să se adreseze îndată tatălui : „În gazetele din Franţa se vorbeşte foarte mult de Moldova şi de Valahia. Deunăzi am citit că aceste principaturi s-au cunoscut neatîrnate de Anglia şi de Austria, că Turcii n-au a mai lua bir de la Moldova. Foarte mult m-am bucurat de aceasta, căci dacă aşa este, atunci vom fi şi noi un norod slobod şi ocîrmuiţi de domnii noştri, neavînd a pleca capul sub jugul Turcului". (Scrisoarea din Lunéville, 18/6 aprilie 1835). Dacă scrisorile către părinte sînt strategic reţinute, menajînd susceptibilităţile vornicului, în cele către surori Kogălniceanu nu mai ezită să-şi mărturisească deschis crezul dobîndit, radical deosebit de mentalitatea boierească şi de obiceiurile statornicite în ţară. „Meritul e acela care indică adevărata distincţie : naşterea nu înseamnă nimic", explică el surorilor spre finele lui 1835. Un an mai tîrziu, cu aceeaşi decizie, susţinea răspicat : „Toţi oamenii sînt egali". Pentru ca la începutul lui februarie 1837 să revie pe larg şi mai înverşunat : „Adevărata civilizaţie constă în iubirea patriei şi a aproapelui, în respectul legilor, în abolirea sclavajului care se mai păstrează încă în ţară la noi, spre ruşinea noastră, în egalitatea persoanelor, fără deosebire de rang şi de naştere..."

Asemenea profesii de credinţă vesteau de pe acum orientarea lui Kogălniceanu opusă intereselor boierimii oligarhice. La întoarcerea în ţară — care se petrece în primăvara lui 1838 — fiul vornicului, eliberat de optica îngustă a clasei dominante, era apt să se apropie de năzuinţele maselor populare şi să le slujească. Începutul fusese făcut în lucrările publicate la Berlin, un an mai înainte. „Schiţă asupra obiceiurilor şi limbii ţiganilor", pe lîngă interesul strict documentar, lasă să se simtă indignarea autorului faţă de clasa care tolera şi profita de

https://biblioteca-digitala.ro

existența țiganilor robi, iar volumul de istorie a Țărilor Românești furniza nu numai o dovadă a întinselor cunoștințe dobîndite de cercetător, ci și un elogiu adus poporului trudit și nedreptățit de veacuri de-a rîndul. Domnul Mihai Sturza intuiește caracterul subversiv al istoriei și caută să-i întîrzie cît mai mult apariția.

De aci înainte, activitatea lui Kogălniceanu avea să se ciocnească în repetate rînduri cu restricțiile oficiale puse la cale de mărimile boierești înspăimîntate de perspectiva prăbușirii rînduielilor feudale. Încercărilor de a lumina opinia publică în privința acelei „adevărate civilizații" întemeiată pe principiile revoluției burgheze de libertate și egalitate, dorinței de a spulbera prejudecățile de castă și prin asta de a pleda în favoarea dreptului la pămînt și la o existență omenească pentru mulțimea clăcașilor de pe întinsele latifundii, li se răspunde cu intervenția brutală a cenzurii. Revistele pe care le întemeiază și le conduce în spiritul convingerilor sale sînt rînd pe rînd suspendate. În 1838 „Alăuta Românească", în 1840 „Dacia literară", în 1844 „Propășirea", în 1856 „Steaua Dunării" cad victime complotului reacționar al cercurilor potrivnice oricăror idei de înaintare.

Pentru răspîndirea ideilor progresiste, Kogălniceanu nu-și precupețește energia, căutînd și alte mijloace în afara celor publiciste. Ca director al Teatrului Național în 1840, alături de Alecsandri și C. Negruzzi, se străduiește să îmbogățească repertoriul cu piese inspirate din realitățile țării. Ca cercetător se preocupă de colecționarea și tipărirea documentelor istorice. Ca editor se devotează scriitorilor autohtoni, scoțînd frumoase ediții din Gr. Alexandrescu, Hrisoverghi, Costache Caragiale. În această postură, îl cunoaște în 1843 G. Sion și este puternic impresionat de entuziasmul său, păstrînd amintirea unui „voinic taur al inteligenței care se arată pe orizontul Moldovei, gata a lua în coarne și răsturna stavilele cari se opuneau luminii progresului". Cînd în noiembrie 1843 ține la Academia Mihăileană lecția de inaugurare a cursului de istorie națională, Kogălniceanu nu se sfiește să evidențieze contrastul izbitor dintre virtuțile poporului și corupția boierilor, cu aluzii transparente la contemporaneitate. Se înțelege deci,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru ce activitatea sa provoacă veşnice nemulţumiri, adunînd deasupra-i norii răzbunării. Presimţind primejdia şi scîrbit de şirul persecuţiilor, Kogălniceanu ia, în 1844, drumul străinătăţii.

La 10 mai ajungea la Viena, după ce străbătuse Polonia, avid să înregistreze particularităţile locurilor şi ale oamenilor. Observaţiile şi le nota conştiincios în caiet în vederea unor eventuale dezvoltări ulterioare, ca atunci, bunăoară, cînd reflectează asupra foloaselor drumului de fier, proaspăt introdus prin acele părţi. „Austria fără a vroi, este civilizatoare şi aducătoare libertăţii, căci, prin drumurile de fier, ideile nouă se pot împrăştia". Popasul vienez îl întăreşte în aversiunea faţă de aristocraţia pe cît de arogantă pe atît de incultă. („Puţinul merit al nobleţii — notează intransigentul critic — care, sprijinindu-se pe bogăţiile sale, nu învaţă nimica, nu ştie măcar limba sa, vorbind o limbă de fiacru".) Puţinul lux care îi atrage atenţia în îmbrăcămintea femeilor îi aduce gîndul la situaţia contrară din Moldova şi la consecinţele sale nefaste pentru economia ţării. Concluziile trase în treacăt merită a fi reţinute căci prefigurează idei ce vor face parte integrantă din programul activităţii sale pe tărîm social şi politic: „Noi, cari imităm toate de la străini, de ce nu imităm şi cele bune, de ce nu ne lepădăm de lux, care mai ales este primejdios la noi, cari nu avem clasă de mijloc, care lucrînd acele lucruri de lux trăiesc, cum aş zice, cu o parte din veniturile celor mari? Noi, însă, neavînd fabricanţi, prin lux nu îmbogăţim nici o clasă de pămînteni, ci sărăcim pre plugari şi pre copiii noştri, îmbogăţind numai pe fabricanţii străini". Din adîncile sale meditaţii, Kogălniceanu fu smuls cu brutalitate de ordinul Domnului Moldovei, care îi cerea să se reîntoarcă de unde abia plecase în căutarea unei atmosfere mai respirabile. Cu toate protestele, trebui să se supună, ridicîndu-i-se paşaportul. În ţară îl aştepta — după moda epocii — surghiunul, mai întîi la mînăstirea Rîşca (unde îşi ruinează sănătatea), apoi la una din moşiile pămînteşti.

Astfel de măsuri samavolnice nu puteau nici măcar să tempereze pentru un moment zelul lui Kogălniceanu şi cu atît mai puţin să-l clintească din convingeri. În articolul „Despre

https://biblioteca-digitala.ro

civilizație" din „Almanah pentru învățătură și petrecere" pe 1845, el reclamă și mai decis „biruința asupra nedreptății, prin libertate", apărînd egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legilor și dreptul fiecăruia de a fi singur stăpîn pe munca sa. În același an purcede la publicarea „Letopisețelor Țării Moldovei". Totuși, gîndul plecării peste hotare nu-l părăsise și în decembrie pornește către Paris.

În timpul șederii în Franța, Kogălniceanu s-a întîlnit cu Bălcescu și au proiectat să alcătuiască împreună o lucrare de tipul unui dicționar biografic. Deși lucrarea nu s-a realizat, contactul a prilejuit un prețios schimb de vederi și trebuie să fi contribuit la îmbărbătarea lui Kogălniceanu. Sfîrșitul anului 1846 și începutul celui următor îl găsesc în Spania. Ca și odinioară la Viena, timpul petrecut aici nu-l irosește în zadar. Pretutindeni este numai ochi și urechi pentru a nu pierde nimic din ceea ce ar putea să-i folosească la o mai bună înțelegere a resorturilor sociale, cu gîndul mereu de a acumula învățăminte utile activității sale din țară. Jurnalul *pe care îl așterne în această perioadă stă mărturie. De asemeni scrisorile expediate prietenului Ion Ghica.*

După aproape doi ani de absență, revine la Iași unde valul nemulțumirilor împotriva rînduielilor feudale crescuse amenințător. Burghezia tînără, dornică să cucerească puterea economică și politică, își asociază mica boierime și ea interesată în anularea privilegiilor, organizînd asaltul împotriva anacronismelor feudale. În martie 1848, mișcarea protestatară va fi reprimată de domn înainte de a lua proporții. După înăbușirea tentativei de revoluție — care a eșuat în Moldova fiindcă n-a avut legătură strînsă cu masele — Kogălniceanu a fost printre cei dintîi puși sub urmărire. Refugiat la Cernăuți, el deschide o campanie energică împotriva reacțiunii latifundiare și a domnului tiran. Într-un interval foarte scurt, publică trei lucrări-manifest în care critică aspru stagnarea Moldovei și trasează programul reformelor burgheze. Dacă Noul Acatist a Marelui Voievod Mihail Grigoriu *excelează prin forța demascatoare a pamfletului, în* Dorințele partidei naționale *și în* Proiect de constituție pentru Moldova *se demonstrează un democratism ferm și o ardență nepotolită în*

https://biblioteca-digitala.ro

sprijinul propășirii economice și sociale, prin anularea privilegiilor și lărgirea libertăților cetățenești!

Clarviziunea, energia și voința de realizări a viitorului om de stat sînt concentrate în aceste scrieri. De altminteri nu va trece mult și el se va devota cu totul activității politice. Firul preocupărilor literare și istorice este reluat la întoarcerea în țară, însă cu un vădit caracter de provizorat. Acum face să apară în „Gazeta de Moldavia" fragmente din romanul niciodată terminat Tainele inimii, *încheie seria* Letopiseților *tipărind volumul I restant, cu o substanțială introducere, publică studiul* O ochire asupra sclaviei *ca prefață la cartea lui H. B. Stowe „Coliba lui Moș Toma", editează „Albumul istoric și literar" și colaborează la „România literară" a lui Alecsandri. Toate acestea pînă în 1855. La sfîrșitul acelui an, întemeiază „Steaua Dunării", o dată cu care îndrumătorul literar și cercetătorul istoric cedează definitiv locul militantului pe tărîm social-politic.*

Politica îl absoarbe ca una ce reprezintă „sufletul lumii moderne", cum se exprimă chiar în programul noii sale gazete, avînd puterea de a cataliza energiile tuturor celorlalte domenii, inclusiv literatura, de a le impulsiona spre realizări superioare. „Politica este puternica circulație ce aține toată gîndirea și toată fapta. În politică se învîrtește astăzi toată ideea. Din ea izvoresc toate acele valuri de teorii, de proiecte, de sisteme care bat necontenit în opinia publică, și împing activitatea mulțimii spre căi nouă".

Începînd din 1857, cînd este ales în Divanul ad-hoc, viața lui Kogălniceanu devine inseparabilă de evenimentele politice mai însemnate pe care țara avea să le trăiască în decurs de trei decenii. În acest răstimp momentele existenței sale se confundă cu cronologia numirilor în diferite funcții de stat pe care a știut să le îndeplinească nu numai cu probitate, dar și cu bărbăția necesară în împrejurările unei neîncetate opoziții față de aplicarea principiilor sale democratice.

Desemnat la finele lui 1858 de către alegătorii ținutului Putna deputat în Adunarea Electivă a Moldovei, se afirmă ca elementul cel mai energic al partidei unioniste, izbutind să impună candidatura lui Al. I. Cuza și să obțină alegerea lui

https://biblioteca-digitala.ro

ca domn al Moldovei la 5 ianuarie 1859 — primul pas către deplina Unire, care avea să fie consacrată prin alegerea aceluiași domn la 24 ianuarie și în Țara Românească. În tot timpul campaniei pentru înfăptuirea Unirii, el împletește indisolubil revendicările economico-sociale cu afirmarea autonomiei naționale. Sintetizîndu-și opiniile într-un apel (unul din multele pe care le-a formulat!) către partizanii unioniști din ținutul Dorohoi, Kogălniceanu evidențiia necesitatea reformelor „care sînt în stare de a ne civiliza societatea și a ne întări națiia" adăugînd însă imediat: „Oricît de prețioase și neapărate sînt reformele dinlăuntru, noi punem mai presus de ele de a ne face noi singuri legi în pămîntul nostru". Cu patriotică mîndrie susținea: „să fim stăpîni în casa noastră". Odată Unirea înfăptuită sub impulsul avîntului popular și trecînd peste rezervele diplomatice ale marilor puteri, Kogălniceanu înțelegea că situația a devenit propice consolidării tînărului stat prin reforme menite să-l întărească înlăuntru și să-i asigure prestigiul în afară. Prezența sa în Comisiunea Centrală de la Focșani în tot cursul anului 1859 a fost marcată de efortul traducerii în viață a acestor convingeri. A fost o continuă confruntare cu stîlpii reacțiunii interne, apărători ai ordinii feudale, care vrînd să întîrzie prefacerile sociale mergeau pînă la a pune în discuție însăși validitatea alegerilor din 5 și 24 ianuarie și, implicit, actul istoric al Unirii. Acum au loc întîile dueluri oratorice ale lui Kogălniceanu cu marele latifundiar Balș, în care își manifestă cu fermitate convingerile democratice, progresiste. Înflăcărarea cu care vorbea nu era simplă „artă" oratorică, desfășurare spectaculoasă de moment, ci izvora din soliditatea principiilor, traducea o gîndire matură. De altminteri, el însuși preciza adresîndu-se deputaților celor două Camere adunați în sesiune specială la București: „unirea nu este o chestie de intuziasm, ci de judecată și de logică".

În scopul de a pune o stavilă uneltirilor boierești, Cuza îl desemnă, în aprilie 1860, pe Kogălniceanu pentru funcția de prim-ministru al guvernului de la Iași. Măsurile sale energice aveau să fie întîmpinate de opoziție cu neîncredere și dispoziție tacită de sabotare. Încercarea de a legifera pe baze de-

https://biblioteca-digitala.ro

mocratice raporturile dintre stăpînii de moşii şi ţărani şi de a lărgi accesul maselor la drepturi electorale s-a ciocnit de asemenea rezistenţă încît la începutul lui 1861 guvernul Kogălniceanu cădea. Intr-un amplu şi vibrant discurs ţinut înaintea Adunării din Iaşi, fostul prim-ministru va dezvălui adevărata faţă a celor ce sub pretextul de a apăra „constituţionalismul" complotează pentru conservarea privilegiilor, în favoarea reacţiunii celei mai înapoiate: „Necurmat auzim rostindu-se cuvintele: călcare de convenţie. Dacă vom căuta bine cine vorbeşte mai mult de convenţie, vom vedea că sînt tocmai acei ce n-au făcut nimic ca să o dobîndim, ba sînt tocmai acei cari au fost duşmanii neîmpăcaţi a celor ce de la 1848 şi 1856 s-au luptat necontenit pentru a dobîndi egalitatea dinaintea legii în locul privilegiului şi a scutinţei, pentru a pune demnitatea naţională în locul degradaţiei ţării! Iar scopul adevărat al acestor lungi teorii despre constituţionalism este de a păstra statul-quo cît se va putea mai mult".

La sfîrşitul anului 1861, Alex. I. Cuza a obţinut din partea marilor puteri europene recunoaşterea dublei sale alegeri şi astfel s-a putut trece la unificarea celor două Adunări şi crearea unui guvern unic. Încurajat de acest important pas politic pe drumul consolidării Unirii, Kogălniceanu vorbea la 24 ianuarie 1862 despre datoria „de a face România una, prin legile, prin instituţiunile, prin libertatea şi fericirea tuturor claselor poporaţiunei, cum ea este una prin origina, prin limba, prin durerile trecute, prin speranţele viitoare". Cu alte cuvinte, el socotea împrejurările favorabile pentru a se trece la transformările economice care să asigure ridicarea maselor populare şi în primul rînd a ţărănimii aflată încă sub apăsarea relaţiilor feudale. Insă asemenea transformări aveau adversari numeroşi şi puternici, unii dintre ei chiar în sînul corpurilor legiuitoare. Astfel că, în ciuda dorinţelor sale sincere, domnitorul Cuza se găseşte înaintea unei rezistenţe înverşunate care-l împiedică să treacă la măsurile radicale cuvenite. Reacţiunea merge pînă acolo încît agită din nou ideea aducerii unui prinţ străin, numai şi numai să împiedice abrogarea privilegiilor. In asemenea împrejurări critice, Cuza apelează la sprijinul celui ce-i fusese de atît de mare ajutor de

https://biblioteca-digitala.ro

la începutul furtunoasei sale domnii, încredințînd conducerea guvernului lui Mihail Kogălniceanu în octombrie 1863. După o scurtă perioadă de tatonări, noul prim-ministru atacă problemele fundamentale, încercînd soluționarea reformei agrare. În fața unei opoziții compacte, alcătuită din conservatori și din liberalii trădători ai idealurilor progresiste de la 1848, domnitorul Cuza în colaborare cu Kogălniceanu adoptă măsura forte *prin care la 2 mai 1864 Adunarea reacționară era dizolvată, deschizîndu-se astfel calea spre legiuiri menite să satisfacă revendicările marei majorități a societății. La 14 august 1864 avea să și fie promulgată legea rurală, act important în opera de făurire a României moderne. Atacat de reacțiunea furibundă din cauza terenului pierdut, calomniat și defăimat, Kogălniceanu se văzu încă odată obligat să se retragă în ianuarie 1865. Dealtminteri, aceeași reacțiune îl va răsturna și pe Alex. I. Cuza peste un an. De aci înainte, activitatea sa neobosită în sprijinul reformelor preconizate și unele chiar inițiate de el, va fi dusă de pe banca de deputat. Pentru o scurtă perioadă va funcționa ca ministru de interne (noiembrie 1868 — ianuarie 1870), avînd mereu de făcut față opoziției venită mai ales din partea conservatorilor. Dar cu toată această opoziție, Kogălniceanu era sortit să mai joace un rol important în momente decisive pentru soarta țării lui. Aceasta trebuia să se întîmple la 1877. Fiind ministru de externe, Mihail Kogălniceanu n-a ezitat nici un moment să promoveze acea singură atitudine favorabilă nouă în conflictul izbucnit între Rusia și Turcia, de pe urma căreia să ne putem elibera din situația umilitoare de dependență față de Poartă. Încheind alianța cu Rusia, România putea să se declare în fine, independentă la 9 mai 1877. În acea zi, Kogălniceanu rostea în Adunarea deputaților aceste drepte aprecieri: „Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci, pot zice, de secole, și mai cu deosebire de la 1848 încoace". Proclamarea independenței naționale a fost sancționată și consfințită prin jertfele pe care ostașii români nu le-au precupețit pe cîmpul de bătălie, tocmai pentru că un asemenea act corespundea unor străvechi aspirații populare. Kogălniceanu acționase conform acestor aspirații. Opoziția reacționară n-avea să-l uite*

https://biblioteca-digitala.ro

nici de astă dată și la 17 noiembrie 1878 era îndepărtat din guvern. Însărcinări oficiale și chiar un pasajer post de ministru va mai primi Kogălniceanu, dar hărțuielile la care fusese îndelung supus încep să-și spună cuvîntul. Păstrîndu-și orientarea democratică, activitatea lui pierde din energia ce-i era caracteristică. Semnele unei boli incurabile îl slăbesc necruțător și la 20 iunie 1891 moare la Paris cel care reprezentase pentru reacțiunea conservatoare, ca și cea liberal-demagogică un adversar neînduplecat și greu de biruit. Superioritatea sa venea de acolo că ori unde își îndrepta eforturile o singură intenție îl anima, aceea de a înlesni cu adevărat ridicarea poporului la o viață demnă prin lichidarea rămășițelor feudale, călăuzit de o mîndră încredere în menirea patriei sale de a se afirma liberă în lume, suverană și neatîrnată.

* * *

Este impresionant cît de repede, aspirațiile democratice ale lui Kogălniceanu, la început nebuloase și oarecum de domeniul generozității spontane, s-au cristalizat sub forma unor planuri concrete de acțiune conforme cu însăși dezvoltarea societății noastre. Kogălniceanu a înțeles că pregătirea terenului pentru reformele de mai tîrziu trebuie să înceapă cu regenerarea spiritelor.

Cu privirile ațintite spre transformările menite să elibereze societatea de înapoierea la care fusese condamnată sub orînduirea clăcii și a privilegiilor boierești, el se angajează, de cum se reîntoarce de la studii, într-o campanie susținută, pentru promovarea noilor concepții prin intermediul literaturii inspirată din realitățile țării. „Vroiam prin literatură — avea el să-și precizeze poziția în Iluzii pierdute *— să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii".*

Din produs de seră, destinat puținilor ce aveau acces la cultură, cum fusese în bună măsură pînă atunci, literatura devenea, astfel, factor transformator atribuindu-i-se un rol activ în viața socială.

Kogălniceanu pune în centrul orientării sale literare stimularea creației originale, combaterea imitațiilor și împrumutu-

https://biblioteca-digitala.ro

rilor searbăde. Dintr-un asemenea unghi de perspectivă, orice acțiune întreprinsă avea asigurat succesul și eficacitatea, răspunzînd unui deziderat de prim ordin: deșteptarea conștiinței naționale. În acele momente, cerința aceasta încuraja revendicările antifeudale și întîlnea adeziunea maselor largi populare. De aceea, răsunetul „Daciei literare" de la 1840 în programul căreia Kogălniceanu își formula concepția, a fost covîrșitor și de lungă durată. „Dorul imitației — avertiza Kogălniceanu — s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național". Pe plan literar, întrevedea, pericolul foarte judicios, în atrofierea „gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi". Condamnarea erorii cerea și indicarea remediului. Sugestia lui Kogălniceanu se nutrește din pătrunderea critică excelentă ca și din însuflețirea sa patriotică: „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitorești și poetice pentru ca să putem găsi și la noi subjeturi de scris..." Era limpede că astfel de recomandări serveau obiective politice dintre cele mai acute. De altminteri, chiar apariția revistei pornea dintr-un impuls precis exprimat: „Dacia literară" fusese concepută de inițiatorul și directorul ei ca o tribună de propagandă în sprijinul idealurilor comune tuturor românilor pentru a stimula sentimentul unității naționale. Angajarea deschisă, frondă politică va decide și profilul „Propășirii" de la 1844 — editată împreună cu Alecsandri și Ghica — și cu atît mai mult al „Stelei Dunării" de la 1855. În „Steaua Dunării", Kogălniceanu insista încă odată asupra caracterului reprezentativ ce se cere literaturii: „Urîm confuziile babilonice, urîm ignoranța și mediocritatea ascunsă sub cuvinte răsunătoare, dar scci de simț: socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, însușită de a forma mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor". Pledoariile în favoarea literaturii originale erau pentru el un mod de a vesteji producțiile „fără principii, fără tendință, fără vreun plan patriotic".

În reflecțiile sale critice, Kogălniceanu s-a ridicat uneori de la aprecierea unor aspecte ale mișcării literare imediate, către

https://biblioteca-digitala.ro

probleme ale specificului artistic. Lui îi revine meritul de loc neînsemnat de a fi dat o formulare materialistă asupra izvoarelor creației. În prefața la Letopisețele Țării Moldovei *din 1852 el definește artele și literatura ca un reflex al vieții poporului, avertizînd asupra primejdiei de a se steriliza în caz că se izolează de realitatea socială: „Altmintrele ele nu sînt decît niște plante exotice pre care cel dintîi vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt, cu istoria noastră".*

Fizionomia criticului Kogălniceanu se completează cu opiniile privitoare chiar la rosturile criticii. Programul „Daciei literare" rezervă criticii funcția de a stimula „propășirea literaturii" prin deplină obiectivitate, amestec de adevăr și moderație, adică grija de a nu răni susceptibilitățile. Ceva mai tîrziu în „Steaua Dunării", fără abateri de la ținuta inițială, se prescrie criticii o intervenție mai energică cerută de aberațiile latiniste în limbă sau de invazia de „versuri fără poezie". Demnă de reținut este recomandarea expresă ca tinerii cu adevărat promițători să fie încurajați, dar să nu se îngăduie consacrarea din oficiu.

Revistele de sub îndrumarea lui Kogălniceanu au adunat pe toți scriitorii de merit, începînd cu Alecsandri, Negruzzi, Russo, Donici, inclusiv muntenii Ion Ghica și Gr. Alexandrescu pentru a da glas, în cele mai variate modalități — de la fabulă la balada vitejească, și de la schița de moravuri la reconstituirea istorică — pulsului nou de viață ce începea să se înfiripe odată cu trezirea conștiinței de sine a națiunii și cu activizarea maselor populare.

Acțiunea de îndrumător a lui Kogălniceanu nu s-a limitat la răspîndirea ideilor programatice, ea cuprinde și încercări proprii de turnare a lor în tipare artistice. Criticul exasperat de avalanșa imitațiilor se încumetă în domeniul prozei, ba și în al dramaturgiei, cu scopul evident de a demonstra cît de fertilă poate fi realitatea națională pentru inspirația artistică. El alcătuiește scurte scene contemporane, cum sînt Adunări dănțuitoare *(„Albina Românească", 1838) și* Nou chip de a face curte *(„Dacia literară", 1840) pe baza obser-*

https://biblioteca-digitala.ro

vării directe a lumii înconjurătoare. Alteori, amintirile îi oferă materialul prelucrării, ca în Iluzii pierdute, *bucată apărută direct în broşură la 1841. Într-un gen foarte gustat pe atunci — şi ilustrat cu autoritate de Negruzzi, Alecsandri, Russo — fixează şi Kogălniceanu* Fiziologia provincialului din Iaşi *(„Almanah de învăţătură şi petrecere", 1844). S-a încercat şi în elaborarea unui roman* (Tainele inimii) *din care a rămas numai partea introductivă, cu un caracter mai mult expozitiv, alcătuind cîteva foiletoane publicate în „Gazeta de Moldavia" la 1850. Era cea dintîi încercare de realizare a unui roman original la noi. Lipsa semnăturii a făcut ca paternitatea să-i fie recunoscută tîrziu, aproape de vremea noastră. Compunerile dramatice sînt fără amploare, mai edificatoare fiind numai* Două femei împotriva unui bărbat, *amestec de farsă şi satiră, cu accente sociale pronunţate.*

În toate acestea, invenţia literară propriu-zisă apare destul de palidă. Autorul nu prelucrează artistic datele realităţii ; le expune într-un stil, ce-i drept, plin de vioiciune şi de plasticitate. Kogălniceanu n-are simţul naraţiunii epice, nu ştie să închipuie o astfel de situaţie din care să se desprindă în mişcare personagii autentice, convingătoare, cum proceda Negruzzi sau Alecsandri. Avea, însă, darul descripţiei şi tablourile de epocă zugrăvite de el au o indiscutabilă valoare documentară. Alături de scrierea lui Alecu Russo „Iaşii şi locuitorii lui la 1840", fragmentele rămase din Tainele inimii *sînt o sursă mereu actuală pentru cunoaşterea capitalei Moldovei de atunci, cu societatea şi obiceiurile acesteia. Kogălniceanu are un ochi selectiv foarte bun şi ştie să se oprească asupra laturei expresive.*

Şi în paginile de creaţie literară Kogălniceanu procedează tot ca un animator ; ţinta sa este să comunice idei şi o face cu vervă şi cu impetuozitate. Cînd înfăţişează, de pildă, în Tainele inimii *tabloul pestriţ al Copoului, el transformă totul într-o dispută de un sarcasm biciuitor la adresa aroganţei aristocratice şi a fandoselii cosmopolite. Introducerea celor două personaje, Leşescu şi Stihescu, de opinii deosebite, se dovedea a nu fi decît un simplu artificiu pentru a înlesni afirmarea concepţiilor evoluate ale autorului despre civili-*

https://biblioteca-digitala.ro

zație. Kogălniceanu dezaprobă înrădăcinarea boierimii în obiceiuri incompatibile cu timpul, refuzul acestora de a subscrie la necesitățile progresului. În acea digresiune din Tainele Inimii, scriitorul își afirmă răspicat punctul de vedere: „Propășirea este mai puternică decît prejudecățile popoarelor și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său". Dar nici adaptarea superficială nu-l satisfăcea și nu obosește în a ridiculiza propășirea de suprafață, tendința de a înmulți vechi abuzuri prin altele noi. Avea oroare față de lipsa de poezie a vieții burgheze, revărsînd asupra ei valuri de ironie usturătoare ca în Adunări dănțuitoare sau în pieseta amintită mai înainte. Sarcasmul critic și-l exercita Kogălniceanu și în analiza păturilor sociale suprapuse din țările străine pe unde a colindat. Însemnările sale de călătorie prin Austria și Spania vădesc aceeași observație ascuțită și darul de a defini, nemijlocit, particularitățile locului. Simpatia ca și interesul lui Kogălniceanu se concentrau către clasele de jos. Ridicarea lor prin răspîndirea luminilor culturii și prin crearea unor condiții de bună stare, este ceea ce înțelege Kogălniceanu mai cu seamă, de cîte ori pledează pentru progres și civilizație. Literatura, pentru el, a întruchipat un mijloc și o etapă spre atingerea acestui obiectiv.

În măsura în care opera literară a lui Kogălniceanu reprezintă un reflex al propriei biografii se poate considera ca o parte integrantă a acestei opere și vasta corespondență ieșită din pana lui. G. Călinescu considera scrisorile sale de tinerețe trimise tatălui drept cea mai trainică dintre creațiile autorului Tainelor inimii. Epistolierul face concurență literatului propriu zis prin spontaneitatea notației, prin capacitatea de a se exprima integral în cîte un amănunt fixat definitiv, prin plasticitatea formulărilor și savanta schimbare a tonului în funcție de împrejurări. Citite laolaltă, în lunga lor succesiune, scrisorile ni-l înfățișează pe Kogălniceanu în cele mai diverse ipostaze. Îl urmărim ca om politic, gazetar, istoric, industriaș, soț, părinte, prieten, amator de artă, asediat de grijile personale ori de răspunderile statului, entuziasmat de o idee, preocupat să întărească o relație, totdeauna decis, sigur pe sine, știind să convingă pe alții și în primul rînd convins el însuși de

https://biblioteca-digitala.ro

puterea sa de înrîurire. Va fi fost trist, mîhnit (ca după moartea prietenului Alecsandri), melancolic nu încape îndoială, deşi nu pe măsura originii sale moldoveneşti, însă căzut, dezorientat şi demobilizat, acceptînd eşecul, niciodată! Echilibrul şi-l găsea prin compensaţie. Astfel, răzbate la suprafaţă de cîteva ori, învingînd agitatele valuri ale treburilor politice, pasiunea sa arheologică. Cineva îi oferă nişte antice pietre funerare: imediat se interesează să fie transportate cu grijă, este neliniştit de soarta lor, este vizibil că-şi face o mare bucurie de a le avea mai repede în posesie, să le mîngîie, să le admire tăcut, dus pe gînduri, captivat de „istoria" existenţei lor. Din cîteva telegrame laconice intuim un sentiment, o stare de spirit, care trebuie să fi fost pentru bărbatul atît de hărţuit de grijile ţării ca soarele după furtună. Vai, soarele era înşelător! Nici măcar de asemenea bucurii Kogălniceanu nu avu parte pe de-antregul. Colecţiile sale adunate într-o viaţă, odoare scumpe, a fost nevoit să le înstrăineze la bătrîneţe pentru a avea banii necesari să-şi îngrijească sănătatea.

A primit loviturile adversarilor cu demnitate, ascunzîndu-şi durerea în chipul cel mai nobil făcînd din ea un imbold spre noi eforturi. Se desprinde din scrisori o fire tenace, răzbătătoare. Kogălniceanu nu ezită, se refuză îndoielii: ştie clar şi precis ce vrea şi dacă nu o spune deadreptul este pentru a menaja eventualele susceptibilităţi şi pentru a adormi suspiciunile martorilor incomozi, din calcul şi din grijă pentru a nu rata lovituri sigure cu un gest nu îndeajuns de cugetat, pripit. Kogălniceanu nu este numai autorul corespondenţei sale ci şi eroul ei absolut.

*

* *

Îmbunătăţirile, schimbările, prefacerile, privite de Kogălniceanu ca un imperativ al prezentului, alcătuiesc, în acelaşi timp, o punte între trecut şi viitor. Pentru a nu fi artificială, pentru a inaugura într-adevăr o eră nouă, propăşirea — apreciază el — trebuie să beneficieze de experienţa poporului acumulată de-a lungul veacurilor: „...adevărata civilizaţie este aceea care o tragem din sînul nostru, reformînd şi îmbunătă-

https://biblioteca-digitala.ro

ţind instituţiile trecutului cu ideile şi propăşirile timpului de faţă". De unde şi trebuinţa de a cunoaşte istoria şi, prin urmare, de a încuraja cercetarea ei cu o optică modernă.

Convingerea aceasta venea în întîmpinarea preferinţelor manifestate încă în tinereţe de către Kogălniceanu pentru studiul istoriei. De cîte ori a pornit la studiu, interesele momentului sînt astfel subliniate încît aproape nu se mai poate stabili cui aparţine întîietatea sau ce anume a dominat între pasiunea cercetătorului şi conştiinţa luptătorului. Este mai sigur că ambele impulsuri s-au armonizat perfect chiar dintru început.

Începuturile investigaţiilor istorice întreprinse de Kogălniceanu coincid cu epoca studiilor sale peste hotare.

După ce îşi procurase toate tipăriturile străine ce-l puteau interesa, după ce insistase să i se trimită de acasă cărţi şi informaţii trebuitoare, la începutul anului 1837 era în măsură să anunţe elaborarea celei dintîi opere capitale de istorie, aşternută pe hîrtie în bună parte. Vestea o comunică întîi surorilor, iar peste cîteva zile şi tatălui, concomitent cu trimiterea prospectului de tipărire: „Sînt acum aproape trei ani de cînd am purces de la Moldova; de atunci şi pînă acuma am întrebuinţat vremea ce am avut spre odihna mé, spre a scrie această carte... O mare parte a istoriei îi scrisă acum, afară de istoria nouă". Stăruinţele cercetătorului s-au văzut recompensate prin apariţia, în toamnă, a primului tom din Istoria Valahiei, a Moldovei şi a Dacilor de peste Dunăre, redactată în franţuzeşte. Volumul cuprinde, în două părţi, istoricul Daciei şi al Valahiei pînă la finele secolului XVIII, urmînd ca despre Moldova să se vorbească într-un al doilea volum, rămas însă numai în stare de proiect. Se pare că din materialul strîns pentru acest volum nerealizat au provenit schiţele istorice de mai tîrziu: Trei zile din istoria Moldovei, Ştefan cel Mare arhitect, Visul lui Petru Rareş.

În fruntea volumului, Kogălniceanu a publicat o prefaţă datată 6 septembrie. Această zi coincide cu data naşterii autorului şi se poate bănui că el spera să-i sporească semnificaţia prin ceastălaltă naştere, a unei lucrări însufleţite de înalte idealuri patriotice. Gestul, romantic în sine, nu rămîne fără

https://biblioteca-digitala.ro

acoperire. Lucrarea dovedea multă scrupulozitate, o arie vastă de informare, pe lîngă avîntul generos de care beneficia dintru început. Scopul mărturisit era dintre cele mai înalte : „Au trecut de acum trei ani de cînd am părăsit Moldova ; de atunci am străbătut toată Germania şi o parte din Franţa. Pretutindeni am descoperit că nu se cunoşteau nici cele mai mărunte noţiuni adevărate despre Valahia şi Moldova ; abia se ştia aşezarea lor geografică ; cît din partea istoriei, năravurilor, aşezămintelor, nenorocirilor lor, chiar cei mai învăţaţi le ignoră". Tocmai această neştiinţă păgubitoare vroia s-o curme tînărul ce se simţea ca un fel de ambasador spiritual al poporului său.

Pînă atunci, istoria fusese mai mult aglomerare de date, consemnare cronologică a evenimentelor şi foarte timidă interpretare. Kogălniceanu nu numai că aspiră spre sinteză, dar îşi fixează un ţel final cum este în cazul de faţă pledoaria în favoarea recunoaşterii meritelor şi drepturilor poporului său. Aceasta coincidea cu cele mai active tendinţe de redeşteptare naţională. Tînărul istoric înţelegea să nu se păstreze în studiile sale, oricît de erudite, detaşat şi în afara efervescenţei social-politice. Era o concepţie similară cu cea practică ca îndrumător al literaturii şi Kogălniceanu nu va întîrzia să şi-o afirme în directă legătură cu obiective politice imediate.

După întoarcerea în ţară, paralel cu evoluţia în cîmpul literar, istoricul îşi duce mai departe cercetările, ţintind la resuscitarea adevăratului patriotism şi la mobilizarea pentru înfăptuiri demne de gloriile trecutului. În 1841 iniţiază cea dintîi colecţie de documente istorice sub titlul „Arhiva românească", avînd de înfrînt numeroase dificultăţi materiale. Îl susţineau numai convingerile mărturisite în Introducţie, *voinţa de a conserva „paladiumul" naţionalităţii noastre. Din „Arhiva românească" au apărut două tomuri. Iniţiativa va fi continuată cu alcătuirea volumelor de* Letopiseţi ale Ţării Moldovii *tipărite între 1845—1852, în care sînt publicate pentru prima dată vechile cronici moldoveneşti ale lui Miron Costin şi Neculce.*

Între timp, Kogălniceanu ţine vestita lecţie de istorie la Academia Mihăileană. Înainte de a fi o expunere a doctrinei

https://biblioteca-digitala.ro

sale istorice, înainte de a prilejui explicarea importanței studiului istoric pentru contemporaneitate, a fost o tulburătoare lecție de patriotism. De la tribună, conferențiarul năzuia să-și înalțe auditoriul la cel mai de sus grad al emoției și al participării, iar cuvintele sale trebuie să fi trezit izbucniri de entuziasm cum nu se întîmplă deseori: „Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă spune că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cesar; aceștia sînt eroii lumii, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către români...“ Însușindu-și o idee a istoricului rus Karamzin, inspirator al decembriștilor, Kogălniceanu definește istoria „testamentul lăsat de către strămoși strănepoților ca să le slujească de tălmăcire vremei de față și de povățuire vremei viitoare“. El consideră istoria izvor al regenerării morale prin pildele ce le înfățișează, demonstrînd servirea cu devotament a intereselor țării. De aceea o și numește „carte de căpetenie“. Pentru Kogălniceanu istoria reprezintă o imagine a virtuților poporului și o dovadă vie că în lupta politică actuală se cer urmate năzuințele de veacuri ale maselor. „Pînă acum — remarcă el — toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nemaipomenind nimică de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără de care stăpînitorii n-ar fi nimică“. Ca atare, el se îngrijește să sublinieze meritele poporului și o face prin contrast cu samavolnicia boierilor. În „Istoria“ de la 1837, ideea aceasta exista și se împletea cu stăruința de a aduna într-o privire de ansamblu date despre instituțiile, obiceiurile, cultura, specifice poporului nostru. Cu alte cuvinte, el pune la temelia istoriei nu voința anumitor personalități, ci totalitatea condițiilor materiale și sociale. Toată admirația sa merge către acei domni, ca Ștefan sau Mihai, care au înțeles să contribuie la fala țării și s-au

https://biblioteca-digitala.ro

arătat drepți, iubitori de adevăr, cutezători cu mintea și cu fapta.

Cu publicarea Letopiseților activitatea de cercetător al istoriei prestată de Kogălniceanu ia sfîrșit. Peste douăzeci de ani — în 1872 — el avea să reediteze această colecție de cronici, fără a aduce și alte contribuții. Multă vreme lucrările sale au constituit baza oricărei investigații în acest domeniu, textele editate de el mai furnizează încă un model de rigoare și conștiinciozitate, cu toate fireștile greșeli de transcriere ce s-au strecurat atunci. Ridicîndu-se în unele privințe pînă la claritatea de gîndire a lui Bălcescu, Kogălniceanu este un demn precursor al științei noastre istorice.

Cercetările istorice aveau să rodească și altfel în activitatea lui Kogălniceanu. În toiul luptelor politice, avînd de impus un principiu, de dovedit un adevăr, sau de combătut o erezie, el s-a slujit deseori de argumentele istoriei frecventată cu atîta însuflețire în tinerețe. Astfel istoricul a secondat cu succes și a adus odată mai mult contribuția sa la înfăptuirile de seamă ale luptătorului pe tărîm social și politic.

* * *

Cum singur a ținut să remarce, Kogălniceanu n-a scris numai, a și făcut istorie. Entuziasmul său pentru principiile propășirii democratice a putut fi depășit doar de perseverența traducerii lor în practică. Odată cîștigat de un ideal, i s-a devotat cu totul, neprecupețind eforturile necesare înfăptuirii lui. Prestanța convingerilor susținute, la care s-au adăugat inteligența sa activă, orientarea promptă, au făcut din el mai mult decît inspiratorul și propagandistul cîtorva acte politice decisive. L-au situat în miezul marilor acțiuni patriotice de la mijlocul secolului trecut și l-au consacrat în împrejurări de o capitală însemnătate cum au fost: lupta pentru unire, îmbunătățirea soartei țăranilor și obținerea independenței de stat a României.

Campania în favoarea Unirii își are originea în epoca întoarcerii de la studii. În discursul intitulat Programa de la Mazar Pașa, Kogălniceanu a precizat: „Încă de la 1839 am

https://biblioteca-digitala.ro

fost trimis de Mihail Sturdza la București pentru ca să facă pregătirea Unirii politice printr-o uniune vamală și economică între ambele țări românești". De fapt, chiar mai înainte, alcătuind istoria despre românii din toate regiunile țării folosea tot o modalitate de a sugera ideea Unirii. Procedeul urma să fie reluat cu mai multă ascuțime, cînd va apare „Dacia literară", concepută spre a reprezenta „un repertoriu general al literaturii românești". Nici în cursul de istorie națională de la Academia Mihăileană, Kogălniceanu nu scapă ocazia să agite spiritele : „întinzîndu-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întîmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu cari sîntem frați și de cruce, și de sînge, și de limbă, și de legi". Ceea ce însă, la 1840 sau 1843, se comunica prin aluzii și gesturi demonstrative, se cerea fără amînare concretizat conform cu raporturile sociale ce-și căutau vad nou. Se cerea lichidată fărîmițarea statală pentru a permite dezvoltarea mai departe a forțelor de producție, împotriva rezistențelor boierimii. Mișcarea burgheziei de la 1848 îl face pe Kogălniceanu să creadă că a sosit ora măsurilor concrete. În Dorințele Partidei Naționale, printre principalele revendicări el înscrie Unirea Principatelor „dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați". Dar adevăratul ceas al împlinirii va veni peste cîțiva ani. În programul „Stelei Dunării", Kogălniceanu avea să prezinte Unirea drept cea mai acută cauză populară și națională. „Unirea Principatelor — scrie el — este dar dorința vie și logică a marii majorități a românilor. Steaua Dunării este jurnalul Unirii. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii ; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a împlini misia lor..." Din momentul în care congresul de la Paris din 1856 hotărăște ca Principatele dunărene să-și exprime singure voința asupra organizării lor viitoare, Kogălniceanu își vede înfăptuit „visul de aur", unirea românilor într-un stat suveran. Curînd devine sufletul mișcării unioniste, ia inițiative corespunzătoare, semnează apeluri, întreține o vastă corespondență politică, trans-

https://biblioteca-digitala.ro

mițind și celorlalți entuziasmul său. Ales în Divanul ad-hoc ca deputat al ținutului Dorohoi, marchează, alături de Costache Negri, cea mai prodigioasă prezență, nelăsîndu-se intimidat de mașinațiile bătrînilor boieri. Încrederii ce i s-a acordat, înțelege să-i răspundă prin prezentarea și apărarea fermă a intereselor mulțimii. „...deputatul — afirmă el într-o intervenție din cadrul dezbaterilor — nu este al său ci al mandatarilor săi", principiu ce l-a călăuzit de cîte ori a fost chemat să îndrume treburile obștești. După primele ședințe ale Divanului, rezervate chestiunilor de organizare internă și protocol, trecîndu-se la lucrul propriu-zis, Kogălniceanu este cel care, în numele unui grup de deputați, ridică problema Unirii și o expune cu patos, cu avînt, într-un stil ce trebuia să înflăcăreze și să determine adoptarea soluțiilor potrivite: „Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată, pentru că în Moldova și în Valahia sîntem același popor, omogen, identic ca nici unul altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri de trecut, același viitor și, în sfîrșit, aceeași misie de împlinit..." Rezistența cercurilor latifundiare, dornice să-și menție supremația și beneficiile intacte, Kogălniceanu o întîmpina cu hotărîrea de a nu retracta. Sînt memorabile cuvintele sale rostite ca replică la adresa boierului reacționar Alecu Balș: „Inima poporului nu înșală niciodată. Să ascultăm glasul și interesul nației noastre care ne strigă neîncetat: Unire și Unire. Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem *dar* facem *istoria țării noastre".*

Prin actul de la 24 ianuarie 1859, Kogălniceanu vedea încununată campania unionistă. Însă după cum în Unire el nu a văzut un scop, ci doar calea deschizătoare pentru noi și importante propășiri, campania aceasta nu întruchipa decît o etapă din lupta mult mai cuprinzătoare în care se simțea angajat cu trup și suflet. Statul nou înființat avea nevoie să fie consolidat prin lărgirea libertăților democratice, prin ridica-

https://biblioteca-digitala.ro

rea stării materiale și spirituale a maselor populare și asocierea acestora la viața publică.

Imediat după Unire, se întrunește la Focșani Comisia Centrală însărcinată cu pregătirea statutelor politice ale celor două țări abia întrupate într-un singur stat. La 31 iulie al acelui an 1859, Kogălniceanu ia cuvîntul definind în spirit democratic, criteriul principal al hotărîrilor ce urmau a fi adoptate: „Să plecăm ochii noștri către acele gloate multe și amărîte, care pînă acum de la Patrie n-au cunoscut decît dări și asupriri. Pe lîngă îndatoriri, să le dăm acum și drepturi. Să facem ca și pentru dînșii să răsară soarele emancipațiunii".

Încă înainte de a păși în arena vieții politice, Kogălniceanu s-a pronunțat în favoarea egalității în drepturi a tuturor cetățenilor, pentru emanciparea minorităților, pentru abolirea rangurilor și cinurilor boierești, pentru desființarea rămășițelor robiei, etc. Dar locul cel mai important din programul său de reforme l-a ocupat reglementarea raporturilor dintre proprietarii de moșii și țărani.

Care era existența țăranului știa Kogălniceanu foarte bine și orice referire a sa la această stare este însoțită de vădită indignare. În Tainele inimii, *deși tangențial, răul era înțierat fără menajamente: „Țăranul trăitor în vizuini, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în zdrențe și îngenunchiat, este tot așa ca și cînd era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor". În* Dorințele Partidei Naționale *de la 1848, împroprietărirea este înscrisă printre cele mai imperioase reforme și întemeiată pe o demonstrație bogată din care nu lipsesc argumentele rațiunii ca și cele ale simțirii, făcîndu-se apel la „omenie", la „dreptate", la „interesele țării". Imediat însă după Unire, el își concentrează forțele spre acest obiectiv. În Comisia Centrală și-a expus punctul de vedere, dar n-a izbutit să treacă peste majoritatea conservatoare. Un nou atac încearcă la 1860, cînd vine în fruntea guvernului moldovean, înscriind în program, alături de revizuirea legii electorale, secularizarea averilor mînăstirești și reforma agrară. Dar insistența depusă în sprijinul acestei reforme va face să fie boicotat de elementele vechii orînduiri și, prin acuzații meschine, obligat să se retragă. Răspunzînd uneltirilor, Kogălniceanu se*

https://biblioteca-digitala.ro

declară nestrămutat în convingerile cu privire la problema țărănească : „Vă declar cu toată francheţea că sînt pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor, pentru împroprietărirea lor. În îmbunătăţirea soartei ţăranilor văd tot viitorul ţării mele, văd fondarea naţionalităţii române. Cîtă vreme ţăranii vor fi sub jug, cît ei vor fi consideraţi numai ca nişte maşini bune de produs grîu şi păpuşoi ; pînă cînd ei nu vor fi lipiţi cătră ţară prin drituri şi avere ; pînă cînd, într-un cuvînt, ei nu vor fi cetăţeni, noi nu vom avea naţie... Domnilor, două mii de boieri nu fac o naţie. Acesta este un adevăr pe care nimeni nu-l poate contesta !"

Împotriva încercărilor reacţiunii conservatoare de a menţine neştirbite beneficiile boiereşti, Kogălniceanu s-a ridicat pentru a apăra ideea împroprietăririi în celebrul discurs de la 25 mai 1862, intitulat Îmbunătăţirea soartei ţăranilor. *A fost unul dintre cele mai strălucite discursuri ale sale. Problema era expusă în cadrul ei istoric, fiecare aspect este cercetat din toate unghiurile posibile, argumentele pro şi contra sînt confruntate cu calm şi răbdare pentru ca adevărul să apară, în final, luminos şi fără posibilitate de replică. Stringenţa logică se însoţeşte cu patosul entuziasmului care, mai ales la urmă, izbucneşte nereţinut. Discursul lui Kogălniceanu a trezit riposte furioase. În aceste împrejurări, liberalii şi-au dat arama pe faţă, coalizîndu-se cu reacţiunea conservatoare şi nedîndu-se în lături nici de la defăimarea Domnitorului Cuza. Atacat, izolat, părăsit de unii pe care-i crezuse aliaţi, Kogălniceanu n-a renunţat totuşi la ţelul împroprietăririi. El găseşte în Domnitorul Alexandru Cuza un partener tot atît de convins. Acesta îl recheamă din nou în postul de prim-ministru, pentru ca împreună să treacă la măsuri radicale. La 2 mai 1864, Adunarea compusă în majoritate din elemente boiereşti ori aservite acestora, este dizolvată. Poporul aprobă printr-un plebiscit hotărîrea lui Cuza şi a lui Kogălniceanu. Astfel se deschide perspectiva înfăptuirii reformei agrare, care avea să fie decretată în august acelaşi an. Legea din 1864 n-a rezolvat definitiv problema ţărănimii, dar în acele condiţii social-istorice a constituit un pas pozitiv.*

https://biblioteca-digitala.ro

Dorind și susținînd cu rară ardoare revendicările maselor largi, Kogălniceanu nu depășește însă orizontul burghezo-democrat. El caută să evite orice tendință revoluționară și se declară pentru reforme înfăptuite de sus în jos, fără violență, fără intervenția forțelor mulțimii, fără a ataca proprietatea privată, ci în liniște și cu ajutorul legilor. În celebra broșură Dorințele Partidei Naționale, *el ia atitudine justă față de conservatorismul reacționar, susținînd că „starea pe loc, imobilitatea este moartea", dar totodată ține să previe pașnic, împotriva a ceea ce i s-ar fi putut părea exces revoluționar: „moldovenii nu sînt rebeli, nu se pun în luptă cu nimeni". Toate schimbările reclamate și însăși desființarea nemiloasei exploatări feudale a maselor țărănești, deși prezentate în cel mai progresist spirit, pentru acele timpuri, cu vădită dragoste pentru soarta poporului, poartă amprenta grijii sale permanente de a tempera, de a potoli eventualele porniri revoluționare. În vreme ce Bălcescu îi mobiliza pe țărani să-și cucerească prin luptă drepturile de proprietate asupra pămîntului muncit de ei, Kogălniceanu, conștient că trebuia neîntîrziat să li se asigure aceste drepturi, preconiza împroprietărirea „printr-o dreaptă despăgubire vechilor stăpîni". El însuși, în discursul academic din 1891 a arătat că și-a însușit, încă din timpul studiilor de la Berlin, ideile reformatoare ale oamenilor de stat germani, care exprimau aspirația spre putere a burgheziei și în același timp teama ei de revărsarea revoluționară a maselor. Aceeași teamă a domolit și avîntul burgheziei din țările noastre, împingînd-o în cele din urmă la compromis cu boierimea, pe seama poporului condamnat să ducă mai departe jugul asupririi. Dacă n-a ajuns niciodată un revoluționar, Kogălniceanu nu și-a părăsit însă profundele vederi democratice, luînd consecvent apărarea cauzei celor mulți împotriva samavolniciei, setei de cîștig și privilegiilor celor avuți și puternici. Înapoierii feudale, el i-a opus o politică activă de încurajare a întreprinderilor industriale, de extindere a legăturilor comerciale, stimulînd creditul, liberul schimb, asigurarea pieții interne de desfacere. El însuși a vrut să fie un exemplu de nouă orientare, punînd pe picioare cea dintîi fabrică de postav din țară. Cît de diferită a fost însă atitudinea*

https://biblioteca-digitala.ro

sa de a patronilor hrăpăreți, preocupați doar de beneficiu! Kogălniceanu s-a îngrijit de crearea unor condiții omenești de muncă salariaților săi, asigurîndu-le locuințe, ajutoare de boală, etc. Cu fermitatea cu care a respins în scrierile din tinerețe privilegiul nașterii, optînd pentru întîietatea meritelor dovedite în muncă, a căutat să impuie, mai tîrziu în calitatea sa de om politic, primatul intereselor populare asupra meschinelor și egoistelor aranjamente de castă. Cercetătorul trecutului, care demonstrase că poporul cu munca sa tenace și răbdătoare este creatorul neîntrecutelor valori istorice, n-a pregetat să-și menție punctul de vedere și atunci cînd a fost chemat să hotărască asupra stărilor actuale.

Aceasta fusese poziția sa în timpul campaniei unioniste și a luptelor pentru împroprietărire, aceasta avea să rămînă atitudinea lui și în împrejurările decisive ale anului 1877. Atunci, el și-a dat seama că alianța cu Rusia în războiul împotriva Turciei oferea prilejul ieșirii țării de sub suveranitatea puterii otomane. Fiind un război just de obținere a unor drepturi naționale firești, el nu s-a îndoit nici o clipă că poporul îl va susține, că masele de țărani chemate recent la drepturi nu vor pregeta să-și apere țara. De aceea, fiind ministru de externe, Kogălniceanu ia hotărîrea participării la conflict alături de armatele rusești. Comunicatul oficial a fost precedat de aprinse dezbateri în senat, unde conservatorii și liberalii laolaltă agitau vorbe umflate despre neutralitate, refuzînd contribuția ce li se cerea. De nenumărate ori, ministrul de externe a intervenit, polemizînd cînd cu D. Sturdza, cînd cu Pantazi Ghica sau N. Blaremberg, care-l acuzau de spirit aventurier, pentru a demonstra că a venit timpul realizării naționale de a avea o patrie liberă. În urma insistențelor sale, la 9 mai 1877 putea fi citită proclamația de Independență. Eroismul cu care armatele române au luptat la Grivița și la Plevna au demonstrat fără posibilitate de replică justețea punctului de vedere al lui Kogălniceanu, răsplătindu-l împotriva opoziției întîmpinate. Din păcate, Mihail Kogălniceanu n-a fost liber să activeze cum gîndea și cum simțea și după cum n-a fost scutit de amărăciuni și de insuccese, n-a scăpat nici de obligația de a da înapoi uneori, sau de a privi neputincios spectacolul unei po-

https://biblioteca-digitala.ro

litici de stat în dezacord cu năzuințele lui. Mijloacele sale de împotrivire au ajuns din ce în ce mai restrînse. Speranța că va putea întreprinde ceva folositor l-a făcut uneori să intre în combinații politice nepotrivite și, deși adversar permanent al politicianismului practicat sub aripa ocrotitoare a monstruoasei coaliții, luptătorul de altă dată a ajuns treptat inofensiv, fiind neutralizat de către cercurile oficiale. Cauza o numește el însuși, cînd referindu-se la repetatele animozități din jurul său, declară răspicat că nu crede în mașinațiunile unor dușmani personali : „...în prigonirile ce aceștia mi-au făcut ei s-au arătat atît de mici cu sufletul și cu mijloacele cu cari m-au atacat încît au dovedit că ei nu voiau a lovi persoana și defectele mele, ci principiile la triumful cărora am lucrat..." Obligat la concesii în ce privește alegerea partenerilor politici, uneori chiar la renunțări pe terenul măsurilor practice, Kogălniceanu însă nu a acceptat negustoria de principii. Discursurile sale parlamentare — și un bibliograf actual al lui Kogălniceanu a stabilit că acesta a pronunțat aproximativ 1600 de discursuri parlamentare, cifră care singură grăiește despre intensitatea activității susținută de marele om de stat — îl arată pînă în ultimul moment, inepuizabil în vigoarea de combatant pentru apărarea ideilor democratice și progresiste. În discursuri, cum ar fi Programa de la Mazar Pașa din ianuarie 1883, sau cel din 5—7 decembrie 1890, cititorul actual nu știe ce să prețuiască mai întîi : vehemența rechizitoriului intentat guvernării liberale sau respirația largă a oratorului, verva cuceritoare sau spontaneitatea replicelor la unele întreruperi prost inspirate. În Kogălniceanu, arta noastră oratorică și-a avut un reprezentant strălucit. Discursurile sale unesc claritatea logică cu căldura sentimentelor, erudiția cu fantezia, fiind avîntate fără a depăși limitele sobrietății, pe care Kogălniceanu și-a impus-o totdeauna ca o notă de distincție particulară. Cînd pășește la tribună, Kogălniceanu arborează o ținută stăpînită, un calm desăvîrșit, înfățișînd unul după altul argumentele într-o înlănțuire stringentă. Totdeauna procedează prin confruntarea probelor pînă la completa luminare a adevărului, apropie obiectul de sine apoi îl îndepărtează, iar revine și în tot acest timp pasiunea reținută pînă la un punct începe să clo-

https://biblioteca-digitala.ro

cotească, se încinge şi izbucneşte patetic în final. După ce fusese convinsă cu argumente, adunarea era contaminată, electrizată de focul vorbitorului. Discursuri avînd ca temă probleme de mult epuizate, străine preocupărilor noastre, sînt totuşi în măsură să captiveze la lectură prin ingenioasa ţesătură de dovezi, prin desfăşurarea precisă şi elegantă, cuceritoare încă. Poate tot farmecul oratoriei lui Kogălniceanu, de loc scontînd pe efecte teatrale, pe potriviri de vorbe sunătoare, vine în ultimă instanţă de acolo că pe măsură ce discursul înaintează tema abordată, departe de a se ofili prin secătuirea ei de seva originală, apare revigorată, mai bogată în semnificaţii, mai vie decît se bănuia iniţial. La Kogălniceanu, nu discursul trăieşte pe seama temei, ci tema capătă o neaşteptată vitalitate odată cu epuizarea discursului. Cînd tema se lega nemijlocit de vreo oarecare persoană, oratorul recurgea la o strategie imbatabilă. O probă, excelentă demonstraţie de virtuozitate, este înfăţişată de discursul rostit la 9 decembrie 1861 împotriva alegerii ca deputat a lui Al. C. Moruzi. Oratorul nu-şi dispreţuieşte adversarul sau chiar dacă îl dispreţuieşte nu-i ignoră forţa, capacitatea, relaţiile, poziţia („întîiul consilier al tronului"), cu care s-ar putea întoarce asupra-i dacă nu i le-ar neutraliza pe rînd şi în mod definitiv. Îi face partea cuvenită la început, ba poate îi mai dă şi pe deasupra ceva, încurajîndu-l să spere că va scăpa nevătămat, că nu-i vor fi descoperite părţile vulnerabile, narcotic destinat a-l face să asiste imobil la propria-i execuţie. Dacă a fost imprudent, s-a lăsat amăgit, reţinînd doar modestele cuvinte elogioase, rostite convenţional, fără să mai fi recepţionat aluziile prevestitoare ale furtunii ce va urma. Cînd fulgerele şi trăsnetele au ajuns de acum deasupra capului său nu-i va mai rămîne decît să se facă mic, prăbuşindu-se neputincios, înspăimîntat de lumina orbitoare a adevărului. Cu obiectivitatea istoricului, Kogălniceanu nu făcuse decît să expună sălii surprinse biografia celui în cauză. Încerce să se dezvinovăţească! I-ar trebui cruzimea să se lepede de el însuşi. Odată măştile date deoparte şi adversarul adus la proporţiile neînsemnate ce-i sînt proprii, oratorul îşi întoarce atenţia de la el, îl pierde din priviri ca pe orice lucru lipsit de însemnătate, căutînd în ochii parterului

https://biblioteca-digitala.ro

aprobarea și imitarea gestului său. Și atunci era inevitabil să izbucnească aplauzele, al căror ropot vor fi sunat pentru cel ce părăsea fără precipitare tribuna ca o muzică suavă și mult plăcută inimii lui. Sau poate nici nu o auzea, preocupat să verifice mintal dacă nu cumva lăsase vreo cît de neînsemnată fisură în cercul demonstrației sale, pe unde victima s-ar mai putea salva. Victoria nu o vroia decît totală!

Adversarii au căutat să-i umbrească meritele și l-au judecat după gesturi mărunte, bucurîndu-se de orice inadvertență. Dar, speculațiile și insinuările detractorilor rămîn neputincioase înaintea faptelor lui mari care i-au asigurat un loc de seamă în istoria modernă a țării noastre.

* * *

Istoria literară, culturală și politică îl revendică pe Mihail Kogălniceanu printre înaintași. Exemplul său luminos constă în străduința permanentă de a înțelege interesele maselor largi și de a căuta să răspundă, prin actele preconizate, aspirațiilor acestora către dreptate și libertate. S-a opus din toate puterile privilegiilor de castă și a ridiculizat „inspirațiile strîmte ale unui patriotism de clopotniță". Crezul său de conduită și-l afirma cu îndreptățită fală cînd spunea: „Noi am jertfit de bună voie privilegiurile de naștere, însă sînt două privilegiuri pe care nu ni le poate ridica nimeni, privilegiul patriotismului și al virtuților cetățenești".

A moștenit avere, a dobîndit ranguri prin merite numeroase, dar nu s-a abătut de la credințele astfel formulate. Ar fi putut să se preocupe de sine, să-și cultive însușirile literare, ori să se dedice cercetărilor de istorie. Dar a preferat participarea la tumultul prefacerilor generale. Impetuos a ieșit la răscruci în bătaia vînturilor, unde evenimentele reclamau dăruire, deseori renunțare. Angajat în realizări de seamă, și cîteodată fiind inspiratorul ca și înfăptuitorul lor, a dat numeroase probe de lipsă de orgoliu. Nimic nu reliefează mai convingător demnitatea lui Kogălniceanu dublată de acea modestie exemplară decît duelul său parlamentar cu Barbu Catargiu, care personifica aroganța, trufia ciocoiască împinsă pînă la

https://biblioteca-digitala.ro

patimă devastatoare și orbire politică. Cînd este vorba de Unire, căreia el i-a jertfit poate cel mai mult timp și cea mai mare putere de muncă, Kogălniceanu este primul care reprimă orice ispită de a vedea în acel act istoric altceva decît rezultatul firesc al mișcării maselor: „Unirea, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul de a zice că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: Unirea e actul energic al întregii națiii române".

Kogălniceanu a dominat situațiile prin înțelegere și nu prin exaltarea propriei personalități. El a căutat să deslușească în împrejurările contemporane lui cerințele obiective și pe acestea să le slujească. Faptele sale, inspirate din dragoste de patrie și de popor, i-au asigurat o posteritate glorioasă. Ca îndrumător al literaturii pe drumul împlinirii creației originale inspirată din realitățile naționale, el se situează în rîndul clasicilor, alături de părtași de idei ca Alecsandri, Russo, Negruzzi. Prin cercetările sale fructuoase în domeniul istoriei naționale și-a înscris numele imediat după Bălcescu și în vecinătatea lui Hasdeu. După ce, ca literat și ca istoric, a contribuit la răspîndirea unor convingeri progresiste, ridicîndu-se împotriva orînduirii și mentalității boierești și în sprijinul revendicărilor populare, n-a ezitat să se consacre, ca om politic, satisfacerii acestor revendicări. A fost sufletul Unirii, principalul apărător al împroprietăririi țăranilor, partizanul politicii de alianță româno-rusă în războiul contra turcilor, aducînd un însemnat aport la obținerea Independenței. Înflăcărarea scriitorului și istoricului și-a dat mîna perseverent, neșovăielnic, într-o fericită împlinire, cu calitățile de organizator ale omului de stat. Concepția lui Kogălniceanu unește respectul tradiției cu spiritul deschis către înoiri. Unii ideologi ai tradiționalismului autohtonist dintre cele două războaie au încercat să se înfățișeze ca descendenți ai ilustrului cărturar și om politic. Dar tradiționalismul lui Kogălniceanu n-are nimic consevator, retrograd, înseamnă doar o ascuțită conștiință a continuității, un element dinamic pentru care fondul original autohton nu se poate afirma decît în contact cu cele mai avansate cuceriri ale civilizației. Pe cînd tradiționaliștii gîndirești priveau civilizația ca pe un factor de înstrăinare și vi-

https://biblioteca-digitala.ro

ciere a culturii proprii, Kogălniceanu susținuse răspicat tocmai contrariul: „Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general". Una din îmbunătățirile civilizației așa cum o înțelegea Kogălniceanu consta în înlocuirea privilegiului de castă prin datoria de a munci. „Exercițiul muncii este sfințirea și practica egalității", observa el încă din 1845. Din acest principiu va dezvolta el ulterior teoria stimulării păturilor productive într-un limbaj care vestește cultul eminescian al „stării de mijloc". Respectul muncii și împărtășirea din bunurile civilizației presupun răspîndirea învățămîntului, căruia îi prescria să țintească la „dezvoltarea și întărirea simțului național, la admirarea virtuților strămoșești, la iubirea de patrie și respectarea legilor ei, la înrădăcinarea principiilor egalitare și constituționale, la cultivarea frumosului și bunului, la moralizarea societății și în sfîrșit la răspîndirea cunoștințelor economice, agricole, comerciale și industriale, ca așa să izbutim a introduce în țara noastră toate acele virtuți, principii, științe și arte, care fac puterea și înflorirea națiilor europene". Pledoaria sa se întemeia pe o convingere de o netăgăduită actualitate: „Trebuie în fine odată să facem ca țara aceasta să înceapă a avea în toate specialiști serioși". Comportarea sa constituie o ilustrare vie a principiilor pe care le menționa într-o scrisoare către fratele mai mic: „A se despera cu ușurință nu este dovadă de inimă tare. Viițiurile de care trebuie să te ferești mai mult sînt presumția și mîndria."

Cît de sus s-a ridicat — și a ajuns, la un moment dat, primul bărbat al țării — n-a pus nici un fel de distanță între sine și cei de jos. Această apropiere, născută din patriotism sincer, neîntinat, a stat la temelia unei rodnice activități de îndrumător, cercetător și reformator, a dat un sens nobil străduințelor și o valoare durabilă rezultatelor obținute de Mihail Kogălniceanu a cărui amintire dăinuie peste timp.

GEO ȘERBAN

https://biblioteca-digitala.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Personalitate proeminentă a vieții culturale și politice din a doua jumătate a secolului trecut, Mihail Kogălniceanu a lăsat moștenire posterității o operă scrisă de toată importanța atît pentru *cunoașterea* excepționalelor sale înzestrări ce-i rezervă pentru totdeauna un loc în panteonul valorilor noastre naționale, cît și pentru *înțelegerea* epocei de mare efervescență în care el și-a desfășurat prodigioasa activitate.

Dintre numeroasele sale scrieri — unele dintre ele încă așteptînd prin paginile ziarelor vremii să fie culese și integrate într-o ediție completă a cărei necesitate se face tot mai simțită — volumul de față selectează o parte redusă în acord cu scopul de a alcătui împreună o imagine concludentă cu privire la varietatea preocupărilor lui Kogălniceanu și a consecvenței cu care a dat el glas, de-a lungul întinsei lui activități, unei concepții înaintate, neabătute. Astfel, de la textul din 1839 *Adunări dănțuitoare* pînă la marele discurs academic din 1891 cititorul va putea să urmărească firul neîntrerupt al unei gîndiri puse în slujba progresului patriei prin ridicarea poporului și consolidarea suveranității naționale.

O primă categorie de texte este alcătuită din scrieri literare și istorice rînduite în ordine cronologică și repartizate în două grupe : a) pagini de factură literară și b) pagini cu conținut programatic, teoretic. O a doua categorie de texte reunește scrieri cu destinație politică imediată, dar care prin conținutul lor de idei ca și prin ținuta expunerii împrumută valori istorice și literare incontestabile, care le asigură durabilitatea și un evident interes actual.

Pentru reproducerea tuturor scrierilor aici înmănunchiate au fost folosite cele mai bune ediții existente, după cum urmează :

1) *M. Kogălniceanu : Opere*, t. I, Scrieri istorice, ediție prof. univ. Andrei Oțetea, Buc., 1946.

2) *M. Kogălniceanu : Scrieri Alese*, ediție Dan Simonescu, B.p.t., Buc., 1956.

https://biblioteca-digitala.ro

3) *M. Kogălniceanu: Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, ediție Vl. Diculescu, Buc., 1959.

4) *M. Kogălniceanu: Scrisori.* Note de călătorie, ediție Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu, col. „Texte și documente", Buc. 1967.

Am adăugat unde a fost cazul și ținînd seama de destinația prezentei ediții, note explicative în subsolurile paginilor.

La sfîrșitul fiecărui text se află indicate locul și data primei apariții.

G. Ș.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

I

SCRIERI LITERARE ȘI ISTORICE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SOIRÉES DANSANTES
(Adunări dănţuitoare)

La nouăsprezece ani ne bucurăm de joc ca de o mare desfătare ; dar nu este desfătare în lume care să treacă aşa de degrabă la bărbaţi şi aşa de tîrziu la femei. Îmi aduc aminte cîteodată, cu o oftare de părere de rău, de vremea ce a trecut aşa de iute, în care, a doua zi după un bal, mă sculam la amiazăzi, zicînd : bre, bre, cît m-am *înglindisit** de binc.

Şi cu o suvenire desfătăcioasă de gînduri, mă uitam la rămăşiţele strălucitei mele toalete din ziua trecută, ce era împrăştietă în mijlocul odăii ; şacşîrii [1] cei roşii aruncaţi pe covor, galbinii papuci dormind pe vatră, ca o mîţă ce se încălzeşte, mănuşele aninate de coada unui ibric, cilicul cel globos rostogolit supt pat, şi taclitul [2] a cărui coadă, în ziua trecută, prin scoborîrea sa pînă la pămînt, făcea mirarea tuturor babelor, şedea învăluit pe un scaun. Nu zic nimic de fermeneaua [3] cea roşie care, aninată pe uşă, sămăna la cununele de pipăruşi întinse înaintea casei unui bulgar din Huşi.

Atunce, niciodată nu mă desfătam pe jumătate ; apropierea unui bal îmi deşărta inima de toate micele supărări ce aveam ; aş fi luat la joc pe dracul însuşi şi aş fi sărit de douăzeci de ori pentru un bal la vreun diac de visterie. Dacă dimineaţa gîndirea mea necontenită la joc îmi pricinuia de la loghiotatul [4] dascal

---

* *inglidisi* — a se distra.

[1] corect *ceacşiri* — pantaloni turceşti largi pe care îi purtau şi boierii noştri.

[2] *taclit* — fîşie de stofă sau de mătase cu care se încingeau boierii, imitînd moda turcească.

[3] *fermenea* — scurtă, brodată cu fir sau cu mătase, uneori căptuşită cu blană, se purta peste antereu.

[4] *loghiotat* — titlu dat dascălilor greci în epoca fanariotă.

https://biblioteca-digitala.ro

vreo falangă părintească pe talpa picioarelor, sara dinpotrivă cînd gazda, încîntată de iuțeala pasurilor mele, mă făcea de alergam în dreapta și în stînga, spre a pofti la joc toate bătrînețile ce nu juca, mă socoteam o persoană de mare importență înaintea damelor, și uitam foarte degrabă neplăcerile de la școala Trisfetitelor sau a dascalului Gheorghi.

Ah ! acum mă duc la bal numai spre a juca rolul pătimitor de băgător de samă. Picioarele mi se odihnesc într-un ungher întunecat a sălii, și ca un soldat bătrîn, invalid, ce-și anină ruginita sabie la căpătîiul său, asămine îmi anin și eu pulpele de bumbac la cerceveaua unei ferestri. Căci și eu am lepădat cilicul pentru pălărie și purpuriii șacșiri pentru strimții pantaloni. Cînd joc cîteodată, mă mișc posomorît ca o cîrtiță ce se întoarce. Cîteodată iarăși zic o vorbă, două la femeile cele bătrîne și ele mă împacă cîteodată și cu cele tinere. În altele sînt făcut dintr-un aluat destul de nemulțămitor și puțin însușit spre a face din mine un om căruia-i zicem că este *plăcut*.

Plăcut ? Ce însămnează acest cuvînt ?

Un om plăcut, pentru multe femei, este acela carele, într-un bal joacă totdeauna și nu se odihnește niciodată, jucînd deopotrivă cu toate, cu cele frumoase și cu cele urîte, bun, tînăr și de treabă carele face filantropie la mazurcă spre slujba fetelor celor bătrîne și carele crede că are vreo îndatorire către gazda ce-l poftește la bal.

Un om plăcut este și acela care face curte mamelor, spre a ave dritul de a face și fetelor și care are totdeauna două mîni, două picioare și o droșcă la dispoziția damelor care n-au nici trăsură nici bărbat; care strînge mănușile, apărătorile și basmalele acestor dame, poartă șalul și umbrela lor, le trimete lojii la teatrul franțez ca să se mire de frumosul comic a lui Pelier și de țipetile d[emoaze]-lei Jenni. Un om plăcut este și acela carele își prăpădește banii de cîte ori joacă vist [1] cu damele...

Așa-i că-i plăcut acest elegant care spune complimente, ce amirosă la apă de mintă și nu intră niciodată într-o adunare fără să aibă buzunarul plin de confeturi și capul de cimilituri,

[1] *vist* — joc de cărți care se joacă între trei sau patru persoane.

https://biblioteca-digitala.ro

calamburguri [1] și șarade [2], ființă premenită a fi pișcat de fetițe și a purta băieții pe genunchi.

La nevoie, omul plăcut spune și cîte o istorioară. El este un dobitoc prețios pentru educația tinerelor demoazele, și — pentru mîncarea zarzavatelor. El mănîncă multe legume și nu be nici cafe, nici vutcă ; dar știe foarte bine a tăie la fripturi.

Omul plăcut se află mai ales între biurgheri [3] sau tîrgoveți. Am cunoscut pînă și spițeri [4] carii era foarte plăcuți. Sînt femei, care vorbind de acești oameni, zic : „Domnul cutare are totdeauna o vorbă de rîs". În ce colț a spițăriii oare au învățat ei așa frumușele lucruri ? Aceasta nu știu. Dar glumele lor mă bătea la ureche ca clopotul de la Bărnovschi [5] într-o zi de sărbătoare. Mai pune încă și acel rîs lancaviu *, ce samănă cu muzica broaștelor.

Și duhurile frumoase de societate — și jucătorii de șarade în faptă — și, mai ales — acei istorisitori de povești fantastice carii totdeauna ți se par un tăciune ce fumegă în vatră, și, în sfîrșit, îți pică peste picioare.

În vremea cînd un duh nebun de vîrtej și de joc se apucă de toate capitele și picioarele femeiești, omul plăcut, omul mașină, omul ce joacă se face o specialitate, o individualitate, o nevoie ; el este neapăratul suarelelor neguțitorești și diecești. Pentru vro cîteva pahare de limonadă și de ceai, el își dă cu chirie picioarele ; meșteșug prea puțin cîștigător, dacă nu vei pune în rîndul cîștigului bătăturile, reumatismele și durerile de piept.

— Neneacă — zice duduca P. S. ...cătră maică-sa — trebuie să poftim pre A.M.M. la cea de pe urmă suare a mătușăi mele ; n-au lipsit măcar la o contredansă [6].

---

[1] corect *calambur* — joc de cuvinte bazat pe deosebirea de sens a unor cuvinte asemănătoare ca formă.

[2] *șaradă* — un fel de ghicitoare.

[3] *biurgheri* — locuitori ai *burgului*, adică ai orașului, orășeni, avînd totodată și sensul de burghezi.

[4] *spițer* — farmacist.

[5] este vorba de biserica Barnovschi din capitala Moldovei.

* *lancaviu* (rus. *lucavit*) — viclean, șiret.

[6] *contradanț* — dans asemănător cu cadrilul.

https://biblioteca-digitala.ro

— Vere, să ne aduci cavaleri !

Un cavaler care joacă se poroncește ca o înghețată la Felix ; el este tovarășul neapărat a scaunelor și a policandrului ce se împrumută din mahala. *Apropo* de împrumut, am cunoscut un tînăr carele fiind îndatorit de rudele sale să împrumute pentru o nuntă niște argintării și niște scaune, învăța pe de rost numărul scaunelor, cuțitelor și furculițelor scrise în *izvod* [1].

Cavalerul numai să aibă picioare, mîni, o părere sau o *măhală* [2] de trup, cu groși posteriori, și să fie înzăstrat cu o pereche de pintini lungi ca sulița uriașului Goliat, este *plăcut* și poftit la toate balurile ; și damele, care obicinuit șed pe scaun, primesc poftirea lui la un joc cu bucurie și, spre mulțămire, îi aruncă cîteodată o căutătură dulce prin niște gene afumate de patruzeci de ani.

Cavalerul are toată voia să ieie între vals și contredansă din vreme în vreme, cîte un *posmag* [3]. Trebuie să-l vezi pe bietul băiet, cînd își scoate mănușile și-și întinde tremurînda mînă pe *tabla* [4] și cînd a luat un posmag fără să răstoarne tablele, cum se trage înapoi în grămadă, ca un cîne ce fuge cu un ciolan în gură. Iată pofta de mîncare a unui cavaler.

Cavalerii ce nu sînt oșteni, carii obicinuit se aud de departe, din pricina tîrîitului săbiei, cavalerii civili, zic, carii întră pentru întîiași dată în adunări, poartă neapărat o jiletcă albă, legătura de gît de atlaz neagră și gulerul fracului căptușit cu catife ; de abie la al doile sau al triile an a întrării lui în lume, începe a se deprinde cu pălăria-clacă [5], cu pantaloni *collants* [6] și cu papuci cu cătărămi de la Miculi [7]. Dar atunce i s-a dus blîndețea cea dintîi ! Piciorul i se strică. Se ostinește, se odihnește, cînd joacă alege damele ; se depărtează de bătrînețe și de

[1] *izvod* — listă, catastif, registru.

[2] *măhală* — regionalism care înseamnă mare, voluminos, mătăhălos.

[3] *posmag* — pîine tăiată felii și uscată.

[4] *tabla* — tavă de servit.

[5] pălărie moale, înaltă.

[6] pantaloni strîmți, de modă franțuzească.

[7] magazin din Iașul de pe atunci.

https://biblioteca-digitala.ro

cladarii [1] afumate și, jucînd, sta la gînduri : îndată ce la un banc farao [2] va lepăda pe o carte un galbăn, este prăpădit și jocul îi este urît.

Nu ți-oi vorbi nimică de strălucitele baluri ce se da în vremea lui Muruz și a lui Calimah, unde se îndesa cea mai bună societate din Iași.

Balurile de atunce nu sămăna nicidecum cu suarelele de astăzi. Luminația ce se făcea în ogradă și în ulițele de prinpregiur înștiința tot tîrgul că era bal la cutare și cutare boier. Astăzi de abie spre încălzirea vezeteilor, doi-trii tăciuni ard la poartă întocma ca focul din ograda lui Ana și Caiafa. Aceeași pompă întriită era înlăuntrul palatului. Toate străluceа, toate era îndestule. Vinul și laptele curgea, cum zice Scriptura. Gazda ce da balul nu se înjosea la cele mai mici amărunturi ale unei contredanse ; nu o vedeai alergînd în dreapta și în stînga spre a scoate la ivală un *vis à vis* (vizavi) la joc, carele se ascundea supt perdelele unei feresti. În mijlocul balului ușele se deschidea ca prin varga unei vrăjitoare nevăzute și o masă desfătăcioasă, ce se înfățoșea ochilor supt strălucitele focuri a mii și mii de lumînări, făcea adevărate toate încîntările simțualității răsăritene. Cînd astăzi ies de la o suare biurgherească de acum, cu gura plină de posmagi și de pudinci făcute în casă de un bucătar țigan, și că-mi aduc aminte de acele nopți strălucite a cărora toate luminările s-au stins, crez că am visat sărbări din Halima.

Balurile cele mari au trecut cu miile lor de lumînări și cu desfătăcioasele mese ; dar suarelele dansante trăiesc încă în toată strălucirea ; pentru că suareaua dansantă este numai și numai a epohăi noastre ; ea se întinde de la palaturile de pe ulița Copoului, pînă în Armenime și supt Curțele arse. Boieri, dieci, negustori, toți dau astăzi suarele dansante. Și pentru ce ?

O suare dansantă se gătește în două ceasuri. O scripcă, o cobză, cîteodată și un nai sau o daiere [3], vro cîteva lavițe,

[1] *cladă* — grămadă, morman.

[2] *banc farao* — joc de cărți.

[3] *daieré* — tobă.

https://biblioteca-digitala.ro

patru poponeţe [1] într-o odaie mărişoară şi *suareaua* este gata. Pe urmă nişte dulceţi cu apă, nişte posmagi, apă zăhărită şi sărată, împodobită cu numele de limonadă, purtate pe tabla, din ceas în ceas. La mijlocul suarelei, zama de ciorbă numită bulion sau ceaiul cu franzelă prăjită îşi face intrarea triumfală... ş-apoi să mai vezi acolo cincizeci, şaizeci de voinici, jucînd ca nişte fericiţi, asudînd sînge şi apă la sunetul cobzei. Rămăşiţa şede împregiurul odăiei, priveşte, critică, încuviinţează. Alţii joacă vist sau preferans, vorbind de cîte corăbii au sosit la Galaţi şi cît să vinde chila de grîu şi de păpuşoi.

Deci toată această lume este un adevărat vinograd *, numai că nu-i sărat, alcătuit de pălării de paie şi straie negre, de pelerinuri şi capele sau turbanuri stacojii [2], scriitori pe la secţii, vechili [3] pe la divanuri, doftori de dinţi şi de cai, spiţeri, toţi alegători la Eforie [4], toţi *cuconi.* Cucoanele destul de frumoase, afară de nişte figuri de ţuţuence [5], a cărora rumeneală, pară de foc, în mijlocul unor fete tinere şi frumuşele, samănă cu o floare de mac într-un cîmp de nu-mă-uita.

Bărbaţii vorbesc necontenit trebi, proţesuri, dinţi scoşi şi potcoave găsite la cai morţi. De la un capat al odăiei la celalalt auzi strigătile lor, lucru foarte interesant, te încredinţez.

Ascuns supt umbra deselor *marabout* [6] a unei tinere de şaizeci de ani, îmbrăcată în rochie de atlaz albă, cu cordele pempe [7] cercetez şi privesc. Iartă-mi vro cîteva portreturi.

Dintîi acea tînără persoană a căria cap este încărcat cu un braţ de flori şi de spicuri poleite, ca zeiţa Ceres ; fată mare cu pieliţa palidă şi cu zimbirea netocească, care la vrîsta de opt-

---

[1] *poponeţ* — sfeşnic.

* Autorul foloseşte cuvîntul rusesc în sensul de „ghiveci". De fapt *vinegret* înseamnă ghiveci, iar *vinograd* — struguri.

[2] *stacojiu* — de culoare roşie închisă.

[3] *vechil* — vătaf, aici cu sensul mai vechi de avocat.

[4] consiliu de administraţie orăşenească.

[5] *ţuţuiancă* — nevasta unui ţuţuian, cioban ardelean.

[6] *marabu* (fr. *marabout*) — pasăre exotică asemănătoare cu barza, ale cărei pene serveau ca podoabă.

[7] *pembé* — roşu deschis, trandafiriu.

https://biblioteca-digitala.ro

sprezece ani a ieşit din pansion, unde a cîştigat toate premiile clasei sale. Ea a fost micul Fenix din Tîrgul Cucului ; ea deţifră destul de bine muzica, zugrăveşte înfricoşat trupuri goale, cu toate aceste, talentul său cel mai frumos este că are douăzeci mii galbini zăstre. La ochii măsei, acea femeie groasă, rumână, cu părul bălai, cu rochie de catifé alb-albastră şi care samănă că mulţămeşte cu atîta graţie acelor ce-i poftesc fata, Celestina este o minune. Dacă mama şi fata întră într-un salon, Celestina întră totdeauna dintăi ; la Socola sau la Copou trebuie ca Celestina, gătită ca păpuşa de la fereastra lui Miculi, să se aşeze totdeauna în mijlocul aleelor şi să-şi arate dosul pentru ca s-o vadă mai bine trecătorii ; la teatru, ea se pune totdeauna în faţa lojii. Dacă cineva o roagă să cînte o romanţă, maică-sa îşi ie basmaua şi face sămn să tacă toţi ; ea strigă cît poate : „ii s-o auziţi, cum cîntă, ca un înger !" Celestina se pune la piano; atunce, biata femeie, nemaiputîndu-se stăpîni, se scoală de pe scaun şi şede în picioare dinapoia scaunului fetei sale, bate tactul, o întovărăşeşte cu jumătate de glas ; apoi ochii i se umezesc de lacrămi ; are nevoie să plîngă, plînge. Dacă cineva bate din palme, sau zice brava, bravisima, ea-şi aruncă braţele împregiurul gîtului Celestinei ; biata *neneacă* [1], crapă mai de bucurie şi de... grăsime. Mîni vei vede-o că se duce să facă vizite spre a ave plăcerea de a povesti în toate casele, izbîndele fetei sale.

Ceealaltă, îmbrăcată cu rochie pempe, care joacă sau mai bine care sare cu atîta plăcere, ai căria groşi obraji sînt aşa de rumeni, care rîde necontenit, care purcede înaintea tactului şi-şi împinge cavalerul cînd stă pe gînduri, este una dintr-acele căria-i zicem că este o *fată bună.* Ea se îndoapă cu posmagi şi cu zaharicale, cu primejdie de a-şi strica stomahul ; vorbeşte cu gura plină şi-şi varsă şampanie pe rochie ; povesteşte cavalerilor săi feştile şi şiriclicurile ce au făcut la pansion ; bufneşte de rîs cînd le vorbeşte, şi-i strînge de mînă cînd joacă. Întreab-o dacă-i place jocul şi ţi-a răspunde că se *înglendiseşte frumuşel* franţuzeşte : *je m'amuse joliment* [2] ;

[1] *neneacă* — termen cu care se adresează un copil mamei sale.

[2] mă distrez plăcut.

https://biblioteca-digitala.ro

jumătate timp de grizetă [1] : boboc rumân de trandafir din mahalaua Muntenimei.

În faţa ei, şi spre a face contrast negreşit, pentru că în toate trebuie contrasturi, miară-te de muza biurgherească din Păscărie, împinsă încoace şi încolo, cu o rochie largă, albastră, presurată cu stele de argint, cu capul rădicat, trupul înapoiet, aruncînd căutături dulci, suspinînd şi vorbindu-şi singură, avînd totdeauna chipul ca cînd s-ar trezi din vis, răspunzînd stropşit la toate întrebările ce-i faci, vorbind buziş [2] despre zugrăveală şi despre poezie, citînd pre Lamartine şi pre Eliad, pre Victor Hugo şi pre Negruţţi, pre doamna Tastu şi pre doamna Samboteanca * şi neuitînd mai ales să-ţi spuie că a fost la cea întîi reprezentaţie a pieselor *Le fort l'evêque* şi *Un de plus* şi că cel de pe urmă examen de la pansionul S. a descoperit o greşală în cuvîntul dascalaşului nemţesc. Ea este totdeauna rău încălţată şi degetele-i sînt pline de cerneală.

Soră-sa Indiana este un volcan ce fumegă pe gunoiul rîpei *Privighiţoaiei ;* tînără artistă de cea mai mare nădejde ; ce se găteşte la cap *à la Ninon,* cu o feronieră [3] pe frunte ; cînd se îmbracă ca o jucătoare pe frînghie, cînd se învăleşte într-o tunică ateniană ; cînd cîntă, îşi întoarce glasul în rulade, se pune ca doamna Malibran ** şi vorbeşte totdeauna cu un accent italian ce samănă limbei vorbite în şătrele de pe şăsul Bahluiului.

Vezi încă şi acea mare palidă, ce se uită la cavalerii cei frumuşei cu ochi murinzi ; ea şede în toate zilele trii ceasuri în feredeu [4], mistuieşte dimineaţa cîte un roman şi sara se îmbată de amor la melodramele teatrului franţez.

Dă-mi voie să nu-ţi vorbesc de demuazela de cincisprezece ani, demuazelă clasică a balului, sîlită să joace cu toţi

---

[1] *grizetă* (fr. *grisette*) — tînără uşuratică de condiţie modestă.

[2] *buziş* — cu îndrăzneală.

* Tastu şi Samboteanca, artiste din acea vreme.

[3] *feronieră* (fr. *ferronière*) — lanţ de aur cu o piatră preţioasă în mijloc, ce se poartă de obicei în jurul frunţii.

** Artistă franceză stabilită atunci în Iaşi.

[4] *feredeu* — baie.

https://biblioteca-digitala.ro

ţîncii şi pişcarii ce se află la suare şi care-ţi răspunde cu graţie la toate întrebările ce-i faci, cuvintele franţuzeşti ce a învăţat la pansion :

— *Oui, monsieur. — Non, monsieur. — Monsieur, vous êtes bien bon. — Monsieur, je ne sais pas* [1]... Vorbire tare înfeliurită şi cu totul plăcută.

Nu ţi-oi vorbi :

Nici de cochetele cele mici de şepte ani, pe care *nenecele* lor le îmbracă cu rochii scobite la gît şi le duc în suarele cu condiţie că n-or dormi pe scaun, c-or fi cuminte, că n-or cere zaharicale.

Nici de mii de alte specialităţi femeieşti, ce se găsesc mai în toate suarelele dansante.

Spre pildă :

Femeile măritate care iubesc a şugui cu holteii.

Acele care la vrîstă de patruzeci şi cinci de ani poartă-n sîn un cap de cup [2] ca să rămîie totdeauna tinere şi drăgălaşe.

Acele care-şi întreabă necontenit cavalerii.

Acele care zic : soţul meu este la Eforie.

Acele a cărora bărbat este căpitan de tîrg, sau vătav de şalgăi [3].

Acele care amiroasă a livant şi poartă gulere cu falduri, cînd au un gît slab şi lung ca a cucoarelor.

Sau scurteicele cu ochi boldiţi ca a racului, numai în proporţia ochilor de bou — expresie omerică.

Sau ghemurile de grăsime, încărcate de diamanturi, care sar supt policandru ca un balon, asudă de la cap la picioare şi zic necontenit : „Este de mirat ! nu-s ostenită nicidecum ; aş juca toată noaptea fără să mă ostinesc".

Şi femeile sulemenite care joacă piste patruzeci de ani.

---

[1] Da, domnule, — Nu, domnule. — Domnule, sînteţi prea bun. — Domnule, nu ştiu...

[2] s-ar putea să fie o greşală tipografică în loc de *cap de cuc*. Textul din *Albina Românească* conţine şi alte erori care au fost îndreptate de editor.

[3] *şalgău* — lucrător în ocna de sare, dar şi condamnat la ocnă.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi fetele de triizeci de ani, care nu mai joacă... decît ca să facă plăcere altora.

Mai ales, să te ferească sfîntul înger de gazdele care vin de te apucă pîn' şi din odaia cărţilor.

— Ei bine ! Ce ! Nu joci ? Faci tare rău.

Sau încă :

— Domnule Plete-lungi, trebuie un vizavi ! Ai bunătate de poftește pre cucoana cea cu rochie roşie şi cu turban alb, care n-a jucat încă nicidecum în astă sară.

Of ! Of ! Să te ferească Dumnezeu de damele cu rochii roşii, cărora trebuie să le faci pomană cu o contredansă.

„De foc, de sabie, de rochii roşii, de războiul între noi, de turbane albe, de ciumă, de Ali Tebeli Paşa de Ianina."

Ziceam încet aceste cucernice cuvinte, cînd cu colţul ochiului zării pre gazda casei ce venea spre mine. Făcui ca corăbierii cînd văd că se rădică o furtună, mă trăsăi spre liman, scoborîi vălele şi mă pusăi în siguranţie în ietac [1], unde era aşezate mesele de joc.

Un foc bun ardea în sobă şi în odaie era un aer mai curat decît în sala danţului. Mă uitam la patru portreturi urîte şi rele, puse în cadruri frumoase ; lucru ce mă făcu să-gîndesc la femeile cele bătrîne, care se culcă în crevaturi [2] negre şi se acoper cu o catife neagră, pentru ca cu atîta mai mult să se vadă albeaţa obrazului.

În vreme ce făceam asămine fiziologice gîndiri, „la banc, la banc", strigă unul din giucători.

„Binecuvîntat fie numele Domnului", zisăi, apropiindu-mă de masă ; aruncai un iermelic [3].

— Cît pui pe carte ?

— Iermelicul întreg.

— Nu se primeşte mai mult de cincizeci parale pe carte !

---

[1] *iatac* — odaie de culcare, dormitor.

[2] *crevat, crivat* — pat.

[3] *irmelic* — monedă turcească de argint care circula odinioară în Moldova.

https://biblioteca-digitala.ro

Atunce mă uităi şi văzui că tot bancul era de o rubie [1] tăietă şi de un sorocovăţ [2] şi jumătate borteliţi, şi că toţi jucătorii *pontarisea* cu cîte un puişor [3].

În viaţa mea nu m-am aflat în faţa unei figuri de bancher aşa de nemulţămitoare. El ţinea cărţile ca un armăşel sabia înaintea porţii temniţei.

— O, ce joc înfricoşat! strigă un gros şi gogoman vechil care se îngrăşăsă pe la divanuri cu punga mai marilor gogomani ce-l însărcina cu pricinele lor.

Adu-ţi aminte că era în banc o rubie şi un sorocovăţ şi jumătate.

Înfricoşat joc!

Momiţa mea de bancher carele avea, cum se vedea, darul prevederei, cîştiga necontenit. Iermelicul se dusă, şi altul, şi altul. De la bătrîni nu-şi aducea aminte cineva, să fi văzut în casa aceea atîţa bani pe masă — şi în buzunare.

— Gazda mi-a spus acum că ar dori să nu se joace atîţia bani în casa ei, îmi zice la ureche un prieten a casii, cu ochelari albaştri, carele, cum se vedea, era unit cu bancherul...

— Ei bine — îi răspund — ş-apoi?

— Apoi — îmi zice, ceva mirîndu-se — fă ce-ţi place; de acum nu-mi pasă. Mi-am împlinit însărcinarea.

— Dacă gazda socoteşte că jucăm prea scump — zice momiţa de bancher, puindu-şi în buzunar iermelicii mei — *basta*, nu vreau să zică că-s jucăuş sau şuler [4]!

— Nici eu, zice altul.

— A! Iată galopul [5], strigă un al triile şi rămăsăi singur la masă, în primejdie că după ce am prăpădit, apoi să fiu silit de slugi să plătesc şi cărţile.

Norocire că cei cu galopul intrară în ietac. Toate fetele sărea pline de bucurie. Şirul trecu răpide dinaintea mea şi intră într-o tindă strimtă şi întunecoasă ce ducea la... bucătărie.

---

[1] *rubia* — monedă turcească valorînd a patra parte dintr-un irmilic.

[2] *sorcovăţ* sau *sorocovăţ* — ban de argint.

[3] *puişor* — monedă veche egală cu 15 parale.

[4] *şuler* — trişor, ticălos, păcătos.

[5] *galop* — dans repede cu mişcări în doi timpi.

https://biblioteca-digitala.ro

— Dumnezeule ! strigă stăpîna casii, sărind de pe scaun, mi-au stricat ceştele.

În adevăr, auzisem un mare huiet. Anna, grasa bucătăriţă, venea în linişte prin tindă cu o tabla plină de ceşte cu ceai, şi dănţuitorii o împinseră aşa de frumos, încît fără voia ei făcu un pas franţuzesc vestit, numit *rond de jambe vertical*, aşa de răpide, încît tablaua şi ceştele zburară în bucăţi.

— Nu-i nimică, nu-i nimică, rezicea un sfert de ceas pe urmă gazda care ieşea roşie ca sfecla din tindă.

— Cu toate aceste, Anna a avut un *galop* frumuşel — îmi zice un vecin încîntat să facă un calamburg — şi nu m-aş mira dacă mîni biata fată n-a fi silită să plătească ceştele.

— Dacă-i aşa, am gînd să fac o subscripţie în folosul ei.

Cum îmi căutam şapca, bancherul ce-mi luasă paralele s-a apropiet de mine.

— Cum, te duci, domnule ?

— Mă culc totdeauna devreme.

— Ai, fii-mi vizavi pentru viitoarea...

— Cu neputinţă, sînt ostenit.

— Dar n-ai jucat.

— Pardon... la începutul suarelei.

— Aşa este... două contredanse, cu fata doamnei A... şi cu demuazela Celestina...

— Eşti prea bun, domnule, că mi-ai numărat contredansele.

— O, nu le-am numărat eu, *mon cher*, dar sărdăreasa A..., gazda însuşi care-mi zicea dineoară : „Ce ! căpitanul nu joacă, oare-i bolnav ? A jucat numai două contredanse". *À propos*, trebuie să cîştigi la banc ?

— În adevăr, eşti curioz să-mi faci o asămine întrebare, după ce mi-ai luat toţi banii.

— Cum, ai prăpădit ? Îmi pare foarte rău, *parole d'honneur*... ei bine, *mon cher*, crezi poate că cîştig mult... am pierdut patruzeci de parale, în adevăr. Sînt totdeauna nenorocit la cărţi.

https://biblioteca-digitala.ro

— Domnule, am cinste să-ți poftesc noapte bună.

Fui silit să rămîn încă jumătate de ceas, ca să-mi aflu mantaua ce o găsii, în sfîrșit, adormită ca o momie în mijlocul unei mari piramide de blane și de salopuri [1].

Într-un colț al tindei, mă făcui că nu vedeam pre un *fashionable de mauvais ton* [2] — unul dintr-acei păpușeri ce-i întîlnești pe uliță și prin cafenele, cu plete lungi pînă la coate, cu barbă de țap, cu doi coți de postav roșu legați la gît, cu jăletcă galbănă *à la républicaine*, cu o manta leleachie, scurtă pînă la genunchi — mă făcui, zic, că nu-l vedeam cum își punea colțuni [3] de bumbac albastru peste colțunii de mătasă.

Jos, slugile dormea. Fui silit să-mi deschid singur poarta. La ușă nu era nici o droșcă. Ulița era deșeartă și tăcută. Fînarele [4] arunca o lumină palidă și slabă. Iașii sămăna ca o biserică mare, văzută la lumina crepusculului.

Ajunsăi acasă pe jos și dormii bine.

— Vii tare tîrziu, zisăi a doua zi femeii carea-mi făcea în toate zilele patul.

— Apoi, cuconașule, mă rog să mă ierți. Vezi c-am făcut astă-noapte cîșlegele, și asta să-ntîmplă numai o dată în an.

— Te-ai veselit bine ?

— Ca o împărătească. Slugele boierului Curcă au avut voie să deie o horă și am fost poftită și eu. Era într-o odaie mare în beci, unde am jucat toată noaptea. Era o mare adunare și tare frumos. Bărbieri, cojocari, croitori, bacali [5] tot oameni de treabă și cu stare. Boieriul Curcă a dăruit pentru masă șaizeci lei, și pentru ce-a mai trebuit, au plătit slugile. Am jucat pînă dimineața, cînd s-au stins lumînările și de aceea, te rog să-mi dai iertare dac-am venit așa de tîrziu.

---

[1] *salop* — un fel de scurteică.

[2] spilcuit de prost gust.

[3] *colțuni, călțuni* — un fel de ciorapi care protejează gleznele.

[4] *fînar* — felinar.

[5] *bacal* — negustor, băcan.

https://biblioteca-digitala.ro

— Nu-i nimică, jupîneasă ; şi eu am petrecut noaptea la un bal.

— A ! Dumneavoastră sînteţi boieri ; a trebuit să fie tare frumos.

„Hm ! zisăi în mine, pişcîndu-mi buzele, dacă vrodată voi scrie istoria sărdăresei A... nu voi da-o s-o cetească jupîneasa din casă."

(„Albina Românească", X, Iaşi, 1839, nr. 81—84.)

„Lucrurile cele bune nu sînt acelea care să crăinicesc mai tare".

M. Kogălniceanu
(9 oct. 1859)

https://biblioteca-digitala.ro

ILUZII PIERDUTE...
UN ÎNTÂI AMOR

PREFAȚĂ

Înainte de toate trebuie, ca o neapărată prefață, să mărturisim cu inimă curată și cu duh umilit, că toate numele din aceste file sînt închipuite, că n-am înțeles pre nimene, că tot este obștesc și nimică personal.

Această mărturisire o facem pentru siguranția noastră și pentru liniștirea acelora ce s-ar socoti atinși de oareșcare însămnări. Deci începem :

INTRODUCȚIE

Iluzii pierdute

Într-o seară de iarnă sau de primăvară, zeu nu ți-oi ști spune, pentru că nu sînt astronom, dar știu că era în mart, era adunată o mică societate alcătuită de tineri și de dame asemine tinere ; este de prisos să spun că era și frumușele. Această societate era în Iași, într-o uliță al căria nume nu ți l-oi spune, fiindcă eu însumi nu-l cunosc. Știut este geograficește și statisticește că capitalia Moldaviei nu samănă în nimică cu celelalte capitalii... Iașii, oraș vestit prin feredeul turcesc, prin cîrnații lui Carigniani, prin apa de la Păcurari, prin vorba nemțască a lui Regensburg [1] și prin plăcintele răposatii madamii dumisale, prin ruinile lui Ipsilant, prin minunatele păpușe ce tot anul se văd ziua, iar de la Crăciun și pînă la lăsatul săcului și noaptea, prin o berărie nemțască, prin vorba nemțască a lui Regensburg [1] și prin plăcintele răde ipsos, prin arhitectura bordeielor și baracelor sale, Iașii, centrul civilizației, a literaturei și a gunoiului Moldaviei, are

[1] Proprietarul hotelului „St. Petersburg" din Iași.

https://biblioteca-digitala.ro

ulițe, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici macar zece suflete, are poduri prea frumoase și n-are macar un pîrîu : căci cu toată bunavoință ce am de a lăuda tot ce-i patrie și a patriei, totuși nepărtinirea mă oprește să numesc Bahluiul altfel decît o mare sau o mlaștină, una și alta după timp sau vreme, după săcetă sau umezală.

[. . . . .]

Ș-apoi trebuie să știți că pentru scriitorii români, aceste ulițe anonime au un mare folos. Ele te mîntuie de o mulțime de uri moștenitoare ca discordia lui Atreu și a lui Tiest, ca a troadenilor și a elinilor, sau, dacă vrei o comparație mai nouă, ca sfada ghelfilor și a ghibelinilor *. Sînt acum vro doi ani, cînd într-un articol scos din *Paris ou le Livre des cent et un* [1], am tradus la rue Poissonière, slovă după slovă, prin Păscărie — nu mi-am aprins paie în cap ? Nu s-au sculat împrotiva mea lăcuitorii din Păscărie cu pretenție că i-am atacat în cinstea lor, și cerea cu topuzul ca să fiu spînzurat ca Petrariul [2], pe șesul Frumoasei. Atîta ar mai trebui bieților literați, să împodobeze cu aeronautica lor, sau mai moldovinește cu plutirea lor în aer, serbarea vreunui iarmaroc și să slujască de pildă pacinicilor lăcuitori.

Cum îți spuneam, societatea noastră se afla într-o uliță fără nume. Ea se alcătuia de cinci tinere dame și demuazele, de vro trei bărbați însurați și de vro patru tineri, sau holtei, cum se zice la țară. Prin un fenomen neobicinuit în pocita capitalia noastră, societatea aceasta era singură în felul ei. Bărbații nu era zulari și nu vedea în fiștecare tînăr pre minotaurisatorul

* În Italia secolelor XII—XV guelfii alcătuiau partidul marii burghezii financiare și micii nobilimi, partizani ai papei, iar gibelinii, partidul nobilimii feudale, partizani ai împăraților germani.

[1] colecția *Paris sau Cartea celor 101* (de povești). Scriitorul face aluzie la scrierea sa „Soirées dansantes" publicată în 1839 cu indicația, la sfîrșit : „din *Paris, ou le livre de cent et un*".

[2] haiduc vestit în acea epocă, spînzurat din ordinul lui M. Sturza.

https://biblioteca-digitala.ro

lor, cum zice d. de Balzac, adecă, româneşte, pre împodobitorul capului lor. Tinerii aseminea nu avea pretenţia, ca Don Juan, să găsească în fieştecare femeie sau fată de izbîndă a duhului, a frumuseţii şi a manierelor lor. Declaraţiile lor nu zbura în dreapta şi în stînga, chipul cel mai nesmintit de a se face nesuferit tuturor femeilor, Damele era îmbunătăţite — cît se poate ;, însă nu era prude [1], plaga societăţii noastre.

Dacă eşti get-beget moldovan, dacă nu eşti neologist, dacă nu eşti abonat la nici o foaie românească, negreşit că cu un aer oţerit mi-i întreba ce-i *prudă?* Şi eu, cu tot respectul ce trebuie să aibă un scriitor dinaintea unui public, aşa de *învăţat* ca al nostru, ţi-oi răspunde că pruda, *prude*, este un cuvînt franţuzesc, care româneşte n-are nume, dar însămnează o femeie a căria numai urechile, rareori şi ochii, îi sînt curate, care sufere tot, numai să nu-i zici pe nume, care, cînd vede *Passéminuit* * la teatru, sau se trage în fundul lojiei, sau îşi astupă urechile şi fuge cît poate, strigînd: *„Ah, ma chère! quelle pièce de cabarét!"* [2] Şi cînd merge acasă ştiţi ce face sfiita, curata, îmbunătăţita prudă? Scrie amorezatului ei, sau amorezaţilor ei, pentru că de multe ori se întîmplă că pruda are mai mulţi amorezaţi, să vie să beie ceai cu dînsa şi să...; şi pînă cînd amorezatul sau amorezaţii vin, ceteşte: *Les amours du chevalier de Faublas* şi *Les liaisons dangereuses* **.

Societatea noastră avea încă un mare avantaj asupra tutulor strîngăturilor şi adunăturilor ce iaşenii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, după ideea mea, este numai productul civilizaţiei; şi după cum este ştiut, civilizaţia este de-

[1] prude (în franţuzeşte) — femeie prefăcută, mironosiţă.

* *După miezul nopţii*, piesă obscenă scrisă de Lockroy (1803—1891), jucată la Iaşi în stagiunea 1840—1841.

[2] Ah, draga mea, ce piesă de cabaret!

** *Aventurile de dragoste ale cavalerului de Faublas*, de Louvet de Couvray şi *Legăturile periculoase*, de Choderlos de Laclos sînt printre primele cărţi de literatură galantă aduse în Iaşi de librarul A. Emanuel.

https://biblioteca-digitala.ro

parte de o țară unde se află oameni ce pot zice ziua mare : „astăzi am vîndut sau am cumpărat atîte *suflete* de țigani". Stăpîna casei nu era tirană, nu voia să domneze conversația. Pretențiile sale nu se întindea ca ideile, prejudețile, sentențiile dumisale de filozofie, de eleganță, de *bon ton*, de *savoir vivre* să slujească de pravilă adunării întregi.

După pruderie, prezumția, sau cum aș zice trufia, este cea mai mare rană a societății noastre. Fieștecare bărbat, fieștecare femeie se socoate fenixul sexului său. Bărbații se socot diplomați, administratori, legislatori, oșteni, magistrați, artiști, pîn' și oameni cu duh, pîn' și patrioți și oameni cinstiți. Damele asemine, mai ales acele care au fost pînă la Viena, sau și macar pînă la Lemberg, se socot cele dintîi dame din lume ; se socot cu duh, cu frumuseță, cu talent ; au mai ales pretenția a cunoaște *a fond* [1] arta salonului, *l' art du salon*, cum zic dumnealor, și cu toate aceste duhul dumilorsale stă în cancanuri de tîrgușoare, în niște proaste clevetiri, în colibeturi * împrumutate din colecții de anecdote și de *bons-mots* **, frumusețea dumilorsale este postișă *** ca și formele ce subjugă inimile bieților neispitiți ; frumusețea și formele le sînt aduse în cutii de la Paris împreună cu capelele și rochiile [2] iar talentul dumilorsale este a face manevre cu lorgneta, a lovi două tușe pe piano și a zugrăvi — fața dumilorsale. Cît pentru arta salonului, pentru meșteșugul de a bine primi, puține cuvinte îmi vor fi trebuincioase spre a arăta ce însămnează acest talent de curînd întrodus. Arta salonului însemnează în Iași pretenția ca fieștecare persoană ce întră într-o casă unde stăpîna ține salon să-și depuie la ușă vrednicia, caracterul și opiniile și să se hotărască a nu fi decît papagalul damei de gazdă. Acela care ar îndrăzni să arăte vro idee neatîrnată se

[1] temeinic.

* *colibet* (fr. *colibette*) — glumă ieftină.

** cuvinte de spirit.

*** *postiș* — fals, nenatural.

[2] La acest prilej noi nu putem destul recomanda o nouă magazie de

https://biblioteca-digitala.ro

pune în primejdie de a vede pre gazdă că-i întoarce dosul ; *manière toute neuve de faire les honneurs de son salon.* [1]

Pruderia dar și tirania stăpînii casei lipsea cu totul din societatea-modelă care o expunem cinstiților și învățaților noștri cetitori, ce se alcătuiesc negreșit dintr-o înaltă nobleță și dintr-un respectabil public, vorbe întrebuințate și puse *à l'ordre du jour* [2]. Fiește care își spunea slobod opinia sa ; împrotivirile nu ieșea niciodată din regulele armoniei. O conversație interesantă, cu duh, domnea în salon. Însurații, deși însurați, nu lipsea de a fi și oameni plăcuți. Domnișorii neînsurați, într-o rivalitate ușoară, făcea asalt de duh și contribua la plăcerea obștească ; nimine însă nu căuta a domni asupra altuia prin însemnări atingătoare, nimine nu venea la personalități cum îi obiceiul pămîntului. Damele ca castelanele din Veacul de Mijloc era judecătoare ; și prin dulcele lor zimbet, răsplătea pre acei carii se deosebea mai mult ; iar prin reflecțiile lor de bun-gust, fine și drepte, învia societatea.

O adunare cît de bine alcătuită să fie, dacă nu va ave și femei, va fi totdeauna monotonă și urîtă. O adunare fără femei este ca o grădină fără flori, ca un bărbat fără barbă și musteți, ca o zi fără soare, ca o gazetă fără abonați, ca un șes fără verdeață, ca un teatru fără public, ca versuri fără poezie, ca o viață fără iluzii, ca un judecător fără protesuri, ca un tînăr fără amor și, în sfîrșit, ca toate comparațiile din lume. Femeile singure au talentul să însufleteze conversația, să-și înalțe închipuirea pînă în al noule cer — dacă este un al noule cer. O adunare cu femei te face de-ți uiți grijile vieții, chinurile ambiției, lipsa bogății, nemulțămirile politicei. Fruntea ți se dezbîrcește, te uiți, te socoți în vrîstă de optsprezece ani, fără supărări, fără necazuri, slobod și fericit. Femeile sînt poezia vieții noastre, femeile, zic, dar lucru cel mai rar

---

mode și de frumusețe împrumutate. Această magazie acum de curînd deschisă, este a d-lui Tribu, pe ulița mare *Avis aux dames qui en usent* (Aviz doamnelor care le folosesc). (n.a.)

[1] mod absolut nou de a face onorurile salonului său.

[2] la ordinea zilei.

https://biblioteca-digitala.ro

ce găseşti în Moldova sînt femeile. Găseşti de ajuns mame, neveste, văduve, fete, slute, şchioape, chioare, vornicese, bănese, pitărese, negustorițe, băcăliţe, ţăgance şi alte asemene creaturi ce se nasc, cresc, se mărită, fac copii şi mor. Dar *femei*, asta-i cam greu.

Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, şi oare tot ce nu-i bărbat nu-i femeie ?

Cu respectul ce trebuie să am dinaintea diplomii dumisale, eu îi voi răspunde : „Nu ! Femeia, în lexiconul meu, însemnează o fiinţă gingaşă, slabă, drăgălaşă, frumoasă, făcută din flori, din armonie şi din razele curcubeului, capriţioasă, ră cîteodată, bună mai multe ori, o fiinţă făcută pentru amor, menită a pune în lanţuri pe eroii cei mai neînduplecaţi, care pentru un zîmbet te face de-ţi vinzi viaţa din astă lume, şi partea din rai din cealaltă lume, care are un suflet ce înţălege tot ce este frumos, care pentru cel mai mic lucru cîteodată plînge şi altă dată îi în stare să-şi jărtfească viaţa, care îi destoinică să facă faptele cele mai mari, care cînd îi blîndă ca o turturică, cînd turbată ca o leoaică, care cînd îi crudă, cînd miloasă ; femeia este un amestec de graţii, de bunătate, de răutate, de duh, de cochetărie, de slăbiciuni şi de tărie, a căria mai toată viaţa se mărgineşte întru a iubi şi a fi iubită ; o femeie, în sfîrşit, este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, nici hotărî matematiceşte, un ceva ce este cel mai rar lucru din Moldova, mai rar, dacă se poate, decît cinstea, patriotismul şi amorul, care vra să zică foarte mult".

Dar tot acel pedant, critic, aspru şi material, mi-a zice iarăşi, că nici o ţară este în lume unde să se vorbească mai mult de cinste, patriotism şi amor, că, prin urmare, cum îndrăznesc a zice că aceste virtuţi lipsesc în prea dulcea ţara noastră ?

Tocma pentru că se vorbeşte aşa de mult de dînsele, tocma de acea lipsesc, şi la zisele mele dau dovezi aşa de lămurite ca de două ori două.

https://biblioteca-digitala.ro

Sînt mulți carii au necontenit cinstea în gură și palmele pe obraz ; și așa hotăresc un problem necunoscut încă în alte țări, adecă de a uni cinstea cu defăimarea.

Vrei să știi acum cît trage un patriot moldovenesc ? Cît n-a fi în slujbă, te va asurzi cu numele de patrie, cu jărtfe pentru patrie, cu îmbunătățiri pentru patrie. Acu pune-l în slujbă, sau, cum zice dumnealui, în chivernisală, și mult după trei luni, te vei încredința că singura jărtfă și singura îmbunătățire ce a făcut patriei a fost să jărtfească o pungă deșartă pentru o pungă plină și să-și îmbunătățeze echipajul, adecă butca și caii. Și atunce numai dacă vei avea ceva cetire românească și puțină aducere aminte, vei cînta, cu Donici, că are

Pufușor
Pe botișor.

De amor nici nu ți-oi vorbi, pentru că aș huli. Amorul, cea mai nobilă din toate patimile, care atîță la fapte mari, care însuflează eroismul și geniul, care dă idei de cinste și de slavă, care înviază, care farmăcă, care aduce pre om într-o lume de visuri, unele mai aurite decît altele, cine-l cunoaște, cine-l slăvește ? Amorul în Moldova este desfătarea simțurilor, dragostea faunilor și a satirilor. A iubi însămnează la noi a se lua, a se schimba, a se lepăda, a se uita, spre a se îngurlui [1] și a se despărți iarăși, fără ca patima să lase cît de puțină întipărire în inima acelor ce zic că simțesc amorul.

Dar văd, înalto nobleță și respectabile public, că m-am depărtat cu totul de sujetul meu. În loc să vă vorbesc curat și scurt de iluzii pierdute, mă apuc să vă povestesc de atîte bădăganii, de ulițe anonime, de iarmaroace, de Bahlui, de cinste și de iubire de patrie, ca și cînd dumneavoastră ați avea ceva a face cu cinstea și cu patria. *Retro, Satana!* [2] Pardon, pardon, iartă-mă. Înainte de a-ți face narația amorului meu, nu este însă bine să urmez modii și să încep prin clasificația cu-

[1] *îngurlui* — a se însoți din dragoste.

[2] Înapoi, Satano !

https://biblioteca-digitala.ro

noștințelor omenești, sau cel puțin prin cea mai mică definiție a lumei sau a micului nostru glob, care pășește liniștit împregiurul centrului său de atracție ? Însă fiindcă, cîteodată, nu băgați în samă moda, mai ales cînd se atinge de *pedanterie începătorială*, mă supun dorinții obștești, vă rog să-mi iertați această digresie, și *revenons à nos moutons* *, adecă ai să ne întoarcem la iluziile pierdute.

Societatea noastră era adunată într-un salon, a căria nu ți-oi face descrierea, macar oricît de *à la mode* să fie descrierile saloanelor și a mobilelor din capitalie — pentru provinciali, carii după asemene descrieri își *oranjarisesc salonurile* și-și cumpără *mobilurile*. Două dame era pe o canape puse în prejma unei mese, alte două era pe un lit de repos ** așezat într-un colț ; a cincea damă, pentru care aveam o slăbăciune ceva cam prea fragedă, ședea pe un scaun lîngă masă și cetea cu colțul ochiului o carte, ce cu multe altele era pusă pe masă : *La physiologie du mariage* (meditația XVIII : *Des révolutions conjugales*) ***, carte ce este de prisos să recomand fiește-cărui însurat și fiește-cărui tînăr ce vrea să între în breasla predestinaților. Trebuie să știți și asta, că societatea noastră se îndeletnicea și cu literatura națională ; multe baș-dame **** la această novelă ***** vor zimbi cu dispreț și vor zice că damele mele negreșit sînt niște băcălițe, căci altmintrele cum ar putea să cetească cărți moldovenești ? Dumnealor, însuși rugăciunile de comunicare — dacă se mai comunică — le fac franțuzește, și cele mai creștine grecește. Eu, cu toată galanteria ce am totdeauna pentru baș-dame, le voi răspunde că damele mele, macar că cetesc scrieri românești, sînt așa de plăcute și de bine crescute — cel puțin — ca și dumnealor. În

---

* să ne întoarcem la oile noastre (expresie franceză cu sensul : să revenim la chestiune).

** pat de odihnă (altul decît cel de dormit).

*** *Fiziologia căsătoriei*, scriere a lui Balzac din care Kogălniceanu a tradus și tipărit fragmente în 1845, sub titlul : *Bărbați, femei și amorezi.*

**** boieroaice (ironic).

***** *novelă* — noutate, știre.

https://biblioteca-digitala.ro

primejdie să mă fac de rîs, eu voi zice încă şi mai mult, că adecă între aceste dame era şi unile care cultiva literatura naţională şi care nu se roşea a pune pe hîrtie ideile lor. La aceste cuvinte negreşit că mulţi fashionables [1] vor face un soubresaut [2] ca şi caii d-lui Sullier * ce, *par parenthèse*, are şi nişamul [3] la gît, şi vor zice cum poate cineva să se numească damă, cînd s-apucă de meşteşugul autoriei, că rolul femeii este de a iubi şi a face bucate, iar nu de a dicta lumei legi şi sentenţii. Eu sînt de o altă opinie : am slăbiciunea să cred că femeia este făcută pentru altă ceva mai înalt decît a poronci de bucate şi a căuta numai prozaicile trebi a gospodăriei ; o socot de o misie mai nobilă în societatea europeană. De aceea, macar că entuziasmul meu pentru Napoleon covîrşeşte toată comparaţia, totuşi nu pot să-i iert nedreapta ură ce avea pentru Doamna de Staël, numai pentru că era o femeie de geniu.

Dar văd că cetitorii mei se oţăresc. Îndată ce cineva hotăreşte să scrie, să se tipărească de viu, el nu mai este slobod, este rob ; şi ca rob trebuie să se supuie publicului, ca ţiganul armaşului — sau nazirului, după noul aşezămînt [4]. De aceea, cu toate că aş avea încă multe să vă spun de linguşitori, de patrioţi pîngăriţi, de scriitori vînduţi, de parveniţi mai răi decît toţi aristocraţii din lume, de tinere cochete, de văduve rele şi slute încît veninul le iesă pe obraz, şi de alte atîte lucruri vrednice de însemnat, ce caracterisesc moldovenii veacului al nouăsprezecelea, totuşi mă văd silit să-mi curm reflecţiile şi să-ţi povestesc curat anecdota mea.

Conversaţia societăţii noastre fu întreruptă de un lacheu care adusă „Albina românească". O damă, cea mai frumu-

[1] spilcuiţi.

[2] săritură.

* conducătorul unei trupe de călărie în Iaşi, prin 1837.

[3] *nişam* — decoraţie turcească.

[4] La aceasta nu pot să nu vă spun că marca robilor este acum un ***luceafăr*** cu opt colţuri în cîmp-negru (n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

şică, a căria nu ţi-oi spune numele, ca să nu se mînie celelalte, luă foaia şi ceti : *Iluzii pierdute.*

La aceste cuvinte magice, toţi, bărbaţi şi femei, răsăriră ca prin o lovire electrică. Iluzii, cine nu le-a avut, cine nu s-a legănat cu înşelătoarele lor făgăduinţi !

Ministrul în palatul său, săracul în colţul uliţii, de cîte ori nu-şi adorm prin năluciri, unul grijile bogăţiei, altul suferinţile foamei şi a frigului ?

Care fată de vrîsta de şaisprezece ani nu-şi face o lume de iluzii, care nu crede că-şi va uni viaţa cu un tînăr înzăstrat cu toate însuşirile trupului, a inimii şi a duhului, trii însuşiri pre care mai niciodată nu le are adunate un bărbat. Însă vai, saraca fată, iluziile sale se pierd în puţin ca fumul în atmosferă. Vine o vreme, cînd deodată, fără ştirea, fără voinţa sa, se vede jărtfită dumnezeului zilei, *interesului* ; mai niciodată inima ei nu este în conglăsuire cu voinţa părinţilor. Cîte fete, dacă ar fi putut alege după placul lor, s-ar fi făcut soţii îmbunătăţite, mame fragede, podoaba societăţii ? Dar asta nu se-ntîmplă mai niciodată. Poronca părinţilor le aruncă în braţele unor modîrlani [1] necioplţi, dar preţioşi pentru că-s plini de bani, pentru că au moşii, au stare. Iar dacă au însuşiri de a face pre o femeie fericită, cine mai întreabă ? Saraca fată, ce grozavă zi trebuie să fie pentru dînsa ziua nunţii sale, cînd ştie că tinereţile sale, că frumuseţa sa, că comoarele ascunse a inimii sale are să le jărtfească unui bărbat ce nu-l sufere, cînd sărutările sale pline de desfătare, cuvintele sale de frăgezie, dezmierdările sale, glasul ei, amorul ei, a să fie silită să le arăte, să le hulească cu un modîrlan sau cu un bătrîn ; atunce, adio toate visurile ei de aur, adio iluziile sale ; în puţin, crinul şi rozele feţii sale se fac nevăzute ; inima i se zbîrceşte, obrazul i se acopere de o pieliţă de săftian [2], trupul şi sufletul ei îmbătrînesc înaintea vrîstei şi se face o maşină care mănîncă, merge, doarme, cască, este în stare de a vorbi numai de cîte torturi a făcut, cîte dulceţi are, cîţi viţei i-a fătat, cîţi cucoşi a claponit ; aceasta este soarta

[1] *modîrlan* — necioplit, bădăran.

[2] *săftian* — piele subţire pentru marochinărie.

https://biblioteca-digitala.ro

fieştecării tinere, aceasta este isprava iluziilor ei. Săracilor fete, voi care sînteţi poezia vieţii noastre, căci în cărţile poeţilor noştri numai poezie nu se găseşte, voi care aţi trebui să trăiţi numai într-o atmosferă mirositoare, să călcaţi numai pe roze, să auziţi numai cîntece de mirare şi de amor, ce a făcut din voi interesul şi nedreapta societate ?

Care tînăr, cînd intră în lume la vrîsta de douăzeci de ani, nu se socoate a fi odată slava concetăţenilor săi, mîndria părinţilor săi şi a iubitei sale ; în nălucirea sa el se vede cinstit, căutat, iubit de o femeie, după moarte pentru patrie, cea mai mare fericire pentru un tînăr ; glasul său tună, strică năravurile cele rele, îndreptează abuzurile, pana sa, hărăzită numai adevărului, omoară minciuna şi răstoarnă pre linguşitori — şi cînd se trezeşte, se vede singur, vîndut de prietenii săi, prigonit, lepădat pentru nişte dobitoace a cărora limbă nu ştie decît a linguşi şi a cărora trup nu se poate ţinea decît în triunghi. Şi aşa, înainte de douăzeci şi patru de ani, el îşi vede răpite toate iluziile sale, deznădăjduirea îi rămîne singură tovărăşită credincioasă. Nu mai crede în nimică. Viaţa atunce pentru dînsul este sfîrşită, căci ce este viaţa fără iluzii ?

Dar simtimentalitatea m-a apucat fără voia mea. Cît pe ce eram să-ţi spun o istorie adevărată, cînd m-am îndatorit să-ţi spun o anecdotă, născută în închipuirea mea. Eu nu scriu ca să te fac să plîngi. Trebuie să te fac să rîzi ; şi chiar dacă inima mi-i sacă, dacă rîsul, expresia fericirei, este depărtat de buzele mele, trebuie să rîd, dacă vreu să fiu cetit.

O damă se puse a ceti iluziile pierdute a d-lui V... A... [1], un tînăr ce face excepţie dintre ceilalţi tineri, îndeletnicindu-se cu literatura românească, într-o vreme cînd ea nu înfăţoşează cel mai mic avantaj adepţilor ei — dinpotrivă. Dumnealui V... A... era în societatea noastră. Toate damele, după ce căinară neghiobia bietului Marmon şi decepţia contesei de N..., începură a povesti fieştecare ceva din iluziile lor ; toate aceste povestiri avea o naivitate, o graţie ce nu se găsesc în cei mai

[1] Vasile Alecsandri.

https://biblioteca-digitala.ro

vestiți scriitori ai noștri. Femeia singură știe a povesti. Toate aceste femei, cînd ne arăta pierdutele lor iluzii, mi se părea că le vedeam iarăși fete tinere, naive, nevinovate, bogate de toate visurile ; fața lor lua o expresie de fericire ce le era neobicinuită ; dar în puțin, realitatea se întorcea, fetele se prefăcea în Madam A., Madam B., Madam C., adecă grijile, supărările căsătoriei, decepțiile se așăza iarăși pe fruntea lor. Ochii pierdea focul lor, și urîtul, boala ce omoară la noi toate facultățile, se zugrăvea în toate mișcările lor.

În sfîrșit, unele din dame hotărîră că fiește care tînăr să spuie ceva despre iluziile sale, pe urmă să le puie pe hîrtie și, chiar dacă n-ar fi autor, să le publice.

Cînd rîndul meu veni, iată ce povestii ; și să n-am parte de nimică, să nu găsesc niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se razime niciodată pe sînul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșcă la deal unde șed, soarele să nu aibă raze pentru mine, vînatul să nu iasă niciodată înaintea puștei mele — dacă tot ce spun îi adevărat, sau nu-i adevărat.

Mesdames — am început a vorbi cu un ton profesoral — iluziile care le-am pierdut sînt de trei feliuri : iluzii politice, iluzii literare, iluzii de amor.

De cele dintîi nu vă voi spune nimică, pentru că nimică nu este mai urît de a vorbi damelor, decît de politică. Atîta vă voi spune că înainte de a ajunge încă în Iași, le-am pierdut toate.

Iluziile mele literare au ținut mai mult ; cînd veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele ; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii. În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunce, mă socoteam c-oi ajunge odată a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le făceam la 1 mart 1838, și la 1 mart 1841 ele toate se încheia în publicarea unui Călendar mare de părete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar-teasc de fier. Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din

https://biblioteca-digitala.ro

Prometeu m-am prefăcut în Mathieu Landsber *, sau, cum am zice, în călindărar de Buda. Atîta vă voi mai zice că acum ce curînd am mai publicat — împreună cu d. C.N. [1] — un alt Prometeu manqué [2] ca şi mine — o carte, care, răsturnînd toate puterile aşezate, călcînd în picioare toate pravilile primite de adunare şi de obiceiul pămîntului, are să facă o revoluţie straşnică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele şi găluşte ; vreu să vorbesc de o colecţie de 200 de reţete de feluri de bucate [3], care are să ne facă cea mai mare reputaţie — între bucătăriţe — şi viitorimea recunoscătoare ne va da negreşit frumosul nume de : întroducătorii artei culinare în Moldova. Sîntem mulţămiţi şi cu atîta. Acum pregătesc o tractaţie asupra filozofiei broaştelor Bahluiului. După aceste puteţi vede că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să vieţuim.

Vă voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor : şi aceste-s de mai multe feliuri ; în astă sară, vă voi spune numai decepţia celui întăi amor ce am simţit în viaţa mea.

Întăiul amor

La anul 1833 — după cumplitul bici a holerii, care a trimis înainte de vreme atîte suflete în iad, sau în rai, zeu nu voi şti spune — părinţii mei, cu toată familia, să trăsăseră într-un ţinut. Eu eram atunce de patrusprezece pe cincisprezece ani, tocma în acea vrîstă cînd copilul trece ca să facă loc tînărului. Natura pentru mine începuse a se arăta mai frumoasă ; zorile răsăritului şi crepusculul apusului sfîntului Soare avea pentru mine un farmec ce nu simţisem încă dinaintea nici unei din măreţele privelişti ce Dumnezeu

* anticar în Leipzig (sec. XV—XVI).

[1] Costache Negruzzi.

[2] nerealizat.

[3] Această carte este tipărită cu cheltuiala unei societăţi de iubitori a înaintirii şi strălucirii neamului românesc (n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

a așezat ; glasul privighitorilor avea note noi mai melodioase ; inima-mi începuse a simți. Cînd vedeam o femeie, numai ceva să fi fost frumușică, pentru că totdeauna am avut o mare slăbiciune pentru frumușele, un foc necunoscut îmi aprindea tot sîngele, carele mi se repezea la cap ; puțin după acea turburare, mă simțeam stăpînit de un leșin total. Tatăl meu mă pusese atunce într-un pansion, așezat nu departe de scaunul isprăvniciei, pe vîrful unui deal romantic, a căruia toată culmea, pînă în vale, era acoperită cu un frumos rediu [1] ce odată fusese un parc englez. Pansionul acela atunce se deschisese și eu fusei cel întîi ajuns dintre școleri. Cînd, sara, fusei chemat la masă, zării în preajma mea o copiliță frumușică ca un înger. Ea era fata unui profesor de limba grecească. Numele ei vă voi spune că era Niceta sau cam pe aproape. Ea era cu un an mai mare decît mine. Pentru un amorez, iubita sa este cea mai frumoasă femeie, podoaba naturei, perla lumii. De aceea vă voi spune și eu că niciodată o ființă mai frumoasă n-a ieșit din mînile lui Dumnezeu, niciodată soarele n-a văzut o talie mai grațioasă decît a Nicetii ; părul ei blond ca aurul a fost singurul păr blond care am iubit în viața mea ; părul castaniu este patima mea. Fața ei era rătundă și albă ca puful unei lebede. Comparația îi cam obicinuită, dar mi-ți ierta că alta mai poetică nu-mi vine subt pană. Sprincenile ei era negre și ochii albaștri ; judecați, dar, ce minune era. Ce era însă în ea mai fărmăcător decît toate, era buzele ei mai frumoase decît două frunze de roze. De aș fi Lamartine sau Victor Hugo, tot n-aș fi în stare să vă fac o descriere adevărată de acele buze. Pieptul ei era un paradis, și îngerii însuși nu și-ar fi ales un alt lăcaș, dacă ar avea voie să-și lase vecinicul cer și să caute un *cvartir* mai pămîntesc. Cînd mă uitam la buzele ei, mă făceam roșu ca un bujor și rămîneam încremenit, înlemnit, împietrit, după cum îți vrea. Piciorul și mîna ei era a unei copile de șepte ani. Glasul ei trebuia să fie mai dulce decît a serafimilor ; trebuia, zic, pentru că pînă acum n-am auzit încă glasul unui serafim, prin urmare nu pot judeca dacă-i dulce sau ba. Dar

[1] *rediu* — pădure mică și tînără.

https://biblioteca-digitala.ro

așa spun toți și, cum știți, *vox populi, vox Dei*[1]. Domnule mă rog iartă-mă că te fur.

Ce am simțit în noaptea cea dintâi ce am petrecut în pansion, puteți singuri să vă închipuiți ; toți care ați avut un întâi amor, sau o slăbăciune căria îi dați un asemine pompos nume, veți judeca dacă am putut închide ochiul. Mîna Nicetei îmi sta pe piept, ochiul ei era țintit asupra mea cu o expresie nespusă de amor, buzele ei, fărmăcătoarele ei buze, îmi zîmbea. O ! era o fericire din paradis ; păcat numai că era în vis.

A doua zi am început a lua lecții și, *o bonheur, o joie !*[2] deodată văzui pre fetiță că veni și se puse la masa studiilor în preajma mea ; fiindcă numai ea și eu eram încă în pansion și că talia și vrîsta mea nu vedea încă un răpitor de inimi, profesorul — nu tatăl ei — ne pusese într-o clasă. De ce nu mai sînt asemine pansioane, cu așa frumușele camarade. Astăzi, cît de bătrîn sînt, tot aș vroi să mă fac iar școler ; și n-aș ieși din asemine institut — decît ca să mă duc la groapă.

Metoda Jacoto[3] începuse atunce a fi de modă : ea fu introdusă și în pansionul nostru. Așa îndată ce am întrat în clasă, Niceta și eu am primit de la profesor cîte o carte franțuzească ; era evanghelia acestei sisteme de învățătură, *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse*, adecă întîmplările lui Telemah, fiul lui Ulise. Această carte trebuia s-o învățăm toată pe de rost, ca pe urmă, după metoda ei, să putem face și compuneri. Și așa cele întâi ochiri de amor, din partea mea mai rușinoase, din partea Nicetei mai îndrăznețe, le-am schimbat cînd repetam în glas mare, începutul cărții întâi : *Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse ; dans sa douleur, elle se trou-*

[1] vocea poporului, vocea Domnului !

[2] ce fericire, ce bucurie !

[3] Jacotot Joseph (1770—1846) matematician și pedagog francez al cărui sistem pedagogic urmărea dezvoltarea facultăților intelectuale printr-un studiu bazat pe repetiții și pe neobosite verificări.

https://biblioteca-digitala.ro

vait malheureuse d'être immortelle. — Sa grotte ne résonnait plus de ses chants",[1] etc.

Aceste frumoase linii, după opt ani trecuți, le știu încă de rost, nu adecă pentru că am o bună memorie, dar pentru că *Telemah*, cartea pre care o iubesc mai mult, îmi aduce aminte de cele întâi mișcări de amor ce am simțit în tinerețea mea. Cînd eu ziceam Calipso, mă uitam la dînsa ; cînd ea zicea Telemah, se uita la mine. Săracul bietul Fénelon nu știa el că nemuritorul său poem a să slujască odată de declarații de amor ; în puțin, amorul nostru se suia în diapason, și așa, unindu-ne glasul ca într-o imnă cerească, cu o frăgezie nespusă, strigam în gura mare : „*Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse*" etc., etc.

Damele m-or socoti fat *, lucru ce sînt cel mai puțin din lume, cînd le voi spune că, măcar că Niceta îmi arăta toată bunăvroință, eu tot nu îndrăzneam să-i fac o formalnică declarație a sentimentelor mele, prelud neapărat a amorului fiește cărui colegian. În sfîrșit, tocma după ce am învățat pe de rost cele dintâi șese cărți, adecă a patra parte din întîmplările lui Telemah, m-am hotărît să-i scriu și să-i *zugrăvesc văpaia mea*, cuvinte adoptate astăzi în loc de expresia *a iubi*. Dar pentru că ascultătorii mei și mai ales ascultătoriile mele să nu rămîie în mirare despre un asemine pas, trebuie să vă povestesc lucrurile de ceva mai departe.

Puțin după sosirea mea, pansionul a început a se împle de elevi, veniți din toate părțile Moldaviei, mulți mai vrîstnici decît mine, mulți mai învățați decît mine în tainele amorului ; dar prin contrast, eu eram cel mai învățat în limbile franceză,

[1] „Calipso nu putea să se mîngîie de plecarea lui Ulise de la dînsa. În durerea ei se socotea nenorocită căci era nemuritoare. Peștera sa nu mai răsuna de cîntarea ei cea dulce..." (după cea dintîi traducere românească făcută de G. Pleșoianu la 1831 și tipărită la Craiova în patru mici volume).

* *fat* (rus.) — tînăr înfumurat.

https://biblioteca-digitala.ro

nemţască şi elină măcar că din această de pe urmă nu ştiu acum măcar două cuvinte ; în geografie, gramatică, compoziţie şi istorie, nimene nu mă întrecea. De aritmetică nu zic nimică ; eram cel de pe urmă ; şi nici pînă astăzi încă nu ştiu nici a aduna, nici a înmulţi. Aceasta mi-a stricat foarte mult ; căci tocma adiţia şi multiplicaţia sînt foarte folositoare în ţara noastră. Fericit acela carele ştie a aduna şi înmulţi, fericit acela carele ştie ce însămnează semnele + şi —, un an de slujbă pentru dînsul este ca trii pentru alţii. Eu, la sfîrşitul anului, totdeauna mă trezesc cu — în pungă. Cum vă spuneam, eu eram cel mai întăi din pansion în învăţături ; şi astăzi este ştiut obşteşte ce însămnează învăţătura în pansioane, institu-turi, gimnaze, colegiuri, academii şi cum îi vrea să le botezi : a şti mult pe de rost ca un papagal, a scrie o faţă cu mai puţine greşeli de ortografie, asta este învăţătura. Cu toate aceste, eu eram tare mîndru de cunoştinţele mele ; măgulitoarele deosebiri ce-mi făcea profesorii, respectul ce-mi arăta şcolerii îmi îmflase trufia ; mă socoteam un om mare. Însă această iluzie o aveam numai în clasă ; cum ieşeam la recreaţie, omul cel mare, adîncul învăţat, îndată se vedea foarte mic. Cei mari vorbea : femei, vînat, amor, cai, cărţi, o limbă ce nu cunoşteam decît prin auz ; cînd mă apropiam de dînşii şi vroiam să mă amestec şi eu în vorbă, îndată mă vedeam cinstit cu defăimătorul nume de gamin [1] sau pişler *, numele cel mai înfruntător pentru un copil care vra să se arăte mare. Văzîn-du-mă dar aruncat din societatea celor mari, eram silit să mă amestec cu cei mici şi să mă joc a mingea, a baba oarba, a puiacaia, eu care simţeam emoţiile amorului. Nu pot să vă spun ce sufeream ; mic de trup şi de vrîstă şi mare de inimă, simţeam amorul şi mă temeam să nu fiu tractat de copil dacă l-aş exprima. În sfîrşit, o împregiurare de căpitenie în viaţa unui şcoler îmi veni în ajutor. La examenul solenal ** ce să făcu, cîştigai cel întăi premiu de limba franţeză. În sunetul muzicii şi dinaintea unei adunări numeroase, fui proclamat laureat şi coronat cu o cunună de frunze de stejar, făcută

[1] strengar (din franţuzeşte).

* *pişler* — fig. mucos, copil.

** *solenal* (fr. *solennel*) — solemn.

https://biblioteca-digitala.ro

chiar de mînile Nicetii. Dulcimea mea fu față la acea ceremonie. Ziua aceea fu cea de pe urmă a copilăriei mele. A doua zi vrui să fiu și mă trezii bărbat. Jocurile, ideile copilărești se făcuse nevăzute. Nou ducă de Richelieu, vrui să arăt *sur ma parole d'hoenneur* [1], că eram bărbat. Premiile priimite la examen îmi dedură curajul să-mi arăt amoriul persoanei iubite. Însuflat de mîndrie, socotindu-mă un orator de căpitenie, m-am apucat și, pe o coală întreagă, am scris Nicetei o declarație de amor, în terminele cele mai înfocate. Toate comparațiile lumii, toate cuvintele tehnice de filozofie, de retorică, de geografie, de istorie, pîn' și de astronomie, figura într-acest *vinograd* [2] *epistolar*. Biletul dulce — dacă o coală de hîrtie se poate numi bilet — se încheia cu o cerere tremurîndă a unui rendez-vous, o cerere care m-a costat trei zile de muncă și de sudoare. La vrîsta mea să cer eu un rendez-vous ? Da' cerul trebuia să se acopere cu nouri, soarele trebuia să se întunece, pămîntul trebuia să se cutremure, casa să pice asupra mea ! Din toate aceste nu s-a întîmplat nimică ; cerul a rămas senin ca și mai nainte, soarele și-a aruncat obicinuitele sale raze, pînă cînd i-a venit ceasul să asfințească, pămîntul și-a urmat liniștita sa călătorie și casa a rămas așa de temeinică ca și înainte. Atîta numai că un fecior a căruia îi cumpărasem credința cu doi galbeni, luă declarația mea și o dete unii cameriste, cu care era într-o relație cît se poate de strînsă. Credincioasa cameristă dusă îndată biletul la stăpîna-sa.

Niceta, cum am spus, era cu un an mai mare decît mine, și o fată de patrusprezece ani știe mai mult decît un tînăr de optsprezece ani. Femeia se dezvăleşte mai degrabă decît bărbatul. Ș-apoi în pansion era mai mulți elevi de optsprezece, de douăzeci de ani, carii nu cerea mai bine decît să arăte bunei Nicete toate tainele amorului.

Iubita mea dar nu era la cel întăi amor — în teorie. Însă patima orbește. În zădar camarazii mei îmi vorbea de ren-

[1] pe cuvîntul meu de onoare.

[2] Aici cu sensul de : ghiveci, amestecătură.

https://biblioteca-digitala.ro

dez-vous, date și primite, de bileturi trimise și răspunse, eu eram ateul cel mai nătîng. Credeam numai în cuvintele Nicetei. Niceta era pentru mine nevinovăția personificată, era un înger scoborît din cer ca să-mi înfrumusețeze viața.

Femeia iubită este totdeauna un înger. Să te ferească Dumnezeu de acești îngeri mai răi decît toți scaraoțchii ; da' unde poți ? În orice vreme, în orice vrîstă, în orice poziție să te afli, numai o femeie să vreie să-ți strice liniștea, să fii sigur c-a isprăvi. Cît de înțălept, cît de cumpenit și de ispitit să fii, femeia cea mai proastă poate încă să te robească și să-ți arăte că ești numai un școler. Aduceți-vă aminte de povestea iadeșului [1]. Eu din partea mea mărturisesc că niciodată n-am rămas biruitor în asemine lupte. De cîte ori o femeie — se înțălege, frumușică — a voit să mă aibă în lanțurile sale, totdeauna a găsit în mine omul cel mai domol. Ca mielul întind gîtul ; în zădar mintea mă sfătuiește să fiu tare, în zădar lumea îmi arată metehnele acei femei. O iubesc și n-ascult nimica. Acesta este tot răspunsul meu. Ea poate să facă din mine tot ce va voi. Faptele, gîndurile, viața mea îs a ei. Însă tocma pentru că-mi simțesc slăbiciunea, tocma de aceea sînt așa de ferit pe lîngă dame. Un presimtiment îmi arată primejdia, și fiindcă știu că rar aș găsi o femeie care să știe a prețui abnegația ce-i fac de neatîrnarea mea, de aceea trăiesc deoparte și cu cît alții caută întrigi de amor, cu atîta eu le fug. Pentru dînșii, a iubi este o petrecere, o vreme plăcută, pentru mine, a iubi este a suferi.

Însă iar egoismul m-apucă, iar îmi vine să vorbesc de *cu* și de *mine*. Dar ce să fac ; așa am hotărît din începutul povestirei, să vă vorbesc numai de persoana *mea*. De cîte ori am vorbit de alții, chiar adevărat, totdeauna am pățit pozna. De aceea egoismul, fără voia mea, m-a pus în lanțuri și am jurat să nu mai vorbesc decît de mine. Poate așa nu s-a mînia nimene și m-a lăsat să spun adevărul de *mine*, dacă nu pot să-l spun de alții.

[1] Vezi sfîrșitul tomului al doile din *Physiologie du mariage, par Balzac (Fiziologia căsătoriei* de Balzac) (n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

Niceta, cum am zis, nu era la cea întâie declarație. Nu vreau să zic că simțise amorul înainte păn-a o cunoaște eu ; iubirea mea de sine ar suferi prea mult de aceasta. Dar atîta am aflat că vro doi-trii tineri îi făcuse declarații pre care le primise destul de bine ; și numai vina ei a fost dacă n-a vrut să afle și mai mult. Dacă în practică ea nu știa nimică, în teorie cunoștea toate finațele amorului. Pentru dînsa era un lucru curios să vadă cum un copil de patrusprezece ani, rușinos, pot zice mai mult decît o fată, știa să facă amorul.

Niceta primi declarația de amor mai bine decît putui nădăjdui ; prin același mesager care-mi deduse biletul, ea îmi răspunse că-mi dă un rendez-vous la două ceasuri după-miazăzi în odaia cameristii sale.

Expresiile îmi lipsesc ca să vă arăt ce bucurie am simțit la această novelă ; fericirea mea era mai mult decît mare. Un rendez-vous, eu să am un rendez-vous la vrîstă de patrusprezece ani. Ce trebuia dar să fiu, cîte inimi trebuia dar să răpesc, cînd aș fi avut douăzeci de ani. Toate femeile trebuia să fie a mele, și, ca un sultan, aș fi avut numai să-mi arunc năframa pentru ca să aleg. Însă și aceasta a fost una din cele mai scumpe iluzii pre care n-am întîrziet a o pierde.

În puțin, am văzut că în veacul nostru, și mai ales în capitalia-miniatură a noastră, în acest oraș de steclă, unde se știe tot ce se face și însuși ce nu se face, Rișilieuii și Lovelasii * nu mai pot fi învățătorii tinerilor noștri în arta de a face izbînzi și că femeile sînt mai cinstite decît ne sînt înfățoșate prin romanuri.

Aprins de cetirea unor asemine cărți, unde mai totdeauna amorul se înfățoșează biruitor, unde obicinuit femeia este zugrăvită slabă și subjugată, fieștecare june cînd întră în lume socoate că are numai a dori, spre a-și vede împlinite toate dorințile, că are numai să se arăte, pentru ca o femeie să-și uite cinstea, bărbatul, copiii și să i se arunce în brațe. Însă lacrimi de sînge varsă cînd vede că lumea pozitivă să deose-

* Personaje din piesa lui Alex. Duval *La jeunesse de Richelieu* (Tinerețea lui Richelieu) denumită și *Lovelase français.*

https://biblioteca-digitala.ro

beşte foarte mult de lumea ce a văzut în Paul de Kock şi în Ricard *.

La ceasul hotărît, cînd întrai în odaie, sîngele îmi clocotea, vinele tîmplelor mi se îmflase. Socoteam că fruntea a·să mi se disfacă. De emoţie nu puteam să mă sprijăn pe picioare ; aşteptam cel întăi rendez-vous din viaţa mea. Niceta nu venise încă. În puţin însă auzii fîşietul unei rochii de mătasă ; cunoscui pasul. Inima-mi bătea aşa de tare, încît părea că vra să saie din loc ; pusei mîna ca doar aş putea s-o stăpînesc. Uşa se deschise şi Niceta se arătă. Atunce nu mai ştiui ce face ; mai mult din neputinţă, decît din voinţă, genunchile mi se îndoiră şi picai dinaintea ei.

Cît ţinu aceasta nu ştiu ; atîta numai îmi aduc aminte că mă trezii în braţele iubitei mele. Cu o expresie nespusă de fericire, mă uitam la frumoşii ei ochi, ţintiţi asupra mea. Ea se plecă şi mă sărută pe frunte — era cu un an mai mare decît mine — şi cu mîna sa îmi da părul de pe cap în laturi.

În sfîrşit, după o contemplare mută de vro cîteva minute, eu rostii aceste cuvinte — tot din întîmplările fiului lui Ulisie : Ma Calypso ; şi ea, cu un glas dulce ca zefirul primăverei, îmi răspunse : Mon Télémaque.

O ! era o poziţie cu totul florenească, căci după Telemah, cartea cea mai plăcută pentru noi era Florian. Păstorii lui îmbrăcaţi în straie de matasă, cu peruci cu pudră, purtînd şi vara cununi de *rosae centifolia*, vorbind într-o limbă mai corectă decît a filologilor noştri, păstoriţile lui cu rochie de gază şi de blondă, cu ciuboţele de prunelă, cu noduri de cordele cumpărate de la Miculi de pe atunce, povăţuind nişte miei cu o lînă mai delicată decît matasa, carii mîncau numai livand, rosmarin şi se adăpa numai cu apă de roze şi de mille fleurs, îmi părea oamenii cei mai fericiţi din lume. Dacă n-aş fi fost amorezul Nicetei, aş fi dat tot în lume ca să fiu Nemorin, amo-

* scriitori francezi din secolul al XIX-lea, autori de romane sentimentale şi fanteziste.

https://biblioteca-digitala.ro

rezul Estelii *. Atîta iubeam pre Florian, acest adevărat poet a naturei, încît la un sfîntul Vasile, cînd tată-meu mă întrebă ce daruri vroiam să-mi cumpere, îi răspunsei cu un aer pedant ca cînd aş fi fost docent în vro universitate: *Les oeuvres complètes de M. de Florian, mon père!* [1]

Amorul meu, odată împărtăşit, făcu mare pasuri. După un rendez-vous, o sută altele îi urmară. Însă amorul meu era platonic; numai acest fel de amor îmi plăcea — poate pentru că eram numai de patrusprezece ani.

Spre a nu fi numit lehău [2], îmi voi scurta povestirea.

Nu vă voi spune dar întîlnirile noastre pline de sărutări dulci şi de conversaţii interesante asupra istoriei, asupra geografiei şi mai ales asupra iubiţilor noştri Fénelon şi Florian. Nu vă voi spune de cîte ori aşteptam pre Niceta, ascuns într-un poloboc cu orz, ce era pus într-o tindă a pansionului.

Nu vă voi spune plimbările romantice ce făceam amîndoi în marele parc al pansionului. Asfinţitul soarelui mai ales era pentru noi — precum pentru toţi simţitorii amorezi — o privelişte de care nu ne puteam sătura. Muţi, strîngîndu-ne de mînă, lipiţi unul lîngă altul, priveam la globul de foc carele măreţ şi sfînt se culca în dosul unor dealuri roditoare şi acoperite cu vii; cele de pe urmă raze a lui venea de murea pe fruntea noastră. Aşa, într-o contemplaţie mută dinaintea acestei mari privelişte, rămîneam pînă cînd, pe de altă parte, priveam răsăritul lunii, care ca o mare portocală de foc, se înălţa răpide pe bolta cerească. Atunce ne ziceam un fraged adio, ne făgăduiam să ne întîlnim iarăşi şi ne duceam la culcat. Aceste toate nu vi le spun, dintăi, pentru ca să nu vă fie urît, şi al doile, pentru că vreau să fiu discret; şi discreţia este un paşaport care deschide inimile femeilor şi uşile bărbaţilor.

---

* eroii pastoralei *Estelle* (1788) a lui Florian, scriitor preromantic francez (1755—1794).

[1] Operele complete ale lui Florian, tată.

[2] *lehău* — vorbă lungă, palavragiu.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă zilele, săptămînile, lunile treceau ; Niceta nu era făcută pentru altă ceva, decît numai pentru a se mira de asfinţitul soarelui şi de răsăritul lunii, oricît de frumoase sînt aceste privelişti. Ş-apoi şi eu mă apropiam de cincisprezece ani ! !

Amorul nostru ar fi luat o turnură mai întreprinzătoare. Mai că Platon ar fi fost uitat, dacă o întîmplare nepilduită, nevăzută, neauzită, n-ar fi venit să-mi răpească iluziile celui întăi amor.

Eram în dimineaţa Anului Nou, sau a Sfîntului Vasilie, cum se zice. Mă găteam să mă duc în tîrg să-mi văd rudeniile. În vreme ce-mi puneam antereul, pentru că atuncea purtam încă straie asiaticeşti, văzui că întră în odaie cameriera Nicetei, de curînd tocmită. Trebuie să ştiţi că acea cameriera era o creatură grozavă, scîrnavă, gheboasă, şchioapă, numai cu un ochi, şi *par dessus le marché* *, era şi mută. Această arătare, de cîte ori o vedeam, îmi pricinuia o oţărire de care mă simţeam cu săptămîna. Muta dracului se apropie de mine şi prin semne îmi arătă că avea să-mi deie ceva din partea *duducăi*.

Bucuria se zugrăvi pe faţa mea ; după ideile florieneşti ce aveam atunce, socoteam că trebuia să fie ori un buchet făcut după limba florilor, ori vrun suvenir cusut de mîna Nicetei, ori în sfîrşit vrun medalion cu o viţă de părul ei.

Întinsei braţul.

Muta îşi vîrî mîna în scîrnavul său sîn, şi scoasă, ce ?... o zaharica, înfăţoşînd o inimă învălită în gaz şi străpunsă cu două bolduri mari în loc de săgeţi.

Mi-i cu neputinţă să vă spun turbarea ce am simţit într-acel grozav minut. Amorul meu atît de curat, de platonic, pre care în imaginaţia mea îl făcusem aşa de poetic să-l văd spurcat prin o aluzie aşa de prozaică, prin o zaharica scoasă din sînul unei mute, unei arătări ! Niceta pre care o socoteam aşa de îngerească, aşa de înaltă în idei, aşa de delicată, să se slujască de o figură întrebuinţată, cel mult, de băcăliţile de pe Podul Lung.

Vro cîteva minute nici nu văzui, nici nu auzii, nici nu simţii nimică.

* Expresie franceză echivalentă cu : „colac peste pupăză".

https://biblioteca-digitala.ro

Însă cînd mă trezii, amorul meu era dus pentru totdeauna ; şi pentru Niceta, pentru fata ce o iubisem aşa de curat, aşa de sfînt, pre care o poetizasem în închipuirea mea, nu mai simţii decît dizgust şi dispreţ.

De atunce n-am mai văzut-o.

Iată, mesdames, cum am pierdut prin o zaharica, iluziile celui întăi amor.

Altul, şi eu astăzi aş face-o, ar fi mîncat inima şi pe urmă s-ar fi dus şi ar fi strîns pe Niceta în braţe tare şi zdravăn. Dar atunce eram de cincisprezece ani ; poezia şi delicateţa inimei era încă pentru mine o religie.

Eu am sfîrşit.

(În broşură, Iaşi, 1841).

https://biblioteca-digitala.ro

FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI ÎN IAŞI [1]

Dar dintăi să ne înţălegem. Acest titlu de *provincial* sau *ţinutaş* este foarte mare ; împărăţia lui se întinde, în Moldova, de la barierele Iaşilor — socotind afară de bariere mahalalele Păcurariul, Tătăraşul, o bucată din Sărărie şi partea oraşului zidită pe şesul Bahluiului — şi pînă la marginile principatului ; această împărăţie a provincialului este hotărîtă la nord prin Bucovina, la sud prin Valahia şi Turcia, la est prin Besarabia şi la vest prin Transilvania : ea cuprinde deci toată populaţia ţării, afară de Iaşi, unde sînt iaşeni, lăcuitori capitaliei ; aşadar cuprinde peste un milion şi o sută de mii de trupuri — nu zic suflete — de toată vrîsta, de toată starea şi de toată mîna, un milion şi o sută de mii de bătrîni, de femei, de copii şi de oameni copţi, carii se subtîmpărţesc în oameni cu capital, în lăieşi, în dvorenini [2] mari şi mici, în negustori, în slujitori, în comisari, săraci, privighitori, surugii, advocaţi, pojarnici [3], proprietari, ţărani şi cinovnici [4].

Ar fi un lucru foarte greu pentru noi, dacă într-un biet călindar, care trebuie să cuprindă de toate, am vroi să zugrăvim toate aceste varietăţi a soiului provincial. Departe de noi nebunească pretenţie de a ne crede în stare să arătăm toate aceste nenumărate figuri. Ar fi o sarcină mai presus de puterile noastre şi vrednică de a fi numărată între cele douăsprezece fapte eroice a voinicului Ercul.

[1] Pierre Durand a scris *Fiziologia provincialului în Paris ;* noi am căutat ca trăsăturile lui să le micşorăm în proporţia cadrului cuvenit provincialului în Iaşi (n.a.).

[2] *dvorean, dvoreanin* (din ruseşte) — curtean.

[3] *pojarnic* — pompier.

[4] *cinovnic* — mic funcţionar.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot ce putem face este să alegem între o mie — sau mai bine între un milion şi o sută de mii — un tip pre care să-l poată cunoaşte fieştecine şi care să samine cu majoritatea provincialilor pre care fluxul harabagiilor, al căruţilor de ţară sau de postă în toată ziua îi aduce calzi şi-i trînteşte liop pe paveoa Iaşilor, cum zicea prietenul meu Carl Nervil [1], iarăşi într-o descriere ce face despre provincial — însă despre provincialul *evghenist* [2].

Pentru ca să putem ajunge la această alegere şi să putem găsi aşa de bine pre individul nostru, încît oricine să-i poată ceti pe frunte cuvîntul de provincial, ca un blăstăm strămoşesc, noi vom începe dintăi a scoate dintre ţinutaşi pre bătrîni, pre copii şi pre dame.

Din categoria bărbaţilor carii plutesc pe rîul vieţii de la douăzeci şi cinci ani cel puţin şi pînă la cincizeci de ani cel mult, o analiză adîncă şi făcută cu o scumpătate, ne sileşte să tragem un mare număr de oameni carii, la cea întăi vedere, samănă a fi provinciali, dar care în faptă nu sînt nicidecum provinciali.

Aşa ţinutaşul, fie din Ţara de Sus, fie din Ţara de Jos, care a fost în Iaşi de douăsprezece ori şi în fieştecare oară a şezut cîte douăsprezece săptămîni, nu se poate socoti de provincial. În atîta petrecere în clima capitaliei, el şi-a pierdut caracterul primitiv, prostia de ţinutaş. Adunarea noastră l-a cioplit, pîcla noastră i-a schimbat văpseaua ; colbul nostru l-a înălbit ; tina noastră i-a văcsuit ciubotele. Trăsurile iaşenilor sau l-au călcat pe picioare şi aşa l-au mîntuit de bătături, sau l-au stropit din creştet pînă în talpe. El a fost la teatru, la cel franţuzesc, la cel nemţesc, sau la cel românesc, nu-i nimică. El a auzit cîntînd din gură pre d. Bruker, din scripcă pre d. Stiulţer. El a văzut jucînd pre d. Greceanu, sau pre d[emoaze]la Şiler. El a văzut dănţuind pre d[emoaze]la Töhman, sau pre d[emoaze]la Dolores, spanioala cea cu ochii negri şi frumoşi. El a rîs de comicul d-lui Pélier. * El a fost

[1] pseudonimul lui C. Negruzzi.

[2] corect *evghenis* — nobil, cu sens ironic.

* cunoscuţi artişti ai vremii, angajaţi la Teatrul de varietăţi din Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

la bal masche, el s-a îmbrăcat în domino, şi a avut o mulţime de avanture cu o cucoană mare, în mască, care, neavînd trăsură, l-a rugat s-o ducă acasă. El a jucat la billard în casino lui Nicoleti. [...] ; nu vorbesc de d-nii Ortgies, Derigo şi Bogdanovici, la care lucrează numai *ursoşii* provinciali evghenişti, cu a cărora descriere, cum am mai zis, s-a însărcinat Carl Nervil. Prin toate aceste întîmplări el păstrează undeva pecetea capitalei ; el nu-i încă iaşan, dar nu mai este provincial ; prin urmare, cum s-ar zice, nu-i nici copou nici ogar.

Asemine acel ce are mai mult duh decît şese capitalişti de rangul lui nu poate fi numit provincial. Geniul nu este lipit locului ; el zboară peste deşărtăciunile şi dobitociile ţinuturilor ; mintea sa îl face lăcuitor a lumii civilizate şi orişiunde se înfăţoşează, are drit de înpămîntenire.

Cinovnicii ocîrmuirii, socotind de la ispravnic, şi pînă la slujitor, n-ar merita să fie număraţi în starea vrednică de toată cinstea a ţinutaşilor de soi curat. Dumnealor n-au patrie. Soarta lor îi face cosmopoliţi ; povăţuiţi de Dumnezeirea *Chivernisală*, dumnealor merg şi vin în dreapta, în stînga, înainte şi înapoi. Frecătura trebilor publice le rădică tot felul de individualitate. Dumnealor n-au gînd, cuvinte, pasuri, conştiinţă şi duh decît numai gîndul, cuvintele, pasurile, conştiinţa şi duhul nacealstvii [1]. Dumnealor sînt lipiţi de nişte aţe a cărora vîrfuri se trag în Iaşi.

Tot cu acelaşi rezon care amploiaţii nu se pot socoti de provinciali, tot cu acelaşi rezon, zic, şi acei ce au fost în slujbă în capitalie, în vreme de trei ani, potrivit Reglementului, nu învrednicesc acea numire. Aseminea şi născuţii în capitalie, mutaţi pe urmă în ţinut, nu se pot numi provinciali, ci *provincializaţi*, o numire care cît pentru mine o urăsc mai mult decît toate poreclile din lume, şi pre care, pe sfîntul meu, n-aş vroi a o avea. Mai bine aş prefera să car apă, să fac cărbuni, să lucrez la drumuri publice, să fiu pus preste arături, decît să fiu numit provincializat : fui, ce scîrnav nume !

[1] *nacealstvă* — autoritate, conducere.

https://biblioteca-digitala.ro

Țăranii, adecă muncitorii de pămînt, asemine nu pot să-mi slujească tipului meu ; viața lor este așa de ticăloasă în privire cu a noastră, caracterul lor este așa de firesc, compătimirea mea pentru dînșii este așa de mare și de dreaptă, încît mi-aș împuta ca o nelegiuire cea mai mică glumă ce aș putea face asupra unei stări de oameni, asupra căria razimă toate sarcinile, afară de cele folositoare, și care ne hrănește pre noi, leneșii și trîndavii orașelor.

Fericiții acestei lumi, carii au un venit de zece mii galbini pe an, sau rangul de logofăt mare [1] ; nu pot fi provinciali. Cum zicea Sertorius :

„Rome n'est plus dans Rome, elle est toute où je suis". [2]

Așa și d-lor pot zice :

Iași nu mai sînt în Iași, ci sînt unde sîntem noi.

Asemine nu putem da titlu de provincial boierului ținutaș, care vine în Iași cu caretă și cu doisprezece cai de poștă la dînsa. Atît putem face ; căc cu opt cai, cine nu merge astăzi la drum, cînd cu patru cai merg atîța în Iași la plimbare. Toți perucherii, toți bacalii la drum își iartă astăzi cheltuiala de doi surugii și douăzeci și patru picioare de cal, socotind de cal cîte trei picioare.

Damele asemine — negreșit cele frumușele — de la cincisprezece și pînă la patruzeci de ani, să trăiască măcar în Sulițoaie sau la Odobești, în Herța sau la Adgiud, în Mamorniță sau la Podul Eloaiei (Pont d-Aloës, după expresia unui parfumat sau afumat traducător), sînt din născare iașence, adecă vrednice de iubit. Cît pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani, însă care au fost frumoase odată, ele se șterg din catalogul provincialelor, pentru *hatîrul* trecutei lor frumusețe. Iar cele slute, fie de cincisprezece ani, fie de cincizeci ani, sînt cu drept cuvînt și, fără cît de puțină tăgăduire, vecinică și

[1] era ministrul de justiție.

[2] „Roma nu mai este în Roma, ca este oriunde sînt eu" (vers din tragedia lui Corneille, *Sertorius*, III, 1.)

https://biblioteca-digitala.ro

nestrămutată proprietate a provinciei, acum şi pururea şi în vecii vecilor.

Noi dar scoţînd dintăi cei mai sus pomeniţi, din rămăşiţă vom lepăda încă şi pre provincialul evghenist, văr, cumnat sau nepot cu toţi logofeţii şi vornicii cei mari [1] din Moldova, carele se poftește de sine la bal la curte, este faţă la toată nunta aristocratică şi se cerneşte la moartea fieştecărui boier sau cucoană mare, subt cuvînt că răposatul sau răposata au fost văr sau vară a triia cu sora mătuşii moşului său de văr premare. Carl Nervil a zugrăvit cu condei de maestru acest biped curios, pre care Buffon a uitat să-l treacă în *Istoria naturală*. Neiubind a avea a face cu evgheniştii, noi lăsăm deoparte această clasă animală, şi ne alegem tipul din acei provinciali, cluceraşi [2] sau slugeraşi [3] care n-au nici o rudenie între oasele sfinte : care nu poartă urs în spate şi curcan în coadă, şi care nu trag la gazdă la moşu logofătu şi la văru vornicu, sau la Thiţa logofeteasa. Noi îl alegem dintr-acei carii vin în Iaşi, sau cu căruţa lor cu trei mîrţoage şi cu un ficior boieresc înainte, sau cu căruţa de postă, [...] şi, neavînd nici o cunoştinţă între aristocraţi, trag sade [4] la han.

Deci începem. Scoateţi-vă pălăriile şi vă închinaţi. Provincialul întră în scenă.

Iată omul nostru. Ce ne pasă de unde vine, să fie de departe sau de aproape, de la miazănoapte sau de la miazăzi, dintr-un tîrguşor sau dintr-un oraş, de la Adgiud sau de la Focşeni, de la Galaţi sau de la Cotnar, de la Herţa sau de la Bîrlad, el n-a fi şi nu este decît un provincial. Iată-l. Să-l luăm îndată după ce simte cea întăi impresie. Îndată ce harabagiul sau surugiul i-a spus că se zăresc turnurile, întocmai ca patru fesuri, a mitropoliei, provincialul îşi freacă ochii, îşi întinde vederea, dacă este în căruţă acoperită îşi scoate capul

[1] vornicul cel mare avea funcţie echivalentă cu a ministrului de interne.

[2] *cluceraş* — boier însărcinat cu supravegherea cămărilor domneşti.

[3] *slugeraş* — boier însărcinat cu aprovizionarea curţii şi a oştirii cu carne şi lumînări.

[4] *sade* (de origine turcească) — simplu, curat.

https://biblioteca-digitala.ro

afară, întocmai ca un pui de lăstun din cuibul său, și se înalță, dîndu-se cu totul privelișții ce așteaptă să se destindă dînaintea privirii sale. El vine pe drumul de la Păcurar, spre pildă. Iașii de departe i se arată în cea mai frumoasă poziție ; bordeiele nu se văd, palaturile albesc, turnurile bisericilor strălucesc cu o mie de raze. Atunce inima-i zvîcnește ; mai că-i sare din loc, pulsul său bate o sută douăzeci de ori pe minută ; nu se poate ținea în trăsură, mai că-i vine să sară jos, și în entuziasmul său, strigă : „În sfîrșit, iată-mă în cel mai frumos oraș a *Principatului* Moldaviei, sau a *Cnejiei !*“ dacă a fost în slujbă, în vremea ocîrmuirii provizore.

Dar se apropie de barieră ; și ce vede ? Două rînduri de bordeie acoperite cu paie, nevăruite... Ajunge la barieră. Harabagiul sau surugiul stă. Un fel de amfibie [1], îmbrăcat jumătate turcește și jumătate căzăcește, vine și întreabă pre provincial : cine-i, de unde-i și unde trage ? Voinicul nostru nu știe ce însemnează și pentru ce i se fac asemine întrebări. În sfîrșit, răspunde că-l cheamă Oboroc sau Poloboc, că vine de la Herța sau de la Bacău, și că trage la gazdă la hanul cutare, că acolo l-a trimes protopopul ținutului. Zice să pornească ; dar n-a scăpat cu atîta. O altă amfibie vine și-l întreabă de n-are marfă cu dînsul ? Minunat de o asemine întrebare care-i dovedește că oamenii îl socot de bacal, sau brașovan, el nu știe ce să mai zică. Amfibia nu mai așteaptă, îl poftește jos, îi scoate geamantanul și lada, pentru că adevăratul provincial nu merge niciodată la drum decît cu ladă de Brașov. În zădar el strigă împrotiva acestei călcări a pravilii, în zădar el cheamă în ajutor *Reglement* și *Noul Așezemînt ;* cinovnicul [2] îi împunge geamantanul cu niște vergi de fier, îi scormonește prin ladă, și, în sfîrșit, dă peste cîteva lucruri ce samănă a niște potcoave de cal, învălite cu cea mai mare sîrguință în hîrtie vînătă.

— Ce-s aieste ? întreabă el.

— Aieste — răspunde provincialul, cu nevinovăția sa obicinuită — îs niște cîrnați uscați cu usturoi, care la noi se fac

[1] *ambifie* — animal care trăiește și pe uscat și în apă.

[2] *cinovnic* — mic slujbaș, inspector administrativ.

https://biblioteca-digitala.ro

rare buni ; şi i-am cumpărat inadins să-i duc prezent unui prietin ce am în Iaşi.

— Prieteşugul — răspunse amfibia — este un simtiment ce-l preţuiesc ca om ; dar ca cinovnic a Eforiei, nu trebuie, nu se cuvine să uit, că cîrnaţii nu pot avea slobodă întrare în capitalie, ca unii ce sînt făcuţi din carne ; şi carnea, precum ştii sau trebuie să ştii, este dată în otcup [1]. Deci cîrnaţii se opresc la barieră şi se vor predstavlisi [2] locurilor mai înalte.

Provincialul nu înţălege nimica din otcupuri şi monopoluri ; el ştie atîta că carnea îi lăsată de Dumnezeu ca să fie mîncată ; şi că, sau fiartă, sau friptă, sau în cîrnaţi, poate fi mîncată oriunde-i foame cuiva. El nu se poate dar hotărî a lăsa cîrnaţii săi să se alăture la dellă [3] sau să se predstavlisască la nacealstvă. Provincialul, de felul său, îi zurbagiu şi gata la bătaie, mai ales cînd are a face cu un iaşan. El s-apucă la sfadă cu cinovnicul Eforiei ; de abia un comisar de poliţie poate să-l oprească să nu vie la pumni, o faptă care, în loc să-l ducă la han, l-ar duce drept la agie [4]. Bietul ţinutaş îi prost din născare şi din creştere, ca unul ce n-a fost încă în Iaşi. Numai acei norociţi ce au petrecut mai multă vreme în capitalie ştiu cîtă pagubă se poate pricinui veniturilor Eforiei prin ascunderea sau sloboda trecere a unui cîrnaţ din ţinut în oraş.

În sfîrşit, cîrnaţii rămîn la popreală şi provincialul are slobodă întrare în mult aşteptaţii Iaşi. El măsură, în toată lungimea ei, şoseoa Păcurariului ; şi atunce buza sa cea de jos se lungeşte ca semn că este înşelat, în vreme cînd sprincenile sale ieu forma ca două perispomene [5] greceşti. El nu poate înţălege cum nişte case aşa de urîte, cele mai multe acoperite cu paie sau cu şindrilă putridă, fără nici o arhitectură, pot să alcătuiască acel oraş de care a auzit atîte în copilăria sa. Mai că-i vine să creadă că harabagiul l-a înşelat, şi că, în loc să-l

[1] *otcup* — arendă.

[2] *predstavlisi* — a înainta, a preda.

[3] *dellă* — dosar.

[4] *agie* — prefectură de poliţie.

[5] *perispomen* — accentul circumflex în limba greacă.

https://biblioteca-digitala.ro

ducă în Iaşi, l-a dus în Vaslui. Dar în puţin, această grozavă îndoială trece ; provincialul ajunge în prejma temniţii statului ; atunce, dinaintea ochilor săi se dizvăleşte uliţa aristocratică a Copoului, cu frumoasele sale palaturi. Atunci marea capitalie i se arată ; îşi găseşte iarăşi Iaşii ce i-a văzut în visuri. Îi mulţămit şi strigă : „Slavă ţie, Dumnezeule, slavă ţie, că nu fusei înşelat !“ Cu ce privire se uită la lucrurile ce trec dinaintea lui ! Cu ce repegiune îi bate inima cînd vede încă ceva necunoscut ! Cu ce sfîntă văpaie pizmuieşte norocita soartă a unui iaşan ! Toate îi pricinuiesc mierare ; toate sînt pentru dînsul izvor de nouă senzaţii şi de nouă întrebări. Da' asta ce-i ? Da' casa ceea a cui-i ? — Da' turnul cela ? — Da' tabla ceea ?

În sfîrşit, îl întreabă harabagiul :

— Cucoane, unde vrei să te duc ?

— Zău, nu ştiu încă unde, se întîmplă să răspundă cîte un provincial, carele a uitat să întrebe pre bunul său, sau pre soacră-sa, pe vremea lor cînd mergea la Iaşi, unde trăgea la gazdă.

Cea mai mare nesocotinţă ce poate face un ţinutaş este să sosească în capitalie, fără să ştie unde are să tragă. Alegerea gazdii este un lucru foarte mare şi care trebuie făcută de mai înainte şi în urmarea cercetărilor celor mai cu de-amăruntul şi cu scumpătate. Ai auzit negreşit de o mie de istorii groznice, întîmplate pe la ratoşe[1] şi crîcime, în codrurile Herţii, sau în alte atîtea codruri şi păduri sădite cu stejari şi cu tîlhari cu brazi şi cu hoţi. Ei bine, toate întîmplările de noapte din acele locuri nu se pot potrivi cu primejdiile ce aşteaptă ziua mare pe nesocotitul călător carele se rătăceşte în tractirul[2] de frunte din Iaşi.

Provincialul, neştiind unde să tragă, harabagiul, cumpărat de Regensburg, îl duce la ospătăria de „Sant-Petersburg“. Îndată ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat, iar nu în cămeşă şi izmene cum se obicinuieşte pe la tîrgşoarele de ţară, se înfăţoşază şi apucă de subsioare pe domnul călător, carele

[1] *ratoş* — han la drumul mare.

[2] *tractir* — ospătărie, birt.

https://biblioteca-digitala.ro

într-un minut de deșărtăciune iertată mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos, decorat și mobilat mai bine decît odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ținutului său. O altă slugă cu *livre* [1] vine și-i zice cu cel mai mare respect:

— Cînd veți avea ceva de poruncit, mă rog să trageți clopoțelul. Eu stau la ușă, gata a vă sluji. Veți mînca în sală, sau poftiți să se puie masa în apartamentul măriei voastre?

Măria sa va mînca în sală. Merge în sufragerie și ochii îi sînt orbiți de noile frumusețe ce descopere. Pereții sînt zugrăviți și samănă cu acei descriși de Nervil. Masa îi bine acoperită și luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie, șervetele numai sînt cam negre; dar așa-i moda în ospătărie. Talgerile sînt de farfurie fină. Provincialul, carele n-a văzut încă nimică asemine, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englizesc și o contesă leșească. Bucatele sînt tot beftecuri, anghemahturi, budinci și blamanje, [2] bucate favorite în ținuturi și care de unii se mănîncă cu sardele, ca să nu fie prea dulci și să strice dinții. Văzînd că toți beu șampanie, cere și d-lui de acest vin; și așa, îndopat și adăpat, putîndu-se de abia ținea în picioare, se întoarce în apartamentul său și pică pe o canape de adamască [3] în brațele lui Morfeu — adecă a somnului, pentru cei ce nu știu mitologia, o stare de oameni foarte numeroasă în ținuturi.

În cursul somnului, nimene nu-l trezește; dar a doua zi, cînd se deșteaptă, cînd fumurile vinului i-au ieșit din cap, provincialul care nu-i de tot prost vede în închipuirea sa un șir de gînduri posomorîte.

„Toate aceste-s tare frumoase; dar toate aceste pot fi și tare scumpe."

El întreabă și află că socoteala sa se mărginește în mica somă de o sută șeptezeci și nouă de lei, afară de bacșișuri pe la slugi.

---

[1] *livrea* — uniformă purtată în trecut de personalul de serviciu al autorităților sau al bogătașilor.

[2] *blamanje* — cremă din lapte și migdale.

[3] *adamască* — stofă de Damasc.

https://biblioteca-digitala.ro

O sută şeptezeci şi nouă de lei pentru o masă şi un pat! Adevărat că patul era moale, masa bună şi vinul cu spumă. Adevărat că străinul a fost priimit cu cel mai mare respect, şi ca un logofăt mare purtat de subsiori cînd s-a scoborît din trăsură; lacheii i-au zis *măria ta*. Nu-i nimică, dar îi prea scump. Provincialul, lovit în ce are mai scump în lume, în punga sa, strigă. Dar Regensburg se arată cu pîntecele său cel gros. La dînsul nu-i de tîrguit. La dînsul trebuie să dai ziua fără împotrivire, aceea ce în codrii Herţii ar trebui să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decît scoate punga şi plăteşte această întăi lecţie. Ispita este un profesor care se plăteşte mai scump decît cei mai scumpi profesori din Iaşi.

Provincialul se hotăreşte să-şi schimbe gazda. El iesă şi caută în tîrg un han destul de bun şi de ieftin, în care să nu tremura pentru punga lui, şi, în sfîrşit, dă şi se aşază la hanul lui Coroi, dacă este din Ţara de Sus, sau la hanul lui Evangheli, dacă este din Ţara de Jos.

Pînă aici; la anul viitor, cu darul şi învoirea cerescului împărat, dacă vom trăi, vom arăta mai departe odiseea provincialului nostru. Cetitorii noştri îl vor vedea pe uliţă, la bal, la teatru, la muzeu, pe turnurile Trii-Sfetitelor şi a Goliei; îl vor vedea mîncînd, dănţuind, făcînd curte, şi, în sfîrşit, înturnîndu-se în provincie cu o barbă de ţap, cu plete de un cot, cu haine făcute de Ortgies * şi cu o mie de galbini datorie. Tot atunce va duce în buzunar şi „Foaia sătească", în care va fi publicată scoaterea în mezat a o a patra sau a opta parte de moşie ce are clironomie [1] de la părinţi, în trupul cutare şi cutare. Toate aceste le vor vedea cinstiţii cetitori, numai dacă îmi vor cumpăra destule călindare pe anul 1844, ca să pot cu acel cîştig publica călindare şi pe anul 1845.

(„Almanach de învăţătură şi petrecere", Iaşi, 1844.)

---

* renumit croitor de haine „nemţeşti" la Iaşi.

[1] *clironomie* — moştenire.

https://biblioteca-digitala.ro

Crează-mă, am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca țara mea, îi sînt foarte îndurător pentru metehnile sale. În toată scrierea m-am ferit de personalități. Este un popor cu mari virtuți. Impresia dintîi ce produce nu poate fi plăcută pentru că lipsește confortul ; însă după o scurtă petrecere, străinul se aclimatează, face legături intime, pre care le plînge cînd le părăsește. Dumnezeu să mă ferească de a vorbi de rău, însă nu pot tăgădui că are încă mari mustrări și prube. Partide moderate nu prezentează moderație. Ea se poate numi mai bine *le parti de la borne*. Are însă multe excepții. Aceste excepții, unite cu capacitățile cinstite a progresiștilor, carii asemine sînt departe de a trezi revoluții, vor face partida adevărat mîntuitoare. Pe de altă parte, tinerimea de o zi se leapădă de Don Quichotismul vechilor *hidalgos*, pierde însă și energia lor. Păcat mare-i, căci în timpul nostru trebuie să lucrăm, dacă vroim să păstrăm. Nepotismul și drepturile părinților din zi în zi se șterg și în Spania. Trebuie, dar, ca tinerii să se hotărească a primi educația zdravănă și strălucită a aristocrației engleze și a caselor nobile a Franțiii, dacă nu vroiesc să se vadă în curînd uitați. Gîndească mai puțin la viața *des oisifs de Paris ; elle ne convient nullement à Madrid.*

Mai toți acei ce doresc a face o călătorie în Spania își închipuiesc această țară înzăstrată și înfrumusațată cu darurile voluptoasei Italiei ! Se înșală prea mult, căci afară de provinciele biscaiene și cîteva provincii maritime, Spania are o privire particulară a ei, care, deși stearpă, tristă, posomorîtă, nu lipsește însă a fi frumoasă.

Castilia, cu întinsele sale șesuri, cu largele sale orizonuri, cu munții săi în depărtare goli și petroși, înfățișează maies-

https://biblioteca-digitala.ro

tatea oceanului. Această provincie, ca și Mancia, deși hambarul Spaniei prin mulțimea de cereale ce produce, seamănă pustie. Vezi largi și întinse arături, și cu greu găsești brațăle ce le seamănă. Satele sînt împrăștiate și rare ; și cînd te apropii de ele, te sparii de privirea lor. Aceste sate, formate de pietre roșii pre care le socoți aprinse de ferbințeala soarelui, le vezi toate strînse, încungiurate de ziduri, ca cînd morii le-ar încungiura încă, deszăstrate de cea mai frumoasă podoabă a satelor Germaniei, verdeața copacilor. Căci un lucru este de însemnat, castilanul este dușmanul născut a copacilor. Nu numai că nu-i sădește, dar încă cît poate desrădăcinează pre acei ce să află. Numărul anecdotelor asupra antipatiii este nespus. Copacii chiar a Pradului și a aleelor de prinpregiurul Madridului sînt ciuntiți la vîrf ; și cînd întrebi pentru ce, ți se răspunde chiar de persoane înalte : ca păsările să nu facă cuiburi. Iată cuvîntul zis ! Din pricina păsărilor, a vrăbiilor ca să nu mănînce grîul, nu se suferă copacii. Castileanul au izbutit. În toată Castilia și Mancia nu vezi copaci, dar nu vezi asemine și paseri. De-abia zărești în aer cîteodată rotindu-se cîte un vultur ; de-abia în iarnă zărești cîte o potîrniche ; dar păsări cîntătoare, poezia pădurilor, necăiri nu le zărești. Singurile paseri ce am văzut în vreme de șese luni ce am șezut la Madrid și în toate excursiile mele prinpregiur era cîteva vrăbii și cîte o mierlă. În grădina Ahameda a ducăi Osuna și a contesei de Montijo la epuanzi (?), dar trebuie să zic că tot acolo am văzut singurii copaci adevărați a Castiliei.

Însă nu este de tăgăduit că și provinciile centrale au măreața lor în armonie cu caracterul lăcuitorilor. Castileanul este sărac, îmbrăcat cu strențe dar cine va tăgădui că aerul său este măreț ? O altă impresie ce-l așteaptă pe drumeț în alaltă parte a Espaniei sînt bandele de *arreros,* ce duc catîri și măgari împovărați cu sarsanelele lor, un păstor povățuind nenumărate trupe de merinoși sau girezi de tauri meniți pentru luptele Madridului, tauri sălbateci de care de-abia păstorul lor îndrăznește a se apropia. Și apoi închipuiește-ți că *arerul,* ciobanul și păstorul sînt armați cu *navaja,* cu *arabuco* (?), căci nimene nu îndrăznește a se arăta afară de cîmp, dacă nu este armat. Oricum se rîdă spaniolii de străini, drumurile

https://biblioteca-digitala.ro

sînt încă puţin sigure şi să pradă încă chiar la porţile Madridului, şi jurnalele în toate zilele în rubrica *Gacetitta de provincias*, este plină de paragrafuri întitulate *ladrones*. Fără să vreu, cînd am întrat în Castilia, m-am crezut în ţările româneşti şi îndeobşte în Orient *. Orizontul, felul culturei, tipul şi portul lăcuitorilor, tabiile de care îngiugate cu boi, totu îmi aducea aminte de Orient. Ca şi în ţările noastre, *el arrero* nu trece fără ca să-ţi zică : *Dios guarde a noted — vaya noted con Dios*, ca şi la noi : *Cale bună, mergi cu Domnul*. Care român, auzind pre castilean cîntînd nişte cîntece jăluite, simplu modelate pe cîteva note, mai cu aceleaşi arii, unele de amor, altele de jăle, altele din vreme morilor sau viaţa unui hoţ vestit, nu crede că aude ţăranii noştri cîntînd doinele munţilor, cîntecele de jăle a şesului, cîntecele lui Bujor ? Căci în Spania, ca şi în România, banditii sînt fiii poetici a poporului. Espaniolul, ca şi rumânul, este împrovizător ; şi la unul şi la altul acest dar li vine poate de la arabi, carii au domnit în Spania supt nume de mori, în România supt nume de turci. Cînd la o *venta* auzeam un ţăran castilian improvizînd cîntece, îmi aduceam aminte de danţul flăcăilor rumâni, cînd bătrînii, privindu-i, îi îndemna dănţuind să urmeze cîntecele sau să *zică*. La suitul sau scoborîtul unui munte, iluzia era cumplită. Deodată auzeam un cîntec monoton şi jalnic, pe urmă zăream o ceată de călăreţi şi socoteam că vedeam muntenii noştri scoborîndu-se din Carpaţi şi mergînd la iarmarocul din Fălticeni. Cîmpiile noastre sînt însă mai verzi, ape nenumărate le adapă ; satele, în loc de a fi ca în Spania, zidite în vîrful munţilor ca nişte cuiburi de vulturi, se întind lărgite în şes şi împodobite de nenumărate livezi. În Spania, ca şi în România, zăreşti adeseori lîngă drum o peatră sau o cruce de lemn, îţi arată că un drumeţ ca şi tine au picat supt lovirea hoţilor. La noi aceasta au încetat. În Spania însă, a doua zi după o revoluţie şi cu alta viitoare înainte, hoţimea încă se păstrează, cînd cu nume de carlist, cînd cu acel mai franc de *bandolero*. O altă asemănare între îmbele ţări este lipsa birtelor, căci dacă o *venta* spaniolă se poate asemăna cu

* Cuvintele „şi îndeobşte în Orient" sînt şterse în original cu o linie.

https://biblioteca-digitala.ro

ceva, este negreşit cu caravan-seraiul Orientului şi cu ratoşul sau hanul românesc ; în ele trebuia să duci tot, şi în loc ca să te hrănească hangiul, tu trebuie să-l hrăneşti. Cu toate aceste, nici germanii cu birturile, cu paturile, cu ştiinţele sale, nici Francia cu *auberjele* sale, cu fricaseele şi omletele sale nu-mi place atît ca Spania în lipsa sa. Fie această ţară, poate pentru că samănă cu a mea, îmi place cu orizonele, cu banditii săi, cu lipsa confortului, cu ţăranii săi simpli şi politicoşi, cu oamenii de societate, cu tradiţiile şi povestele sale, pre care la tot pasul le găseşti, cu calicii săi, boieri mari, îmi place şi iar îmi place.

Niciodată nu voi uita un calic, cu strenţele unei vechi uniforme, care, cînd la Toluza schimbam caii, au venit să-mi ceară milostenie, răzămîndu-se în un băţ. El purta pălăria ascuţită castileană şi un aer marţial îi împodobea figura. După ce primi obolul nostru, cu un aer vrednic se răzimă pă băţul său şi ne întrebă, cînd avea să treacă generalul Nasvaez, pe carele, în adevăr, îl lăsasem în tren. Îl întrebăm pentru ce. „Mi-a fost generalul meu", şi apoi se pusă a-m povesti bătăliile (din vremea francezilor, pe urmă războiul civil) sále cu acel aer politicos, cu acele expresii ampulate şi poetice care sînt firesti acestui popor.

Comorile joacă în Spania acelaşi rol ca şi în România. În toate părţile, espaniolii găsesc comori şi acles le pun supt paza geniilor şi vrăjitorilor, ca şi la noi. Povestele îmbelor naţii se aseamănă în acest punct. După însurarea ducăi de Montpensier, cazurile de descoperitori de comori îngropate în vremea războiului independenţei se repetuie în toate zilele în jurnaluri. Războaiele necurmate la care îmbele popoare au fost supuse explică această manie de comori, şi acolo unde lipsa este mai mare, acolo şi pofta bogăţiilor.

Andaluzii au aceeaşi reputaţie de fanfaronadă ca focşănenii la noi. Vorbele lor sînt pline de exageraţii : cultul lui Erod. „Eu sînt Erod-împărat care cînd am încălecat/, pămîntul s-a cutremurat", este *à la lettre, un état de andaluz*, care zice că, cînd scoate sabia, *triembla la terra.*

https://biblioteca-digitala.ro

O deosăbire însă între români şi espanioli este dragostea acestora de pe urmă pentru titluri, scuturi şi genealogie. În Asturia, la poarta unei colibe, unui bordei, zăreşti scutul familiei şi nu găseşti un espaniol care să nu-ţi zică că nu se trage dintr-o familie strălucită : ficior de creştin vechi, fără amestecare cu sînge de jidov sau de mor. Dar aceasta contribuie la fudulia, care caracterizează pre espaniol, şi pre care noi, robiţi sute de ani, am perdut-o.

Asemănarea însă se reaşează cînd comparezi complimentele, ce sînt aceleşi a îmbelor naţii : *bezo los pies a cated los manos* — vă sărut picioarele, vă sărut mînile. Pe titlurile scrisorilor : *excellentisim señor,* cinstit mie prea milostiv etc., *umilissimi servo,* preaplecată slugă etc.

Cînd în tot locul peninsulei cresc rămăşiţele morilor, în monumente, în obiceiuri, în limbă, în idei, începi fără să vrei a gîndi la soarta morilor în Espania, care nu este decît o lungă epopee, împodobită cu întîmplările cele mai romantice şi poetice. Vreu să-mi tălmăcesc cum acest popor barbar, nomad, fără patrie, o dată [venit] pe pămîntul Spaniei, s-au făcut un popor * legislator, industrial, veteaz, cavaleresc, cultivînd ştiinţele şi artele, civilizat în sfîrşit, cînd Europa era încă barbară, şi apoi, îndată ce s-au izgonit în Africa, îşi pierde toate calităţile, chiar numele, ca acel rîu vestit ce-şi perde apele în năsip. Evropeii îşi trimetea meşterii spre a învăţa artele la mori, tinerii spre a culege înţelepciune şi ştiinţe în universităţile Toledo, Cordova Grenada, Sevilla ; poeţii, spre a se forma în Arabia Orientului, şi vitejii, spre a lua lecţii de voinicie, cavalerie şi galanterie. Şi, cu toate aceste, acest popor n-au lăsat influenţă decît în Spania, n-au avut înrîurire împregiur. Religia se împotrivea. Şi aşa, ca o meteoră strălucită, după ce un minut au luminat pămîntul, s-au stins, şi întunericul nu i-au păstrat rămăşiţe. Pricina este, cum am zis, religia. Evropa este esenţial creştină. Priveşte la răsărit. Otomanii stăpînesc de cinci sute de ani cele mai frumoase provincii a Răsăritului. Neavînd a face cu un singur popor compact şi unit ca spaniolii, atacurile ce au suferit n-au fost nici aşa de îndusmănite nici aşa de statornice. Şi, cu toate aceste, deşi au

* Popor civilizat (variantă).

https://biblioteca-digitala.ro

pătruns de două ori în inima Evropii, deşi Viana o au văzut de două ori amerinţată de semiluna, ce influenţie au lăsat în lipsa lor? Cîteva moschee, cîteva rămăşiţe de obiceiuri. Solia lor au fost numai de a regenera popoarele bătrîne şi corupte; în ziua desfacerii, în ziua slobozeniei se deşteaptă tinere şi reformate. Chiar în Constantinopoli, în capitalia domniii lor, turcii se socot străini şi numai *tăbiaţi (campés)* în Evropa. Şi, cu toate aceste, care naţie are mai bune calităţi decît musulmanii? Cinstiţi, cuvîntul lor este mai puternic decît contracturi legalizate. Care naţie au păzit cu mai mare sfinţenie tractaturile de supunere a naţiilor subgiugate? Care naţie are obiceiuri casnice mai simple? Religia, însă, îi împedecă, şi din cea civilizaţie îi reizgoneşte din Evropa, şi cînd Constantinopoli vor fi părăsit de cel de pe urmă domnitor otoman, atunce* provinciile supuse semilunei vor păstra mai puţine încă rămăşiţe de islamism decît Spania. Grenada au fost cel de pe urmă punct a Spaniei ocupat de mori; Constantinopul, cel de pe urmă punct a Evropii ocupat de semilună.

Încă în copilărie, la 1832, cînd întrat de-abia în al patrusprecele an, două tomuri mici au picat în mîna mea, tipărite franţuzeşte, era *Gonzalv de Cordova* a domnului de Florian. Această carte, cu tot ridicolul pastoral ce-i acoperă autorul, aşaţîţat în mine dorinţa de a vedea Spania. Îndată, cu un prieten al meu, care odată era poet şi astăzi este şeful trupelor Moldovei, mă apucai de a-l traduce. Vremea şi întîmplările întrerupseră această lucrare; cînd, pre urmă, agiunsei a fi bărbat, impresiile copilăriei nu se şterseră. Una din cele întîi îndeletniciri, cînd deschisei tipografia *Daciei,* fu de a îndemna pre un tînăr compatriot de a urma această traducere, şi aşa, una din cele dintîi cărţi ce ieşiră de supt teascurile mele fură *Gonzalv de Cordova.* Totdeauna cînd o carte, cînd un jurnal îmi arăta numele Spaniei, dorinţa de a o vedea mi se făcea mai mare. Împrejurări lungi, care mă siliră să-mi părăsesc ţară, mă aduseră în Spania. Această ţară o vizitai de aproape. Văzută a doua zi după o cumplită revoluţie care i-au scos la iveală toate ticăloşiile, n-au dărmat în nimica iluziile ce-mi

* Atunce, Evropa va fi slobodă (variantă).

https://biblioteca-digitala.ro

făcusem despre ea ; este una din puținele iluzii ce n-am pierdut la vedere. Dar îmi place pămîntul ce am călcat și care în tot minutul deșteaptă suveniruri romantice. De cîte ori închipuirea mea m-au adus în salele Escurialului, de cîte ori cînd ceteam *Don Carlos* al lui Șiler, cartea în care am învățat limba lui Lessing și a lui Goethe, mă transportam sub verdele alei a Aranjunezului, de cîte ori mă visam supt bagdatiile daurite și sculptate a Alhambrei ! După ce m-am aflat în ele, adese mă întrebam, dacă adevărat eram în Spanie ; ochii mei nu putea să mă facă să cred că eram în adevăr în țara a căruia întîmplări îmi legăna copilăria. Dar, în adevăr, nu este o minciună, am fost în Spania ; i-am văzut monumentele, am asistat la serbările sale, m-am rugat în catedralele sale, m-am plimbat prin monumentele sale, am petrecut supt îmbălsămata sa atmosferă și impresia ce mi-au lăsat este tot așa vie ca înainte de a întra în ea, și că, numai Dumnezeu să-mi lase zile, nădăjduiesc încă o dată să văd Ispania.

În Spania, îndeobștie, toți nu fac nimică, dar îndeosebi sînt două soiuri de oameni carii au acest privileghiu și pentru care viața este o lungă serbare ; cei prea bogați și cei prea săraci. Cei dintîi n-au trebuință să lucreze, cei de pe urmă n-au trebuință de nimică, căci, ca și cîinii fără stăpîn, pururea sînt siguri să li se întîmple de a găsi hrana de toate zilele. Clima, dintîi, le dă această neîngrijire și fatalitatea, care au influat asupra caracterului, le vin spre desăvîrșire. Dă unui espaniol umbră vara, iarna soare, dă-i o manta ca să-și acopere strențele sau mai bine goliciunea, pe urmă o bucățică de pîne sau ceva *puchero* cu *garbanzos*, și este omul cel mai fericit și cel întîi *hidalgo* a peninsulei. În Spania, strențele nu sînt rușinoase. Un asemine om nu simțește nici o trebuință ; pardon, simțește trebuința serbărilor. O ! la aceste, el este foarte legat, de aceea cînd este o cursă de tauri, își vinde giumătate de manta, aleargă la procesii, la danțuri ; guitara și castanetele nu-l află niciodată indiferent, și fiește care serbare pentru dînsul are o a doua zi.

O altă plăcere i-au procurat revoluția. Este *politica* în *forum* în *Puerta del Sol*. Pînă și *serenos* se ocupă întîi de politică, și jurnalele de multe ori se jăluiesc că politica face că

https://biblioteca-digitala.ro

fînarălii * nu ard Morii Barberiei au încă credința că odată vor reîntra în Spania și că Grenada se va face iarăși capitalia imperiei lor. Tulburările de pe urmă a peninsulei i-au întărit încă în această credință. Aceste idei sînt întrate din tată în fiu. Multe familii păstrează încă numele de *Paez*, *Medina* etc., și nu se unesc decît cu familii de aceeași origină. Morii suspină după Grenada ca după raiul pămîntesc a strămoșilor lor, pre care o privesc ca o țară legiuită a lor și smultă de niște corupți surpători. Se zice că vinerile la moscheie ei roagă pre Allah ca să grăbească vremea în care vor reîntra în Grenada și că multe familii păstrează încă documentele caselor și grădinilor ce părinții lor avea în această capitalie, pînă și cheile caselor. De aceea, nenumărate sînt povestele asupra acestei credințe. Cînd sînt morii, carii, înarmați, păstrează comorile, cînd prințese încîntate etc. Povestele merg pînă acolo, că pretind că Boabdilul acela și cu armia care au închinat Grenada rigilor catolici era numai niște fantasme, niște demoni cărora Allah le-au dat voie să ieie această formă, să înșele pre dușmani, iar că adevăratul Boabdil, cu toată curtea și oastea sa, este încîntat și închis într-o grotă supt muntele numit a Soarelui sau de Santa Elena, aproape de Grenada, că acolo șade cu toată călărimea sa nemișcată, el înălțat pe un tron de aur și înconjurat de morii săi și de o gvardie africană neagră, cu săbiile goale, și că o dată pe an, în ajunul Bobotezii (*la veille de la Saint-Jean*), toți sînt mîntuiți de încîntare, de la asfințitul soarelui pînă la răsărit, și pot să se închine suveranului lor și că tot atunce toți feudalii mori, carii asemine sînt încîntați în peșterile [și] castelele Andaluziei, au voie să vie noaptea pe cai încîntați ca să se închine lui Boabdil. A doua zi, fieștecare se reaflă la locul unde este osîndit să aștepte pînă în ziua cînd Allah, socotind că păcatele morților sînt spălate, va da voie ca împărăția lor să se așeze iarăși. Atunce *Boabdil*, în capul armiei, se va scoborî din munte și se va resui pe tronul său în Alhambra și va întinde stăpînirea sa asupra Grenadei. Atunce, adunînd împregiurul său războ-

* În ms. : *fînarulitu* (jurnalistu ?).

https://biblioteca-digitala.ro

nicii săi încîntați din toate părțile Spaniei, va resupune peninsula întreagă supt stăpînire musulmană.

Cînd am întrat înlăuntrul mănăstirii comandatraților de Santiago și Toledo și văzui șase-șapte călugărițe rămășițe acei tagme, fieștecare îmi făcea un roman. M-au suit în foișorul cel deasupra casii, cu ferești mari, de unde se privea Taurul. Ce dureri ascunse, ce jărtfe nevinovate au trebuit să vadă acești pareți ! Cîte ființe sălite de a se călugări fără voia lor și, fără să vreu, mi-aduceam aminte de Agapie și Văratic și că pe acest pămînt espaniol trebuia să regăsesc toate suvenirile țării mele !

. . . . . .

Madridul, vara în zori de zi, ca toate orașele mari, este adormit ; cu cît ziua se înaintează, vuietul muncii și a trăsurilor sporește ; trăsuri, oameni, vînători apar strigînd *que quiere aqua, portocali, naránjos à dos quartos,* lungi șiruri de *arreros.* Dar de la amează vuietul începe a se micșura, și la două ceasuri orașul iarăși adoarme, ulițele sînt părăsite și numai copiii și franțujii, cum zice norodul, le frechentă ; căldura se face nesuferită și toată populația este împlîntată într-o imensă hornăitură. Ferestrele sînt trase, toate măsurile sînt luate spre a dobîndi o răcoare artificială. Acei ce n-au casă, dorm supt portalele caselor altora, în dosul coloanelor bisericilor, chiar pe trotoaruri, unde soarele nu răzbate ; atunce dă mii de reali unui hamal, unui comisionar, îți va răspunde că au mîncat și are poftă de somn și, cu mînie se întoarce pe ceea coastă și, aruncîndu-ți un *„carajo“,* adoarme.

Cînd soarele se culcă, orașul începe a se deștepta. Aleele părăsite ale Pradului încep a se reînvia, mișcarea plăcerii începe ; toți trag cortinele ferestrelor ; unii se așază pe balcoane, alții ies la plimbare ca să răsufle aerul răcoros, bucurîndu-se de ducerea tiranului zilei, și salonul Pradului se umple de femei frumoase, cu părul gol, cu mantiile subțire ca mreja paingului. Cînd noaptea se face stăpîna pămîntului și este știut cît de iute se apropie în climele meridionale, unde mai nu este crepuscul, privirea se face mai frumoasă ; lumini din toate părțile, făcliile se aprind dinaintea capelelor și sfinților ; auzi cîntece arabe, ghitare și castagnete.

https://biblioteca-digitala.ro

Ce trebuia să fie Madridul înainte pînă cînd módele nouă nu întrase, cînd ideile de politică şi de trebi nu se apucase să întoarcă capul şi cînd madrilenul, ca adevărat *espaniol*, nu gîndea decît de a se bucura de vremea de afară, decît de a plăcea amorezii sale, de a danţa şi de a-i da serenade de amor. Astăzi obiceiele naţionale, acele ce odată alcătuia viaţa espanio[lu]lui, nu s-au păstrat decît în provincii, şi în Madrid nu este decît o excepţie. Chiar angelul de seară, acea rugăcine poetică a catolicismului, care cheamă pre toţi lăcuitorii de a mulţămi ziditorului pentru ziua trecută, dinaintea căruia de la Rin pînă la Kebik se îngenunchea, angelul în vremea căruia vedeai că un aer de sfinţenie se întindea peste toată Spania, astăzi madrilenul trece fără să-l audă, fără să se oprească, fără să puie măcar mîna la pălărie. Espania poetică şi religioasă se duce!

Afară de ura pentru copaci, espaniolul este foarte simţitor pentru frumuseţile şi scenele naturei. Scînteierea unei stele, cursul lin a unei fîntîni, zbieratul unei turme de oi, mirosul unei flori le pricinuieşte senzaţii plăcute. Niciodată expresiile limbei lor nu sînt mai sublime decît cînd vorbesc de aceste scene. Cunosc un espaniol, un prieten al meu, d. Carlos Latorre, care-n tot anul face o călătorie de cincizeci de leghe ca să vadă tunsul oilor.

Poporul espaniol, ca toate popoarele meridionale care au fost în contact cu Orientul, acest leagăn măreţ a imaginaţiei şi a poeziei, are o predilecţie nespusă pentru poveşti. Ca şi românii, îi vezi seara adunaţi lîngă vreun bătrîn sau vreo bătrînă, ades ţigancă, şi ascultă cu plăcere povestele ce arată luptele strămoşilor cu morii, viaţa unui hoţ vestit şi în care merveilosul joacă un rol mare. Lipsa comunicaţiilor, scumpetea cărţilor, puţina societate, raritatea sujetelor de conversaţie, viaţa cîmpeană, pururea în faţa naturei, face că povestele sînt cea mai plăcută petrecere de vreme după asfinţitul soarelui. Nu este culme de deal, rămăşiţă de zid, pod, prăpastie, grotă care să n-aibă legenda sa, în care vraja, descîntecul să nu joace un rol. Şi, lucru curios, multe aceste poveşti au o mare analogie cu acele a românilor, care dovedesc că au aceeaşi baştină: Orientul. Iată cîteva pilde. Comoarile,

https://biblioteca-digitala.ro

cum am zis, joacă un mare rol ; la amîndouă naţiile ele sînt puse supt paza unor vrăjitori şi este de crezut că aceste poveşti au o origină adevărată. În adevăr, în vremea resmereţilor, cărora au fost supuse îmbele naţii, mulţi îngropa comorile cu nădejde că în vreme de pace să vie să le regăsească. Ei murea, comorile rămînea ascunse, şi, după sute de ani, se regăsea. Este destul de cîteva întîmplări asemine pentru ca să făptuiască asupra închipuirii popoarelor. Cînd comoarele sînt în fundul peşterilor închise cu porţi încîntate, care se deschid numai cu *iarba herului,* ori cu cuvinte cabalistice, cînd cu oameni înarmaţi ce stau cu săbiile goale, cînd acele comori ard noaptea cu flacări mari şi spre a le descoperi trebuieşte ciolane de un mort, aur cules la rădăcină de nouă aluni etc.

. . . . . .

Sînt unii din puţinii străini cărora, prin lungimea petrecerii mele în Madrid, mi-au fost iertat de a vizita şi a cunoaşte viaţa intimă a familiilor. Contesa Montijo au avut bunătatea să mă primească ca un fiu al familiei. Dinainte mea, fiică-sa şi mai multe demuazele au avut bunătate a-mi arăta petreceri spaniole şi pre care se ruşinează astăzi a le arăta străinilor, de cînd au scris atîte dobitocii asupra ţării lor. Au cîntat cîntece espaniole, au giucat din castagnete şi tamburii etc.

Niciodată nu voi uita plăcutele ceasuri ce am petrecut în această casă şi de departe, de departe fie-mi iertat a le trimite o aducere-aminte de recunoştinţă.

Espania este o oglindă cu două feţe, una ţi-o arată supt privirile cele mai încîntătoare ; îţi arată Spania cu clima cea mai îmbălţămuietă, plantată cu portocali, cu palmieri, cu grenade, cu cerul de azul, cu nopţile parfumate, Espania morescă, catolică, poetică, amoroasă, patriotică, patria Cidului, a turniilor, a cavalerilor, a marelor fapte de arme, ţara lui Abderraman, a Almanzorului, a fiilor lui Pelag, ţara unde au lucit geniul lui Carol V şi Filip II, Espana lui Lupo de Vega, lui Murilos, lui Velaschez, ţara care au stăpînit Europa şi America, Espania catedralelor, a procesiilor religioase, a tagmelor călugăreşti, a credinţei ; Espania galanteriei şi a amorului, a frumoaselor femei, a castagnetelor, a ghitarelor, a

https://biblioteca-digitala.ro

serenadelor, Espania contelui Almaviva, a Rosinei și chiar a lui Figaro, Espania, în sfîrșit, amoroasă, eroică, romantică — aceasta este Espania cea plăcută poeților, inimilor simțitoare, prietinilor, a tot ce este mare, nobil și frumos.

Această Ispanie se perde din zi în zi de noua Ispanie, de Ispania ce se zice nouă, civilizată, constituțională, reformată, unde tot este neorînduială, de la guvern pînă la calic, unde cîrmuirea nu se deosăbește decît prin pilda și inițiativa răului, unde singurile slobozenii ce sînt, sînt acele care au scăpat la ochii despotismului, adecă a guvernului central, a guvernului cu niște ministri cărora încă astăzi *les représentants* de Ruy Blas a lui Victor Hugo se potrivesc, unde binele național nu este țelul nimărui, unde sfintele nume de patrie, de slobozenie, de fericire, de popor nu ascund decît mîrșave interesuri, Espania ruinată de credit și de abuzuri lăsate de despotism în vreme de veacuri, Espania cu o aristocrație ignorantă și fudulă de vechi titluri, Espania plină de granzi, de titluri de marchizi, de conți, de cavaleri de Calatrava, de Malta etc., demiformă și săracă de oameni de capacitate, Espania nouă, care au dărîmat civilizația și instituțiile veacurilor și pînă acum n-au rădicat decît ruina. Espania, a căruia civilizație modernă nu este decît un ticălos mozaic de idei, de obiceiuri, de legi disparate, împrumutate de la franțuzi, englezi, nemți și italiani, Espania care pentru literatura nouă se mulțămește cu traducerea romanelor franceze a lui Dumas și Sue, ea care au produs pre Lupe de Vega, pre Calderon, pre Cervantes, care se mulțămește cu *Les contes* a isprăvilor de astăzi, ea care au produs pre Velaskez și pre Murilo. Iată Espania de astăzi, Espania pre care astăzi numai o invazie străină, o dinastie puternică o poate reforma, Espania cu o dinastie slabă, cu un guvern neînțeles, cu oameni de stat liliputani, cu o armie comandată de mii de generali ce n-au cîștigat epoletul lor decît în anticamera Mariei-Cristina sau în *promisiamintos* sau vînzînd teaca săbiei Isabelei II, după ce au vîndut sabia lui Don Carlos.

Espania, unde politica ticăloasă și pătimașă absoarbe tot, o politică de recriminații, această Espanie se putea regenera numai prin un mare rigă sau prin o mare revoluție ; ea n-au

https://biblioteca-digitala.ro

avut nici una, nici alta, și așa, balotată între trecutul și prezentul, constituționalismul ei adeseori înfățișează despotismul cel mai asiatic, amorul de independență și de naționalitate ascunde numai influența străină, ori a franțujilor, ori a englezilor, Espania cea tare și mare, stăpîna îmbelor lumi și care astăzi nu poate face nimică de la sine și pururea este supt epitropie unor epitropi lacomi și prădători averii, sermană orfană !

Iată la ce aduce mania noutăților cînd nu prevede, cînd nu judecă. Poporul espaniol poate forma armia cea mai bună, organizată după obiceile și trebuințele și conformitățile sale. Astăzi, îmbrăcată cu împrumuturi făcute franțujilor, englezilor, prusilor, austrienilor și rușilor, ea nu prețuiește nimică din pricina răilor organizatori. Pe o căldură de 20 graduri silește pre soldat să facă marșă cu cibote, cu chivere, acum chiar cu cască de alamă, cu haletuh ! Zumalacareghi singur au înțeles pre soldatul espaniol. Acesta cu *voina sarofi*, cu opince, cu gulerul gol face 12 leghe pe zi. Gheneralul Cordela spunea că în vremea războiului civil mulți soldați cristianos fugea numai din pricina grelei uniforme !

Și ce este mai trist este că din zi în zi generațiile sînt mai stricate. Generația trecută a nobleții era mai bună decît aceasta ; acea care vine este mult mai ră decît aceste de față.

Cea trecută a dat pre duca de Frios, pre contele Toreno, pre duca de Rivas, pre marchisul de Miraflores ; aceasta de față are numai pre Raca Tagores ; acea care vine n-are pre nimine ; ba are cursele de cai, clubul, datoriile etc., anglimani, sportul și turful, ignoranția. Nu, nu, nădejdea este numai în norod ! Este o poveste românească : țăranul ce mirosă peștele de la coadă. De la coadă este încă nădejde ; căci capul este de multă vreme împuțit !

https://biblioteca-digitala.ro

TAINELE INIMEI

Cap. I

(Confetăria lui Felix Barla)

Toate oraşele care au ambiţie de a se numi capitalia unei ţări mari sau mici, fie imperiu, rigat sau chiar prinţipat, au cîte o primblare favorită; aceasta este locul plăcut unde se adună gloata de bogaţi sau de acei carii vroiesc a fi crezuţi de bogaţi, de tîrîie-brîu, de curiozi, de alergători după *havadişuri*[1] (puriştii limbii noastre binevoiască a-mi ierta această expresie barbară), de femei à la mode, de lorete[2], de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis şi gentlemeni, riders[3], de lei şi paralei, şi în sfîrşit acea gloată care prin o generală convenţie (iertaţi-mi că nu zic convenciune) se numeşte obicinuit *societate aleasă*, cînd de multe ori ea este foarte amestecată. Aşa Parisul are Cîmpii Elisei şi Redul de Bolonia, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madritul El-Prado şi Atocia. Prin urmare şi Iaşii, ca o capitalie, trebui şi ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa. Această primblare este *Copoul*, care se deosebeşte de toate primblările din lume. În adevăr, Cîmpii Elisei merită de a fi primblare prin frumoasa perspectivă ce într-un capăt se începe cu Palatul şi Grădina Tuileriilor, trece prin piaţa măreaţă a Concordii, cu obeliscul de Luxor, şi, între măreţe alee de copaci, se fîrşeşte cu Arcul de triumf a Stelii, rădicat de Napoleon celebrităţilor imperiului. Praterul şi Tier-Garten au un alt feliu de podoabă: frumoasele lor alee de castani şi fagi umbroşi îţi arată în mijlocul unor populoase oraşe codri druizilor, şi mulţimea de cerbi, ce în tot minutul trec în dreapta şi în stînga, îţi sporesc iluzia, crezînd că în tot minutul să zăreşti vreun poet bătrîn sau vreo fecioară profită a

[1] *havadiş* — noutate, ştire.

[2] *loretă* — femeie de moravuri uşoare (fr. *lorette*).

[3] *riders* — eleganţi, nobili.

https://biblioteca-digitala.ro

vechilor germani, dacă caleşcele strălucite, pline de femei elegante, nu ţ-ar arăta că eşti în secolul al nouăsprezece. El-Prado a Madridului merită asemene a se numi una din cele mai frumoase primblări a Europei. Cînd duminica, pe o frumoasă după-amiazăzi, ieşi pe la şepte ceasuri, şi de la fîntîna Cibelii pîn' la statua lui Neptun, între patru alee de copaci seculari, vezi tot pe acel loc încungiurat de grile de fier şi numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilence cu părul negru ca penele corbului, cu ochii scîntiitori ca doi cărbuni aprinşi, învălite în mantele negre, care le fac încă mai pătrunzătoare ochirile, cu talia clătinată ca o trestie bătută de zefir, cu picioruţele de copil şi deasupra capului au un cer albastru ca al Napolii, atunce înţălegi că Prado trebui să fie un loc minunat şi că un spaniol ş-ar vinde mantaua şi un străin cibotele mai bine de a lipsi la ora primblării.

La Copoul nostru însă nu găseşti nimic de aceste ; a sa frumuseţă este lipsa de toate frumuseţele, şi tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură şi unică în feliul său, între toate primblările, de la Cîmpiile Elisee a Parisului pîn' la grădina Kisseleff din Bucureşti. Poetul care a cîntat :

Frunză verde de bostan
Pe dealul Copoului
Rău mă dor călcăile

a înţeles foarte bine frumuseţa primblării Iaşilor. În adevăr, închipuieşte-ţi spinarea lată ca un şes a unui deal gol, această spinare păscută de bivolii boierilor, caii slujitorilor Agiii şi magarii băieşilor, mărginită de o parte cu valea Cîrligului, de cealaltă cu valea de cătră Păcurari, avînd în dosu-i, ca hotar, bariera Copoului şi stîlpii răsăpiţi a grădinei publice, şi înainte-ţi redul în fund ca corp de armie, şi, ca aripi, viile domniei Regensburg şi alte acum plăntate — iată Copoul, iată primblarea favorită a concetăţenilor noştri, adecă un loc întins, primăvara verde, vara galbăn, toamna negru de glod, şi numai iarna mai curat, adecă alb, fără nici un copac, fără o şose cît de ră, avînd ca singură varietate, grămezile de gunoi, ce cotiugele boiereşti aruncă în toată ziua.

https://biblioteca-digitala.ro

Cetitorii mei binevoiască a-mi ierta această digresis : trebui însă ca să păstrez viitorimei descrierea primblărei iașenilor în anul 1849, pentru că aud că Părintele Treierarhitul are de gînd să schimbe Copoul într-un oraș, menit de a da tifla Iașilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum în curînd nu va mai fi, va trece și se va uita, ca chedrul Libanului, ca floarea cîmpului, sau, dacă vroiți comparații mai puțin biblice, ca fostul club [al] vînătorilor, sau ca Soțietatea istorico-naturală. Mai aud încă și alta. Se zice că Departamentul Lucrărilor Publice s-ar pregăti să facă pozna de a plănta la Copou o primblare cu alee de copaci după pilda Cîmpiilor Elisee și a Praterului. De aceea, iubiților mei cetitori, dacă mai vroiți a mai apuca Copoul cum este descris aice, grăbiți-vă de a vă arvoni de pe acum droșce ca să-l puteți vedea încă în astă primavară, căci la toamnă nu știu dacă-l veți mai afla în haina sa goală, de astăzi.

La această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pămîntului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cuconașii instanțiilor administrative, giudecătorești și bisericești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei * a Academiii, cîți să mai afle, floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S., și a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraș civilizat, clasa care, slavă libertății de importație, din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Colomea — toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți au obicei de a ieși de la patru sau cinci ceasuri după-amiază în lungi șiruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant, de droșce lipovenești, de daradaice [1] de la Rădăuți ; trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb și agiungînd la bariera orașului, aruncînd o ochire asupra obeliscului grădinei publice, ies la Copou. Unii atunce, cei mai puțini, să scoboară, călcînd iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți a poștei ; alții preferă a petrece vremea în trăsură, picior peste picior, lăsînd alte dobitoace să facă miș-

* *alumniel* — discipol, începător.
[1] *daradaică* — trăsură veche și hodorogită.

https://biblioteca-digitala.ro

care pentru dînşii. Aceasta este vremea să facem observaţiile noastre. Domnul A. să uită la doamna V.; viteazul ofiţer S., gloria miliţiei şi groaza civililor, aleargă în droşca lui Ivanuşca după loreta domnului G.; cuconiţa E. ia sama că echipajul ei nu este aşa de frumos ca balonul [1] d-nei F. şi mai că-i pare rău că soarta n-a menit-o să trăiască din spatele clerului şi din colivele mitropoliei. Primblarea şi observaţiile ţin pînă cînd înnoptează, pînă cînd tunul (zic tunul pentru că scena se petrece la 1844, cînd artileria naţională nu putea încă zice tunuri) colibilor milităreşti, numite lagăr, face bum-bum. Atunce, toate trăsurile, baloanele, butcele, caretele, brişcele, droşcele, daradaicele şi tilbiuriul [2] d-lui..., în două şiruri întră în oraş şi, trecînd pin uliţa mare, alfa şi omega a Iaşilor, ca prin o lungă arteră, se răspîndesc în dreapta şi în stînga, întrînd în uliţile lăturaşe. Acei însă carii vroiesc a sfîrşi primblarea într-un chip vrednic, carii n-au nici tribunale, nici canţelarii, carii vroiesc a povesti ce ştiu şi a afla ce nu ştiu, carii doresc a auzi încă un dulce cuvînt din guriţa iubitei, se adună la confetăria d-lui Felix Barla. Dar poate nu ştiţi ce este confetăria d-lui Felix şi se poate încă să nu ştiţi şi cine este însuşi domnul Felix Barla, deşi aceasta ar fi greu de crezut din partea unui moldovan, dacă ai cinste a te număra în această naţie.

Omul, începînd de la strămoşul Adam, pururea a voit a şti ce nu ştie şi, deşi eu nu sînt în stare ca să vă fac să gustaţi din pomul ştiinţei, care nu se află decît în grădina raiului, unde nici d-voastră nici eu nu cred că vom întra prea lesne, totuşi sînt în stare a vă da novelele cele mai pozitive şi mai complete asupra confetăriei şi persoanei d-lui Felix Barla.

Iaşii, cu toate atributele şi pretenţiile sale de capitalie, n-a putut încă introduce obiceiul cafelelor. În Paris sînt: *Le Café de Paris, Le Café Cardinal, Le Café Foy*; în Viena este cafeul *Dam*, şi pentru români *Le Café Grec*; în Berlin, *Josty Fuchs* şi *Stehely*; în Madrit *El Café Suizo*. În aceste cafele, sara se adună mai toţi locuitorii ce n-au altă petrecere pentru acele oare; ei ieu ceva, altă dată nimică, spun, rîd, vorbesc

[1] *balon* — caretă, cupeu.

[2] *tilbiury* — gabrioletă uşoară cu două locuri.

https://biblioteca-digitala.ro

moral şi, mai multe dăţi, nemoral, politică, cînd nu-i stare de asedie, literatură, anecdote ; jurnalele mai ales fac materia conversaţiei (cît pe ce eram să zic conversăciunii), care se prelungeşte pînă cînd, după legi, stăpînul este silit să stîngă gazul şi să înceapă a închide obloanele şi uşile, şi atunce încă mulţi ies cu mare greu şi după întriite îndemnări. Atunce fieştecare îşi ia pălăria şi, poftindu-şi noapte bună, se duce la casa sa şi cîteodată şi la casa altuia. În Iaşi cafelele, botezate sub numele dispreţuitor de *cafenele*, nu sînt vizitate decît de canalie, adecă de negustori, de vataji, de cîţiva scriitori, de tot ce în sfîrşit nu se numără între rangurile aristocratice sau care au pretenţie de aristocratice. Grecii singuri au făcut o cafe pentru evgheniştii lor. Lipsa cafelelor se îndeplineşte iarna prin restaurantul franţezului Nodet, fecior lui Jean Nodet din Cvartirul Latin din Paris, care a venit să hrănească cu biftecuri în Iaşi pe acii pre care tatăl i-a hrănit cu omlete în Paris. Vara, lipsa se înlocuieşte prin confetării în care societatea aleasă de ambe sexele obicinuieşte de a veni după primblarea Copoului, să ieie îngheţată, ţiindu-se cii mai mulţi în trăsurile lor denaintea dughenii, oprind comunicaţia oraşului întreg, şi alţii, între care şi unele din damele cele mai civilizate, adecă mai leoaice, după moda Parisului şi a Vienei, se scoboară în confetărie. Cea mai vizitată confetărie este acea din uliţa mare, în prijma uliţei ce duce la palatul domnului Sturdza; în această confetărie adeseori soţietatea este aşa de numeroasă, că gustătorii nu-şi pot apropie linguriţa cu îngheţată de la farfurie la gură, şi scaunele se caută cu nu mai puţină rîvnă decît posturile statului ; lungi şiruri de trăsuri stau dinainte ; şi nu este rar de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupînd locul unde cu cîteva minute mai înainte şezuse un simplu şef de masă, un laureat a Academiei, un actor românesc, preuteasa cutare, ori băcăliţa cutăruia. Această confetărie sau cel puţin localul ei, în minutul cînd vă scriu, nu mai este.

D. Felix îşi aşază acum magazinul de bomboane într-o casă frumoasă, zidită de curînd de d-lui tot pe uliţa mare, ceva mai la vale, cu antrelele mari şi cu ferestri largi. Lăuntrul are să fie împodobit cu stilpuri poliiţi, cu oglinzi mari, cu bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catefe, încît Iaşii nu

https://biblioteca-digitala.ro

va mai avea nimică de pizmuit luxului confetăriilor Parisului şi a Vienei, oraşele ce-i stau zi şi noapte în ochi. La anul 1844 însă, cînd se petrecea istoria ce am a vă disfăşura, confetăria d-lui Felix era cu totul altfel, şi încă astăzi acei ce se vor grăbi vor pute-o vedea, de nu întreagă, dar măcar în ruinele sale ; grăbească-se însă, căci publicaţia în contra baracelor îi amerinţă pieire la viitoarea primăvară. Magazinul era alcătuit de o singură cameră tăiată în două prin un bufet, în dosul căruia era dulapuri de lemn boit negru şi pline cu gavanoase de steclă cu coteturi, lise, [1] fructuri condite, [2] zaharicale şi caramele. Întrînd, vedeai în dreapta două trei mese proaste, cu scaune şi laviţe şi mai proaste ; în stînga aveai o uşă cu geamuri, ce ducea la o altă aşezare industrială a domnului Felix ; pentru că d. Felix, ca mulţi bărbaţi de stat ai noştri, nu se mulţemeşte cu o singură profesie, iubeşte a cumula, şi pe lîngă confetar este încă şi... marşandă de mode. De-a lungul magazinelor de bomboane şi de mode, se întindea un fel de balcon, soi de tărnaţ, în care muştereii putea lua înghеţată şi totodată a arunca ochiri prea puţin înghеţate la aprinzătoarele modiste, ce se vedea prin geamuri lucrînd la capele şi bonete. Aşa d. Felix avea totodată marfă de răcorit stomahul şi de aprins inimile ; *înghеţată* şi *modiste.*

Dar bine, pînă acum noi ştim că d. Felix este precupeţ de zaharicale şi de mode ; nu ne-ai spus însă nimic despre celelalte ale lui ? Şi încă mai puţin despre istorie ? — Răbdare, răbdare, cetitorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit şase zile ca să facă lumea. Daţi-mi dar şi mie macar şase oare, ca să vă spun această adevărată istorie.

Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare a spadei Italiei ; are meritul să fie cel mai vechi confetar din Iaşi, decanul înghеţatelor şi părintele lisei. El a avut privilegiul să îndulcească balurile şi mesele celor de pe urmă domni fanarioţi ; el a întrodus în Moldova biscotele, lisele, pastilele,

[1] *lise* — fructe zaharisite.

[2] În franţuzeşte *condit* însemnează dulceaţă de fructe.

https://biblioteca-digitala.ro

dragelele, pralinele,[1] marţipanele, caramelele, orjatele, limonadele şi înghețatele ; pentru că înainte de el părinţii noştri nu cunoştea decît curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune ; singurele zaharicale era pe atunce ceva confete boite pe migdale şi sîmburi de zarzare, ce se vindea la Panaiti Butcariu de pe Podul Vechi. În loc de înghețate, orjate, limonade se întrebuinţa sorbetele turceşti şi braha moldovinească ; în loc de lisă, gugoaşele, în loc de marţepan, simiţii, în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brînză, şi în loc de pîne de Spania, covrigii... trii la para. Domnul Felix a întrodus, în sfîrşit, în Moldova toată literatura zaharului. Judecaţi dar din ce barbarie ne-a scos d. Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femeilor noastre şi acum dă şi copiilor noştri. Cu toate aceste iaşenii îi sînt prea puţin recunoscători ; el le-a îndulcit viaţa şi ei se silesc a i-o amărî în tot feliul. Cine, în adevăr, nu figurează în catalogul domnului Felix şi cine îi plăteşte la vreme ? Chiar eu, care mă ocup cu biografia sa, vă mărturisesc că îi sînt dator şi că eu nu ştiu cînd îi voi putea plăti. În zădar bietul om se mînie, se roşeşte, numeşte pre datornici gogomani ; născuţii de la Gogomăneşti fac urechea surdă, mănîncă la confeturi şi înghețată pe datorie şi plătesc cînd n-au alta ce face. Dar aceasta nu este nimică pe lîngă *pacostea* ce poliţia a făcut domnului Felix în anul 1844, în urma grozavului foc ce a prefăcut în cenuşe a patra parte din Iaşi. După catastrofă, viind în gînd municipalităţei să fie prudentă, ea s-a hotărît a oborî toate acoperemintele de şindilă. Domnul Felix a căzut jertfa acestei măsuri ; confetăria şi magazinul de mode s-au trezit într-o zi fără acoperemînt şi expuse unei grozave ploi, ce se vede că se unise cu poliţia, spre a-i face disperaţia mai mare. Atunce să fi văzut acadelele şi cordelele, confeturile şi boneturile, budincele şi blondele sale în ce stare ajunseră ; făcea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de mîncare, nici ca obiect de modă. De atunce domnul Felix s-a hotărît a-şi face casă cu două rînduri, cu acoperemînt de fier şi cu magazii cu bolte. Prin aceasta, confetele şi modele d-sale au cîştigat siguranţia că nu

[1] *pralină* — bomboană de ciocolată umplută cu migdală.

https://biblioteca-digitala.ro

vor mai face cunoştinţă cu ploaia, şi uliţa mare a dobîndit o frumoasă casă mai mult. Acesta este domnul Felix, roşu la faţă, cu părul cărunt, scurt, şi bun ca toţi oamenii de lume, cu tot tonul său răstit şi cu tot catalogul său de datornici.

Locul şi proprietarul confetăriei fiind descrişi, daţi-mi voie a începe acum şi istoria.

Într-o seară de toamnă a anului 1844, împregiurul unei mese ce era în faţa uşei despre uliţa mare, şedea cinci tineri, carii înfăţoşa adunarea cea mai eterogenă ce-şi poate cineva închipui, prin poziţia, figura şi caracterul lor.

Cei dintîi trei era : un advocat ce-şi făcuse studiile la facultatea dritului de Paris, numit N. Măcărescu, băiat bun, prieten nefăţarnic, lipit îndatoririlor sale, urmînd un drum sigur şi hotărît de la întoarcerea sa în ţară, cu mai mult spirit decît mulţi carii se socotea mai înţelepţi decît dînsul, iubind a fi epigramatic, însă pururea cu gust şi cu măsură. Al doilea un văr al lui, studiant de umanităţi [1] în Paris, care însă în loc de a-şi face studiile în cărţi pulberoase, preferasă a le face asupra cei mai frumoase jumătăţi a neamului omenesc. Pentru aceea tatăl său, vrednic boier moldovan, rechemase pre fiiul său din oraşul periciunei, cum îi plăcea să numească Parisul, şi aducîndu-l în ţară, îl luă cu dînsul în ţinutul Fălciului, unde îi dădu moşia părinţească spre căutare. Al treile era fiiul unui cinstit şi bun franţez, vechi soldat a lui Napoleon, pre care întîmplările anului 1814, de la ţermurile încîntătoare a Seinei, îl azvîrliră pe malurile glodoase a Bahluiului, şi unde, deschizînd cel întîi institut franţez, formă o generaţie întreagă, contribuind mai mult decît oricare altul, a răspîndi în Moldova limba, literatura şi ideile măreţei sale patrii. Astăzi soldatul împăratului-rege este bătrîn, sărac, uitat şi nimene nu-i întinde o mînă de ajutor ! Pensiile nu sînt pentru acest fel de oameni ! — Fiiul său, născut în Iaşi, nu avea de franţez decît numele. Băiat bun, supus de trup şi de suflet nedespărţitului său prieten N. Măcărescu, el era jertfa nevinovată şi răbdătoare a epigramelor, păcăliturelor şi şegilor ce protec-

[1] Studii clasice mai cu seamă în direcţia artelor, filozofiei şi literaturii.

https://biblioteca-digitala.ro

torul său îi făcea asupra maniei ce avea de a spune în tot minutul proverbe, cimilituri şi paremii,[1] şi asupra musteţelor sale de grenadir, ce făcea un contrast deşănţat şi curios cu talia sa mai puţin decît mijlocie.

Cele de pe urmă două persoane cer o explicaţie mai largă şi un examen mai mănunţuş,[2] fiind menite a fi eroi principali în povestirea noastră.

Unul era un elegant, un dandi, un leu, cum îi vrea să-i zici, şi toate aceste în larga întindere a cuvîntului. Era militar şi, prin urmare, cea mai mare mîhniciune a sa era că nu putea purta haine civile, spre a da drum gustului şi eleganţiei sale. Portul său însă era de cea mai mare delicateţă ; cea mai mică meteahnă nu se vedea în epoletele sale aduse de la San-Petersburg, perspectiva Nevei, în eghiletele sale împletite în Paris, uliţa Rişelieu, în surtucul şi pantalonii săi tăiaţi de însuş mîna lui Ortgies. Sămăna în totul cu acele stampe coloriate, ce se alăturează pe lîngă jurnalele de modă a Parisului şi care înfăţoşează uniforma nouă a ofiţerilor gvardiei naţionale. Era un tînăr ca de douăzeci şi şasă de ani ; faţa sa însă, deşi de un tip nobil şi frumos, era palidă şi veştejită de excesuri timpurii. Favoriţii săi şi musteţele sale răsucite era toate drese cu o afectaţie de a-i da un aer de oştean bătrîn. Purta o sabie turcească, fecioară de orice vărsare de sînge. Postura sa pretenţioasă şi studiată arăta în el dorinţa de a se deosebi de alţii. El se ţinea departe de masă, sprijinindu-se cu o mînă de mănunchiul sabiei şi cu celalaltă din cînd în cînd purta la gură o linguriţă de îngheţată de portocale. O manta frumoasă, cenuşie-deschis, era aruncată cu negligenţă pe dosul scaunului. Spre a completa această descripţie, vom zice că purta epolete de ştab-ofiţer şi un nişam[1] turcesc la gît ; dar atît titlul cît şi decoraţia le cîştigase mai puţin prin activitatea şi meritul său, decît prin protecţia unor dame de vrîstă, deşi nu şi de purtare respectabilă. Acest elegant era colonelul Leşescu.

[1] *parimie* — zicală, maximă.

[2] în amănunţime, atent.

[3] *nişam* — decoraţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Individul ce-i sta înpotrivă era reversul medaliei. Zdravăn, roşu la faţă, cu o figură francă şi deschisă, el era în totul contrastul vărului său, d. colonel Leşescu. Precum acest de pe urmă prin afectaţia sa, aşa cel dintîi se deosebea prin naturaleţa sa în vorbă, port şi maniere, încît de toţi era numit un bun băiat în toată puterea cuvîntului. Purta o pereche de pantaloni suri căzăceşti, o jăletcă de postav negru închisă pînă la gît, o basma roşie ca legătoare de gît şi un surtuc masliniu, lung mai jos de glezne, cu bumbi mari. În loc de pălărie avea o şapcă de postav negru cu cozoroc lat. Mînele sale încă nu făcuseră cunoştinţă cu mănuşele.

Domnul Stihescu era un proprietar, vestit prin mărimea harbuzilor săi şi prin eroica apărare a lui Carl XII. El se înţelegea mai mult în sămănarea grîului şi vînzarea lui în portul Odesei, decît în manierele evropeene. Trei luni trecuseră de cînd venise de peste Prut în capitalia Moldovei şi se zicea, în general, că el intrase în Iaşi, dar nu Iaşii în el ; atîta de mult păstrase încă naivitatea provincială, pre care civilizaţii iaşeni o numesc prostie în acei ce nu sînt născuţi în încîntătoarea capitalie şi legănaţi de prismele dohotite a pavelelor d-lui Barbero *. Neînvăţat, nedeprins cu fasionul englizesc (fashion), de multe ori naiv, el era însă cinstit, îndatoritor, neputincios de a face vreo răutate sau vreo mîrşăvie ; toţi acei ce începuseră a-şi bate joc de dînsul sfîrşiră de a-l stima şi de a-l iubi. Aşa de îmbii veri se putea zice că unul era *moldovanul civilizat* şi celalalt *moldovanul necioplit*, get-beget coada vacei. Spre a face un contrast mai mare să zicem că, în vreme cînd vărul militar, deşi toamna era cam înaintată şi destul de răce, lua îngheţată, vărul... bea un punş [1] fierbinte dintr-un pahar urieş.

— Ce facem în astă sară, Dimitrachi ? întrebă advocatul pre tînărul studiant.

— Eu mă duc la teatru.

---

* proprietarul unei fabrici de pavele de lemn din Iaşi.

[1] corect — *punci* — amestec de rom şi alte băuturi alcoolice cu zahăr, lămîie, fructe şi diverse mirodenii.

https://biblioteca-digitala.ro

— Dacă dau în astă sară *Cuconu Iorgu*,[1] vin şi eu cu voi — răspunsă domnul Stihescu — iar dacă şi astăzi aveţi operă şvăbească sau comedie franţuzească, cale bună dumilorvoastre. Şi zicînd aceste cuvinte, sorbi tria parte din paharul său, arzîndu-şi gura.

Toţi ceilalţi izbucniră de rîs ; el însă nebăgînd sama, întinsă braţul pe lîngă gîtul vărului său, zicîndu-i :

— Şi tu, cu gheaţa ta. Dracu să te ieie cu dînsa, cînd eu cu ponşu ista de abia mă pot încălzi.

Colonelul nu răspunsă nimică, scuturîndu-se numai spre a se mîntui de braţul vîrtos ce-i strîngea gîtul.

— Bunăoară ca şi cu masa lui, urmă benderliul. Închipuiţi-vă, fraţilor, că dăunăzi ne-a poftit la prînz, şi ştiţi cînd am început a mînca ? La şese după asfinţitul soarelui ! Cu lumînările aprinse ca la nuntă, numai că mireasa nu-i era acasă. Auzit-aţi, boieri ? Şi la masă ştiţi ce mi-a dat ? În loc de un potroc bun de curcan, de un stufat de clapon, de o raţă cu curechi,[2] de gîscă friptă, de nişte alivence,[3] cum mi le face vătăjiţa la moşie, ni-a trîntit nişte blide cu bulion, bifteacă, fricăsă, volăvai şi alte multe chisaliţe, sta-ar în gîtul şvabilor ce le-au născocit. Da vinaţele ? În loc să-mi deie nişte pelin amar ca fierea, de care a băut tată-meu şi bunu-meu, în loc de nişte Odobeşti vechi din vremea lui Muruz, de nişte Cotnar de care bea Ştefan vodă după ce bătea pre tătari... ştiţi ce mi-a vărsat în pahar ? Vin de Borto, de Lăfăiet şi Şampanie, ca cînd eu aş avea trebuinţă de doftorii şi burcuturi.[4] Slavă Domnului, sînt, şi la trup şi la suflet, român verde şi vîrtos.

Un rîs omeric izbucni din gura tutulor, afară de colonelul nostru, carele se mărgini a zice, muşcîndu-şi buzele :

— Ce ai, vere, astăzi ? Socoteam că ai început a te dezvăţa de obiceile provinţiei, care te fac aşa de...

— Domnul să mă ferească ! Niciodată nu m-oi hotărî să mănînc seara la aprinsul lumînărilor, să mă culc în faptul zilei

---

[1] *Iorgu de la Sadagura*, comedie de V. Alecsandri.

[2] *curechi* — varză.

[3] turtă de mălai cu lapte şi brînză.

[4] *burcut* — apă minerală.

https://biblioteca-digitala.ro

şi să mă scol cînd oamenii se pun la masă, ca cînd Dumnezeu ne-a dat frumuseţile dimineţei, cîntecul privighietorilor şi răsăritul sfîntului soare ca să nu le vedem niciodată. Ziua îi pentru a fi deşteptat şi noaptea pentru dormit. Dacă nu de la oameni, ia pildă de la dobitoace. Socoţi poate că şi în straie m-oi schimba? Pune-ţi pofta în cui. Niciodată nu m-oi dizgruma cu *crevaturi* (cravate), nu mi-oi plesni pielea în mănuşe de *Brandmaier* (Maier), nu mi-oi înfăşura trupul în *paltoane sac*, curat sac cu făină, şi nu mi-oi stropşi picioarele în pantaloni de *golan* (collants), cum îi numeşti tu. Nu, nu, asta-i treaba voastră, carii vă prăpădiţi averile, ca să aveţi odăi cu *patiserii* (tapisserie), daradaice mai jos decît uliţa şi ciocoi în coadă [1], cu epoleturi de ghenerari şi în pungă tufă. Cît pentru mine, eu port şi voi purta nădragi largi, un strai îndămănatec, cald iarna şi răcoritor vara, şi cibote ca să mă pot mişca. Prea mult încă am făcut că m-am hotărît să-mi las portul vechi, care l-au avut bunii şi strămoşii mei şi să mă îmbrac cu scurtuc şi flustuc [2], jăletcă şi bernevici [3] şvăbeşti! Socoţi tu, poate, că cu straiele nouă ne-am făcut mai buni şi mai puternici? Vai de capul nostru, măi fraţilor!

Nu credeţi însă — urmă domnul Stihescu — că urăsc tot ce este străin. Nu, că chiar dacă sînt prost, nu sînt însă neghiob. Dar urăsc tot ce nu se cuvine ţării noastre, toate acele parascovenii şi bazaconii pre care voi le luaţi de la străini cu ochii închişi. Ştiu că europeii au multe lucruri bune; ştiu asemene că românii nu sînt desăvîrşiţi şi că, prin urmare, ei au toată dreptatea de a se împrumuta de la cei dintăi; dar socot că le-am putea lua altăceva, decît straiele, butcele şi luxul desfrînat, care vă pregăteşte un viitor de ticăloşie. Vă miraţi poate că mă auziţi vorbind aşa; nu puteţi crede că un biet dvoreanin să vă spuie verde în ochi asemene adevăruri, voi carii vă socotiţi nici mai mult, nici mai puţin decît franţujii Răsăritului, şi carii în faptă nu sînteţi la cele rele decît momiţile... Nu vreu să mă întind prea mult asupra acestei

[1] *ciocoi în coadă* — servitori ce însoţeau trăsura boierească.

[2] *flustuc* — haină uşoară.

[3] *bernevici* — cioareci, iţari.

https://biblioteca-digitala.ro

vorbe, că m-aș teme să nu ating toată cinstita tagma voastră ; dar vă voi face o singură întrebare. Voi ați văzut Viena și Parisul ? Spuneți-mi dară cîtă deosebire este între națiile străine, atît de aprinse întru de a întrebuința toate talentele spre fala și puterea patriei, și între voi carii lăsați să se piardă și să se mistuiască în zădar geniul, ispita și vrednicia a tuturor acelora, carii nu sînt scoborîți cu hîrzobul din cer. Cînd ați ști cîtă neunire, cîtă ură, cîte nenorociri pregătiți prin aceasta țărei voastre ! De aceea și țara voastră este prichită ca și civilizația voastră. Ce aduceți, în adevăr, din țări străine, voi europeii cei noi ? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă !

De babacii voștri nu zic nimică, căci nici n-am ce zice. Dar de voi mi-i ciudă, floarea țărei și care tare mi-i teamă că n-a să aducă vrodată rod. — Bunăoară tu, vere Leșescule, care ai vînturat opt ani de zile toată Europa civilizată, mult mai bine ai fi făcut dacă ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făină, vreo născocire de a îmbunătăți sămînța grîului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății. În loc de aceste, ți-ai adus o marcă de conte, cînd știi că tatăl tău n-a fost nici ducă, nici baron, decît, ce era mai bine, un cinstit și vrednic boier moldovan ; și, în loc de a te întovărăși cu vreun dascăl învățat sau cu vreun meșter iscusit, ai venit cu un șvab care stropșește caii supt cuvînt că-i drege, îi face ca niște motani leșinați și merge călare ca o prăjină spintecată în două. Nemții și chiar rușii noștri, aud că au făcut drumuri de fier, pe care și oamenii și mărfurile merg fiind trași de aburi de foc, în loc de cai. La Odesa am văzut vapoare. Ian, de ieste noutăți adă-ne, vere ; atunce podvozile [1] ar fi mai ieftine, grîul s-ar vinde mai lesne și atunce și țara voastră ar însemna mai mult ; atunce și tu t-ei putea să te fălești cu drept că porți epoleturi de colonel pe umere și nișam la gît. Iar pînă atunce, cu marcele voastre de conți și viconți, cu fuduliile voastre de scoborîți cu hîrzobul din cer, cu straiele dișentate și cu mințele și mai dișentate, duceți-vă la dracu tu și cu toți cuconașii ce-ți seamănă !

[1] *podvadă* — aici : transport.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste cuvinte aduseră un al doile zbucnet de rîs în toată adunarea. Eu însă, care mă aflam într-un colț al confetăriei, lăsînd tot ce era extravagant în ziceri... găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă și nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aice o mică digresie.

Niciodată n-am fost contrar ideilor și civilizației străine. Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinereților mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sînt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei națiii de a se închide înaintea înriuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini. Propășirea este mai puternică decît prejudețile popoarelor ; și nu este zid destul de nalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sînt datori mai mult decît orișicare altă nație, de a nu rămînea străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decît prin civilizație, adecă prin îmbunătățire intelectuală și materială a țărei lor. Din nenorocire însă, noi n-am vrut a înțelege în dreptul sîmț puterea acestui cuvînt, și cum mă tem, luînd un drum strîmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirei în general. Noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicînd ura a tot ce este pămîntesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina dinafară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimic pregătit pentru viitor, decît corupția năravurilor. O nație însă nu poate decît prin o amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renega trecutul ; căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sînul nostru, reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față. Aceasta o simțesc și o practică chiar națiile care se află în capul luminilor. Franția, Anglia, Germania simțesc neapărata nevoie de a

https://biblioteca-digitala.ro

lega lanțul timpurilor și de a urmări în trecut propășirea năravurilor publice, origina instituțiilor lor, leagănul libertății lor; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercetări asupra începuturilor istoriei, legislației, vieței publice și locale a acelor populații, care le-au dat naștere și le-au pregătit era de fericire, de bunăstare și de libertate, de care strănepoții lor se bucură astăzi.

Cînd Ecaterina II, clironoamă [1] vrednică a Marelui Petru, vroi în Rosia a lărgi și mai mult calea civilizației deschisă de gloriosul ei predecesor, ea nu gîndi nici într-un chip de a izgoni obiceiele și credințele țării; dinpotrivă, simtimentul național fu cel întâi mobil a planurilor sale! Literatura, poezia, istoria națională fură reînviate; și spre încuragiarea lor lăzile visteriei împărătești era pururе deschise; numai culegerea și publicarea cronicilor naționale costară peste un milion de ruble.

Noi de aceste n-am făcut și nu facem nimică. Cînd, după izgonirea domniilor străine, am fost chemați să ne dăm nouă instituții, ne-am purtat ca cînd ne-ar fi fost rușine de tot ce era al nostru; am aruncat tot ce era esențial pământesc, ne-am lepădat de trecut ca Petru de Hristos, ne-am lepădat de toate acele instituții vechi, cari făcuseră puterea strămoșilor noștri, ca de o haină puturoasă, cînd trebuia numai să izgonim abuzurile ce se vîrîseră în legile și viața noastră prin lungi ani de tirănie și de războaie, păstrîndu-le însă spiritul și potrivindu-l cu timpul de față. Noi am socotit că, lepădînd tot și împrumutînd tot, am face mai bine și am merge mai departe. Ce am isprăvit? Am adus în țara noastră plante străine, nepotrivite cu clima și pămîntul nostru, și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curăți și a vultui plantele înrădăcinate de sute de ani în țara noastră. Așa am schimbat abuzurile pămînțești cu abuzurile străine; dintr-o țară patriarcală, ne-am făcut țară feodală.

Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fața secolului. Ce am isprăvit că avem, cum am zis, litera iar nu spiritul?

[1] *clironoamă* — moștenitoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne pretindem naţie civilizată şi avem robi ; civilizaţia noastră se mărgineşte în lux, în mărfurile europeane, care ne exportează toată bogăţia, în caritele şi juvaerele femeilor noastre şi în cunoştinţa superficială a unei sau două limbi streine, care ne dau înlesnire de a înţălege romanele doamnei Sand şi vodevilele domnului Scribe. Propăşirea noastră intelectuală să mărgineşte în şesesprezece şcoli publice ! Iar bunăstarea materială este închisă între păreţii poleiţi a cîteva palaturi boiereşti. Burjuazie, adecă stare de mijloc, puterea cea mai de căpitenie a unui stat, nu avem, căci prea o dispreţuim pentru ca cineva să vroiască a rămînea în ea şi să nu se silească la cel întăi prilej şi cu orice preţ, de a se preface în boier. Ţăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat în stremţe şi îngenuncheat, este tot aşa ca şi cînd era silit de a fugi înaintea hunilor şi tătarilor. Oraşele noastre sînt numai nişte sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, producturile noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute în vinele pămîntului. În mijlocul celor mai mari bogăţii, cu pămîntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurele cele mai frumoase, sîntem săraci ; şi pentru ca să ne putem îndestula nevoile civilizaţiei ce ne-am dat, adecă straiele europeane, trăsurile lui Brandmaier, mobilile de lux a Parisului, poftele aprinse ce am dobîndit în ţări străine, ne sărăcim prezentul şi ne ruinăm viitoriul. Cît de departe însă am merge, cîtă fericire ne-am pregăti, cînd, în loc de a ne cheltui în deşert activitatea şi capitalurile noastre, le-am întrebuinţa in sporirea buneistări materiale a ţărei noastre, singură care ne poate duce la bunăstarea intelectuală, adecă la adevărata civilizaţie. Politica noastră nu trebuie să fie în chestiile dinafară ; adevărata noastră politică este cu totul în reformele dinlăuntru ; să răspîndim luminile şi bunăstarea materială în clasele de jos, care astăzi zac în neştiinţă şi în sărăcie, să îmbunătăţim agricultura şi creşterea vitelor, ţiţele statului, cum a zis un mare ministru a Franţici, să deschidem nouă comunicaţii şi nouă căi de exportaţie productelor noastre, pentru că, cum a zis

https://biblioteca-digitala.ro

odinioară în foasta Academie un bun prieten al nostru și profesor de economie [1], importența noastră politică nu poate spori decît prin numărul chilelor de grîu ce vom exporta. — Să ne unim, mai ales, toți într-un singur și mare țăl, fără deosebire de stări, de tarafuri [2], de partide, țălul de a scoate țara noastră din haosul, din ignoranția și demoralizația de astăzi ; atunce vom avea adevărată politică, atunce vom fi adevărați bărbați de stat !

Soarta m-a menit de a călători o a trie parte din viața mea. Nu este țară din Europa, în care să nu fi călcat piciorul meu, nu este stare a societăței să nu o fi observat de aproape. De la insulele Scandinave pînă la Patria lui Temistocles și a lui Solon, de la vechea Bizanție, rezidința măreață a sultanilor, pînă la coloanele lui Ercul, am îmblat toate țările, am trăit cu fluxul celor mari și cu lipsa celor mici. Prin un șir de deosebite împregiurări mi-a fost iertat, mie celui fără titluri, fără avere, fără vreo însemnătate, de a străbate acolo unde mulți puternici a țărei mele au găsit ușele închise. Ani întregi am putut observa de aproape domnia celui de pe urmă din cei trei aliați a anilor 1814 și 1815. Fridrih Vilhelm III a Prusiei, mai blînd și mai simplu în traiul său decît cel mai neînsemnat al său general.

Am studiat Franția supt rigatul lui Ludovic-Filip, care, cu toate strigătile, a dat patriei sale optsprezece ani de pace, de bogăție, și poate și de adevărată libertate. Am cercetat Spania atît în palaturile Isabelii, cît și în vechile sale catedrale, în ruinele care îi acopăr orașele, în obiceiele poetice a poporului său zdravăn și puternic ca și în timpurile lui Carl Cvint și Filip II, și căzut numai pentru că a părăsit bogățiile pămîntului său și s-a dus să caute altele în băile de aur a lumii nouă. Ei bine, cu cît am călătorit, cu cît am observat națiile străine, cu atîta mai mult m-am încredințat că popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decît prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea buneistări materiale ; ca toate acele instituții, menite spre a da claselor de jos un trai mai

[1] Ion Ghica.

[2] *taraf* — grupare politică.

https://biblioteca-digitala.ro

bun, un confort mai mare, spre a le înlesni îndestularea trebuinţilor, sînt totodată însuşite de a izgoni şi ignoranţa şi de a îmbunătăţi şi soarta morală a oamenilor, şi prin urmare a le pregăti o adevărată civilizaţie. Pururea, dar, am avut rîvnă de a studia de aproape toate acele instituţii formate de Europa, spre a da claselor de jos folosurile, de care pînă acum se folosea numai clasele înstărite.

Spre a pute izgoni ignoranţa şi corupţia care îi este urmarea, spre a împuţina crimele şi spre a aşeza moralitatea, am cercetat, dar, cu de-amăruntul, pe de o parte aşezemintele menite de a răspîndi învăţătura, de a stîrpi viţiurile şi a înălţa inima, adecă şcolile, casele penitenţiare, institutele pentru tinerii osîndiţi, pentru cerşitori, pentru orbi, surzi şi muţi, casele de nebuni, adăpostirile pentru orfani şi bătrîni, spitalurile pentru deosebitele pătimiri şi, pe de alta, aşezemintele menite de a răspîndi bunăstarea, precum drumurile de fier şi canalurile ce favorizează comunicaţia lucrurilor şi a ideilor, companiile de siguranţie şi de împrumut, bancele care înlesnesc comerţul, casele de cruţare care apără bătrîneţele de chinurile sărăciei şi, în sfîrşit, spiritul şi tainele asociaţiei, singura dumnezeire care astăzi face minuni, pentru că poate tot, pentru că adunînd părticelele pierdute în gloatele indivizilor, formează din ele o putere concentrată, la care nimene nu este în stare de a se împotrivi. Cînd cercetam toate aceste instituţii, agenţi puternici şi neapăraţi a civilizaţiei, şi cînd cu jale descopeream că ţara mea nu are nici una din ele, atuncea vedeam ce deosebire este între Europa şi între noi şi ce drum mare mai avem a face spre a o ajunge macar de departe.

Cititorii mei binevoiască a-mi ierta acest speach, cum zic englezii, adecă româneşte, acest mic cuvînt ieşit din şirul romanului. Cursurile însă de moral nu plac astăzi ; de aceea moraliştii în seculul nostru sînt siliţi, ca spiţerii, a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, şi ca să întru în gustul cetitorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Cînd vestitul Eugène Sue a vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-a făcut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman ; el a scris *Tainele Parisului.* Aşa şi mie, fie-mi iertat între descrierea confetăriei lui Felix şi

https://biblioteca-digitala.ro

o declarație de amor, a vă zice două cuvinte în contra maniei ce avem de a ni întipări numai modelele rele și abuzurile străine, și de a mijloci totodată și pentru o nenorocită stare, cea mai neapărată pentru puterea și înflorirea unei țări, starea cărie într-un mare moment i s-a fost făcut o solenelă făgăduință : *îmbunătățirea soartei* etc, și căria ar trebui să ni aducem aminte că mărinima a doi auguști monarhi i-a închizeșluit fericirea[1].

— Da, da frățică — urmă a vorbi d. Stihescu — român sînt și român vreu să mor. Nu vreu să mă șontesc *, cine mă iubește, așa să mă ieie ; cine nu, să mă lesă.

— Dar, dar — răspunsă N. Măcărescu — asta a fi pînă cînd t-ei amoreza de vro domnișoară de a noastre ; și atunce cum o să te aud ciripind *bonjour* și *mon cher.*

— Ferească-mă Dumnezeu și Maica Preacurată, strigă benderliul, făcîndu-și semnul crucii. Da' sînt sigur că asta nu mi s-a întîmpla, pentru că niciodată n-oi suferi ca *cîrpa* să mi se puie mai sus decît *căciula.*

— Bine, bine, vom vedea, urmă băiatul franțezo-român, *l'homme propose et Dieu dispose,* sau *qui compte sans son hôte compte deux fois* **, sau...

— Destul cu proverburile tale ; și uită-te mai bine cine vine, îl întrerupse advocatul...

---

[1] „Birnicii lucrători de pămînt, ca unii ce prin a lor muncă și străduanie revarsă îmbelșugarea în adunările omenești, se cuvine a fi *mai cu samă* privigheți și luați aminte, pentru ca starea lor să cîștige din zi în zi îmbunătățire" (Reglementul Organic, Anexa, lit. G, art. XXXIV).

„Ei să folosesc cu apărarea de tot feliul de havalele" * (Idem, art. XI). „Însușirile ministrului dinlăuntru se află în primirea măsurilor cuviincioase spre buna statornicire și îndămănatică petrecere a locuitorilor prin odihnătoare case a locuinței lor, trebuincioasele heiuri și semănarea legumelor, răsădirea pomilor și mai ales a aguzilor" etc., etc., etc. (Regl. Organ., Cap. IV, art. 130 G) (n.a.).

* *șonți* — aici : á se înstrăina (de la *șont*, poreclă dată în trecut străinilor).

** omul propune și Dumnezeu dispune... Cine socotește fără a ține seamă de musafir, socotește de două ori.

---

[1] *havalea* — aici : obligațiile țăranului către boier constînd din podvezi, clăci etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-acel minut, un balon-brișcă elegant și tras de doi cai negri se opri dinaintea confetăriei. Lacheul în livre simplă dar elegantă, fără acele cusuturi și bande de fir care pururea vădesc un provincial sau un ciocoi înnobilat, ținîndu-și pălăria în mînă, deschisă oblonul. Un tînăr sări mai mult decît se scoborî din trăsură, dînd brațul unia după alta la două dame tinere ; și pe urmă le dusă la o masă în confetărie, aproape de masa unde ședea cunoscuții noștri. Tînărul se deosebea prin frumusețea și expresia figurei sale, prin focul ochilor și prin eleganța simplă dar de bun gust a portului.

După ce întrebă socotința damelor, poronci să le aducă înghețată.

Ochirea prietinilor noștri se opri curînd asupra noilor veniți, mai ales asupra damelor, îmbe tinere și frumoase, dar de deosebite feluri ; pentru că una avea o figură oacheșă și melancolică, iar ceelaltă avea o față bălaie și veselă, și care nu cerea mai bine decît chiar din tristeță să-și facă o armă de cochetărie.

— Cine-s oare ? întrebă franțezul pre advocat.

— Aga Tachi Mătiescu și cu femeia sa, munteni, veniți de la București, de curîndă vreme, răspunsă acesta.

— Care-i femeia lui — întrebă d. Stihescu — acea din dreapta ? Și zicînd, arăta la dama bălaie, care rîdea în hohot, puindu-și batista la gură și căutînd în toate părțile cu cine să înceapă telegraful ochilor.

— Nu, ceelaltă — răspunsă colonelul— care samănă scoborîtă din ceruri și soră cu îngerii.

Această laudă nu era în adevăr exagerată. Elena era tipul cel mai ideal a frumuseții. Închipuiți-vă o femeie de talie de mijloc, cu o față virginală și frescă, care nu semăna nicidecum a fi măritată de cinci ani. Un cap oval cu cele mai pure și corecte linii ; un păr negru ca pana corbului, o frunte largă și albă ca alabastrul Italiei și pe a căria tîmple se vedea vînătul celor mai fine vine, doi ochi din care, prin o curiozitate rară a naturii cît și încîntătoare, era unul albastru plin de dulceață, ca a zînelor Nordului și celalalt negru, sclipitor de toate razele meridionale ce se văd numai în ochii unei andaluze, două sprincene încordate, care, cum ar zice un poet din școala lui Conachi, forma cel mai frumos arc a amorului, obrazii acoperiți

https://biblioteca-digitala.ro

de acea albeață palidă ce dă atîta expresie unei figuri de femei, un nas de romană, o gură, lăcașul grațiilor, a cărora buze, tot după cum ar putea zice poetul sus-pomenitei școale, sămăna a două foi de roze ; cît pentru dinți, nu cred că oceanul să aibă mărgăritare care să fi putut a li întrece albeața. Închipuiți-vă, pe lîngă aceste, un zîmbet nevinovat și îngeresc, un gît alb și mlădios ca a lebedei, un piept și niște umere precum le-a visat numai Fidias, o talie de baiaderă să o strîngi între două degete, forme care aduna toate condițiile esteticei și a voluptății, picioarele unei sevilane și un mers de zeiță plimbîndu-se pe nouri, iarăși după expresia poetului mai sus prenumit. Era cu neputință ca o asemene ființă să nu lese, o dată văzută, o impresie neștearsă și ca acea impresie să nu se schimbe în curînd într-un amor viu în orice inimă de tînăr, cînd însuși bătrînii văzînd-o regreta anii juneții lor. Tot în ea era de o perfecție neimitabilă și ce contribua mai mult a-i lipi inimile, era aerul de melancolie ce-i acoperea figura.

Tovarășa care-i sta aproape, Laura, vară-sa și tînără văduvă, cum sînt la noi, adecă despărțită de bărbat, făcea un contrast desăvîrșit. Tot de o talie ca și Elena, dar bălaie, cu trăsăturile lungărețe, cu obrazi albi, grabnici de a se roși, însă nu de rușine, figura sa nu era în stare de a răbda analizul unui cunoscător ; ochii săi, carii făgăduiau toate voluptățile amorului material, avea însă un ceva crud în căutarea lor, iar buzele subțiri, semn de un caracter calculator și nu prea ușor ; ea avea în totul un nu știu ce diavolesc, la care, dacă cineva nu se păzea bine, era cu neputință de a se împotrivi. Căutătura sa ades avea puterea magnetică a șerpelui atrăgînd pre nevinovata păsăruică. Viața sa era o singură și întreagă cochetărie. Se pretindea virtuoasă și purta trii-patru intrigi deodată, unuia dîndu-i vîrful degetului de atins, altuia numai o ochire făgăduitoare de tot și neîmplinind nimică, unui al treilea buzile de sărutat, la altul piciorul și la un al cincele genunchiul. Se pretindea virtuoasă, și unul avea voie de a o strînge de mînă sau de a o călca pe picior, cînd ea nu se însărcina mai întăi cu aceste practice, și altul de a o apuca de talie. Știa tot ; cînd

https://biblioteca-digitala.ro

platonică, cînd cu aerul nevinovat a unei vergure de cincisprezece ani, cînd cu pozele unei lorete din Paris, ea era din acel număr blestămat de femei care în amorul cuiva văd numai un mijloc de a petrece vremea şi de a produce jărtfe nenorocite, din acele femei, tip rar, ce nu se găseşte decît la noi şi care nu s-a tratat încă de nici un romanţier a Europii, adecă femeia măritată care caută o a doua nuntă, care, cu bărbat, vroieşte a-l schimba cu alt bărbat cu un mai mare rang, mai strălucită poziţie, mai întinsă bogăţie, şi cu nepăsarea unui ateu leapădă soţ şi copii, şi, într-un adulter necontenit schimbă la bărbaţi ca stăpînii cei răi la slugi, şi se primeneşte cu cununiile ca elegantele cu capelele. Pe lîngă aceste, mai avea şi grozava răutate de a-şi alege cu preferinţă jărtfele între însuraţi ; a smomi pre un bărbat, a fura unei femei inima soţului său, a se făli cu izbînda acestuia, a introduce în părechile cele mai fericite şi mai potrivite ura, lacrimile şi grozava despărţenie, acesta era ţelul cochetăriilor sale ; şi în aceste exerciţii ea era atît de înaintată, încît, deşi de douăzeci şi doi de ani de abia, ea stricase mai multe case din cele mai bine nimerite. Femeile nu o vedea decît cu grozăvie, iar bărbaţii urma a se arde la flacăra ochilor săi, ca fluturii de noapte la para lumînărei. Avusă un bărbat care îi dasă tot, rang, bogăţie, mulţămirea tuturor dorinţelor şi chiar a capriţelor sale, şi ea, spre răsplătire, după cinci ani de o necredincioasă căsătorie, îl lăsă într-o dimineaţă, fără a-i zice măcar adio. Acum alerga în toate balurile, în toate concertele şi plimbările, clocind un al doilea măritiş, şi pînă atunce, făcînd o goană de arapi între curtezani, nelăsînd nimică în pace, de la adolescentul de şesesprezece ani şi pînă la adoratorul octogenar. Cînd veselă pînă la nebunie, cînd melancolică pînă la disperaţie, cînd împopoţată ca o madoană catolică, cînd înnegrită şi jălindă ca văduva lui Mausol *, ea era în toată puterea cuvîntului un demon cu faţa de înger, adevărat cameleon, luînd toate formele, jucînd toate rolele, sunînd toate gamele simtimentului, imitînd toate virtuţile şi cunoscînd toate viţiurile, fiind blestemată şi menită de a aduce nenorociri, lacrimi şi jărtfe, pretutindene unde i se întindea

https://biblioteca-digitala.ro

ochirea, unde îi călca piciorul.

Încît de aga Tachi Mătiescu, el era ca de treizeci de ani, cu o figură expresivă, cu ochii pătrunzători, cu musteți și favoriți negri. Deși îmbrăcat simplu, totul vădea în el gustul unui om de lume. Conversația sa, deși nu vie și grabnică, era plăcută, arătînd în toate un bun-simț firesc, multă logică și un caracter energic, dar necapabil de a se împotrivi la cea întîi ochire a unei femei ceva frumușele.

(„Gazeta de Moldavie", 1850, nr. 1—5, 13, 16, 18, 20 între 9 ianuarie — 23 martie. Neterminat și nesemnat.)

* Regina Artemiza, care a ridicat un minunat monument în amintirea soțului ei mort, regele Mausol (de aici *mausoleu*).

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCȚIE
[LA „DACIA LITERARĂ"]

La anul 1817, d. Racocea, K. K. translator românesc în Lemberg, publică prospectul unii foi periodice ce era să iasă pentru întîiași dată în limba românească. Planul său nu se putu aduce în împlinire. La anul 1822, d. Z. Karkaleki, în Buda, cercă pentru a doua oară o asămine întreprindere ; dar și aceasta fu în zadar. În sfîrșit, la 1827, d. I. Eliad vru și ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească aceea ce Racocea și Karkaleki nu putură face. Ocîrmuirea de atunce a Țării Românești nu-i dădu voia trebuincioasă. Așa, puținii bărbați carii pe atunce *binevoia* a se mai îndeletnici încă cu literatura națională, pierdură nădejdea de a vede vreodată gazete românești. Numai doi oameni nu pierdură curagiu, ci așteptară toate de la vreme și de la împregiurări. Acești fură d. aga Asachi și D. I. Eliad ; unul în Moldavia, altul în Valahia păstra în inima lor focul luminător a științelor. Așteptarea lor nu fu înșelată. Împregiurări cunoscute de toți le veniră întru ajutor. Așa la 1 iunie 1829 în Iași, ALBINA ROMÂNEASCĂ văzu lumina zilii pentru întîiași dată. Puțin după ea se arătă și CURIERUL ROMÂNESC în București. De atunce, unsprezece ani sunt aproape ; între alte multe înaintări ce s-au făcut în îmbele principaturi, literatura n-a rămas în lenevire. Ajutată de stăpînire, apărată și îmbogățită de niște bărbați mari și patrioți adevărați, a cărora numi vor fi trainice ca veacurile, înlesnită prin miile de școli ce s-au făcut în tîrgurile și satele Moldovalahiei, literatura noastră făcu pasuri de urieș și astăzi se numără cu mîndrie între literaturile Europei.

După „Albină" și după „Curier", multe alte gazete românești s-au publicat în deosebitele trii mari provincii a vechei Dacii. Așa, în puțină vreme, am văzut în Valahia : „Muzeul

https://biblioteca-digitala.ro

naţiónal", „Gazeta teatrului", „Curiozul", „Romania", „Pămînteanul", „Mozaicul", „Curierul de îmbe secse", „Vestitorul bisericesc", „Cantorul de avis" ; în Moldova : „Alăuta românească", „Foaia sătească", „Oziris" ; în Ardeal : „Foaia duminicei", „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia inimii". Unele dintr-însele, adecă acele care au avut un început mai statornic, trăiesc şi astăzi ; celelalte au pierit sau din nepăsarea lor, sau din vina altora. Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt : „Curierul românesc", subt redacţia d. I. Eliad, „Foaia inimii" a d. Barit şi „Albina românească" carea, în anul acesta mai ales, a dobîndit îmbunătăţiri simţitoare. Însă, afară de politică, care li ia mai mult de jumătate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai puţin o coloră locală. „Albina" este prea moldovenească, „Curierul", cu dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă, „Foaia inimii", din pricina unor greutăţi deosăbite, nu este în putinţă de a avea împărtăşire de înaintirile intelectuale ce se fac în îmbele principaturi. O foaie dar, carea părăsind politica [1], s-ar îndeletnici numai cu literatura naţională, o foaie carea făcînd abnegaţie de loc, ar fi numai o foaie românească, şi prin urmare s-ar îndeletnici cu producţiile româneşti, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune, această foaie, zic, ar împlini o mare lipsă în literatura noastră. O asemene foaie ne vom sili ca să fie DACIA LITERARĂ ; ne vom sili, pentru că nu avem sumeaţa pretenţie să facem mai bine decît predecesorii noştri. Însă urmînd unui drum bătut de dînşii, folosindu-ne de cercările şi de ispita lor, vom ave mai puţine greutăţi şi mai mari înlesniri în lucrările noastre.

„Dacia", afară de compunerile originale a redacţiei şi a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri româneşti. Aşadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturei româneşti, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii

[1] *politica* — aici în sensul de informaţii, ştiri şi comentarii despre evenimentele zilei, care intră îndeobşte în preocupările unui ziar cotidian.

https://biblioteca-digitala.ro

moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.

Urmînd unui asemine plan, „Dacia" nu poate decît să fie bine primită de publicul cetitor. Cît pentru ceea ce se atinge de datoriile redacţiei, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi şi scandalul o urîciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare: vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmaşi a arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre literare. Iubitori a pacei, nu vom priimi nici în foaia noastră discuţii ce ar pute să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuinţă de unire, iar nu de dizbinare; cît pentru noi dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină din carea s-ar pute isca o urîtă şi neplăcută neunire. În sfîrşit, ţălul nostru este realizaţia dorinţii ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi.

Dorul imitaţiei s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul naţional. Această manie este mai ales covîrşitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărţi în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducţii din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune. Traducţiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai preţioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm de la alte naţii. Foaia noastră va primi cît se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele.

„Dacia", ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturei noastre, va fi despărţită în patru părţi. În partea dîntîi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei; partea a doua va ave articole originale din celelalte jurnaluri româneşti. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărţilor nouă, ieşite în deosăbitele provincii a vechei Dacii. Partea a

https://biblioteca-digitala.ro

patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înştiinţări de cărţile ce au să iasă în puţin, de cele ce au ieşit de subt tipar, relaţii de adunările învăţaţilor români, ştiri despre literatorii noştri şi, în sfîrşit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iaşi, 30 ghenarie 1840

(*„Dacia literară", 1840, tom. I, pp. 1—8.*)

https://biblioteca-digitala.ro

TEATRU

În Iași, o societate de actori români s-a întrunit în iarna trecută, sub direcția unui din mădulările sale, spre a da 12 reprezentații în limba națională, și alcătuite de piese comice, de melodrame și însuși de tragedii. Planul a fost mare, dar isprava mică. La auzirea unei asemine întruniri, publicul a bătut din palme și, prin numeroasa sa aflare la toate reprezentațiile, a vădit cît de mult dorea o scenă românească. Deosebite piese traduse din franțuzește și din nemțește s-au înfățoșat. Acum sîntem la a 10-a reprezentație. Publicul nu lipsește niciodată, aplauzele sînt peste măsură ; însă la noi aplauzele nu sînt încă o dovadă de bunătatea piesei și de talentul actorilor. Publicul laudă pentru că este mulțămit să aibă și atîta, fără ca cea mai mare parte din el să se întrebe dacă teatrul nostru nu s-ar putè îmbunătăți și mai mult. Această întrebare este de datoria noastră s-o facem ; și aflarăm că dacă la teatrul românesc nu vedem nici unul din acei care sînt nelipsiți la reprezentațiile franceze, aceasta nu este din nepatriotism, ci din convingere că direcția nu are nici o cunoștință de teatru și că nu-și împlinește datoriile cerute prin o asemine nobilă însărcinare ; și că, în loc de a vedè în această întreprindere o patriotică dorință de a înforma dramatica națională, se vede numai o speculație. Piesele sînt rău alese, sfîșiete și rău întocmite ; iluzia scenei nu este observată ; cînd jocul actorilor, de nu a tutulor, dar sigur a celor mai mulți, este prost, decorațiile, costiumele măcar ar trebui a fi frumoase și analoge cu cuprinsul pieselor ; dar aceasta este cu totul dimpotrivă ; de multe ori se înfățoșează pe scenă, în tot ridicolul lor, cele mai mari anacronisme ; costiume, oameni despărțiți prin veacuri întregi se întîlnesc în reprezentațiile românești. Așa în *Vicleniile lui Scapin* s-au văzut un husar din vremea lui

https://biblioteca-digitala.ro

Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre.

Dd. Caragiali, Pandeli şi Jan singuri ne fac ceasurile reprezentaţiei suferite. Aşa, cu cea mai mare plăcere am văzut pre d. Caragiali în rolul Furiosului [1]. Jocul său patetic şi plin de adevăr ne-a încîntat cu totul. Un lucru numai am mai dori de la dumnealui, adecă mai puţină simtimentalitate şi mai mult natural. Noi cerem mult de la d. Caragiali, dar talentul său ne dă dreptate să aşteptăm şi mai mult; de aceea sîntem grei. D. Pandeli şi d. Jan se deosebesc asemine prin comicul lor.

Materia este, Teatrul Naţional poate să înflorească, dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegaţie de tot interes bănesc; trebuie un interes de slavă, dorul binelui, şi o mare hotărîre de a face jărtfi însemnătoare. Atuncea scena românească va fi artă, iar nu păpuşerie.

(„Dacia literară", Iaşi, 1840, tom. I, pp. 115—116.)

[1] *Furiosul* — dramă prelucrată de Costache Caragiale; s-a jucat la Iaşi, la 6 februarie 1840.

https://biblioteca-digitala.ro

[A. DEMIDOFF ÎN BANAT, VALAHIA ŞI MOLDAVIA — INTRODUCERE]

[1]

Din zi în zi, prinţipaturile noastre ţintesc mai mult luarea-aminte a politicilor şi a literaţilor. Cei dintîi caută să ne pregătească o soartă mai bună, sau mai ră, una şi alta după interesurile şi patimile lor. Cei de al doile sunt mai neinteresaţi. Caută în noi nouă facturi, nouă idei, nouă uimiri, nouă sujeturi de ştiinţe sau de petrecere. Unii se înalţă pe vîrfurile Carpaţilor, sau se scoboară în adîncurile văilor, ca să afle tainile pămîntului, ca să înveţe însuşirile plantelor, ca să descopere bogăţia văilor noastre, încă vergure [1], ca să reproducă pe pînză sau pe piatră frumoasele noastre situri [2], alţii petrec nopţi întregi pe manuscripturile noastre, ca să se convingă că noi am avut vremi frumoase, eroi nebiruiţi, bărbaţi mari şi făcători de bine, şi pe urmă să arăte în faţa Europei mîndrele figuri a lui Alexandru cel Bun, a lui Ştefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, trilogie minunată de bunătate, mărire şi vetejie. Alţii se mărginesc numai cu învăţarea stărei noastre de astăzi şi cu băgarea de samă a năravilor noastre, atît de stricate în oraşe, atît de nevinovate în sate. Alţii, în sfîrşit, se mulţămesc într-o trăsură largă şi comodă, să lese în urmă-şi mirositoarele noastre şesuri, să treacă îmbelşugatele noastre ape, roditoarele şi romanticile noastre cotunuri şi, apoi, întorcîndu-se în patria lor, să păstreze de noi o suvenire, confuză dar neştearsă, de plăceri şi de senzaţii necunoscute în civilizatele lor ţări.

Noi, şi unora şi altora, trebuie să le fim cunoscători [3], şi cu atît mai mult că toţi au început a ne da dreptate, că toţi cunosc că în noi este ceva mare, ceva statornic, pre care nici vremea, nici nenorocirile nu ni l-au putut smulge.

[1] *vergură* — fecioară, aici cu sensul de necercetat.

[2] *sit* — privelişte.

[3] recunoscători.

https://biblioteca-digitala.ro

A trecut vremea aceea şi nu se va mai înturna, cînd un Filstih [1], cînd un Sulţer [1], cînd un ticălos convenţional ca Carra [1] îndrăznea a ne ocărî, fără ruşine, înaintea Europei... Şi pentru ce? Pentru că n-am ştiut a lăuda micele lor patimi, pentru că n-am ştiut a ne pleca genunchele înaintea auritului vitel a mîndriei lor... şi noi tăcem?

Mulţi franţezi de talent s-au îndeletnicit în anii trecuţi cu starea politică, morală, comerţială şi literară a noastră. Teascurile [2] din Paris mai în toată luna publică cîte o scriere nouă asupra prinţipaturilor. Un autor de merit, neamţ, subt literile F. W. L., a dat la lumină, prin jurnalul „Didascalia", un roman întreg asupra lui Mihai Viteazul, această figură largă şi măreaţă care domneşte în istoria Ţărei Româneşti. Mich. Czaykowski, unul din cei mai însemnaţi autori a literaturei polone, s-a împrumutat cu multe din întîmplările şi legendele noastre pentru compunerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viaţa romantică a lui Cîrjaliu [3]. Această scriere, îndată după publicaţia sa, s-a tradus în limbele franţeză şi germană.

Luare-aminte a ruşilor la tot ce se atinge de noi este cunoscută obşteşte. În „Almanahul Odesei" pe anul 1840 [4], un autor umoristic, cîteodată şi prea satiric, şi-a împrumutat însuşi numele de la noi — Radul Curălescu — spre a scrie pre *Tundza* sau *Tunsul*, tîlhariul muntenesc.

Şi cîţi poeţi mari şi mici se îndeletnicesc cu noi? Lamartine adresă ode cătră tinerele moldovence. Lavitschnigg sărbează prin v dulci ca mierea frumuseţele Florei, florăriţa ro- mî multe din cele mai frumoase compuneri a lui

' româneşti.

nceputul secolului al XIX-lea.

840 godî, Odessa, vi garodstroi tipografii (n.a.).

a acestui număr (n.a. referitoare la tradu-

l primului volum al „Daciei literare",

https://biblioteca-digitala.ro

Puşkin cuprind sujeturi din obiceiurile şi întîmplările româneşti.

Şi, în sfîrşit, să venim la d. A. Demidoff, cel mai mare a nostru partizan, fără însă a ne cruţa cînd suntem vinovaţi. Întovărăşit de o societate întreagă de învăţaţi şi de artişti streini, el a făcut în vara anului 1837 o călătorie ştiinţifică prin ţările noastre şi înturnîndu-se în patria sa, a publicat suvenirile şi recercările sale într-o carte care este scrierea cea mai însemnată pentru noi, pentru că cuprinde priviri înalte, un mare prieteşug pentru noi şi, ce este mai mult, iubirea adevărului.

Cînd în Introducţia „Daciei literare" noi am zis că vom publica traducţii cît se poate mai rar, prin aceasta n-am înţeles că vom trece subt tăcere şi acele scrieri streine care se ating de noi. Noi am vrut numai să zicem că tot ce nu va fi românesc şi pentru români nu va întra în coloanele foaiei noastre şi că nu vom da niciodată traducţii a cărora sujeturi să ne fie streine şi prin urmare să n-aibă un interes naţional. Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deşi compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate „Daciei literare".

Aşadar foaia noastră, din cînd în cînd, va reproduce traducerea celor mai frumoase din asemine scrieri atît de interesante pentru noi. Pentru acum vom da vro cîteva fragmente din călătoria d. A. Demidoff. În alt număr, vom publica pre *Tunsul* sau *Tundza*[1] ce ni s-a trimis de cătră d. A. Donici, traducătorul *Ţiganilor* lui Puşkin.

[2]

Ca o neapărată înainte-cuvîntare, trebuie să arătăm cetitorilor noştri că d. Demidoff este mai puţin mulţămit de Moldavia decît de Valahia. Această nemulţămire de care, *par parenthèse*, ne pare foarte rău, nu vine din pricina că noi ro-

[1] A Donici a tradus nuvela aceasta din ruseşte, dar n-a apărut decît peste cîţiva ani, la 1844, în „Propăşirea".

https://biblioteca-digitala.ro

mânii din Moldavia înţălegem şi preţuim mai puţin decît fraţii noştri de dincolo de Milcov ce este bun şi frumos. Nu; noi, ca şi ei, avem aceeaşi dorinţă de a spori, aceleaşi virtuţi, aceleaşi viţiuri. Nici unii, nici alţii nu suntem mai buni sau mai răi.

Pricinile însă care au nemulţămit pre d. Demidoff au fost dintîi ploaia care i-a îngreuiat tot drumul şi al doile priimirea ce, după socotinţa d-sale, i s-a fost făcut cam *cavalièrement*... Boierii noştri, oameni pozitivi dacă s-au mai dat, s-au îngrijit prea puţin să-i gătească palaturi de marmure, prînzuri alese şi baluri încîntate. D. Demidoff a venit numai într-un ţel ştiinţific şi de aceea a pricinuit aşa puţină senzaţie. Noi ştim că ocîrmuirea noastră a făcut toate cele după putinţă, ca d-lui să se placă în capitalia noastră. D-lui însă este cam greu la drum. Într-o ţară ca a noastră, care de abia se odihneşte de lungele sale suferinţi, cum poate cineva găsi palaturi de marmură, mese de cristal, tacîmuri de aur şi, în sfîrşit, confortul englezesc pre care de abia am început a-l cunoaşte din nume?

Pe de o parte ne pare foarte rău că d. Demidoff ne-a lăsat nemulţămit; noi punem un preţ foarte mare la estima d-sale, un bărbat carele este cunoscut în toată lumea ca un învăţat şi făcător de bine, şi carele n-a venit în ţările noastre decît să se bucure de fericitele noastre înaintiri şi să se mîhnească de tristele noastre înapoiri. Pe de altă parte însă, nu putem a nu ne opri de a face întrebarea, de unde vine această pretenţie a străinilor ca îndată la venirea lor să le dăm casele, mesele, cinstirile noastre? De unde vine? Din scîrnavul obicei ce am luat de o bucată de vreme de a ne extazia înaintea orişicărui vînturatic străin.

A fost o vreme cînd am fi preferat să ne dăm bucăţica din gură decît să suferim ca un străin să lasă ţara noastră nemulţămit. Aceasta am face-o şi astăzi, însă numai pentru d..Demidoff. Acest înalt călător este din numărul acel mic a străinilor care vin în ţările noastre numai cu un simtiment nobil. — Însă în vremea acea, ospitalitatea era la români o virtute, astăzi este un viţiu de căpitenie; atunce era o însuşire naţională, astăzi este o dispreţuire a naţionalităţei. Strămoşii noştri,

https://biblioteca-digitala.ro

în adevăr, priimea pre străini, îi îmbrățoșa, ușa lor era totdeauna deschisă nemerniculuĭ și drumețului, fără a-l întreba cine este, de unde vine. Însă ei nu împingea pre compatrioții lor, nu arunca tot ce este pămîntean pentru ca să alerge, cum facem noi, după mode, obiceiuri și oameni străini. Era mîndri de naționalitatea lor. Astăzi s-a schimbat cu totul starea lucrurilor. O abnegație de naționalitate domnește obștește și în toate. Numai cele străine sunt bune, frumoase și plăcute. Cele vechi, cele strămoșești, cele pămîntești, sunt toate abuzuri, *catahrisuri* *, obiceiuri varvare.

Rolul străinilor a venit astăzi. De vre dar cineva să-și facă cariera, de vre să se îmbogățască, să-și lepede neamul, să-și uite limba, să se facă arman, sîrb... și mai ales franțuz. O, atunce, numai la auzul neamului său, porțile celor mari a pămîntului îi vor fi deschise, masa lor îi va aștepta, punga lor îi va ajuta. Fieștecare din boierii noștri îi va fi protector, fieștecare îl va lăuda, îl va sprijini, se va bucura de cariera sa. Străinul, mai ales fiind franțez, trebuie numai să dorească, pentru ca toate să i se împlinească. Iară de bietul român, vai de dînsul ; moare de foame chiar în patria sa ; pentru că boierii noștri, după multe altele, nu mai au pretenția de a fi români. Unul din cei mai mari boieri n-a zis odată într-o adunare strălucită ? „Cînd aș ști că în trupul meu este o singură picătură de sînge român, mi-aș tăia brațul ca să scăp de dînsa ! ! !“

Ei bine, de la un asemine patriot, și asemine patrioți sunt mulți, ce este de așteptat ? Ocroti-va el vrodată pre vreun român carele, sfiit, nu-și va arăta în gura mare meritele și nu va fi deprins a linguși patimile altora, cum fac șarlatanii ce vin în tot anul și ca lăcustele se lasă pe țările noastre ? Și să nu gîndească cineva că acești străini carii se arată atît de gata a lăuda ce este de ocărît, a sui pîn' la cer ce este de scoborît pîn' la iad, sunt în ceva podoaba patriei lor, și că, dacă vin la noi, vin înzestrați cu vro însușire bună. Nu ; căci care este străinul, om de merit și de cinste în patria sa, ce și-ar lăsa locurile unde a văzut ziua, ca să vie să-și găsească pînea în

* *catahris* (gr.) — abuz de putere.

https://biblioteca-digitala.ro

alte țări ? O mare nevoie, o revoluție poate să silească pe un asemine om de merit ca să hărăzască slujbele sale unei alte țări decît patriei sale. De acest fel de străini sunt și la noi cîțiva, dar și ei, nedeprinși fiind a linguși, a se prostitua, rareori sunt norociți și sufer ca și pămîntenii.

Nu vreu să zic nimică ce triste consecuențe urmează în toate dintr-această abnegație de orice este național, de orice este român. Aceasta este treaba politicilor și nu a mea. Voi vorbi dar numai de înrîurirea pierzătoare ce se trage din aceasta și asupra literaturei noastre de abia născîndă.

Xenomania ne-a stricat sistema națională, sistema politică, sistema morală. Acum ne amerință spre pieire și sistema literară, care, slabă, tînără de abia începe a se ivi și pe la noi.

În vremele cele dintîi a culturei românești, cei mai însemnați din boierii pămînteni au așezat temelia literaturei noastre. În Moldavia, vornicul Grigori Ureche, logofătul Eustratie, mitropolitul Dosoftei, logofătul Miron Costin, vornicul Neculai Costin, hatmanul Ioan Neculce ; în Valahia, logofătul Radul Greceanu, vornicul Radul Popescu au fost tot bărbați însemnați, tot sfetnici de căpitenie în ocîrmuirea statului. Înșuși mulți domni nu s-au rușinat de a se îndeletnici cu literatura sau de a fi înșuși ei autori. Vasilie vodă, Duca vodă, Dimitrie Cantemir, Neagu vodă, Matei vodă, Neculai Mavrocordat îmi slujesc de pildă. De atunce, toate s-au prefăcut și s-au uitat. Care este *evgheniștul* ce ar *catadicsi* să se îndeletnicească cu literatura nației sale ? Care este măcar acela ce ar ceti o gazetă sau o scriere românească ? Mulți au biblioteci de două-trii mii de tomuri ; dar într-însele nu se găsește măcar o carte scrisă în limba patriei.

Toți *evgheniștii* noștri știu franțozește și unii și nemțește ; mai toți cunosc literatura acestor nații, mai ales pre autorii romancieri. Care oare sunt acei ce cunosc numai ceva limba și literatura românească ? Poate doi-trii. Și aceasta ne aduce cu atîta mai mult în mirare. Fiind în stare de a prețui științele, producțiile duhului ominesc, cum sunt așa cu apatie către literatura nației lor, care singură poate să le deie idee de faptele strămoșilor lor, de obiceiurile țărei, de gustul, de du-

https://biblioteca-digitala.ro

hul național ? Poate socotesc că literatura noastră n-are nimică vrednic de însemnat ? Se înșală ; deși puțin, dar tot are îndestul ca să răsplătească pre acel ce și-ar jărtfi o parte a vremei sale întru cultivarea ei. Și chiar de n-ar avea încă nimică bun, tot ar trebui s-o ocrotească ca să producă macar în viitor. Geniul se află în toate națiile și în tot pămîntul ; are trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri, ca să se arăte. De datoria celor mari este ca să i se deie aceste. Poporul are nevoie de două feluri de trebuințe, trebuințele fizice și trebuințele intelectuale. Un pôpor în care trebuințele intelectuale se dezvălesc se face o nație mare ; dimpotrivă, acela la care aceste trebuințe se înădușesc se face o nație brută, se îndobitocește și se întoarce la starea sa cea sălbatică. Ferice de acela care înlesnește dezvălirea inteligenții ; vai de acela ce omoară duhul unei nații. Dacă Ludovic XIV n-ar fi ocrotit științele, dacă nu și-ar fi încungiurat tronul cu literatorii cei mai însemnați, niciodată el și veacul lui nu s-ar fi numit mare. Este frumos ca căpiteniile popoarelor să ocrotească științele și literatura. Toți eroii, toți principii cei vestiți sunt datori cu o mare parte a slavei lor numai protecției ce au dat producțiilor duhului !

Ei bine, cînd cei mari fac așa, ce este de așteptat de la stările cele mai mici ? Norodul nostru este ca momița : iubește a se pildui în toate după căpiteniile sale *. De aceea, fiștecare caută a se dezrobi de limba românească. Îndată ce copiii lor încep a gîngăvi două-trii cuvinte, numai, numai să aibă ceva mijloace, îi pun îndată la pansion ca să învețe franțozește. Pentru românește n-au trebuință, vor învăța-o de la țigani. Numai acei ce n-au închipuiri de a învăța o altă limbă, numai acei vorbesc astăzi românește, cetesc astăzi cărți românești, dacă știu a ceti. Pilduirea după cei mari este în toate ; de

* Evident, autorul se referă la anumite categorii sociale : vechili, arendași, vătafi, desprinși de popor și care împrumutau moravurile și apucăturile claselor exploatatoare.

https://biblioteca-digitala.ro

aceea caracterul național nu se poate mai bine înțălege decît dintr-un proverb cunoscut de toți : P... etc. *

Un autor francez, numai să aibă puțin merit și multă șarlatanerie, este cetit de la un pol la altul, tradus în toate limbele. Toate drumurile îi sunt deschise. Cinstiri, răsplătiri naționale, posturi, bogății, slavă, toate le are ; se poate apropia pîn' de treptele tronului. Pe lîngă al lor, cît rolul nostru este mic, de neînsemnat ! Scriem într-o limbă necunoscută altor nații civilizate, pentru un public așa de mic, încît nu se poate numi public, netrecînd peste întîia sută, scriem, și, dacă vroim să ne publicăm scrierile, trebuie să facem prenumerații [1], adecă să cerem un fel de pomană, spre a le tipări. Și, după ce le publicăm, ce răsplătiri avem sau putem aștepta ? Nimică, pentru că fama nu are încă trîmbițe pentru noi, sau mai bine pentru că urechile publicului sunt surde pentru producțiile literare ieșite în pămîntul său. Fericit acela care-și poate scoate măcar jumătate din cheltuielele tiparului. Literatura noastră la ce cinsti, la ce reputație, la ce bogăție duce ? Care literator român, și sunt mulți ce au merit, s-a îmbogățit, și-a făcut vreo carieră numai prin producțiile sale ? Nici unul. Mare, dar, trebuie să fie curagiul nostru pentru că încă muncim cînd nu vedem nici un fel de răsplătire pentru muncele noastre. În inima omului este totdeauna un fond de interes ; fiește care așteaptă vreo mulțămire pentru lucrul său. Cînd oare vom ave-o și noi ? Astăzi, dinpotrivă, acel ce se deosăbește prin idei mai înalte, acel ce spune adevărul și vra să arăte vrednicia neamului este prigonit, adus în deznădejduire.

Cîte triste pilde avem de aceasta ; cîți autori, cîți poeți, tineri, plini de merit și de viitor, au murit sau și-au părăsit drumul prescris de cătră natură, numai pentru că, în patria lor, n-au găsit nici slavă, nici acea *aurea mediocritas*, ce fiește care scriitor, zice Horație, ar trebui s-o aibă, nici macar pînea de toate zilele.

* „Peștele de la cap se-mpute." Aluzie la domnitorul Mihail Sturza, care favoriza dezvoltarea învățămîntului francez în dauna celui românesc. Pentru folosirea acestui proverb, „Dacia literară" a fost suspendată din ordinul domnitorului.

[1] *prenumerație* — plată cu anticipație, subscriere, abonare.

https://biblioteca-digitala.ro

Ionică Tăutul moare în ticăloşie, departe de patria sa, în Ţarigrad, la vrîsta de 25 ani, moare în deznădejduire că scrierile sale atît de frumoase se vor pierde cu dînsul. Cîrlova în cea mai fragedă vrîstă ne părăseşte şi moare, lăsîndu-ne numai vreo cîteva schintee a geniului său, dovezi nemuritoare de ce ar fi putut să facă. A. Hrisoverghi, bat de slavă ca un adevărat poet, văzînd că în vremea de faţă nu este slavă pentru a fi poet român, se face om de lume, curtizan de muieri, şi după ce vede că nu poate fi slavă întru a înşăla nişte slabe femei, se duce dintr-acest cer plin de draci. D. Scavinschi, suferind de foame, neavînd cu ce-şi mulţămi nevoile zilnice, se otrăveşte şi moare ca un alt Gilbert *. Ş-apoi mai zică încă lumea că literatura românească n-a avut martirii săi, carii şi-au plătit cu zilele mica slavă ce n-au putut-o cîştiga în viaţă, şi au dobîndit-o de abia după moarte.

Şi acei carii mai trăiesc, ce răsplătire, ce încuragiare pot aştepta pentru muncele lor, cu atît mai vrednice de lăudat, că sunt neînteresate ? Nimică şi nimică, căci sunt români, căci vreu binele şi nu sunt străini.

Dar să lăsăm aceste triste idei la care durerile de faţă ne-au adus. Să lucrăm, să muncim cu slaba nădejde că poate vor fi odată şi pentru noi timpuri mai fericite, şi să ne întoarcem iarăşi la d. Demidoff.

(*„Dacia literară"*, *1840, pp. 135—141 şi 408—420.*)

* Poet francez ridicat din popor ; a murit tînăr (1751—1780), dispreţuit de nobilimea feudală pe care a satirizat-o în versurile sale.

https://biblioteca-digitala.ro

ARHIVA ROMÂNEASCĂ : INTRODUCȚIE

Au trecut acum mai mult de două sutimi de ani de cînd Opitz[1] în versele sale, vechi de formă dar noi de idei, cînta numele românilor.

Doch eure Sprache bleibt noch hier auf diesen Tag,
Darob sich dann ein Mensch gar billich wundern mag.
Italien hat selbst nicht viel von seinem alten,
Ingleichen Spanien und Gallia behalten :
Wie wenig diss nun kann den Römern ehnlich seyn,
So nache find verwandt Walachisch und Latein.
Es steckt manch edles Blut in kleinen Baurenhütten,
Dass noch den alten Brauch und art der alten Sitten
Nicht gänzlich abgelegt...
Die Menschen, die noch jetzt fast Römisch Muster tragen,
Zwar schlecht, doch witzig sind, viel dencken, wenig sagen,
Und was ich weiter nicht mag bringen auf die Bahn,
Dadurch ich sonsten wol in argwohn kommen kann.

De atunci ce am făcut, cum ne-am schimbat ! În bine sau în rău ? Aceasta strănepoții noștri vor putea judeca. Noi sîntem încă prea aproape de întîmplările care au adus o prăpastie între românii cei vechi și noi ; sîntem prea aproape de volcan ;

[1] Martin Opitz, poet și umanist german, s-a născut în Silezia, în 1597, și a murit la Danzig, în 1639. După ce a făcut studii la Frankfurt pe Oder și la Heidelberg, a profesat timp de doi ani la liceul din Alba-Iulia, invitat de Principele Gabriel Bethlen (1622—1623). În Ardeal a scris *Zlatna oder von der Ruhe des Gemütes*, din care a extras Kogălniceanu versurile citate, și a strîns materiale pentru o operă istorică *De Dacia Antique* (Martini Opitii, Opera, Breslau, (1690; 4 părți, în 2 vol.). Versurile de mai sus se găsesc în vol. I, p. 130, Vers. 95—103, 109—112.

https://biblioteca-digitala.ro

ura, interesul, pisma, toate patimile cele mici trăiesc încă; prefacerea n-a încetat încă. Nu putem dar cunoaşte rezultatul acelor întîmplări, nu ştim ce soarta ne pregăteşte. Însă în orice chip, suvenirile strămoşeşti nu pot să ne strice; fie ca Dumnezeu să ne păstreze români, fie ca soarta să ne nimicească, trebuie să fim mîndri de vechea slavă a strămoşilor. Faptele noastre de astăzi sînt aşa de mici, aşa de neînsemnate, potrivindu-le cu faptele Românilor celor vechi, încît dacă ne-am lepăda şi de slava ce înrîureză din ele şi pînă astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfăţişa înaintea marelui judecător? Naţiile ca şi oamenii îndeosebi îşi au solia lor pe pămînt, şi sînt răspunzătoare de petrecerea lor aici jos. Omul este răspunzător pentru faptele sale; naţia pentru slava ce a cîştigat, pentru pămîntul ce i s-a dat spre moştenire.

Ce ticăloşie ar fi pentru noi, mici în starea de astăzi, slabi în viitorie, fără suvenire vechi, disprețuind trecutele, negîndind la cele viitoare, nefolosindu-ne de cele de faţă! Într-o aşa stare oare n-am fi copţi pentru pieire, oare solia noastră nu ni s-a sfîrşit pe pămînt, oare nu ni-a venit rîndul ca să trăim numai în Istorie, şi încă şi atunce dacă vom avea Istorie.

Ba nu, vremea pieirei nu ni-a venit, sîngele nostru este tînăr, pentru că este înnoit prin nenorociri. Vom avea încă zile frumoase pe pămînt. Dar pentru a le avea, trebuie să ne cunoaştem solia ce Dumnezeu ni-a dat, trebuie să fim vrednici de bunătăţile ce Cerul ni-a dăruit în atîta îmbelşugare, trebuie să ne ţinem în unire, trebuie să sporim în bine. Să ne ţinem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire. Să ne ţinem de obiceiurile strămoşeşti — atît cît nu sînt împotriva dreptei cugetări —. Să ne ţinem de limba, de Istoria noastră, cum se ţine un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naţionalităţii noastre. Într-însa vom învăţa ce am făcut şi ce avem să mai facem; printr-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi Români, căci Istoria este măsura sau metrul prin care se poate şti dacă un popor propăşeşte sau dacă se înapoiază. Întrebaţi dar Istoria şi veţi şti ce sîntem, de unde venim şi unde mergem. De unde venim şi unde

https://biblioteca-digitala.ro

mergem, trecutul şi viitorul, iată toată fiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte.

Dar istoria noastră unde este, cine o ştie, cine o citeşte, cine-şi bate capul, într-o epohă aşa de materială, aşa de egoistă, să gîndească la istorie, la naţie, la viitor ?

Istoria noastră este în tradiţiile poporului, în movilile nenumărate ce împestriţează întinsele noastre cîmpii, în mănăstirile ce cuvioşii şi vitejii noştri Domni au zidit, în aducerea aminte a biruinţilor cîştigate, în hrisoave şi în urice şi, în sfîrşit, în hronicile Grecenilor, Popeştilor, Urecheştilor, Costineştilor şi a atîtor alţi bărbaţi care într-o mînă ţineau sabia spre apărarea patriei şi întru alta condeiul spre a scrie măreţele lor fapte.

Şi pre acestii cine-i ştie, cine i-a cetit, cine i-a publicat, cine le-a înălţat vreun monument ? Vremea şi nepăsarea compatrioţilor ne-au ascuns pentru totdeauna leagănul, viaţa, faptele, moartea lor ; încă puţin şi ar pieri şi scrierile lor, şi numele lor ar rămîne sterpe şi seci ca a lui Samuil Dascălul, ca a lui Evstratie Logofătul [1] şi a atîtor alţi mulţi cari s-au îndeletnicit cu scrierea întîmplărilor Moldaviei, a cărora le cunoaştem de-abia numele, fără a şti ce au scris, ce au făcut.

Spre a păstra românilor acest paladium, adică scrierile acestor bărbaţi, noi ne-am propus să publicăm o colecţie a tuturor hronicarilor Valahiei şi Moldaviei. Această întreprindere însă este aşa de mare, cere aşa de însămnate jertfe în timp şi bani, şi mijloacele noastre sînt aşa de mici, încît noi însu-ne nu putem să hotărîm epoha publicării ei. Atîta putem sigur inchizeşlui, că numai şi numai să vedem ceva ajutor şi îmbrăţoşare, şi nici o trudă nu ne va părea prea grea, ca să punem în lucrare îndatorirea ce luăm asupră-ne.

Însă, fiindcă, afară de letopisiţe, sînt multe urice şi documente vechi, nu mai puţin interesante decît acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecţie istorică, care să cuprindă numai scrieri şi acte vechi, ce ar putea deslusi istoria românească şi starea lucrurilor trecute. Această colecţie este „Arhiva

[1] Miron Costin ne arată că şi Samuil şi Eustratie au scris letopiseţe, care încă pînă acum nu s-au putut găsi.

https://biblioteca-digitala.ro

Românească", a căreia tendință nu poate decît să fie bine primită de toți acei ce-și iubesc patria.

Noi ne mărginim în aceasta ; urma și isprava vor dovedi folosul unei asemine întreprinderi. Spre încheiere poftim pre toți acei ce au documente care pot răspunde scopului nostru să le împărtășască redacției, care se va grăbi a le publica.

În înștiințarea dintîi făcută, „Arhiva" era să iasă de patru ori pe an. Însă mai multe greutăți împotrivindu-se acestei măsuri, noi am schimbat modul publicației, și așa „Arhiva" va ieși o dată pe an, într-un tom de 24 coale in-8°. Cuprinsul ei cel serios se potrivește mai bine cu această prefacere.

Numărul cetitorilor colecției fiind foarte mic, noi nu tipărim decît o sută de exemplare, din care mai mult de jumătate se împart gratis. Din aceste, fiește care se poate lămuri că interesul bănesc nu este nicidecum scopul nostru.

(Iași, 1841)

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE ŞINCAI

Nemuritorul Gheorghe Şincai de Şinca, doctor de filosofie şi teologie, s-a născut în Ardeal, la 28 februarie 1753, dintr-o familie cinstită, a cărei nume figură adeseori în analele clerului românesc. Puţin se ştie despre viaţa lui atît de măreaţă, lucru ce-i este comun cu atîţia bărbaţi mari din vremea veche şi nouă. Atîta ştim că şi-a săvîrşit învăţăturile în Roma, unde, de la 1774 pînă la 1779, a fost secretar vestitului colegiu *De Propaganda Fide*, sub protecţia Cardinalului Ştefan Borgia. La anul 1780, înturnîndu-se în patria sa, ţinti îndată luarea-aminte a ocîrmuirii asupra sa. Fu numit director şcoalei româneşti din Blaj, mai pe urmă director şcoalelor naţionale unite din tot principatul Ardealului, post cinstitor ce a ocupat doisprezece ani; în sfîrşit, fu orînduit corector a cărţilor româneşti din tipografia Universităţii Ungariei. Talentul său, înaltele sale cunoştinţe, sîrguinţa sa de a aduce naţia românească într-o stare mai fericită, îi aţîţară mai mulţi vrăjmaşi. Nişte scîrnavi clevetitori, soi de oameni ticăloşi şi fricoşi, îl zugrăviră ca un om primejdios Statului. Alţii ar fi căutat să se dezvinovăţească. Şincai era prea mare spre a se înjosi la aceasta. Se lepădă de toate slujbele sale şi se trase pînă la sfîrşitul vieţii sale în Şinca, satul comitatului Aba Ujvár din Ungaria, lîngă fiii contelui Daniil Vas, pe lîngă care se adăpostea, cum zice el însuşi, „ca la nişte ucenici ai săi pînă să săvîrşească munca scrierii hronicei româneşti, pentru folosul românilor, dintre care unii l-ar fi vrut mort, decît să scrie aceste". Într-această retragere, iubit de şcolerii săi, cinstit de toţi cei ce-l cunoşteau, în relaţii prietenoase cu învăţaţii Ardealului şi a Europei, cu Engel, cu Samuil Klain, cu Vulcan, cu Gheorghe Lazăr, cu Petru Maior,

[1] (Arhiva Românească, Iaşi, 1841, vol. I, p. 1—4).

https://biblioteca-digitala.ro

cu Daniil Cornides, decît carele, după mărturisirea lui, mai învățat n-au avut coroana ungurească în vremea sa, cu Katona istoriograful, cu Țikindeal fabulistul, cu Covacici, Șincai petrecea o viață hărăzită numai binelui omenirii și neamului românesc, cu a căreia istorie el se îndeletnicea de mai mult de treizeci de ani. Bibliotecile Vaticanului și a celorlalte orașe din Italia, a Vienei, a Budei, a Transilvaniei, îi desvăliseră comoarele lor cele mai ascunse. Așa Șincai adună cea mai mare colecție de documenturi românești, care putu fi vreodată, de vreme ce se alcătuia de mai mult de treizeci tomuri infoglio. Îmbogățit cu asemine prețioase odoare, se puse la lucrarea „Hronicii Românilor", despre care el însuși, într-un răvaș din 25 fevruarie 1804, scria prietenului său Engel: „Meum quippe est Annales universae Nationis Valachicae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum, quos Czenczaros vocant, conscribere, quod et feci inchoando a Trajano vel potius primo Decebali contra Romanos bello usque ad an. 1660. Opus in dies continuo, locupleto et polio, neque prius de editione cogito, quam quidquid potero ad annos congessero".

Acest monument măreț pentru români îl urmă de la Traian pînă la 1808, cînd era gata să-l dee la tipar sub titlul de:

HRONICA ROMÂNILOR
ȘI A MAI MULTOR NEAMURI, ÎNCÎT AU FOST ELE AȘA DE AMESTECATE CU ROMÂNII, CÎT LUCRURILE, ÎNTÎMPLĂRILE ȘI FAPTELE UNORA, FĂRĂ DE ALE ALTORA, NU SE POT SCRIE PE ÎNȚELES, DIN MAI MULTE MII DE AUTORI, ÎN CURSUL DE TREIZECI ȘI PATRU DE ANI CULEASĂ

În minutul ce era să publice această comoară, la 1808, moartea veni de-l răpi nației românești a cărieia el fu podoabă.

Șincai, afară de *Hronica* sa, publică un șir de călindare de Buda, în care se găsesc mai multe articole alcătuite de dînsul și cea întîi gramatică românească cu litere latinești, la care lucră împreună cu Samuil Klein, și care ieși de sub tipar sub titlul de: *Elementa linguae Daco-Romanae Sive Valachicae.* Viennae, 1780. Din *Hronica* sa se mai află două exemplare,

https://biblioteca-digitala.ro

după cît știu ; unul, ce este originalul lui Șincai, se află în Biblioteca gimnaziului de la Blaj, ce au fost înainte a răposatului episcop Vulcan ; și al doilea este proprietate a Părintelui Arhimandrit Gherman în Iași. Noi nădăjduim că cuviosia sa se va grăbi, în puțină vreme, a înzestra pre publicul românesc cu acest cap d'operă a erudiției.

Hronica lui Șincai este un lucru atît de mare, atîta de prețios încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documenturi necunoscute, rare, se află adunate ; și nu stau la îndoială de a zice, că cît *Hronica* aceasta nu va fi publicată, Românii nu vor avea Istorie [1].

Spre a arăta ce rarități se află într-această *Hronică*, voi publica mai jos două documenturi neprețuite pentru istoria Moldaviei pentru că luminează o epohă ce pînă la Șincai era cu totul în întuneric și face o revoluție în cunoștințele ce aveam pînă acum, despre așezarea principatului Moldaviei [2] și despre descălecarea lui Dragoș în această țară [3].

(*Arhiva Românească*, Iași, 1841, p. 1—4)

---

[1] Volumul întîi din *Hronica Românilor* a apărut la Iași, în 1843, la tipografia Mitropoliei, „cu toată cheltuiala și osteneala Prea cuviosiei sale D. Gherman Vida, arhimandrit și inspector". Textul merge de la anul 86 pînă la 1000, un vol. 504 pag. În 1844, partea de la anul 86 pînă la 1383, a fost publicată la Buda, 708 pag. Ediția completă a fost publicată la Iași, în 1853—1854, în trei volume. Publicația a fost îngrijită, din ordinul lui Grigore Alexandru Ghica, de o comisie formată de vornicul Grigore Cuza, „șeful departamentului averilor bisericești și al învățăturilor publice", din aga Alecu Donici, aga Anastasie Panu și colonelul Mihail Kogălniceanu. Inițiativa aparține fără îndoială lui Kogălniceanu.

[2] E vorba de diploma Regelui Béla IV către cavalerii Ioaniți, din 1247 în care se pomenesc primele voivodate și cneziate din Țara Românească, nu din Moldova.

[3] E diploma lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei, din 1365, prin care acesta dăruiește lui Balc, fiul lui Sas, moșia Cuhnia din Maramureș, împreună cu satele, apele, pădurile și munții ce se țin de acea moșie și care aparținuseră lui Bogdan. Aceste documente au fost publicate în Arhiva Românească, vol. I, p. 6—9 și 9—12.

https://biblioteca-digitala.ro

VIAŢA LUI A. HRISOVERGHI

ALEXANDRU HRISOVERGHI ca şi Andrei Chénier [1], modelul său, murind, nu lăsase decît un nume făgăduit slavii ; în viaţă, talentul său nu fusese cunoscut decît prin o singură odă : *Ruinele cetăţii Neamţul.* Puţini prieteni ştia că poetul mai avea şi alte compuneri ; dar nefiind date la lumină, ele rămăseseră străine la cea mai mare parte a publicului. După moartea lui, familia sa, încurcată în proţesuri, nu putu să se îndeletnicească cu tipărirea scrierilor rămase ; de abia acum, şese ani după ce l-am pierdut, frate-său cel mai mic, d. Manolachi Hrisoverghi, a găsit vreme să împlinească dorinţa obştească prin publicarea acestei ediţii, care cuprinde toate operile poetului, atît cele originale, cît şi cele traduse. Recunoştinţa tutulor iubitorilor de poezie naţională îi este dinainte cîştigată.

Această colecţie este mică. Puţine bucăţi pot găsi har înaintea unei aspre critice ; dar trebuie gîndit cît de scurtă a fost şi viaţa autorului şi cît de puţin împregiurările, nenorocirile şi durerile l-au lăsat slobod, pentru ca să poată cultiva poezia, pre care el o iubea atîta ! Spre a-l dezvinovăţi de lenevire, să ne fie dar iertat de a da o idee răpide despre viaţa sa.

A. Hrisoverghi s-a născut în Iaşi, la 27 fevruarie 1811 ; el era al doile născut din patru fii a vornicului Neculai Hrisoverghi, ce se trăgea din o familie veche, venită de mai multe veacuri din Constantinopol în Moldavia şi care figură în lista ce ne dă domnul Dimitrie Cantemir de familiile boiereşti a ţării noastre, cele mai cunoscute din vremea sa [2].

[1] André Chénier (1762—1794) — poet preromantic francez, ghilotinat în timpul revoluţiei burgheze din Franţa.

[2] În *Descrierea Moldovei,* 1715 (n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

Hrisoverghi nu se mîndrea nicidecum de această deşartă nobleţă ; el avea destul merit personal, fără să aibă trebuinţă şi de cel de la părinţi. El trăia tocma într-o vreme cînd în toate zilele i se înfăţişa pilde că virtutea şi meritul pot fi şi fără strămoşi. Armiile ruseşti, care cuprindea destui bărbaţi mari, suiţi aşa de sus din aşa de jos, fiind în Moldavia, rupseseră vălul prejudecăţilor care ne ascundea civilizaţia Europii, şi ne puseseră în contact cu ideile drepte şi liberale a Apusului. Atunce aristocraţia priimi cea întîi lovire, şi astăzi nu mai sîntem departe de pieirea ei cu totul. În adevăr, înţăleptul principiu, adoptat de către Reglement, şi după care fieştecare moldovan poate să ocupe slujbe publice şi apoi să priimească şi ranguri răsplătitoare, trebuie neapărat să sporească din zi în zi numărul boierilor ; o aristocraţie însă, care tot urmează a se înmulţi, va sfîrşi negreşit a se amesteca şi a se face una cu norodul. Pe de altă parte, aristocraţia pînă acum a putut ţinea, pentru că păstra asupra celor mici superioritatea banilor, a puterii şi a educaţiei, care toate astăzi încep a se răspîndi şi în celelalte stări. Aşadar, trecerea bogăţiilor şi prin urmare şi a puterii, de la cei puţini la cei mulţi, de la cei mari la cei mici, împrăştierea în clasele mai de jos a luminilor şi a ideilor, care pînă dăunăzi era monopolul numai a boierilor celor mari, toate aceste reforme ne vestesc în puţin ziua frumoasă cînd aristocraţia naşterii va pieri, făcînd loc aristocraţiei meritului, singura aristocraţie ce de acum va mai fi putincioasă. Şi această revoluţie pacinică, fără sînge şi cu totul în folosul omenirii şi a regeneraţiei lumei, o vor săvîrşi-o vaporul [1] şi tipariul, propoveduitorii cei mai puternici a civilizaţiei. Tipariul va omorî prejudecăţile, va împrăştia în norod luminile şi ştiinţile morale, politice şi sociale, iar vaporul, oborind depărtările, va amesteca oamenii din toate ţările şi din toate stările, le va împărtăşi ideile nouă, va da în mîna obştiei descoperirile geniului şi, prin urmare, va nivela toate clasele societăţii.

[1] Energia aburului.

https://biblioteca-digitala.ro

Educaţia lui A. Hrisoverghi fu nenorocirea, cum zice un biograf a lui [1]. La 1818, cînd era de abia de şepte ani, pierdu pre tată-său. Patru ani în urmă, la 1821, trebui să lase cu familia sa locurile unde văzuse ziua şi să fugă în Basarabia, pentru că atunce izbucnise Eteria în patria sa. Moldovenii, deprinşi la jug prin o tiranie de mai mult de un veac şi amestecînd în aceeaşi ură pre prigonitorii lor şi pre eterişti, nu vrură să se pătrundă de adevărul că planul lui Rigas [2], afară de slobozenia Greciei, cuprindea şi dezrobirea tutulor popoarelor creştine din Turcia ; ei dar fură surzi la chemarea de frăţie ce li se făcu şi se ţinură departe de această revoluţie, pre care nu o credea că ar fi şi pentru naţionalitatea lor. De nu cătră patrie, dar negreşit cătră Poartă, ei rămaseră credincioşi ; însă oştile turceşti, întrînd în Principat, nu făcură deosebire între vinovaţi şi nevinovaţi şi bieţii lăcuitori, părăsiţi de acei ce ar fi trebuit să stea să-i apere în primejdie, plătiră cu viaţa şi cu averea lor o prea mare credinţă cătră sultan. Însă măcar că românii nu ştiură a se folosi de prilej, totuşi Eteria, în rezultatele sale, le fu folositoare ; îi deprinsă iarăşi cu cuvîntul ελενθερία — slobozenie — pre care-l uitaseră de mai mult de un veac ; şi mavroforii [3] le dădură pildă cum trebuie să moară pentru patrie. Revoluţiei, dar, de la 1821 îi sîntem datori cu cel întîi impuls ce am priimit, spre a ne îndrepta în căile patriotismului şi a civilizaţiei !

În vremea acea plină de nenorociri pentru biata patria noastră, tînărul Hrisoverghi începu a lua cele întîi principii de limba grecească veche, de la un dascal din Chişinău, anume Constantin. Învăţătura sa fu superficială ; dar aceasta nu fu din vina sa, ci din lipsa aşezămînturilor de instrucţie, ce se simţea atunce în Moldavia. Domnii fanarioţi, deşi într-un duh străin naţionalităţii româneşti, tot făcură mult pen-

[1] Precuvîntarea d-lui C. Negruzzi la *Antoni*, dramă tradusă de A. Hrisoverghi, Bucureşti, tipografia lui Eliad, 1837 (n.a.).

[2] Poet şi patriot grec ; a fost omorît în 1789 de turci, pentru că iniţiase o acţiune de eliberare a popoarelor din Balcani de sub jugul otoman.

[3] Nume colectiv derivat din Mavros : eroi greci, luptători pentru libertate la 1821.

https://biblioteca-digitala.ro

tru luminarea poporului; Mavrocordații, Ghiculeștii, Ipsilanții, Muruzeștii, Călimăheștii, Suțeștii întemeiară în Iași și mai în toate tîrgurile ținutale școli domnești, din care au ieșit mai mulți bărbați însemnați pe vremea lor, ce figură cu cinste în istoria și în literatura noastră. Dar toate acele izvoare de luminare pieriră la 1821, cu cel de pe urmă domn fanariot, Mihail Suțul; și pînă la 1828, Moldavia fu cu totul lipsită de școli, căci de abia în cel de pe urmă an a domniei sale, Ioan Sturza Vv. se îngriji a restatornici gimnaziul Vasilian [1], în Trii-Ierarhi. În toată acea vreme, învățătura se da sau în pansioane private, sau cu ceasul, de niște oameni care cei mai mulți nici nu fuseseră pregătiți pentru nobila sarcină de a fi luminătorii junimii; numai nevoia îi silisă a fi profesori și a arăta niște cunoștințe ce ei singuri nu înțălegea. Toată instrucția pentru tineri se mărginea atunce întru a-și bate capul vro zece ani cu limba grecească, fără în sfîrșit a o pute înțălege încă, și întru a învăța a vorbi franțuzește. Asemine obiceiul de a-și desăvîrși educația în țările luminate a Europii nu se priimisă încă de cătră tineri. Hrisoverghi dar se folosi numai de îndemînările ce găsi în patria sa și urmă și el metodul primit atunce, obștește de toți dascalii. După ce doi ani înățâ τό 'Αλφάβητον τόν 'Οκτηκον τήν 'Αποθήκην τῶν παίδων[2], la 1824 se întoarsă din Besarabia în patria sa, în care liniștea se așezase în sfîrșit. Ajungînd în Iași, familia sa îl puse la anul următor în pansionul grecesc a păr[intelui] Singhel [3], carele cu al lui Kiriac [4], era cele de căpitenii izvoare de învățătură pe atunce. În acel pansion, tînărul nostru poet urmă modelul obicinuit, adecă trei ani întregi învăță gramatica τοῦ Πάπα. Εὐθυμίον[5] și tălmăci de rost din 'Ελληνικά în απλά[6] fabulele

[1] „Gimnazia vasiliană", cum a denumit-o Gh. Asachi, întemeietorul ei, a funcționat la Iași, de la 23 ian. 1828 pînă în 1835.

[2] Abecedarul, Octoihul și Magazinul copiilor.

[3] Singhel — preot, monah.

[4] Kiriak Triandafilos, directorul Institutului grecesc din Iași (1811).

[5] A lui Popa Eftimie.

[6] Elina cultă în greaca populară.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Esop, cuvîntul sfîntului Vasile pentru post, Νεκρικοί διάλογι τοῦ Λουκιανοῦ[1] cuvîntul sf. Ioan Gură-de-Aur pentru închinăciune, Ηρωδιανός[2], *Epistolariul* lui Sinesie[3], şi ceva din Θουκυδίδης[4]. Rămăşiţa cursului de învăţătură era Δημοσθένης Σοφοκλῆς Εὐριπίδης Ὅμηρος[5]; de aceşti, Hrisoverghi nu se folosi, pentru că la 1827, ieşind de la păr[intele] Singhel intră în pansionul lui Muton, franţez, om destul de învăţat pentru atunce, carele, predîndu-i principiile limbii franţeze, îl pusă în stare de a ceti cărţile moderne şi folositoare scrise în această limbă şi de a pute, prin mijlocirea lor, cîştiga ceva idei despre geografie, istorie, literatură şi poezie moderne, care în pansioanele greceşti nici nu se pomenea. La 1829, după ce învăţă destul de bine limba şi literatura franţeză, Hrisoverghi lăsă pansionul lui Muton şi mai luă acasă cîtăva vreme lecţii de la Franguli, unul din cei mai buni profesori greci de pe atunce şi care se deosebea prin un metod simplu şi raţional de ceilalţi dascali. Acesta îl făcu cunoscut cu frumuseţele literaturii clasice a elinilor, şi prin cetirea lui Euripidie, Sofocles şi Omer dezvăli în el duhul poeziei. Franguli fu cel de pe urmă profesor al lui. Hrisoverghi se apropia acum de douăzeci de ani; vremea îi venise ca să lase îndeletnicirile adolescentului şi să între în luptele barbatului.

Familia sa era cu totul încurcată în proţesuri, de la moartea părintelui său. Într-o aşa fragedă vrîstă, el fu dar silit să caute interesurile casii care-l chema, fu silit să se lupte, cum zice d. Negruzzi, cu cursele şicanii şi cu nedreptăţile oamenilor; să bată la uşa celor mari — el care nu ştia ce este linguşirea şi minciuna — ca să poată dobîndi dreptăţile sale.

---

[1] Dialogurile morţilor de Luchian.

[2] Herodian (170—240) — istoric grec.

[3] Synesius (a trăit pe la 370—415) — scriitor şi filozof grec. Epistolarul este cea mai însemnată parte din lucrarea sa Imnuri.

[4] Tucidide (cca 460—cca 390 î.e.n.) — cel mai mare istoric grec.

[5] Demosthene, Sophocle, Euripide şi Homer.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1830, se publică poronca înformării oştirii naţionale, subt nume de strajă pămîntească. Entuziasmul carele se aţîţă atunce nu se poate astăzi descrie. Din toate părţile, din toate stările, junimea alergă la arme, pre care moldovenii uitaseră de a le purta de mai mult de un veac. A. Hrisoverghi era tînăr şi poet; în formarea miliţiei el vedea o eră nouă pentru ţara sa; şi ar fi fost el vrednic să cînte patria, dacă n-ar fi îmbrăţoşat tot ce putea contribua la regeneraţia ei? Măcar că nevoile familiei sale cerea toată vremea sa, totuşi el fu unul din cei întîi carele încinsă sabia în cavaleria Moldaviei. Dar în puţin, iluziile sale se pierdură; miliţia nu putea să-i deie slava ce dorea şi aştepta. Tot ca Andrei Chénier, el se făcuse oştean şi, tot ca şi dînsul, el se dezgustă de viaţa monotonă a ofiţerilor în vreme de pace; pe de altă parte, nevoile casii sale îl chema numaidecît; căci, afară de supărările judecăţilor, într-această vreme pierdusă doi fraţi şi el rămasă acum singurul sprijăn a maică-sa a unui frate încă mai mic în vrîstă. Aşadar, la sfîrşitul anului 1832, el reîntră în viaţa privată, urmat de părerile de rău a şefilor şi a tovarăşilor săi, de carii era preţuit şi iubit.

În noua sa poziţie, Hrisoverghi întrebuinţă cea mai mare parte a vremii sale în dezbaterea nesfîrşitelor proţesuri a familiei; iar ceasurile slobode le petrecea în îndeplinirea studiilor care, cum am zis, îi era superficiale. Închipuirea sa cea vie cerea impresii vii; aceste le avu în cetirea romanticilor franţezi şi mai cu deosebire în Andrei Chénier, în a căruia viaţă găsea atîte asemănări cu însuşi a sa viaţă; scrierile acestor autori dezvăliră în el încă mai mult simţăciunea adîncă, ce o avea din fire şi pre care acum o arătă în prieteşug şi amor. Tocma în vrîsta cînd în vine circulează foc în loc de sînge, cînd tot porul răsuflă energie şi putere, cînd tot gîndul în cap este cinste şi slavă, el era silit să trăiască în nelucrare, nevăzînd nici în arme, nici în vreo altă carieră slava de care era bat, sau măcar chipul de a se face folositor patriei sale. Se dedu dar cultului sexului frumos; şi aşa amorul, simtiment care are atîta analogie cu poezia, îi stăpîni toate mişcările inimii.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă boala, care în sfîrșit îl și scoborî fără vreme în mormînt, începuse de pe atunce a i se arăta amenințătoare ; era dintîi niște colici cumplite. Doctorii îi sfătuiră mișcarea și aerul curat. Această împregiurare și o speculație ce vroia să facă cu boi, îl îndemnară, la avgust 1833, să întreprindă o călătorie în Turcia, pînă la Adrianopol. Viața patriarhală a bulgarilor, obiceiurile lor atît de deosebite de ale altor nații mai civilizate și prin urmare mai prozaice, priveliștea măreață a Balcanilor plini încă de suvenirile biruinților rusești, toată acea natură primitivă lăsă în memoria lui întipăriri neșterse și deșteptă în el geniul poetic.

După întoarcerea sa în Moldova, publică, în 1834, cea întîi compunere a sa : *Oda ruinelor cetății Neamțu.* Această odă avu o înrîurire ce rareori poezia capătă în țara noastră. Lăcuitorii din Neamț, negîndind nici la respectul ce tot omul trebuie să aibă pentru antichitățile patriei, nici la strigările ce vandalismul stirpește orișiunde se află bărbați ce-și iubesc slava strămoșască, ci povățuiți numai de un mîrșav interes, se silea care din care să șteargă de pe fața pămîntului cetatea lui Ștefan, și, cu pietrele scoase, să rădice zidiri în tîrgul lor. Între toți, unul, anume Beli-bou, se deosebea prin furia sa cea dărîmătoare ; acesta numai din pietrele trase din zidurile pe care odată se înfățișasă Elena[1], rădică un ratoș[2] întreg, cel mai mare din Neamț. Hrisoverghi, auzind de această nelegiuire, exaltat de o sfîntă ură asupra barbarilor ce necinstea numele de român, într-o singură noapte, compusă frumoasa odă în care strigă :

O, fraților moldoveni, bătrîni, tineri, de-a valmă,
Veacurilor viitoare nu gîndiți că-i să dați samă ?
Și puteți cu sînge răce privi ace daramare ?
Nu opriți barbara faptă, nu nălțați toți o strigare ?

. . . . . .

Iară voi care pacatul nu vă sumețiți a-l face,
Ci patimii vă-nchinați, cugetul poate vă tace ?

[1] Mama lui Ștefan cel Mare.
[2] Han la drumul mare.

https://biblioteca-digitala.ro

Lăcomia de voi însuşi şi de a voastră avere
Bucure-se, zibă parte, stăpîneasc-o în putere,
Iar blăstămul cu-a sa mînă în firea toată să săpe
A voastre nume urîte ! ş.c...

Entuziasmul ce aceste frumoase şi energice versuri aţîţară fu obştesc. Las' că ocîrmuirea de-ndată, aspru, opri barbara faptă, cum zice poetul ; dar tot publicul se simţi electrizat. Literatura, în Moldova, pe atunce de abia începuse a reînvia, dar slabă, neînsemnată şi alcătuită numai din proaste traducţii, sau imitaţii şi mai rele încă de originaluri străine ; poezia era mai mult în formă, în cuvinte, decît în idei. Mitologia părăginită, afectaţia şi conţetele italieneşti era de modă ; la fieştecare rînd a compunerilor din vremea aceea nu găseşti decît muze şi iar muze, Apollon, Orfeos, Belona, cînd Mars, cînd Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis şi toţi zeii din Olimp şi Tartar. Toate acele compuneri era ode imitate, versuri anacronice, imne, fabule şi mai ales sonete, felul de poezie favorit a Orfeilor carii ne asurzea urechile pe atunce. În Ţara Românească poezia avea mai multă nervă şi începuse a se îndrepta după gustul naţional ; multe bucăţi de o adevărată poezie se şi publicară de Văcăreşti, Eliad, Cîrlova ; cele întîi cercări ale lui Alexandrescu ieşiseră asemine de subt tipar şi vestea românilor un mare poet. Dar din nenorocire, scrierile lor sau nu pătrunseseră încă în Moldavia, sau era cunoscute numai de un mic număr de cetitori ; Milcovul este o stavilă destul de mare, care încă astăzi opreşte sau cel puţin întîrzie sloboda trecere a rodurîlor duhului din o ţară în alta. Publicul nostru dar nu cunoştea decît pre autorii moldoveni, carii, din pricina mediocrităţii lor, lăsa pre cetitor răce, căci nu avea nimică cu ce să-l intereseze. Cu atîta mai mare fu senzaţia produsă de Hrisoverghi prin ideile sale drepte şi patriotice, prin versurile sale — cîteodată aspre şi nesupuse regulelor versificaţiei — dar totdeauna energice, firești, uimitoare, pline de o graţie deosebită în mai multe locuri şi toate scrise într-un ton simplu şi lesne de înţăles.

Negreşit că poetul nostru, îndemnat prin via îmbrăţoşare ce priimi cea întîi a sa compunere, ar fi urmat în cariera

https://biblioteca-digitala.ro

trasă lui de către geniu şi s-ar fi silit să cîştige slava literară la care-i era dat să ajungă ; dar un amor viu, mare, vecinic, de vreme ce se sfîrşi numai cu viaţa sa, veni de-l răpi ocupaţiilor sale. El era tînăr, frumos, avea tot ce poate plăce unei femei, socotea că avea încă multe zile de trăit ; toate aceste îi pot sluji de dezvinovăţire, pentru că conteni de a lucra pentru public ; şi dacă mai fu poet, dacă mai luă condeiul în mînă, aceasta o făcu numai pentru ca să slăvească pre aceea care-i realizase toate voluptăţile ce visase în nopţile sale de tînăr. Viaţa noastră este atît de scurtă, atît de monotonă, atît de plină de supărări şi de necazuri, încît cînd ni se înfăţoşază un minut de fericire, ar fi o nebunie pentru noi dacă l-am lăsa să treacă, fără să ne bucurăm de dînsul. Inima lui Hrisoverghi era plină de iluzii, precum sufletul îi era plin de poezie ; şi precum el era adevărat poet, asemine era şi adevărat simţitor. Cînd el iubea, iubea din toate puterile sufletului, şi lumea pentru dînsul se mărginea în amoreza sa. Amorul nou ce simţi fu mai ales hotărîtor pentru dînsul ; această plăcută şi misterioasă legătură avu o prea mare înrîurire asupra vieţii sale, ca să o putem trece subt tăcere, fără însă a o dezvăli mai mult decît o iartă cuviinţa. Era o femeie tînără, frumoasă, cu o închipuire vie, ce-şi păstrasă încă toate iluziile copilăriei sale şi care, tremurînd la cuvintele de foc a tînărului poet, îi răspunsesă : iubeşte-mă, fii norocit ; fă-ţi un nume strălucit între oameni, ca să mă acoperi şi pre mine cu slava ta. Hrisoverghi află idealul eroinelor ce văzuse în Byron, Dumas şi în atîţa romancieri ; el cîştigă un suflet ca să-i înţăleagă sufletul, o inimă pentru inima sa, o stea pentru orizontul său. El uită dar tot, slavă, cinstiri, viitor, ca să trăiască numai pentru iubita sa. De aceea, mai în toate poeziile ce pe atunce a compus sau a tradus, el nu-ţi arată decît starea inimii sale ; îl vezi cînd vesel, pentru că-i fericit — atunce chipul ei îl vede în cristalul pîrîului, numéle ei îl aude în murmura naturii, glasul ei în adierea zefirului ; cînd trist, pentru că ceasul întîlnirii întîrzie a veni ; cînd deznădăjduit, blăstămînd cerul şi pămîntul, pentru că o prepune necredincioasă ; îi hotărît să fugă, să o lase, îi pare rău că a jărt-

https://biblioteca-digitala.ro

fit pentru dînsa pîn' și slava ce ar fi putut s-o cîștige, se căiește de zilele ce a pierdut ; și strigă :

Nici o zi din ale mele vrun suvenir n-a lăsat ;
Numele meu încă este subt umbră acufundat.

Și, după puțin, uită tot și își aduce aminte de fericirea ce a gustat, se întoarce iarăși la picioarele ei, mai blînd, mai supus decît totdeauna, zicîndu-i :

Te iubesc, s-au sfîrșit toate ; dragostea margini nu are ;
Te iubesc — îi rugăciunea ce înalț către altare !

Negreșit, bătrînii, filozofii sau acei carii n-au simțit fericirea de a fi iubit de o femeie ce-ți vorbește și simțurilor și inimii vor zice că amorul nu trebuie să înjosască pre om, că poetul, a cărui menire este de a iubi numai idealitatea, nu trebuie să-și piardă vremea întru o dragoste simțuală și că numai oamenii de rînd îngenunchează înaintea unei femei. La aceste, mulți — între carii și eu — sînt de o altă socotință ; ei zic că nimică nu poate în lume îndemna la fapte mari, înseta pentru slavă, deștepta geniul, mai mult decît femeia, ființa cea mai poetică ; și cînd n-am numi decît pre Petrarca, Dante, Tasso, a cărora capodopere le-au fost însuflate prin amor, încă am dezvinovăți pre Hrisoverghi, că s-a dedat unei fericiri, pentru care noi tinerii, în vremele monotone și triste în care trăim, n-ar trebui să-l mustrăm, ci încă să-l pizmuim.

Dar precît poezia sporește încîntările amorului, tot atît și amorul deșteaptă gustul poeziei. Hrisoverghi, mulțămit de fericirea sa, era dator publicului, sieși, să nu-și adoarmă geniul într-o vinovată trîndăvie, ci să se silească a agonisi slava ce o iubea ca un adevărat poet. Luă dar iarăși condeiul ; și așa compusă *Oda pentru venirea Î. S. Domnului Stăpînitor* — în care cea întîi strofă mai ales este minunată — bucățile originale *O viță de păr, Ei*, și traducțiile *Lampa* cu *Adaosul* [1],

[1] ***La lampe*** de A. Chénier și *Adaos la lampă*, poezia lui Hrisoverghi.

https://biblioteca-digitala.ro

făcut de dînsul, *Neera* [1], *Mina* [2], care toate vădesc senzaţiile inimii sale, şi mai ales drama lui Alexandru Dumas, *Antoni*, în care el vedea, ca într-o oglindă, toate desfătările, toate tulburările şi îndoielile, toate nălucirile şi deznădăjduirile amorului, ce el singur le simţea. Negreşit că talentul său s-ar fi dezvălit, s-ar fi copt, cu cît ar fi înaintit în vrîstă ; negreşit că reputaţia sa din zi în zi s-ar fi întemeiat pe adevărate titluri ; dar slujba în care întră şi boala de care am vorbit, arătîndu-i-se iarăşi, nu-l lăsară multă vreme slobod, ca să-şi urmeze îndeletnicirile poetice de care se apucasă de nou.

După venirea î.s. domnului stăpînitor din Constantinopol, bucurîndu-se cu toţi moldovenii pentru aşezarea unui guvern naţional şi pentru existinţa politică închizăşluită ţărei prin numirea unui domn pămîntean, A. Hrisoverghi se hotărî a întra de nou în slujbele statului. La 16 avgust 1834, el îmbrăţoşă iarăşi cariera militară, ca lieutenant şi adiotant a hatmanului ; şi tot în acelaşi an, la 24 dechemvrie, înălţimea-sa îl numi domnesc adiotant. În acest de pe urmă post, el cîştigă în curînd încrederea prinţului, fu orînduit în mai multe însărcinări importante şi, pentru bunele sale slujbe, la 1 ianuarie 1836, fu numit căpitan.

Dar boala care-l rodea înlăuntru nu-l lăsă să-şi urmeze cariera. Zdravăna sa constituţie luptasă mai multă vreme împotriva răului ; însă el se grăbea să trăiască şi de aceea nu ştia ce este paza şi dieta. El era înşălat prin puterea sporitoare a duhului său ; şi aşa nu-şi cunoscu starea, decît cînd nu mai era chip de a o îndrepta. În luna lui fevruarie 1836, la un bal măscuit, dat de curtea Iaşilor, tocma la acela în care o damă însemnată zicea lui Hrisoverghi, îmbrăcat într-un bogat costum de templier : „Eşti frumos ca un soare" — la acel bal, el avu nenorocire să răcească tare şi nu se păzi. A doua zi, pe o vreme viscoloasă, se duse la Pribeşti, întru o comisie la care era rînduit ; după cîteva zile se întoarse de acolo rău cu totul şi de atunce nu mai văzu zi bună. Boala se complică şi doftorii singuri nu mai fură în

[1] De A. Chénier.
[2] De Schiller.

https://biblioteca-digitala.ro

stare de a o cunoaşte ; neputîndu-i folosi, îl sfătuiră să caute ajutor străin. La 2 iunie 1836 el se porni cu frate-său la Viena ; doftorii de acolo îl trimiseră la băile de Işel. Cura aceasta, asemine, nu-i prii, şi aşa, tot în acelaşi an, în octomvrie, se întoarse în Moldova, mai slab încă decît se dusese şi numai cu micul folos ce poate aduce un aer curat şi un trai departe de intrigile şi de tulburările lumii. Puţin după sosirea sa în Iaşi, pică la pat, din care nu se mai sculă decît ca să meargă la groapă. Boala se făcu mai amerinţitoare decît totdeauna ; puterea trupească era pierdută şi, văzîndu-l în acea ticăloasă stare, nimene n-ar fi putut crede că avea dinaintea sa unul din cei mai frumoşi tineri din Moldova ; el ajunsese a fi numai umbra sa. Moartea sa fu precedată de luni de nedormire şi de dureri, în care însă îşi păstrasă toată agerimea duhului şi toată veselia caracterului. Dimpotrivă, cu cît puterile trupeşti îi scădea, cu atîta facultăţile intelectuale îi sporea ; numai dacă avea vreun menut de odihnă, îndată lua condeiul, sau dicta altuia ; şi aşa, slab, bolnav, la două degete de moarte, compusă cîteva fragmente de poezie, ce sînt adevărate scîntei de geniu. Dar suferinţile din zi în zi se înmulţea, şi aşa, în 9 martie 1837, pe la patru ceasuri de dimineaţă, îşi dădu sufletul, fără agonie, dar cu căinţă că murea tînăr, plin de viitor şi că nu putusă adeveri nădejdile ce compatrioţii puseseră în el. Cu cîteva ceasuri înaintea morţii, el făcuse aceste versuri :

Gata a lăsa viaţa, plîng, suspin nemîngîiat,
A tristelor mele zile nădejdea s-a-mprăştiat.
C-o privire tînjitoare mi-e drag a mă mai uita
La fericirile lumei ce nu le-am putut gusta.

A. Hrisoverghi, întovărăşit la lăcaşul său de pe urmă de fraţii cei de arme şi de toată tinerimea, s-a îngropat lîngă tată-său, în biserica Sf. Neculai de la Deal. Tocma după moartea sa, la autopsia ce i se făcu, doftorii cunoscură că boala-i fusese oftica la măduva spinării sau, cum se zice cu terminul tehnic, tabes dorsalis.

https://biblioteca-digitala.ro

Așa muri, de abia de 26 ani, acest tînăr favorit a muzelor, rădicat prea devreme veacului, pre care, negreșit că viind într-o vrîstă mai coaptă, l-ar fi îmbogățit și strălucit cu producțiile geniului său. El era de o talie naltă, bine proporționată; figura sa smolită era frumoasă și bărbătească; fizionomia sa atît de expresivă, încît dacă o vedea cineva o dată, nu o mai putea uita; înfățoșarea sa era slobodă și plăcută. Însușirile inimii nu-i era în nimică mai jos decît ale trupului. Patria o iubea mai mult decît viața; ideile sale erau liberale și potrivite cu veacul; prejudecățile nu l-au avut niciodată de partizan. Sufletul său era îndurător și deschis la toate întipăririle nobile; și pentru prietinii săi el era de miere, cum zice un proverb românesc. Părerile noastre de rău că l-am pierdut, cu atîta trebuie să fie mai mari, cu cît vedem în ce lipsă se află patria noastră de barbați cu însușirile lui.

Nu ne rămîne acum decît a arunca o mică ochire asupra acestei ediții, ce cuprinde toate scrierile lui A. Hrisoverghi, afară de traducția dramei *Antoni*, care, în același an după moartea lui, s-a publicat la București, în tipografia lui Eliad. Cele mai multe din bucățile poetice ce se cuprind în această colecție nu sînt decît niște eschise [1], niște cercări neîndeplinite; după opinia noastră, fragmentele sînt cele mai vrednice de însemnat; multe din aceste sînt adevărate țanduri de pietre scumpe. Autorul singur cunoștea greșelile și neîndeplinirile lucrărilor sale; pe bucățelele de hîrtie împrăștiate, pe care el le scrisese, se văd în mai multe locuri versuri subliniate, cuvinte șterse, sămne de îndoială. Negreșit că criticii vor găsi ades ideea rău înfățoșată, noima neînțăleasă, expresiile nu prea alese, rima rău păzită. Noi singuri mărturisim că privim aceste poezii nu ca modeluri de perfecție, ci numai ca o dovadă că tînărul avea geniu și ca o pruba de ce ar fi putut face, dacă nu l-ar fi răpit moartea așa de timpuriu; căci, înainte de toate, trebuie gîndit că el n-a petrecut din cariera omenească decît vrîsta patimilor. Iar acelora carii, fără a lua samă la împregiurări, s-ar sili a arăta numai greșelele lui Hri-

[1] Eschisă —, schiță, încercare (fr. esquisse).

https://biblioteca-digitala.ro

soverghi, le vom zice tot acele cuvinte, ce și biograful lui Andrei Chénier le adresază criticilor poetului franțez, mort asemine în floarea tinereții : „Dacă vroiți de la dînsul o corecție absolută, duceți-vă de-l cereți mormîntului, care s-a închis asupra lui la vrîsta de douăzeci și șese de ani. Iar pînă atunce, nu pretindeți de la rodul timpuriu picat înainte de a se coace, prin lovirea fulgerului, dulceața poamelor de toamnă !"

1 ianuarie, 1843

„...fiecare este fiul propriilor sale fapte".

(9 dec. 1861)

M. Kogălniceanu

https://biblioteca-digitala.ro

CUVÎNT INTRODUCTIV LA CURSUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ*

Rostit în 24 noiembrie 1843, în Academia Mihaileană.
Putînd servi de introducțiune la Cronicele României.

După priveliștea lumei, după minunile naturei, nimică nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decît *Istoria.*

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățoșare a întîmplărilor neamului omenesc ; ea este rezultatul vrîstelor și a experienței. Se poate, dară, cu drept cuvînt numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremei trecute. Karamzine, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tîlmăcire vremei de față și de povățuire vremei viitoare.

În această privire atît de importantă, istoria trebuie să fie, și a fost totdauna, cartea de căpitenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi ; pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea regule de purtare, sfat la îndoirile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și la fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte, și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu cari sunt încununați ocîrmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt totdauna partea celor răi e mai cu neputință ca să nu le insufle în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirei. Cele mai înalte izbînzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie ? Spre pildă, biruința Asiei, după mărturisirea tutulor

* În ultima ediție, Kogălniceanu adaugă titlului următoarea notă : „Acest curs s-a ținut în semestrul de iarnă al anului 1843, în care am tratat istoria românilor pînă la întemeierea Principatelor. Deosăbite persecuțiuni politice m-au silit să-l întrerump."

https://biblioteca-digitala.ro

istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa cetire a *Iliadei* de către Alexandru cel Mare. Cine nu ştie că acest falnic izbînditor purta necontenit cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omer ; şi ce este *Iliada* altă decît o istorie în versuri, cea mai veche şi cea mai frumoasă din toate ! Fără a merge în veacuri aşa depărtate, nu s-a văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII, deşteptîndu-şi geniul spre izbînzi şi slavă, prin citirea vieţei Macedoneanului, scrisă de Quint-Curţie [1] ? Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure denaintea istoriei, acestui straşnic tribunal, ce are să-i giudice cu aceeaşi nepărtinire, precum odineoară egiptenii giudicau pre regii lor ieşiţi din viaţă ?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învaţă tocmelele ocîrmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor, pricinele de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern subt cari au înflorit mai mult, legile cari au avut înrîurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterei, asupra culturei, asupra moralului norodelor.

Oşteanul, în istorie, găseşte pildele cele mai drepte şi mai adevărate despre strategie : cărturarul, filozoful în ea văd înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinele neştiinţei, a superstiţiei şi a întunerecului.

Simplul particular, în cetirea istoriei, găseşte mîngîiere pentru relele de faţă ; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, perfecţie n-a fost niciodată în lume, virtutea mai totdauna a fost prigonită în viaţă, şi că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decît după moarte. Cine nu trebuie să-şi uite durerile şi nemulţămirile, cînd istoria îi arată pre nişte cetăţeni vrednici de a poroncii lumei, carii au fost jertfa tiranilor, şi, de multe ori, chiar a compatrioţilor lor ? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimică, cînd vedem pre un Socrat silit să priimească otrava chiar din mîna atenienilor, pre un Aristid subpus ostracismului, numai pentru că era numit „cel drept", pre un Caton dîndu-şi singur moartea, ca să nu-şi vadă patria în robie. Îi cu neputinţă ca cineva, insuflat de asemine pilde, să

[1] *Quintus Curtius*, istoric latin din secolul I al erei noastre, cunoscut prin lucrarea despre Alexandru cel Mare, merituoasă mai mult prin calităţile ei literare decît prin respectarea adevărului istoric.

https://biblioteca-digitala.ro

nu-şi îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pre aceşti străluciţi bărbaţi, făcînd abnegaţie de sine şi rîvnind numai folosul obştesc.

Cît trebuie, dară, să ne fie dragă această ştiinţă înaltă, carea, las' că ne dă o petrecere folositoare şi prin cetirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dară ne învaţă încă a fi buni, ne mîntuie de pregiudeţe, ne sporeşte ispita prin ispita veacurilor trecute şi ne lungeşte, cum am zice, viaţa.

„A nu şti ce s-a întîmplat înainte de a fi născut, este — zice Ciceron — tot aceea ca şi cînd ai fi necontenit prunc ; căci, ce este vrîsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai dinainte ?“ [1].

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ni arate împărăţiile trecute înainte de mii de ani ; ea ne face privitori la luptele, la revoluţiile, la sfaturile, la serbările întîmplate de la începutul lumei ; ea scoate din morminte pre strămoşii noştri şi ni-i înfăţoşează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuţile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dară ne leagă cu vecia, puind în comunicaţie sămînţiile trecute cu noi, şi iarăşi şi pre noi cu sămînţiile viitoare, cărora are să le trădeie povestirea faptelor noastre.

Pe lîngă toate aceste, istoria mai are şi nepreţuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contimpuranilor noştri, pre carii noi nu avem curagiul sau destoinicia de a-i cunoaşte drept şi adevărat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupaţia de predilecţie a oamenilor gînditori. Niciodată însă n-a avut importenţa şi universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a oştenilor şi a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă, orişiunde naţia este ceva înaintată, istoria este cetirea obştească a tutulor stărilor, pîn' şi celor înjosite. În Franţa, ţăranul, seara, la colţul focului, ca să se odihnească de trudele zilei, ceteşte măreţele reforme a Constituantei şi strălucitele biruinţe a lui Napoleon. În Prusia, de cîte ori mi s-a întîmplat să văd, în vremea popasului pre muncitorul de pămînt cetind, la umbra unui co-

[1] Cicero, *In Orai/ore/*, Cart[ea] 34 (n.a.)

https://biblioteca-digitala.ro

paciu, faptele marelui Frideric ! Această norocită popularitate a istoriei vine mai ales din două pricini. Cea întîi este că astăzi fieştecare cetăţean are drept şi îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieşcine doreşte a şti care sunt şi cum se păzesc drepturile naţionale, cîştigate de către strămoşi ; şi unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decît în istorie ? A doua pricină, şi cea de căpitenie, este aflarea tiparului ; mulţămită, şi de o mie de ori mulţămită acelui care dintîi a găsit această artă, cea mai mare împrăştiitoare şi păstrătoare a întîmplărilor, fără care istoria niciodată n-ar fi ajuns în cinstea universală în care se află. Nici nu pot să vă arăt cît lipsa acestii înalte aflări arunca nedumerire în povestiri, nesiguranţă şi întunerec în tot. Această lipsă, domnilor mei, este pricina că între români, chiar şi între cei mai însemnaţi, se găsesc aşa de puţini carii cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este încă destul de slobod şi de împrăştiat ; noi n-avem încă publicată în limba naţională măcar o istorie universală ; şi ce vorbesc de istorie universală, cînd chiar analele patriei noastre zac în întunerec, păstrate numai în nişte manuscripte, din cari două, din pricina copiştilor, nu se potrivesc ![1] Şi, cu toate aceste, tiparul ar fi cel mai sigur şi mai grabnic mijloc ca să agiungem la civilizaţia societăţii europene. Noi, carii ne fălim cu propăşirile ce socotim că facem, noi carii nu vorbim decît luminare şi civilizaţie, dacă voim să avem în faptă aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei nord-americanilor, a cărora cea întîi treabă de care se apucă cînd îşi fac vreo nouă aşezare este să deschidă un drum şi să aducă cu dînşii un teasc, spre tipărirea unui jurnal. Prin această îndoită operaţie, ei agiung ţălul şi fac analizul a orice sistem social, pentru că — cum zice Volney [2] — societatea nu este alta decît comunicaţia uşoară şi slobodă a persoanelor, a lucrurilor şi a ideelor.

[1] Această lipsă, după zece ani de muncă, în sfîrşit, sunt îndestul de norocit, de a o îndeplini 1852. (n. a. cu prilejul reeditării discursului în 1852 şi 1872).

[2] *Volney, Constantin Comte de*, scriitor francez (1757—1820), autor al volumului „Ruinurile sau Meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor", în care este elogiat trecutul într-un spirit retrograd.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă istoria, îndeobște, adecă a neamului omenesc, este așa de interesantă în rezultatele sale, cu cît mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua ? Omul totdauna, înainte de neam, și-a iubit familia, înainte de lume, și-a iubit neamul și partea de pămînt, fie mare, fie mică, în care părinții săi au trăit și s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea întîi bucurie și cea întîi durere de bărbat. Acest simțimînt sînt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cît de brută, cît de sălbatecă, care să nu-l aibă. M-aș întinde prea departe de sujetul meu, dacă m-aș pune a vă arăta pilde despre aceasta ; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și d-voastră o înțălegeți ca și mine. Ea ni arată întîmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moștenire sunt și a noastre. Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul ; da, domnilor mei ! Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sunt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cesar ; aceștia sunt eroii lumei, în loc că cei dintîi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt cîștigate de către români ! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava și Tîrgoviștea sunt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena ! Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru român are mai mult preț decît Corintul, pentru că în Baia, avanul riga a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre !

Trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine. Neavînd istorie, fiește care popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron[1] : „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți

[1] *Florian Aaron* (1805—1887), istoric ardelean.

https://biblioteca-digitala.ro

nu este al tău, nici pământul pe care lăcuiești ; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești ; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau primește pre acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe-care lăcuiești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești". Și, în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini ; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, drepturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

Domnilor, cînd aș fi așa de norocit să dezvoltez mai mult în inima d-voastră interesul pentru istoria patriei, m-aș făli că am sporit în d-voastră și iubirea către patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității ; căci, ce poate mai mult să ne-o păstreze, decît această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regula de trii, ni descopere și numărul necunoscut, ce avem să fim !

O asemine carte ar trebui să fie pentru noi, aceea ce *Iliada* era pentru greci. Și să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întîmplări, are portreturi cari nicidecum n-ar rămînea mai gios decît eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana genului i-a înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici macar în versurile poeților și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decît a noastră pentru tot străinul ; dentîi, pentru că grecii și romanii sunt popoarele care pînă acum rezumă civilizația și lumea veche ; al doile, pentru că înriurirea lor încă pînă astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pămîntul ce l-am moștenit de la dînșii, și, în sfîrșit, pentru că toată instrucția clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor și romanilor ; și mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Livie. Subt aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal a istoriei grece și romane ; dară în ce se atinge de curagiul indivi-

https://biblioteca-digitala.ro

dual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de marinimia şi bărbăţia voievozilor noştri, carii, deşi pe un teatru strimt şi cu mici mijloace, au săvîrşit lucruri uriese, în toate aceste, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decît istoria a orişicărui popor vechi sau nou. Lupta naţională a românilor cari, mai trii veacuri, au apărat cu sabia creştinătatea împrotiva tuturor puterilor islamismului, domnia lui Alexandru cel Bun şi a lui Mircea cel Bătrîn, a cărora nume răsunau de la Marea Baltică pînă la Porţile Bizanţiei, strălucitele fapte a unui Ştefan cel Mare, blînda figură a lui Neagu Vv., carele, ca Ludovic XII al Franţei, lăsă sfătuiri fiiului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Şchiopu, care preferă să se scoboare de pe tronul Moldovei, decît să plătească bir turcilor, chipul măreţ şi întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce agiunse a uni părţile Daciei vechi şi a se putea întitula : „Mihail cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei şi Transilvaniei", inima de erou şi geniu bărbătesc a doamnelor Elena şi Florica, patriotismul preutului Farcaş şi înalta înţelepciune a lui Miron Costin, carele cu aceeaşi mînă purta sabia spre apărarea patriei şi condeiul spre scrierea analelor naţionale, rivalitatea, numai spre bine, a domnilor Matei şi Vasilie, marele planuri, sprijinite de mari talenturi, a lui Şerban Cantacuzino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic şi rîvnea tronul Bizanţiei, apărarea a nouăsprezece plăieşi în cetatea Neamţului, împrotiva armiei întregi a lui Sobieţki, mîntuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar şi a străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Vroiţi, însă, un interes de roman, varietate de întîmplări, episoduri patetice, tragedii care să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii cari să vă rădice părul pe cap, apoi nu voi avea trebuinţă decît să vă povestesc cruzimile şi viaţa aventurieră a lui Vlad Ţepeş, moartea vrednică de un principe a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpuşneanu, întrarea cazacilor sub Hmelniţki în Moldavia, care singură este o poemă întreagă, năvălirile tătarilor, tăierea lui Brancovanul şi a familei sale, una din cele mai triste privelişti ce istoria universală poate înfăţoşa, catastrofa lui Grigorie Ghica, în carea se întîlneşte tot

https://biblioteca-digitala.ro

neprevăzutul dramei, și cîte alte scene grozave și uimitoare, cîte alte întîmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți!

Pe lîngă aceste, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, prin o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrînă vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor. Înaintea veleatului[1] creștinesc, găsim pre Darie[2], pre Alexandru cel Mare, pre Lisimah, luptîndu-se cu dacii, a cărora pămînt l-am moștenit noi. O sută de ani după Hristos, întîlnim pre Decebal, cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei, decît mișeii urmași a lui August. În adevăr, acest Decebal merita atît de puțin numele de barbar, cît și orice alt barbat mare care dorește a-și civiliza țara. „Este barbar — zice domnul Saint-Marc Girardin[3] — acela care, subt Domițian, biruitor legioanelor romane, cerea ca împăratul, în loc de bir, să-i trimată meșteri și lucrători de tot felul, atît în artele războiului precum și în acele a păcei? Este un barbar acela care, înainte de a începe războiul împrotiva romanilor, căuta pînă în fundul Asiei alianța unui alt dușman a Romei, a rigăi parților?" Pînă acolo se întindea politica acestui bărbat însemnat. Însă un erou mai mare se pornește asupra lui, Decebal trebuie să se plece, patria i se subpune, și nevroind a o vedea roabă, el, care o ținusă slobodă și mîndră, carele lua bir de la domnitorii lumei, își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian, singurul împărat păgîn, pre carele, din pricina virtuților sale, creștinii l-au pus în rai. Așa, domnilor mei, se sfîrșește războiul dacilor, una din epocele cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel tînăr[4], într-una din scrisorile sale, ni dă ideea cea mai dreaptă despre acest cumplit război, în care era să se

[1] *veleat* — timp, epocă, vreme.

[2] *Darius I*, rege al perșilor între 521—484 înaintea erei noastre.

[3] publicist, profesor de istoria literaturii și om politic francez (1801—1873), care a călătorit prin țările românești și a scris despre acestea.

[4] *Plinius, Caecilius Secundus* (62—cca. 120), scriitor latin, cunoscut ca autor al „Scrisorilor către Traian."

https://biblioteca-digitala.ro

hotărească pricina civilizației și a barbariei. Caninius, unul din prietenii săi, făcea o poemă asupra acestui război ; Plinie îl îndeamnă în întreprinderea sa : „Ai dreptate — îi scrie — să iei acest sujet ; nu este altul mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice însuși mai fabulos, măcar că totdauna adevărat. Vei avea a zugrăvi canaluri săpate în niște țări necunoscute, poduri aruncate pentru întîiași dată pe fluvie răpide, laghere așezate în mijlocul unor munți neapropiați pînă atunce, un rigă silit să fugă, silit să se omoare, dar care moare cu tot curagiul său, și în sfîrșit două triumfuri ; unul, carele fu cel întîi pre carele romanii îl cîștigară asupra dacilor, pînă atunce nebiruiți ; și celălalt, care fu cel de pe urmă în care biruința isprăvise pieirea acestui popor. Greutatea este ca să te poți ținea deopotrivă cu mărimea sujetului". Pagubă că acest poem s-a pierdut ; el ar fi putut să ni deie o mulțime de detailuri asupra acestei lupte.

Trece o sută de ani, și patria noastră, schimbată în colonie romană, începe a se face teatrul unde soarta imperiei se hotărăște de către barbari ; la Dunăre este lupta între barbarie și civilizație. Alani, avari, gepizi, goți, huni, lombarzi... pre toți aceștii îi vedem trecînd și petrecînd prin țările noastre, sfășiind, una după alta, imperia cesarilor, risipind-o în urmă de tot și prefăcînd, în sfîrșit, fața Europii. Istoria tutulor acestor popoare barbare, care este lipită cu începutul tutulor națiilor nouă, ar rămînea întunecată, dacă nu s-ar deslusi prin istoria românească.

În vremile moderne iarăși, vedem Moldavia și Valahia menite ca și în timpurile de demult a fi locul luptelor celor mai sîngeroase. Ungurii, polonii au hotărît aice cea mai mare parte a războaielor lor cu Turcia... Vine începutul veacului al optsprezecele, și Moldova vede figura cea mai măreață din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruințele Rusiei asupra Turciei se cîștigă în Principaturi : bătăliile, tractaturile, generalii izbînditori a acestii puteri poartă nume de locuri românești. Nime, dară, nu poate tăgădui interesul universal a unei istorie care ni înfățoșează niște întîmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosăbite, cari toate pe pămîntul patriei noastre au

https://biblioteca-digitala.ro

lăsat urme de trecerea lor, monumenturi de existința ce au avut, binecuvîntări sau blăstămuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ni-au lăsat.

Însă, cu cît această istorie este interesantă, cu atît este și grea de înfățoșat ; și cu toate aceste, eu îndrăznesc a primi asupra mea o sarcină așa de mare ; nimeni nu simte mai bine decît mine cît ea este mai presus de putința mea. Las' că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata după cuviință un asemine înalt sujet, dar chiar împregiurările dinafară sunt împrotiva mea. O singură istorie complectă și sistematică nu avem încă despre români ; însuși șirul domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile oficiale și acturile publice, cari sunt cea întîi și cea mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ni lipsesc cu totul ; din pricina deselor revoluții cari în atîte rînduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdauna, sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscvei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stokholmului. Așadară, în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem decît letopisițile țării și istoriele Ungariei, Poloniei și Turciei, cu cari patria noastră a stătut în strînse relații ; dară și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvîrșite. Cronografurile românești, în ce se atinge mai ales de întîiele timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini, nu se potrivesc măcar între dînsele. Istoricii vechi, unguri, poloni și turci nu cuprind, precum se înțălege de la sine, decît fragmenturi despre istoria noastră, și aceste încă adesea întunecate prin duhul partidei și a urei. Ne mai rămîn încă istoriele, observațiile istorice, călătoriele publicate despre țările noastre de deosăbiți străini în deosăbite limbi ; aceste sunt agiutorul de căpitenie pentru compunerea analelor naționale, și mai ales scrierile lui Gebhardi * și a lui Engel **, carii, prin ostenitoarele lor lucrări, au meritat bine

* *Ludwig Albrecht Gebhardi*, istoric german, autorul lucrării *Geschichte der Walachei und Moldau*, Leipzig, 1782.

** *Johann Cristian von Engel*, istoric german, autorul lucrării *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle, 1804.

https://biblioteca-digitala.ro

de la români. Lipsa cea mai mare ni s-ar putea îndeplini prin nepreţuitele uvragiuri a lui Samuil Klain şi a lui Georgie Şincai, a căror viaţă n-a fost decît o lungă luptă şi o întreagă jărtfă pentru patrie ; dară, din nenorocire, aceste mult dorite şi mult aşteptate scrise pînă acum n-au ieşit de subt tipar, şi, cum mă tem, nu vor ieşi încă multă vreme.

Pe lîngă greutatea sarcinei ce se pricinuieşte prin haosul atîtor materiale aşa de înfelurite, aşa de împrăştiete, aşa de încurcate şi, cîteodată, şi aşa de sărace, apoi se mai înfăţoşază şi îndatoririle ce se cer de la orice istoric, fără privire asupra formei de-afară, talentul şi stilul compunerei. Lucian, [1] născut subt Traian, cere următoarele calităţi şi datorii de la un bun istoric : el vrea ca istoricul să fie înţălept, să aibă simtimentul cuviinţelor, să ştie a gîndi şi a-şi înfăţoşa gîndirile, să fie cunoscut [2] în trebile politice şi militare, să fie slobod de frică şi de ambiţie, nelipicios mitei sau amerinţărei, să spuie adevărul fără slăbăciune şi fără amărire, să fie drept, fără asprime, cenzor fără oţerire şi fără clevetire : îl vreu, zice el, să fie cetăţean a lumei, fără stăpîn, fără pravilă, fără privire către opinia vremei sale, şi nescriind decît pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată şi pentru lauda viitorimei.

Aceste sunt însuşirile unui bun istoric ; în vremea lui Lucian poate că se întîmplau la mulţi ; dară astăzi, cînd egoismul şi ambiţia întunecă talenturile cele mai mari, puţini s-ar găsi carii să le adune. Fără să vroiesc sau să mă pot pune mai sus, sau măcar deopotrivă cu alţii, socot că nu-mi veţi lua rău încredinţarea ce vă dau, că răul şi minciuna nu vor găsi niciodată în mine un apărător şi că totdeauna mă voi sili a vă spune adevărul, caracterul principal a istoriei ; iară cînd nu-l voi putea zice, voi tăcea, şi d-voastră veţi înţelege pentru ce. Îmi veţi ierta numai o mică plecare pentru naţia mea, fără însă să credeţi că aş denatura faptele, sau că aş escuza aceea ce merită ocară. Însă, cum zice Karamzine, pre carele nu mă pot

[1] *Lucian,* scriitor grec, autor al unui tratat despre felul cum se scrie istoria. Pentru spiritul său foarte pătrunzător a fost considerat un Voltaire al antichităţii.

[2] să fie priceput.

https://biblioteca-digitala.ro

opri de a-l împrumuta așa de des, „simtimentul de *noi* și al *nostru* însuflețează povestirea ; pentru că atît o părtinire groasă, partea unui duh slab și a unui suflet fără înălțare, este nesuferită într-un istorian, pre atîta îi aflăm căldură, energie și încîntare cînd iubirea patriei îi îndreaptă condeiul. Niciodată nu va fi suflet în care să nu domnească acest simtiment generos. În Tucidid noi vedem totdauna un atenian ; Tit-Livie este pururea un roman".

În mine veți găsi un român, însă niciodată pînă acolo, că să contribuiez la sporirea romanomaniei, adecă mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior, de fericită aducere-aminte, prin cartea sa despre începutul românilor, publicată pentru întîiași dată la anul 1812, ca un nou Moisi, a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac ; și lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunce s-a pornit în tustrele provincii a vechei Dacii. Pe de altă parte, însă, a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală, destul de numeroasă, de români noi, carii făr-a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupră-și, cînd strigă că se trag din romani, că sunt romani și prin urmare cel întîi popor din lume. Această manie s-a întins pînă acolo, încît unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor romani, de la Romulus și pînă la Romulus Augustul. Așa, d. Aristia[1] pre carele îl cinstesc ca bun traducător a unei părți a *Iliadei*, într-un poem epic, exaltat de un entuziasm puțin potrivit cu un roman, d. Aristia, zic, numește român pre Longin, sutașul roman, care a străpuns coasta domnului nostru Isus Hristos, cînd era răstignit pe cruce, și nu-și poate ascunde bucuria că cel întîi creștin a fost un român.

Să ne ferim, domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră rîsul străinilor. În poziția noastră de față, cea întîi datorie, cea întîi însușire trebuie să ne fie modestia ; almintrelea, am putea merita aceea ce zice d. Eliad, că numai

[1] *Aristia C.*, profesor și literat muntean, participant la revoluția din 1848 (1800—1880).

https://biblioteca-digitala.ro

națiele bancrute[1] vorbesc necontenit de strămoșii lor, bunăoară ca și evgheniștii scăpătați. Să ne scoborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea ; și dimprotivă, dacă izgonind demoralizația și neunirea obștească, care ne darmă spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizație sănătoasă și nu superficială, cum o avem, atunce vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așadară, domnilor mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din romani : istoria de mult a vădit aceste adevăruri ; dară încă o dată vă mai spun, sunt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele romanilor, ca cînd ar fi ale noastre ; ci voi face ceva mai folositor : mă voi sili a vă îndemna, că dacă vroiți să fiți cunoscuți de adevărați fii a romanilor, apoi să faceți și d-voastră ceva care să se poată sămălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.

Înainte de a sfîrși, dați-mi voie, domnilor mei, să chem luarea voastră aminte asupra cursului meu. Dacă grecii au căzut o dată subt jugul lui Filip, și în urmă subt jugul romanilor, este pentru că au voit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani, și nu heleni ; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fim ardeleni, munteni, moldoveni, și nu români ; rareori ei au venit să se privească între dînșii ca o singură și aceeași nație ; în neunirea lor, dară, trebuie să vedem izvorul tutulor nenorocirilor trecute, a cărora urme, încă pînă astăzi sunt vii pe pămîntul nostru. Departe de a fi părtinitorul unui simtiment de ură către celelalte părți a neamului meu, eu privesc ca patria mea, toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldavei... a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu : întinzîndu-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întîmplărilor Moldaviei, nu voi trece subt tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu cari suntem frați și de cruce, și de sînge, și de limbă, și de legi. Prin urmare, vă rog să însemnați că eu nu

[1] *bancrut* — falit.

https://biblioteca-digitala.ro

voi descrie faptele deosăbit după ani şi zile, ci într-un chip colectiv.

Pînă acum toţi acei ce s-au îndeletnicit cu istoria naţională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul a tutulor mişcărilor şi isprăvilor, şi fără care stăpînitorii n-ar fi nimică. Mă voi sili să mă feresc de această greşeală de căpitenie ; ci, pe lîngă istoria politică a ţărilor, atît cît voi fi agiutat de documenturile şi tradiţiile vechi, voi căuta a vă da şi o idee lămurită asupra stărei sociale şi morale, asupra obiceiurilor, prejudeţelor, culturei, negoţului şi literaturei vechilor români. Departe de a mă pune ca ocărîtorul vremei trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfăţoşez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscute subt numele de *obiceiul pămîntului*, subt care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare şi puternică. Prin aceasta, veţi cunoaşte, domnilor, că acel trecut nu era aşa de rău, aşa de varvar, precum se plac unii şi alţii a vi-l înfăţoşa ; că avea şi el multe aşezămînturi, multe orînduiele pe cari chiar politicii şi economiştii de astăzi le mărturisesc de bune !

Istoria românilor, ca şi a tutulor naţiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc şi nouă ; fieştecare din aceste se subtîmparte în mai multe perioade, cari toate se încep cu vreo epocă însemnată. Nu vă voi vorbi decît de împărţeala principală.

Istoria veche se începe de la cele întîi timpuri istorice a Daciei şi merge pînă la întemeierea staturilor Valahiei (1290) şi Moldaviei (1350). În această întindere de vreme, vedem risipa dacilor, împoporarea ţărei lor cu colonii romane, înflorirea acestora pînă subt împăratul Aurelian şi risipirea lor prin năvălirea varvarilor, carii, unii după alţii, s-au schimbat necontenit pe pămîntul nostru, de la 270 şi pînă la 570, cînd avarii s-au tras în Panonia, lăsînd Dacia slobodă. Într-aceste vremi grele, vedem însă, din cînd în cînd, pre micul popor român, chiar în mijlocul semînţiilor de alt neam, retras şi ascuns în văile şi poienele Carpaţilor, păstrîndu-şi naţionalitatea, legile, limba şi obiceiurile, ca un scump patrimoniu priimit de la pă-

https://biblioteca-digitala.ro

rinți. În veacurile X și XI, răsuflîndu-se de năvălirile varvarilor, românii prind la îndrăzneală, ies din aziluriile lor și pe coastele sau la poalele munților se alcătuiesc în mici capitanaturi și voievozii, subt șefi de sîngele lor ; și, în sfîrșit, în veacurile XIII și XIV se întind pe șesuri, ies în țară, după expresia vechilor cronice și întemeiază două staturi neatîrnate : a Valahiei și a Moldaviei.

Cu formarea principaturilor se începe istoria de mijloc și să sfîrșește cu desăvîrșita lor cădere subt domnii fanarioți (1716). Această parte a istoriei este adevărata istorie a românilor. Îndată după întocmirea lor în staturi neatîrnate, îi vedem luptîndu-se cu popoarele megieșite pentru păstrarea naționalității lor ; niciodată duhul izbînzei și a năvălirei nu i-a povățuit ; ci, toate războaiele lor au avut un țăl nobil și sfînt : apărarea patriei și a legei. Dară în aceste lupte, statornicia, curagiul, isprăvile, biruințele lor ni se par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor număr și cu puținele mijloace ce le-au stătut dinainte. Dușmani de zece ori mai puternici decît dînșii, îi vedem bîntuiți și puși în fugă. Însă un colos strașnic, un nor cumplit se ivește pe orizontele Europei ; islamismul se arată și toate națiele tremură pentru legea și naționalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul [1], Crîmul se fac provincii turcești ; cetatea lui Constantin, Roma cea nouă [2], maica orașelor, se face capitala sultanilor și semiluna se înalță în locul crucei pe bolta sfintei Sofii. În vreme cînd islamismul este biruitor pretutindene, cînd chiar Grecia clasică se face prada osmanilor, cînd tuiurile acestora răzbat pînă în inima Ungariei, numai românii se împrotivesc șivoiului care înghite toate, numai ei stau ca un val apărător creștinătății împrotiva musulmanilor. De multe ori biruiți, de multe ori supuși, dară niciodată abătuți pînă la pămînt și deznădăjduiți, îi vedem folosindu-se de tot prilejul, și de la 1366 și pînă la 1688 stînd de-a pururi în luptă. Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Șerban Cantacuzino au fost mai ales

[1] *Friulul*, regiunea vechiului regat al Veneției pe unde se află Udine și Gorizia.

[2] Constantinopole.

https://biblioteca-digitala.ro

neîmpăcaţii duşmani a sectatorilor lui Mohamed, apărînd cu sîngele lor sfînta cruce. Deşi necontenit în războaie, românii însă nu uită reformele şi îmbunătăţirile dinlăuntru ; în veacurile XVI şi XVII mai ales, ei fac mari înaintări în civilizaţie. Şcoalele lor sînt vestite în tot Orientul ; Moldavia este una din cele întîi ţări a Europei în care invenţia lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dascălii, caligrafii şi praviliştii români se cheamă la curtea ţarilor Rusiei, şi un fiu a Moldaviei se învredniceşte a fi învăţătorul lui Petru cel Mare[1]. În cea întîi giumătate a veacului XVII, limba românească se dezrobeşte şi cîştigă dreptul de limbă a statului ; mai multe tipografii se aşează în amîndouă Principatele ; Vasile Lupul şi Matei Basarab, prin aceste faceri de bine, îşi fac un nume nemuritor în istoria patriei. Bărbaţi rîvnitori dezvoltează literatura şi duhul naţional ; şi cît vor fi români, memoria şi scrierile vornicului Urechi, a logofătului Eustratie, a mitropoliţilor Dosoftei şi Varlaam, a lui Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu şi Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Strămoşii noştri cu un pas grabnic se înaintesc pe calea civilizaţiei Apusului ; însă, toate aceste propăşiri se fac înapoieri. Vremea căderei li vine ; în pizma naţielor străine, în neunire între dînşii, uitînd că sunt un singur şi acelaşi neam, ci despărţiţi, luptîndu-se şi slabindu-se între dînşii unii pe alţii sub nume de moldoveni şi munteni, românii se apropie de pieire. Tirania otomană se întemeiază asupra lor, şi cu dînsa, superstiţia, ignoranţa şi întunericul. În începutul veacului trecut, se iveşte biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare ; mărinimosul monarh îşi pleacă un ochi îndurător asupra popoarelor creştine a Turciei ; românimea saltă de bucurie. Eroul Rusiei, spre mîntuirea obştească, se uneşte cu Brîncovanu şi cu Cantemir ; dară zavistia şi pizma acestor domni nimicnicesc un plan aşa de mare şi aşa de bine început. Pacea de la Prut întemeiază, încă pe un veac, jugul osmanlîilor asupra Principatelor de la Dunăre ; cu tragerea oştilor ruseşti, românii pierd cea de pe urmă schinteie de naţionalitate şi cel de pe urmă drit ce le mai

[1] Niculae Milescu, la care face aluzie, a fost doar unul din sfetnicii devotaţi ai lui Petru I.

https://biblioteca-digitala.ro

rămăsese, dritul de a fi ocărmuiți de către domni pămînteni ; și fanarioții se fac stăpîni Moldaviei și Valahiei !

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsat țările noastre. Toate elementele de naționalitate și de patriotism sunt de mult pierdute ! Legile fundamentale a țărei se calcă în picioare ; adunările obștești, subt nume de Divanuri, se fac numai niște formalități fără interes. O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iară pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioți vroiesc a face ; driturile țărei, care din care se silește să le vînză mai cu mic preț și mai degrabă ; izvoarele de înavuțire publică se întrebuințează numai în folósul unor familii privilegiate. Valahia este încungiurată cu cetăți turcești, zidite pe pămîntul ei. Fără agiutor dinlăuntru, românii scapă toate prilegiurile de mîntuire ; și, în vreme cînd toate popoarele Europei se înaintează spre o mai zdravănă întemeiere dinlăuntru și dinafară, noi, cu aceeași repegiune, ne apropiem de pieire. Revoluția franceză, zguduind Europa pînă în cele mai adînci a sale temelii, se resimți și între români ; unii dintre ei se pun în comunicație cu Directoriul francez ; dară prea multe țări, prea multe stavile împiedică orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul de la Marengo, în expediția sa în Egipet, voind a da treabă turcilor, trămite emisari în Valahia și Moldavia ca să formeze partizani ideelor nouă ; generosul Rigas, măgulindu-se cu făgăduințele lui Bonaparte, se face propoveduitorul slobozeniei ; oprit în întreprinderea sa, el se dă călăilor de la Belgrad și moare pentru patrie. Dară moartea sa nu rămîne neroditoare ; și ea este menită să pregătească regenerația noastră ; moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite a tiranilor de altă parte, ideele veacului cari, deși încet, dară tot începuseră a pătrunde între români, scrierile lui Petru Maior și a altor bărbați patrioți, contactul cu armiele rusești, toate aceste pregătesc întîmplările de la 1821. În vreme cînd în Moldavia Eteria izbucnește și cheamă la slobozenie nu numai pre greci, dar pre toate popoarele creștine cari gemeau subt jugul Turciei, Teodor Vladimirescu rădică, pe de altă parte, în Valahia steagul național, vestind românilor că vremea venisă pen-

https://biblioteca-digitala.ro

ca iară să scuture stăpînirea străinilor, să depărteze abuzurile cari o rodeau și să dobîndească guvern național întemeiat pe o șartă * liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un rău sfîrșit dară cu toate aceste, rezultatele lor pentru noi sunt nemăsurate. Întîmplărilor de la 1821 suntem datori cu orice propășire ce am făcut de atunce, căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit, cu totul. De atunce, multe împregiurări dinafară ne vin în agiutor. Curtea protectoare, ca o răsplată pentru jertfele ce românii i-au făcut de la Petru cel Mare și pînă la pacea de Adrianopoli, simțește o îngrijire adevărată pentru soarta noastră ; și, deși încă românismul nu triumfă, cum zice d. Aaron, totuși existența politică începe a ni se așăza pe temeiuri mai statornice. În urma multor pătimiri, multor nenorociri, un orizonte mai senin ni se arată ; pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia și drituri pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisseleff, un nume pre care românii nu trebuie să-l rostească decît cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație, pînă la împlinirea cei mai mari făgăduințe, pînă la cea mai temeinică închizășluire a naționalității noastre, adecă numirea de domni pămînteni și pe viață, pe tronurile Moldaviei și Valahiei.

Pînă aici, domnilor mei, vine istoria ce am să vă înfățoșez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot agiunge la țelul dorit îl aștept de la indulgența d-voastră și de la nădejdea măgulitoare, că prin prelecțiile mele voi putea deștepta în d-voastră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum.

Într-o asemine întindere de istorie, care cuprinde atîtea timpuri și atîtea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie să fac greșeli ; oricine, însă, va binevoi a mă asculta ceva, va însemna că ele se vor întîmpla din lipsa cunoștințelor, și nicidecum din reavroință sau cu vreun scop ascuns. În înfățoșarea întîmplărilor cari sunt aproape de noi și pre cari sau

* *șartă* (fr. *charte*) — lege.

https://biblioteca-digitala.ro

noi sau părinții noștri le-am văzut, voi fi cu cea mai neadormită privighiere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele împlinite, fără a vroi a vă descoperi și tălurile ascunse. În epoca de la 1822 și pînă la 1834, voi fi mai ales cît se va putea mai scurt și mai obștesc, înfățoșîndu-vă numai întîmplările publice și acele cari au avut o înrîurire simțitoare asupra țărei. Noi n-am agiuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contimpurană ; aceasta este treaba viitorimei. Dumnezeu dară să mă ferească de a vroi a mă pune cenzorul conviețuitorilor mei, judecîndu-le sau criticîndu-le purtarea și faptele. „Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf — zice Ioan Müller * — pierde din privirea sa orice atingeri momentale și mai particulare. Jurnaluri pot aduna personalități ; în tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevăr."

(„Propășirea", Iași, 1844, nr. 37 din 24 sept. și 38 din 1 oct.)

* istoric de origine elvețiană (1752—1809).

https://biblioteca-digitala.ro

Prefaţa

Dacă vreodinioară studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este în epoca noastră, în acest timp de haos, cînd şi oameni publici şi oameni privaţi, bătrîni şi tineri, ne-am văzut individualităţile sfîşiate şi iluziile ce ni erau mai plăcute, şterse. Într-un asemenea timp, limanul de mîntuire, altarul de răzimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adevăr îl simţesc mai cu deosebire naţiile civilizate. Noi vedem că la dînsele istoria singură a moştenit tot interesul ce altădată îl aveau alte cunoştinţe teoretice ; căci, tocmai ele simţesc nevoia de a-şi lega prezentul cu trecutul. De aceea, nici într-un secol, chiar în acel al Benedictinilor, nu s-au publicat ca astăzi colecţii mai mari de cronice şi de urice originale spre a completa istoria. În adevăr, spre a avea o istorie, şi îndeosebi istoria ţării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este, decît de a se întoarce la isvoarele originale, adică de a avea înaintea sa cronicele, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raportează la întîmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituţiile, obiceiurile şi moravurile timpurilor trecute ; căci, puşi în faţă cu aceste originaluri, sîntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, fără ca nici un intermediar să se pue între noi şi între aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem că în toate părţile, unde este ceva progres, staturile, ocîrmuirile, societăţile, învăţaţii, cu o deosebită emulaţie, se ocupă cu adunarea, cu publicarea, cu cercetarea cronicelor, hrisoavelor, actelor, în sfîrşit a tuturor rămăşiţelor seculilor trecute. Numai după această uriaşă lucrare naţiile au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convicţie, din frageda mea junete m-am ocupat cu adunarea cronicelor ţării mele şi a orice acte privitoare la istoria ei. O colecţie a acestor din urmă am pu-

https://biblioteca-digitala.ro

blicat-o în două tomuri a „Arhivei Românești", cea întîi revistă retrospectivă în literatura noastră. Făgăduința dată în prefața acestei reviste, astăzi o împlinesc. După mai mult de zece ani de muncă, public, în sfîrșit, întreaga colecție a Letopisețelor Moldaviei.

Munca aceasta a fost pentru mine mîngîierea în deznădejde, refugiul în contra urîtului, un azil în contra întîmplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a tulburărilor dinlăuntru. Înșelat în toate speranțele mele, închis în Rîșca, de două ori deșterat, studiul Letopisețelor, singura istorie națională ce avem pînă acum, a fost pentru mine o nevoie și o mîntuire. Nici că mă căiesc, dar, de munca materială ce m-a costat adunarea manuscriselor, confruntarea și colaționarea deosebitelor texturi, și, în sfîrșit, publicarea unei ediții precît cu putință corectă și deplină. Dimpotrivă, mă bucur cu răsplătirea cea mai frumoasă ce o puteam aștepta ; astăzi istoria țării mele, cuprinsă mai înainte în cîteva manuscrise pre care timpul și poate și reaua voință din zi în zi le împuținа, nu mai este în pericol de a pieri : invenția lui Gutemberg, înmiind-o, a asigurat-o pentru totdeauna ; și astăzi orișicine poate citi, în adevăratele sale izvoare, istoria națională, acest mare sacerdot al gîndirii, flacăra religiei, a patriei și a artelor.

Munca mea cu această publicație nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilator ; dar, în privirea greutăților materiale, pot zice că a întrecut și pre a unuia și pre a altuia. Spre a nu vorbi de timpul și cheltuielile ce mi-au trebuit întru adunarea manuscriselor răzlețite în toate părțile, să-mi fie numai iertat de a observa că originalele cronicarilor noștri sînt, cu puține excepții pierdute ; copiile ce ne-au rămas sînt ori greșite, ori întunecate prin răi prescriitori ; la altele găsim ori simțitoare lipsuri, ori prescurtări făcute de niște nepricepuți compilatori ce pretindeau a forma o cronică din analele deosebiților scriitori, din care cauză Letopisețele lui Ureche și a lui Miron Costin ajunseră a nu fi decît un singur trup, atribuit cînd unuia, cînd altuia. Din acestea provine că cronicele care, cum am zis, sînt cel mai sigur și temeinic izvor al istoriei naționale, căzuseră între români într-un discredit atît de mare, încît cine zicea Letopisețe zicea basme, cine zicea cronice zicea mituri.

https://biblioteca-digitala.ro

Numai străinii au fost mai drepți pentru operile lui Urechi, a Costineștilor și a lui Neculce. Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca Domnului Grigorie Ghika, o altă traducere în limba latinescă, pe care a întrebuințat-o Engel la compunerea istoriei Moldaviei, scrisă în limba germană și mai ales tratatul despre cronicele Moldaviei, scris în franțuzește de D. Haase [1], dovedesc îndestul de prețul ce cronicarii noștri au înaintea învățaților străini [2].

Insuflat de același respect pentru aceste monumente părintești, eu m-am ferit de a face cea mai mică schimbare, sporire

[1] Vezi : Notices et extraits des Manuscrits de la bibliothèque du roi et autres bibliothèques publiés par l'Institut royal de France. Paris, Imprimerie royale, Tome XI.

[2] Nota adăogată la 1872. Cînd am publicat ediţiunea din 1852, eram departe de a şti că Cronicele României, cel puţin ale Moldaviei, erau traduse şi în limba franceză. Aceasta este acum un fapt cunoscut. Am sub ochii mei o copie datorită amicului românilor, d-l Ubicini, scoasă de pe un manuscris original ce se află în biblioteca Naţională din Paris, şi care poartă următorul titlu :

Livre historique. Contenant les Gouvernements et les Vies des Princes de Moldavie et des autres Souverains des pays circonvoisins à cette Principauté, leurs Contemporains depuis l'an... et le Gouvernement de Dragoș Voda jusqu'en 1729.

Avec un abrégé de l'histoire du Monde, de l'origine et de l'établissement de toutes les Nations qui l'habitent, depuis sa Création jusqu'au règne de l'empereur Trajan et au-delà.

Composé en premier lieu dans l'Idiome moldave par le Seigneur Miron Costy grand Logofete ou Chancelier de Moldavie : Ensuite d'ordre du très Excellent et très Illustre Jean Grégoire Ghica Voevode ou Prince de la Moldo-Valachie fut traduit en Grec Vulgaire à Ghiassy, en 1729, par le Seigneur Alecsandre Amira de Smirne, cy-devant grand Soultzar ou Ecuyer de la cour de Moldavie : et de ce dernier idiome a été mis en François par Nicolas Genier, aussy de Smirne cy-devant honoré d'un Employ dans la Bibliothèque de Sa Majesté très Chrétienne à Paris. A Angora MDCCXLI.

Cronica lui Greceanu este tradusă în limba germană. Un exemplar al acestei traduceri se află în Biblioteca Pestei, un alt exemplar în Biblioteca din Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro

sau scurtare în ele ; toată silința mea a fost deosebirea și îndreptarea textelor sau după originaluri, unde le-am avut, sau după cele mai vechi și mai puțin greșite copii ce am putut găsi ; știu că și cu aceasta, colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe făcturi rău citate, multe daturi nepotrivite ; dar, îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămuri-o. Eu, editor, socot că am făcut destul, aducînd la bun sfîrșit, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o întreprindere care la nații mai mari și cu un public mai numeros și mai interesat pentru istoria Patriei, spre a se îndeplini, a avut trebuință de sprijinul ori al guvernului, ori al societăților învățate.

Nădăjduiesc că în privirea importanței sale, această colecție va fi bine primită de români ; ca temelie a istoriei țării, ea trebuie să fie îmbrățișată de toți acei ce se interesează de naționalitatea și de civilizația noastră, care se pot dezvolta numai prin ajutorul istoriei.

Căderea Imperiului Constantinopolitan, preponderința Islamismului, marea depărtare de centrul luminilor, despărțirea prin neamuri de altă origină de celelalte ginte romane, neunirea între ambele Principate, mai ales războaiele civile și desele schimbări de guvern care le sînt urma, toate acestea au contribuit la decadența naționalității și la sporirea ignoranței prin uitarea chiar a originii noastre. De la readucerea aminte a acesteia atîrnă acum și dezvoltarea din nou a naționalității și a civilizației. Fără acestea, nu trebuie să ne mirăm dacă la noi arta nu este încă născută, și dacă literatura tînjește, palidă și slabă. Artele și literatura, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață, decît acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altmintrelea ele nu sînt decît niște plante exotice pre care cel întîi vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt cu istoria noastră. Niciodată n-am fi avut frumoasele biserici, a Argeșului, a Trei Ierarhilor, a Dragomirnei, dacă arta n-ar fi fost insuflată de simțămîntul religios ce era mobilul stră-

https://biblioteca-digitala.ro

moşilor noştri, şi care la ei era atît de strîns unit cu simţămîntul naţional, nefăcînd, pot zice, decît unul şi acelaşi. Asemine şi astăzi, nu vom avea artă şi literatură dacă nu ne vom adăpa la izvoarele naţionalităţii noastre care este religia secolului al XIX-lea.

Nădăjduesc că prin publicarea Cronicelor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui totodată şi la părăsirea utopiilor care pe mulţi au înşelat pînă acum, făcîndu-i a crede că triumful naţionalităţii stă în măsuri silnice, cînd acestea, am deplină convicţie, nu pot decît a o pierde, sau cel puţin a o compromite. Ţara noastră nu prin grabnice şi zgomotoase schimbări se poate ridica. Reformele blînde şi graduale, îmbunătăţirile serioase, răspîndirea instrucţiei publice, respectarea dreptului tuturor claselor [1], îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea şi respectarea puterii ocîrmuitoare, ca organ al legii, acestea sînt singurele elemente de regeneraţie pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decît fatale. Cînd revoluţiile încep, civilizaţia încetează ; războiul niciodată n-a făcut decît a mistui rodurile semănate în timpul păcii.

Gîndul meu este gros de toate aceste priviri ; aş dori să rup vălul ce ascunde viitorul patriei mele ; aş dori să fiu măcar un minut pe tripodul Pitiei şi să prorocesc ţării şi naţiei mele soartele cele mai aurite.

În tot chipul, să nu ne speriem, decît cînd vom părăsi toată ţintirea spre bine şi progresul paşnic, şi vom sta cu braţele încrucişate, crezînd că totul este pierdut. În noi este ceva tare, puternic, providenţial, care ne-a apărat în nişte epoce cînd a căzut imperii mult mai zdravene. Conştiinţa naţională este încă vergură ; coaja singură este îmbătrînită. „Existenţa unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care şi el are zilele sale de pîclă şi de lumină strălucitoare, timpu-

[1] Această frază a fost impusă de cenzură, care nu s-a oborît în Moldova decît prin legea presei din 1856. În textul primitiv al prefaţei era zis : egala îndrituire a tuturor claselor naţiunii.

https://biblioteca-digitala.ro

rile sale de amorţeală şi de mănoase secerişuri. Să nu uităm că patru secole de sclavie au apăsat asupra Greciei, fără ca să poată smulge din inima fiilor ei acea antică naţionalitate pe care paloşul lui Mahomed II ameninţa de a o stinge pentru de-a pururea".

Asemine în alte consideraţii, întîmplările timpurilor trecute, adică istoria, ni le pot insufla mai cu uşurinţă. Într-o epocă ca a noastră, plină de toate decepţiile, în care spiritele atît de mult lucrează şi inimile atît de viu simţesc nevoile unei credinţe, ce hrană putem să avem mai îndestulătoare pentru nerăbdările şi îndoielile noastre decît cultul ţării noastre? Cetindu-i istoria, am avea mai multă ispită prin trecut, ne-am preţui mai mult prezentul, şi am spera mai mult de la viitor, căci analele noastre ne-ar arăta vederat că providenţa niciodată nu ne-a lipsit, şi că părinţii noştri, deşi au avut greutăţi şi piedici pre care noi nu le vom întîlni, ei nici odinioară n-au deznădăjduit de dînşii şi de ţara lor.

Ca sfîrşit a acestei prefaţe, să-mi fie iertat de a o încheia cu cuvintele unui istoric francez [1].

„În acest timp de patimi politice, în care este aşa de greu cînd cineva îşi simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agitaţiei generale, cred că am găsit un mijloc de repaus în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului şi ispita secolelor mă fac să mă lepăd de întîiele mele dorinţi de libertate, ca de nişte iluzii a juneţei; dimpotrivă eu mă lipesc către ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea; dar, cu o afecţie mai puţin nerăbdătoare. Îmi zic că în toate epocile, şi în toate ţările s-au aflat mulţi oameni care, într-o situaţie şi cu opinii deosebite de ale mele, au resimţit aceeaşi nevoie ca şi mine, dară că cei mai mulţi au murit, înainte de a vedea realizîndu-se aceea ce ei anticipau în idee. Lucrarea acestei lumi se săvîrşeşte încet, şi fiecare generaţie ce trece nu face decît a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce-l visează spiritele fierbinţi. Această convicţie mai mult gravă decît

[1] *Lettres sur l'histoire de France* par Augustin Thierry, *Lettre première.*

https://biblioteca-digitala.ro

tristă, nu slăbește pentru indivizi datoria de a merge drept pentru înșelăciunile interesului și a deșertăciunii, nici pentru popoare datoria de a-și păstra demnitatea națională ; căci dacă nu este decît nenorocire de a fi impilat prin puterea împrejurărilor, este rușine de a se arăta servil".

(Iași, 10 april 1852.)

https://biblioteca-digitala.ro

II

SCRIERI POLITICE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DISCURS CU PRIVIRE LA UNIREA PRINCIPATELOR *

Mulţămesc Adunării sau mai bine zicînd să se feliciteze Adunarea de dovada de nepărtinire ce a dat astăzi, învoind onorabilului deputat de Putna şi preasfinţitului locotenent de Roman de a-şi exprima opiniile liber şi neîmpiedecat,[1] cu toate că pentru propuneri şi amendamente art. 60 din regulament cere ca, spre a fi ele primite la cetire, trebuie să fie sprijinite cel puţin de cinci membri. Propunerea onorabilului deputat de Putna însă, în toată Adunarea, n-a găsit decît un singur sprijinitor şi Adunarea totuşi a învoit cetirea acestei propuneri şi înscrierea ei în protocolul zilei. Mulţămesc şi felicitez Adunarea. Noi astăzi am dat dovadă că sîntem demni de libertatea ce Europa ne-a recunoscut de a ne rosti dorinţele şi trebuinţele. În toată această Adunare, însufleţită de o singură simţire, de o singură dorinţă, asigurarea naţionalităţii noastre, două singure glasuri s-au găsit care voiesc a merge în contra voinţei naţiei, în contra voinţei lui Dumnezeu, cerînd păstrarea statului-quo şi prin urmare a nămolului de nenorociri şi de abuzuri care-i formează trista istorie, şi cu toate aceste, Adunarea, puind deoparte restricţiile regulamentului său, a învoit ca astăzi toată opinia, fie cît de antinaţională, cît de singuratică, să se esprime liber şi neîmpiedecată în faţa ţării, care o va descuviinţa în faţa

* Şedinţa din 7 octombrie 1857.

[1] Al. Balş, deputat al marilor proprietari din ţinutul Putnei, depune o întîmpinare subscrisă şi de locotenentul Episcopiei de Roman, Nectarie Hermeziu. În întîmpinare, între altele, se spunea că: „...nu poate dori a da în schimb Moldova cu privilegiurile ei ce sînt mai avantajoase decît ale învecinatului Principat, pentru un viitor eventual şi necunoscut... şi nici poate a se uni cu încorporarea patriei sale în aceea a Principatului Valahiei" („Suplement la «Buletinul...»", nr. 3, p. 3).

https://biblioteca-digitala.ro

Europei, care o va judeca. Libertate pentru opinii, respect pentru persoane. Aceasta este linia de purtare care ne insuflă astăzi, care trebuie să ne însufle totdeauna.

După ce însă am ascultat opinia d.d. locotenentului de Roman și a deputatului de Putna, să-mi fie iertat acum de a întîmpina. Și dintîi încep cu părintele de Roman. Preasfinția sa a rostit o curioasă teorie, adică, că este învoit de a ave între patru ochi o opinie și în public o altă opinie [1]. Într-alte cuvinte, alt om sînt, alte lucrez în patru ochi și alt om sînt, și altele lucrez în public ; că în patru ochi am o iscălitură și în public am o altă iscălitură. Teorie curioază, discuviințată de morală în gura fiecărui om, discuviințată de religie mai ales în gura unui preot. Socot că părintele de Roman singur va recunoaște ușurătatea espresiei, sub care voiește a ascunde apostazia sa politică.

Vin acum la d. marele logofăt și cavaler Alecu Balș. D-lui în loc să vie a ne vorbi ca deputat al țării, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aice. ne-a rostit opinia sa ca proprietariu de 80 000 fălci pămînt. Mare avere, frumoasă avere ; nimene din noi nu o are. Însă este cineva care o are înzăcit mai mare decît d-lui deputatul de Putna. Acesta este un oarecine care se numește țară, acea țară care o reprezentează această Adunare. D. deputatul ne zice că are 80 000 de fălci. Ei bine, noi, Adunarea, avem mai mult decît chiar 800 000 de fălci, căci înfățoșăm țara.

D. deputatul ne zice că țara de-abia a ieșit din agonia relelor trecutului, și apoi ca singură tămăduire cere urmarea lor, adecă păstrarea statului-quo, numai păstrarea privilegiilor și imunităților și a tuturor consecvenților, care aduce după sine privilegiul nesprijinit de putere ; dumnealui însă știe singur cum se păzesc în țară privilegiile obștești și privilegiile particulare ; avem dinainteà noastră soarta privileghieților.

[1] Locotenentul Episcopiei de Roman arată că, cu un an înainte, subscrisese un act prin care susținea unirea Principatelor și venirea prințului străin, însă acesta fusese un act semnat „între patru ochi și că prin urmare nu se poate ține în seamă" („Buletinul...", nr. 3, p. 4).

https://biblioteca-digitala.ro

Un rău perde jumătate din puterea sa cînd îi cunoaștem originea. Răul țării noastre ne-l spune istoria, ne-l spune suferințele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem și va curge sînge și lacrimi. Răul țării noastre ne-l spune glasul poporului prin un proverb : „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor !“ Onorabilul deputat de Putna, singur în această adunare, singur în țară care saltă de entuziasm, a cărui inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naționalitate, pentru unire, unire care numai ea ne poate asigura și drepturile și naționalitatea, singur vine și ne zice că nu voiește să fim alta decît aceea ce am fost, adecă călcați în picioare de toate neamurile, îngenuncheați în slăbăciune, atacați de cangrena corupției, înglodați în gunoiul abuzurilor.

Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a iroului patriei noastre să se împlinească.

Sînt acum trecuți 350 ani de cînd Ștefan cel Mare, pe patul morții și văzînd norii ce amenința esistența țării noastre, chemă pe mitropolitul, pe consilierii săi și pe fiul său Bogdan și-i îndemnă singur el, carele 40 ani ținuse sabia în mînă tare și neînvinsă, și-i îndemnă singur ca să încheie o capitulație cu Înalta Poartă, capitulație onorabilă și închizășluitoare ființei noastre ca nație, ca stat. „Iar dacă dușmanul vostru v-ar prescrie condiții rușinătoare, sfîrși el, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula dintre voi pre c i n e v a, carele va așăza iarăși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte“.

Prorocia acum se împlinește. Uitați-vă, acei ce nu voiți a crede la spiritul național, care astăzi însuflă cinci milioane de români și spuneți dacă acest mare c i n e v a, dacă țara întreagă nu este sculată și nu este vrednică de a fi iar o nație. Drepturile noastre erau călcate, naționalitatea era ca și îngropată, cînd din mijlocul furtunilor resbelelor se rădică curcubeul păcii, cînd noului Lazăr, populului românesc, adormit

https://biblioteca-digitala.ro

de trei seculi într-un somn tot atît de adînc ca şi moartea, nouă mîntuitoriu, Tratatul de Paris, veni şi-i zise : „scoală-te şi vină după mine" şi Lazăr, şi populul românesc se sculă, îşi aruncă giulgiurile de pe dînsul şi se arătă naţie tînără, plină de viaţă şi plină de viitoriu.

Şi tocmai în acest minut, oameni ai trecutului, veniţi să ne faceţi lauda trecutului, veniţi şi vă încercaţi să puneţi o slabă stavilă căii unei naţii, vă refuzaţi de a crede în predicţia iroului şi sîntului nostru ! Protestaţi în contra unirei ! O cred. Unirea este pentru ţară şi d-voastră nu voiţi nici ţară, nici naţie.

Fraţilor, onorabilul meu amic Hurmuzaki v-a dezvoltat toate consideraţiile care ne fac o lege ca să cerem şi respectarea drepturilor seculare ale Principatelor, şi Unirea, şi prinţul străin, şi toate celelalte dorinţi, cuprinse în propunerea mea. Trebuie să le repet şi eu acele zise şi rezise ? Nu le simte toată inima, nu le judecă toată mintea ? Nu ne-o spune îndestul legea fiecărui popul ce voieşte a fi ? Însă nu mă pot opri de a vă arăta şi simţirile populului, acel ce nu ştie nici a ceti, nici a scrie, acela care, ca oameni ai naturii, nu ştie a spune decît ceea ce simţeşte. Să fim stăpîni în ţara noastră, zicea un onorabil deputat pontaş, să unim Moldova cu Muntenească, să tragem ca împrejurul unui loc sterp un gard mare şi zdravăn ; locul numai să fie închis şi în curînd, fără a fi chiar arat, fără chiar a fi sămănat, vor veni vînturile, vor veni păsările ceriului şi or aduce sămînţă şi de flori şi de copaci ; în curînd ici-cole va răsări cîte o floare, ici-cole cîte un copăcel ; copacii vor creşte şi la umbră sub copaci vor mirosi florile şi vom avea o livadă mare şi frumoasă ; în copaci vor cînta păsările şi la umbră se vor veseli oamenii, binecuvîntînd pre Dumnezeu şi pre împăraţi. Iată, domnilor de Roman şi de Putna, cum sătenii, cum noi, cum populul, cum tot ce simte şi voieşte un viitoriu pentru copiii săi, pentru naţia sa, înţelege Unirea. Inima populului nu înşală niciodată. Să ascultăm, fraţilor, inima populului nostru ; să ascultăm glasul şi interesul naţiei noastre care ne strigă neîncetat : Unire şi Unire.

https://biblioteca-digitala.ro

Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria țării noastre.

Cît pentru propunerea d. deputat de Putna, să-i împlinim pîn'la sfîrșit cererile sale : „să să puie la actă".

(„Suplement la „Buletin...", nr. 3, p. 7, col. 1—2)

„În mîinile noastre stă ca să ni se înscrie numele pe tablele de bronz ale istoriei. În mîinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că, sub pietrele sub cari avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile".

(Discurs în ședința Adunării elective a Valahiei, 14/26 febr. 1859)

M Kogălniceanu

https://biblioteca-digitala.ro

DISCURS CU PRIVIRE LA ACORDAREA DE DREPTURI POLITICE PENTRU TOȚI LOCUITORII ȚĂRII *

Domnilor !

Chiar din început și fără perifraze vin a recunoaște că punctul al 9-lea din șirul chestiilor, adecă propunerea de a se recunoaște drituri politice pămîntenilor creștini eterodocși, că acest punct, zic, a produs impresie și îngrijire în Adunare, și firește cu atîta mai mult în țară. Aceasta nu o contestez și chiar înțeleg că nici putea fi altmintrilea : țara simțește că lucrurile, cum sînt ele astăzi, nu sînt bune ; ea dorește o prefacere socială ; cum, însă, și ce fel, ea nu este în stare de a ne-o spune. Țara nu este pregătită pentru reforme. Răul se simțește, dar vindecarea puțini o cunosc. Și cum ar fi almintrele ? Reformele nasc în capul teoreticilor ; ei mai întîi le discutează și le predică, tîrziu apoi populul le adoptează. [...] Pe o scară mică, foarte mică în privire către Europa, dar foarte mare în privire către țara noastră, și noi sîntem chemați de a face o reformă. Toate instituțiile noastre sînt putrede, sîntem chemați de a păși la o nouă organizație. Cum am crede însă că ea deodată ar putea să fie primită, cînd toate mijloacele ne-au lipsit și ne lipsesc pentru a o predica, pentru a face ca ea să fie bine primită de națiia noastră ? Pretutindene cel mai puternic din mijloacele menite de a răspîndi lumina este presa. Un domn, pentru care acum putem fi drepți, căci este mort și n-avem trebuință nici de a-l măguli, nici de a-l huli, în fața Tratatului de Paris care făgăduise Principatelor o liberă consultare despre nevoile și trebuințele lor, simți că pentru a putea rosti cu deplină cunoștință dorințele sale, națiia avea trebuință de o educație care să o pregătească pentru marea sa misie ; în scurtul timp ce ne era dat, presa era singurul chip care ne putea pînă la un oareșcare grad a ne da această educație. Grigorie Ghica ne dădu

* Ședința din 12 noiembrie 1857 (discurs publicat fragmentar).

https://biblioteca-digitala.ro

dar libertatea presii. Domnilor, daţi-mi voie să vă aduc aminte de acele scurte luni, în care Moldova s-a bucurat de acest mare dar. Spuneţi-mi dumneavoastră singuri dacă presa în acele luni n-a făcut ţării mult bine, dacă n-a contribuit la deşteptarea simţului naţional, dacă n-a răspîndit în ţară multe idei bune? După o scurtă libertate veni o *fatală depeşă*. Turcia, în contra autonomiei Principatelor garantată de Tratatul de Paris, prin o singură scrisoare a lui Fuad-paşa, ne rădică cel mai puternic mijloc de luminare, *presa*, şi ne reaşeză în vechiul întuneric. Aşa, în minutul cînd aveam trebuinţă de toate mijloacele, de toate trîmbiţile publicităţii spre a face ca să iasă la iveală toate ideile, ca fiecare să predice neîmpedecat rezultatul meditaţiilor sale, în minutul acesta se secfestrează presa şi se convoacă Adunarea, o adunare menită de a rosti dorinţele unei ţări nenorocite, de a proiecta viitoarea reformă, o adunare împărţită în clase, cele mai multe fără nici o educaţie politică! Prin lipsa presii ne vedem închişi într-un cerc cu totul fatal; luminele sînt înăduşite, ideile sănătoase nu pot străbate, calomniile şi falsele noutăţi singure îşi au liber gioc şi reforma trebuie să iasă gata şi deodată, ca Minerva din capul lui Joe!

În mijlocul unor asemine împregiurări, înţăleg dar foarte bine şi îngrijirea care preocupă pre toţi, şi poziţia Adunării făcută mult mai grea. Dar tocma aceste împregiurări trebuie să ne îndemne ca să lucrăm cu o linişte şi cu o neatîrnare îndoit mai mare. Cea întîi condiţie la aceasta este ca să avem o stimă reciprocă pentru opiniile fiecăruia din noi, oricît de deosebit ar fi; numai cu chipul acesta putem a ne împlini misia; ea este grea. Păcatul cadă asupra aceluia ce ne-a făcut-o grea; dar noi trebuie să mergem înainte; de aceea dar, fără frică şi făţiş vin a sprijini opinia mea. D. logofătul Sturdza a zis că este român şi că vorbeşte ca român; îmi va da voie să-i întîmpin că şi eu sînt român şi mai mult decît d-lui. Neam de neamul meu a fost român; sînt răzăş, vechi băştinaş de pe Cogălnic; şi, prin urmare, dacă acest titlu este îndestul pentru triumful unei opinii, apoi opinia mea trebuie să triumfeze. Însă chestia nu este cine este român mai mult

https://biblioteca-digitala.ro

sau mai puțin ; pe băncile Adunării noi nu sîntem veniți decît ca români ; chestia este cine apără o idee mai dreaptă.

Domnilor, este frumos de a avea multă popularitate ; pentru un deputat nu există o răsplătire mai plăcută decît de a fi aplăudat ; însă este ceva și mai frumos și mai plăcut, aceasta este datoria de a combate și chiar de a muri pentru un principiu de adevăr și de dreptate ! Acest principiu, domnilor, este că trebuie să fim drepți pentru toți fiii României ! De aceea sprijin proiectul pentru că numai prin dreptate putem avea liniște în țară, și numai prin legămintele iubirei între sine putem uni toate puterile nației noastre, putem avea o frumoasă, o adevărată patrie, țara română. Iată, domnilor, opinia mea liberă și neîmpedecată ; pentru mine fiecare fiu al țării fiecare pămîntean este român. Nu mă îngrijăsc nicidecum cum și ce fel el se închină lui Dumnezeu. Aceasta este opinia mea ; prea puțin îmi pasă de cele ce se zic și se vuiesc afară. Calomnia care este făcută să șadă la ușă nu mă va strămuta din ceea ce cred că este bine și folositoriu pentru țara mea. Om liber, fiecăruia ce voiește a-mi impune, îi voi răspunde cu cuvintele stoicianilor : „Puteți să-mi luați toate, numai pre mine însumi mie nu mă veți putea lua !“ Voi rămînea singur de ideea mea și cu toate aceste eu totuși cred că ideea mea va triumfa, cred că curînd va sosi timpul cînd religia în România nu va mai fi un titlu de escluzie pentru nici un cetățean ; va sosi timpul cînd toți vor fi români în iubita România. Simțimîntul ce conduce pe unii de a respinge proiectul este nobil, el purcede de la îngrijirea de a nu se jigni naționalitatea ; însăși acei ce sprijină proiectul, fiți bine siguri, nu sînt însuflețiți de un patriotism mai puțin călduros ; aceștia sprijină că multe vergi legate la un loc se pot mai cu greu rumpe, decît cînd ele sînt despărțite.

Eu înțăleg îngrijirea acelor care combat punctul IX ; au dinaintea ochilor lor faptele străinilor ce am împămîntenit cu atîta ușurință, cu toate că și în aceștia sînt onorabile excepții. Deși împămînteniți, mulți încă se socot și lucrează ca greci, ca ruși etc.

Asemenea eu înțăleg că acei ce pînă alaltăieri erau sudiți, astăzi, într-o bătaie de palme, nu se pot face pămînteni. Pen-

https://biblioteca-digitala.ro

tru aceştia şi eu sînt aspru, şi poate şi mai aspru decît d. deputat de Roman. În adevăr, ce vedem astăzi ! De-abia s-au răspîndit în public zisa că în Adunare sînt oameni care din deosebirea religiei nu voiesc a face un titlu de escluzie pentru întrebuinţarea driturilor politice, şi deodată vedem trei pătrimi din acei ce pînă alaltăieri erau sudiţi că vin şi se declară de pămînteni. Alţii, precum unii din armeni, vin şi se înfăţoşează cu memuare, cu titlul pretenţios de *naţie armană,* cînd ei ar trebui să-şi aducă aminte, că dacă sîntem şi am fost pentru îndrituirea lor, aceasta a fost numai pentru că noi nu-i privim ca *naţie armană.* Dovadă protestaţia noastră acea mare, care sfărîmînd întîile alegeri ne-a adus pe băncile Adunării.

Pentru sudiţi, pentru naţia armană, şi eu sînt tot aşa de aspru ca şi d. Sturdza [1] ; şi pentru unii şi pentru alţii, eu nu am drepturi politice ; şi unora şi altora, eu le zic : dacă sînteţi naţie armană, n-aveţi nimic a face cu drepturile naţiei române ! Voi care aţi desperat de viitorul ţării noastre, voi care în timpuri nenorocite n-aţi luat parte la durerile noastre, ci v-aţi tras sub steaguri străine, voi pentru mine nu puteţi fi pămînteni. Astăzi cînd soarele începe a luci şi pentru România, razele sale nu trebuie să lumineze şi să încălzească decît pre fiii săi, pre acei ce au răbdat şi viscolul şi restriştea.

Însă pre nenorocitul meseriaş de religia armană, carele n-a alergat la protecţia străină, carele ca şi meseriaşul ortodox a răbdat toate împilările şi ale agăi, şi ale ispravnicului, şi ale comisariului, şi ale jandarmului ; însă pre nenorocitul sătean catolic carele ca şi săteanul ortodox de trei sute de ani rabdă toate greutăţile ţării, frate cu el şi la beilic, şi la boieresc ; cum pre aceştia, împămînteniţi prin suferinţe secolare, să-i resping de la sînul mumei şi să le zic că n-au parte la bunurile pămîntului, că n-au drepturi, că pentru dînşii speranţă nu este, că ei sînt streini şi că fără drepturi s-au născut, fără drepturi vor muri ! Domnilor, aceasta nu se poate, căci am jigni legea cea mare a fiecărei societăţi — dreptatea ; căci prin această, departe de a întări naţionalitatea noastră, am slăbi-o

[1] Logofătul Gheorghieş Sturdza, deputat al marilor proprietari din ţinutul Romanului.

https://biblioteca-digitala.ro

dimpotrivă. Mă explic. Regulamentul la anexa X, în capul punctului 1, consfinţeşte principiul că *fiecare străin de orice religie creştină poate dobîndi prin naturalizare drepturi politice*. În aceiaşi anexă, la sfîrşitul punctului IV însă, se adăogi mai tîrziu fraza că de *drepturi politice se vor putea bucura numai acei ce recunosc religia ortodoxă*. [...] Domnilor, nu voiesc, nu se cuvine să atac nici o naţionalitate, ba şi nici o personalitate. Însă noi nu putem şterge istoria noastră. Care străini ne-au făcut atîta rău decît grecii, sau mai bine zicînd fanarioţii ? Negreşit că şi între aceia sînt excepţie. Este Constantin Mavrocordat carele în îmbele Principate a desfiinţat vecinătatea. Este domnul Alexandru Moruz carele a făcut multe lucruri bune în Moldova, şi mai ales această curte în care astăzi ne aflăm adunaţi. Este Mavrogheni, domnul Valahiei, cel de pe urmă voievod carele a condus o oştire română la bătălie şi carele [...] a făcut steagurile române biruitoare ! Acestea sînt excepţii ; însă regula cît este de cumplită ! Ei bine, domnilor, tocmai acest monopol avut pînă atunci de ortodocşi, şi îndeosebi de greci, monopolul de putea singuri a se împămînteni în Principate, voiesc de nu a-l nimici, dar cel puţin a-l paraliza rădicînd pedica naturalizării pentru streinii eterodocşi şi mai ales pentru acei din Occident, căruia datorim atît de mult şi de la care şi astăzi putem a spera hotărîrea soartei noastre. Rădicarea acestei pedeci ne-o cere nu numai dreptatea, dar şi datoria care ne zice că noi nu trebuie cu dispreţ şi nerecunoştinţă să plătim *acelui* care voieşte să ne facă o naţie. Zic *dispreţ* şi *nerecunoştinţă*, căci şi una şi alta ar fi cînd am zice că şi pămînteanul nostru şi streinul ce ar cere împămîntenire, pentru că sînt de religia catolică nu pot pretinde la drepturi politice ! Domnilor, să nu lăsăm ideile strimte să ne conducă pe o cale strimtă ; *patriotismul de clopotniţă*, el a cauzat peirea a multor ţări renumite. Grecia a căzut pentru că cetăţenii ei nu voia a se uni sub steagul şi în unitatea Eladei. Ei preferau să fie şi să se combată între dînşii ca spartiaţi, ca ateniani, ca tebani, ca plateani etc. De aceea ei căzură sub giugul lui Alexandru şi apoi sub giugul romanilor, cînd aceştia izbutiră a domina lumea, pentru că din numele de roman ei niciodată au căutat să facă numai un monopol

https://biblioteca-digitala.ro

al cetățenilor de Roma. Care este cauza că Italia, muma noastră, cu toate stăruințele sale, cu toate suferințele sale, pînă astăzi încă n-a venit la unitate? Acesta este patriotismul de clopotniță, viața *municipală*, iar nu *națională* care a însuflat în secolul de mijloc pre republicile sale și chiar pre bărbații săi de stat. Italieni sub nume de lombarzi erau în lupte cu alți italieni sub nume de toscani, venețiani, modenezi, napolitani, siciliani; și *într-acest timp germanul punea piciorul său pe grumazul bietii Italii.*

Nația este o creație a lumii moderne; nația s-a făcut și se face numai acolo unde este unitate. Această mare idee ne-a făcut să cerem unirea țărilor noastre. Niciodată însă nici unirea, nici nația noastră nu vor fi tari, în cîtă vreme pe pămîntul nostru vom avea deosebite aglomerații de locuitori, pe care noi îi vom ținea despărțiți de noi, prin escluzia lor de la bunurile, de la drepturile ce țara dă fiilor săi. Escluzia de drepturi pătrurea creează deosebite interese, însuflă ura și aduce discordia.

Noi însă voim să fim un singur popor, păsind către același țăl: *consolidarea națională românе.* Numai respingerea deosebirilor va aduce între noi armonia, numai armonia va da nației noastre puteri și numai puteri largi vor aduce între noi adevărata unire națională. Trebuie dar să ținem cu toții de a lega toate aglomerațiile de locuitori prin legătura cea mai mare a armoniei; armonia este însă numai acolo unde este dreptate, unde este egalitate.

Dați-mi, domnilor, voie să vă fac o singură întrebare. Ce ar fi mai potrivit cu interesul nației noastre, să vedem tîrg cu tîrg, sat cu sat în discordie și dușmănie, pentru că în unul sînt ortodocși, iar în altul catolici? Sau pe toată suprafața României, de la Carpați pînă la Marea Neagră, să vedem și tîrguri și sate, fără osebire de religie și de origină, legate prin dragoste, prin interes, prin același drept, prin același țăl? Răspunsul nu este greu de dat!

Ian să vă arăt acum și ce viitoriu ne așteaptă răspingîndu-se proiectul și declarîndu-se prin urmare fără drituri mii de locuitori care însă au luat și iau parte la toate îndatoririle, la bir, la recrutație, la beilicuri, la toate greutățile țării, fiecare

https://biblioteca-digitala.ro

din aceşti locuitori declaraţi străini în pămîntul lor ar fi în tot dreptul să zică aceea ce la întîile alegeri un locuitor catolic din Săbăoani, ales deputat pontaş al ţinutului Romanului, a răspuns ispravnicului carele îl întîmpina că nu-l putea cunoaşte deputat pentru că era catolic: „Cum, cucoane, acum cînd toate satele m-au ales ca să le apăr drepturile în Marea Adunare sînt *catolic* şi nu pot fi deputat? Dar cînd ne puneţi la beilicuri, cînd ne luaţi birul, cînd vă dăm feciorii la oaste, cînd vă facem boieresc, atunci nu sîntem catolici, ce ne priviţi ca pravoslavnici? Dacă este, cucoane, că nu putem fi deputaţi, pentru că sîntem papistaşi, apoi daţi-ne pace să fim papistaşi şi la biruri, şi la beilicuri, şi la toate angăriile". [. . . . .]

Istoria, domnilor, ne dovedeşte cît de periculos lucru este de a înstrîmbătăţi pe de o parte locuitorii unei ţări din cauza deosebirei religiei. Această strîmbătate a adus ades peirea acei ţări. Era odată o ţară mare şi frumoasă, o *ţară de cavaleri*, o ţară cu care ne-am luptat sute de ani: Polonia! Ei bine, Polonia a căzut pentru că n-a fost dreaptă pentru toţi fiii săi, pentru că pe de o parte toate libertăţile erau numai în mînile aristocraţiei, pentru că pe de altă parte populaţia ţării era o parte catolică şi o parte ortodoxă şi pentru că cea dintîi a căutat să împileze pre cea a doua. Aceasta este cauza că cazacii, care odată erau vitejii companioni de arme ai polonilor, au rupt pactul lor cu republica aristocratică şi au înmulţit rîndurile armiei ruşilor; aceasta este cauza că episcopii şi locuitorii ruteni ortodocşi, văzîndu-se prigoniţi de episcopii şi nobilii catolici, au năzuit la agiutoriu străin; şi Ecaterina, sub pretext de a apăra pre coreligionarii săi, a ocupat Polonia şi Polonia astăzi nu mai este. În Francia, prigonirile protestanţilor, cîte nenorociri nu i-au adus? Ziua sfîntului Bartelemi şi astăzi formează una din paginile cele mai grozave din istoria prigonirilor religioase! Revocaţia edictului de Nantes a dezbrăcat pre Francia de oamenii de inteligenţă, de industrie şi de arte cei mai însemnaţi; şi aceste talente transportate pe pămînt străin a pregătit Franciei puternici concurenţi. Însă, ne zic adversarii proiectului, dînd drituri catolicilor deschidem stavila care singură pînă acum ne-a ferit naţionalitatea;

https://biblioteca-digitala.ro

străinii ne vor năvăli și națiа noastră este perdută. Dintîi, proiectul nu deschide nicidecum calea străinilor; el cere drepturi numai pentru pămînteni. Dar să zicem că rostirea principului că pămîntenii eterodocși pot avea drepturi politice deschide și străinilor mijlocul ca prin marea naturalizare să ajungă la drepturi politice. Eu încă tot nu văd pericolul. Marea naturalizare după legile noastre se poate acorda numai de Adunarea Obștească; ea la noi este supusă la condiții mult mai grele decît pretutindinea aiurea. Niciodată numărul streinilor ce ar intra în țară prin un asemenea canal nu poate să fie atît de mare încît să ne înfățoșeze vreun pericol, și apoi domnilor, nu trebuie să credem ceva și în steaua românilor! [...]

Neamul nostru în mare parte atuncea[1] s-a fost retras în mijlocul Carpaților și mai ales la Făgăraș și Maramureș, care, întocmai ca chivotul lui Noe, au păstrat naționalitatea română. După contenirea potopului ce vedem însă? Două mîni de oameni, conduși de Radu Negru și de Bogdan Dragoș, iesă din Carpați, se scobor de-a lungul rîurilor, se unesc cu comunitățile libere ce nu și-au fost părăsit vetrele strămoșești, întind stăpînirea peste toate țările dintre Carpați, Dunăre și pînă în Marea Neagră și nu mai tîrziu decît după patruzeci de ani, vedem pre vitejii noștri voievozi luptîndu-se cu ungurii și cu polonii în capul unor armii de 50 și de 60 mii de români. [...]

...România n-a perit cînd turcul și fanariotul au năvălit asupra țării, cînd toată viața la noi era amorțită, cînd drepturile noastre erau sfîșiate, cînd hotarele noastre erau încungiurate de cetăți turcești și cînd în Iași și în București domnii orîndari străini, veniți de la Stambul, ne da legi în limba grecească; și cum tocmai astăzi, în secolul dreptății și al luminilor, avem să ne temem că naționalitatea română poate peri astăzi cînd ea a primit consfințirea cea mai solemnelă, cînd Principatele Române s-au pus sub scutul Europei? Cum astăzi, inspirați de un prejudeț, de un pericol iluzoriu, voim să refuzăm, ce zic, să rădicăm pămîntenilor eterodocși dreptu-

[1] În epoca năvălirilor.

https://biblioteca-digitala.ro

rile politice ? Am zis cuvîntul de *rădicat* şi aşa este, căci chiar astăzi eterodocşii au drepturi politice. Avem în ţară de sute de ani proprietari catolici, din care mulţi au ajuns în funcţii publice, au dobîndit titluri de boierie, au esercitat dreptul de alegători, chiar la Adunarea Generală în timpul lui Mihail Sturdza. Avem străini iarăşi de legea catolică sau protestantă care au căpătat sub guvernul trecut marea împămîntenire, pe aceleşi baze ; căci străinii ortodocşi în Ţara Românească, cu care aspirăm a ne uni, şi catolicii şi armenii au drepturi politice şi sînt proprietari de moşii ; [...] prin urmare pe ce regulă de dreptate am veni astăzi să declarăm că drepturile politice se pot întrebuinţa sau dobîndi numai de ortodocşi, şi aşa să dezbrăcăm de aseminea drepturi pre toţi pămîntenii ce recunosc un alt rit creştin, şi aşa să-i facem străini în chiar pămîntul lor ?

Zicem că religia ortodoxă, la care trebuie să ţinem, ar fi o piedică şi că Regulamentul Organic, pre care noi necontenit îl spîrcuim, ar rosti o asemine escluzie. Însă noi trebuie să ne aducem aminte că în trecutele zile am declarat libertatea culturilor, că multe din Regulament, înainte de a le sfărîma noi, au căzut în neîntrebuinţare ca toate legile ce nu mai sînt potrivite cu gradul de civilizaţie la care a ajuns un popul.

Noi trebuie asemine să ne aducem aminte, că iarăşi înainte de cîteva zile am declarat egalitatea înaintea legii ; însă ce feliu de egalitate ar fi aceia care dă unuia şi refuză altuia ? Am zis *egalitatea*, am zis *desfiinţarea de privilegii*, şi noi astăzi venim şi punem pre pămîntenii eterodocşi într-o poziţie cu totul neegală în privire către pămîntenii ortodocşi. Pre aceşti din urmă îi facem privilegiaţi, pre cei dintîi îi facem străini.

Dacă dar este că proiectul Comisiei să se răspingă, apoi eu vin şi solanel declar că noi am sfărîmat egalitatea şi am întemeiat privilegiul, căci toată legea ce nu are o asemene măsură pentru toţi nu este o lege de egalitate, ci o lege de privilegiu !

Domnilor, daţi-mi voie să vă arăt o altă consideraţie, iarăşi de mare importanţă, care ne prescrie datoria de a recunoaşte că împămînteniţii de orice religie pot dobîndi drepturi poli-

https://biblioteca-digitala.ro

tice. Aceasta este compunerea societății noastre. Care sînt elementele de care această societate este formată ?

De o parte vedem *boieri* mari și mici, proprietari, neproprietari, funcționari înalți sau de gios, cum vroiți, însă tot *boiari*. De altă parte vedem lucrători de pămînt, fie răzăși, fie pontași, însă numai *lucrători de pămînt*.

Două clase față în față. Legătura cea mai națională, cea mai puternică, singura care poate întemeia echilibrul, și a opri antagonismul, *starea de mijloc*, aceea căreia Sieyès [1] îi zicea că trebuie să fie totul într-o nație, lipsește desăvîrșit, mai ales în Moldova. [...]

Luați sama, domnilor, că legea electorală în puterea căreia am fost convocați dă tîrgurilor dreptul de a trimite douăzeci de deputați tîrgoveți, adecă în spiritul legislatorului, reprezentanți ai stării de mijloc. Ei bine, noi în toată Adunarea avem un singur negustoriu, deputatul de Focșani [2], și patru medici [3] care și aceștia sînt boiari ! Unde este dar starea noastră de mijloc ? Noi n-o avem, și datoria noastră este să o facem. Elementul constituării îi este în adoptarea proiectului Comisiei ; să chemăm între noi, prin împămîntenire, pre acei străini care de mulți ani șed între noi, care prin deprindere, prin interese, prin limbă, prin chiar iubire către pămîntul nostru, s-au făcut de fact pămînteni : și carii, dacă s-au ținut deoparte, este numai pentru că Regulamentul Organic îi depărta de la orice putință de a se face cetățeni români. Și nici că să credem că fără aceasta vom putea agiunge de a avea o stare de mijloc pămînteană.

Caracterul moldovanului, cel puțin pînă acum, nu este plecat către *profesia negustorească*, acest mare element al stării de mijloc. Aceasta nu este de astăzi : iată că cu 140 de ani mai înainte domnul Dimitrie Cantemir ne zice, în *Descrierea*

---

[1] Este vorba de E. J. Sieyès autorul lucrării *Qu-est ce que le tiers état ?*

[2] Este vorba de Gheorghe Ilie, deputatul orașului Focșani.

[3] Deputații medici erau : 1. doctorul aga A. Fătu, 2. doctorul postelnicul Costachi Vîrnav, deputat de oraș din Dorohoi, 3. doctorul aga Alecu Jianu, deputat de oraș din Botoșani, 4. doctorul aga Constantin, deputat de oraș din Tutova.

https://biblioteca-digitala.ro

Moldovei : „Grecii, bulbanezii (sic), sîrbii şi bulgarii trăiesc în Moldova slobozi, şi alţii se îndeletnicesc cu neguţitoria, iar alţii slujesc cu leafă la domnie. Nemţii, leşii şi cazacii sînt puţini şi unii sînt ostaşi, iar alţii slujesc în curte. Însă din leşi s-au rădicat vreo cîţiva şi în starea boieriei ; iară armenii sînt supuşi ca şi cielanţi neguţitori şi tîrgoveţi ce sînt prin oraşele Moldovei şi plătesc asemene bir la domnie, şi *bisericile lor sînt ca şi ale papistaşilor şi nici sînt mai mici, nici mai puţin împodobite decît ale pravoslavnicilor, şi sînt slobozi a-şi păzi legea lor.* Evreii încă sînt supuşi şi plătesc pre an mai mare bir decît cel de obştie, şi cu altă nu se îndeletnicesc decît numai cu neguţitoria şi cu cîrcimăritul şi *unde voiesc acolo pot să-şi facă sinagogă,* însă numai de lemn, iar de peatră nu au voie. [...]

Cei ce sînt adevăraţi moldoveni, osebit de stările boiereşti pentru care am pomenit mai sus, unii sînt tîrgoveţi, iară alţii ţărani. Tîrgoveţii sînt acia care se află cu locuinţa prin oraşe şi prin tîrguri, iară ţăranii sînt acia care locuiesc prin sate ;... cei de pe la tîrguri nu sînt supuşi nimărui, fără numai domniei, la care-şi plătesc dajdiile lor şi se îndeletnicesc la toate lucrurile. *Iară neguţitori sînt prea puţini din moldoveni,* pentru că moldovanului din fire este născută mîndria... căci ei orice neguţitorie o socotesc că este lucru de ruşine. Osebit numai de neguţitoria cu pînea, care o fac ei pe moşiile lor. Şi eu socotesc că *aceasta este pricina cea mai mare de se găsesc prea puţini din moldoveni tîrgoveţi bogaţi şi că este în ţară necontenit lipsă de bani,* măcar de se şi trec peste hotar afară mai multe lucruri decît acele ce se aduc în lăuntrŭ ; căci neguţitorii cei streini, [...] au apucat în mîni toată neguţitoria Moldovei, din pricina lenevirei patrioţilor noştri ; şi turme întregi de dobitoace mici şi mari, pre care le cumpără din Moldova cu puţin preţ, le duc pe la Stambol şi pre la alte cetăţi şi acolo le vînd cu preţ îndoit şi întreit. *Însă fiindcă aceştia cei mai bogaţi nu au voie să fie cu moşii şi cu case statorniciţi în Moldova, pentru aceasta banii cei mai mulţi se petrec afară din ţară, iară preste Dunărea înapoi vin prea puţini ;* şi de abie sînt cu îndestulare pentru plătirea birului şi ale altor cheltuieli turceşti".

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvintele lui Cantemir ne arată ce trebuie să facem pentru ca să agiungem să avem o stare de mijloc. Tot Cantemir răspunde şi la cuvîntul d. deputat al proprietarilor mari din ţinutul Romanului, carele, ca argument în contra proiectului, ne citează Bucovina, unde giumătate de moşii au agiuns a fi în mîna armenilor. Pentru ce însă aceasta? Este pentru că Iosef II, împărat catolic, departe de a dezbrăca pre românii ortodocşi din Bucovina de driturile lor, la luarea acestui pămînt, coastă a Moldovei, a decretat că deosebirea religiei nu poate să întemeieze excluzie întru întrebuinţarea drepturilor civile şi politice. Atunce armenii din Moldova, deşi locuitori vechi ai ei, văzînd că aice li se rădicau drepturile, că se declarau streini în însuşi locul naşterii lor, n-au mai privit pre Moldova ca patria lor, ci mărginiţi numai în dreptul de a ţinea moşii în posesie, ei au esploatat şi moşiile şi mai ales pre locuitori, toată rîvna lor a constat de a aduna bani; şi cînd capitalul era îndestul de mare, ei treceau în Bucovina unde putea cumpăra moşii, unde putea cîştiga drepturi; unde în sfîrşit putea da copiilor lor o patrie! N-ar fi fost mai bine şi pentru ţara noastră ca o asemine emigraţie să nu se facă? Ca armenii să păstreze Moldovei şi activitatea şi averile lor? In loc de esploatatori de oameni am fi avut un număr mare de cetăţeni folositori?

Să gîndim, domnilor, serios la ce facem. Prin răspingerea proiectului, noi nu numai că nu dăm, dar chiar rădicăm drepturi avute de sute de ani de pămînteni eterodocşi, precum sînt răzeşii catolici din ţinuturile Bacău şi Iaşii. Aceştia pururea s-au privit ca pămînteni înzestraţi cu toate drepturile civile şi politice, care unii din ei sînt boieri, sînt în funcţie. Eu, cum am zis, cunosc din ei care chiar la Adunarea Obştească din timpul lui Mihai Sturdza au întrebuinţat liber dreptul lor de alegători. N-avem, cum am mai zis, chiar astăzi străini de religie catolică sau protestantă care cu toate prescripţiile contradictoare ale Regulamentului, prescripţii ce şi-au făcut timpul, au primit, sub domnul Ghica, împămîntenirea cea mare şi astăzi se numără între boieri, fonctionari şi proprietari mari ai Moldovei?

[. . . . . .]

https://biblioteca-digitala.ro

La alegerile Adunării ad-hoc, pămîntenii creştini eterodocşi, întocmai ca şi pămîntenii ortodocşi, au întrebuinţat dreptul politic de alegători. De nu mai mult, dar cel puţin o pătrime din deputaţii noştri sînt trimişi de corpuri electorale formate şi de catolici şi de armeni, ba chiar avem şi un deputat catolic. [...]

Validitatea alegerilor s-a recunoscut de întreaga Adunare. Ei bine, cum putem acum să dezbrăcăm de drepturile lor pre alegătorii noştri, pre acei ce ne-au trimis pe aceste bance, tocmai pentru ca să le apărăm drepturile ? Cum am putea noi să-i declarăm străini în însuşi patria lor ? Cînd tocmai datoria noastră cea mare este că prin o adevărată egalitate, prin legătura aceloraşi îndatoriri şi drepturi să unim pre toţi pămîntenii fără osebire de credinţă în aceeaşi armonie, în aceeaşi iubire cătră ţară ; ca aşa cu toţii să fim o singură naţie — *naţia română*, ca aşa cu toţii să avem şi să apărăm o singură patrie — *frumoasa Românie !*

Vă rog, domnilor, luaţi sama bine la votul ce aveţi a da. Pretutindenea drepturile politice şi civile nu să rădică decît în urma unei vini şi în urma unei judecăţi.

Ce vină însă au făcut alegătorii noştri eterodocşi, pentru ca acum să-i dezbrăcăm de drepturile lor şi prin urmare să-i osîndim la adevărata degradare ? Au poate vina lor este pentru că ne-au ales deputaţi ?

Încă o dată vă rog să gîndim şi la consideraţiile din afară, să gîndim la ce va zice Europa, să gîndim la viitoriu, la ce armă dăm în mîna protivnicilor noştri. Eu socot că cel mai rău serviţiu ce putem face cauzei noastre este de a vota în contra principului [de la] puntul al noulea. Ce tristă recomandaţie de noi înşine am da Europei catolice şi protestante care pentru români a făcut atîta. Spre recunoştinţă noi voim acum a declara religiile catolică şi protestantă ca titluri de escluzie la condiţia de pămîntean al României ! Ce arme am da în mîna adversarilor noştri, care în faţa unui aseminea vot ar fi în tot dreptul să zică Europei : „Uitaţi-vă ce oameni, ce ţară voiţi a emancipa ; ei cer dreptate şi cea întîi faptă a

https://biblioteca-digitala.ro

lor este de a o refuza, ba chiar de a o rădica însuşi fraţilor şi pămîntenilor lor, a cărora singură vină este pentru că se închină treimii dumnezeieşti sub altă formă de rit". Tristă şi nenorocită impresie va face un aseminea vot şi în lumea civilizată şi mai ales la viitorul Congres ! Tristă şi nenorocită dovadă vom da despre puţina noastră civilizaţie ! Atîta va fi rezultatul votului nostru ! Căci în acest secol de lumină, să ne iasă din minte că puterile garante ar putea să ieie mai mult în privire prejudeţile noastre, decît glasul sfintei dreptăţi, care strigă neîncetat „ce nu-ţi place, altuia nu face ; iubiţi-vă între voi, căci toţi sînteţi fii ai aceluiaşi părinte".

Au adversarii proiectului nu gîndesc că la biroul conferinţelor ce au să hotărască despre viitoriul nostru au să ieie parte reprezentanţii a trei suverani catolici şi doi suverani protestanţi, că din monarhii subscriitori Tratatului de Paris, numai unul este de religie ortodoxă, dar că şi un altul, m.s. sultanul, este de religie musulmană ! Lucrul tot se va face ; este cu neputinţă ca prin verdictul conferinţelor, religiile catolică, protestantă, armană în România să se lovească cu ostracism ? Luaţi esemplu de ce s-a făcut în însuşi Turcia, în însuşi ţara musulmanilor ; acolo, cu cîţiva ani mai înainte, cel de pe urmă caicciu sau hamal turc putea, fără a fi pedepsit, a scuipi în faţa celui mai însemnat dintre creştini şi a-l numi cîne sau gheaur !

Ei bine, domnilor ! uitaţi-vă ce prefacere au luat ideile şi lucrurile în însuşi Turcia ? Iată ce zice hatihumaiumul din 18 febr. 1856, slobozit de m.s. sultanul după mijlocirile Europei creştine :

„Toată deosebirea sau poreclirea ţintitoare de a face vreo oareşcare clasă mai gios de altă clasă, din cauza cultului, a limbei sau a neamului va fi pentru totdeauna ştearsă din protocolul administrativ ; legile vor pedepsi cu asprime întrebuinţarea dintre particulari sau din partea autorităţilor de orice poreclă batjocoritoare sau jignitoare.

Fiindcă toate culturile sînt şi vor fi aseminea liber practicate în staturile mele, nici un supus din imperiul meu nu va fi strîmtorit în esercitiul religiei ci el recunoaşte, şi nici într-un feliu nu va fi supărat în această privire. Nimine

https://biblioteca-digitala.ro

nu va fi silit să-şi schimbe religia. Numirea şi alegerea tuturor fonctionarilor şi alţi întrebuinţaţi ai imperiului meu atîrnînd cu totul de voinţa mea suverană, toţi supuşii imperiului meu, fără osebire de naţionalitate, vor fi îndrituiţi de a fi primiţi la funcţiile publice şi de a le ocupa după capacităţile şi meritele lor după anume regule de o aplicaţie generală.

Egalitatea dărilor trăgînd după sine egalitatea sarcenilor, precum *egalitatea îndatoririlor trage după sine egalitatea drepturilor*, supuşii creştini şi de alte rituri nemusulmane vor trebui ca şi musulmanii a lua parte la recrutaţie etc."

Iată, domnilor, marele principiu de omenire, de civilizaţie, de mare şi eternă dreptate proclamat în Turcia de m.s. sultanul Abdul Medjid !

Cu toate prejudeţile, cu tot fanatismul musulmanilor, hatihumaiumul a început a se pune în aplicare. În Constantinopoli s-a şi înfiinţat un înalt consiliu menit de a se ocupa cu interesele generale ale imperiului şi în care, sub preşedinţa marelui vizir şi alături cu şeful religiei musulmane, cu şeik-ul-islam, şăd patriarhul grecesc, patriarhul catolic, patriarhul arman şi marele rabin ; lucru mare, lucru nepilduit ! În Viena, ambasadorul ce înfăţoşază însuşi persoana m.s. sultanului este beizadea Kalimah ; asemine este şi cu alţi mulţi miniştri şi trimişi de ai Porţii în străinătate şi cu mulţi alţi înalţi fonctionari otomani în lăuntrul imperiului şi care toţi sînt creştini ! Acest mare progres îl datorim energicilor mijlociri ale marelor puteri creştine. Ei bine, domnilor, dacă Europa civilizată a dobîndit un asemine rezultat de la Turcia cea fanatică, şi a căria suveranitate negreşit că nimine nu o contesta, cum socotiţi că aceastaşi Europă, care astăzi ţine soarta României în mînile sale, la viitoarea organizaţie, şi fără voia noastră şi cu toate prejudeţile noastre, nu ne va impune acelaşi princip de dreptate şi de omenire ? Să ne iasă dar din minte că votul nostru în contra proiectului ar putea avea vreo greutate înaintea conferinţelor ; el n-ar putea, o mai adaog, decît de a da o slabă idee de civilizaţia noastră, decît de a ne compromite înaintea făcătorilor noştri de bine, decît de a da arme adversarilor noştri, şi iată pentru ce :

https://biblioteca-digitala.ro

Ştiţi, domnilor, că Anglia, care în Congresul de Paris a opinat în favoarea unirii Principatelor, astăzi se pretinde cel puţin că şi-a schimbat opinia. Cauza ce se atribuie unei asemenea schimbări este că adversarii noştri au făcut pre cabinetul britanic să creadă că unirea ţărilor-surori nu este o dorinţă a inimei noastre şi o trebuinţă a naţiei noastre, ci că ea este o idee ce ne s-a însuflat prin Rusia, care prin o asemene combinaţie ar voi să redobîndească la Dunăre vechea ei preponderanţă ; că România unită cu muscalii prin aceleaşi legături ale ortodoxiei n-ar fi decît un avanpost al Rosiei în contra Turciei, etc., etc. Din toate argumentele ce se întrebuinţează în contra Unirii, religia noastră ortodoxă este pururea alfa şi omega. La *români*, strigă adversarii noştri, ignoranţi şi necultivaţi, religia este mai puternică decît naţionalitatea ; ortodoxia îi va arunca pururea în braţele Rusiei.

Ei bine, domnilor, declarînd că ortodoxia este neapărata condiţie pentru pămînteni şi împămînteniţi spre a putea dobîndi drepturi politice, n-am da noi singuri o putere acuzaţiilor ce ni se adresează ? Cînd noi trebuie prin toate pasurile, prin toate faptele şi mai ales prin toate voturile noastre, să dovedim că nu sîntem nici ruşi, nici turci, nici austriaci, că *români sîntem şi români voim să murim.*

Ah ! Domnilor, de ce n-am îndestulă elocinţă ca să pot intra în toate convicţiile, ca să pot agiunge la toate inimile, ca să vă pot înduioşi, ca să vă pot încredinţa de neapărata nevoie ce este pentru noi *să fim drepţi pentru toţi fiii României !* De ce n-am îndestulă elocinţă ca să fac din d-voastră apostolii libertăţii conştiinţei şi aşa cu toţii să agiungem a vedea în toţi pămîntenii pe fraţii noştri, şi aşa să ştim cu toţii că spre a fi demni de libertate, trebuie mai întîi să o respectăm în alţii ; că spre a putea dobîndi drepturi nu trebuie mai întîi să le răpicăm altora ?

Mă adresez către voi, reprezentanţi ai clerului, o, voi acei cărora vi s-a dat frumoasele titluri de miniştri ai păcii, de ofiţeri ai moralului. Nu vă împotriviţi la o lege de omenire şi de dreptate. [...]

Mă întorc către voi, deputaţi ai locuitorilor pontaşi cărora vă zicem *ţărani* pentru că înfăţoşaţi acea multă, acea grea şi

https://biblioteca-digitala.ro

împilată țară. Aduceți-vă aminte că și locuitorii catolici au răbdat cu voi și dările și beilicurile, și biciul și toate angăriile ; și ei cu voi au muncit și au suspinat ; au avut același trecut, lăsați-i să aibă și același viitoriu. Voi în Adunare ați găsit și veți găsi sprijin la durerile și lipsurile voastre. Ei bine, nu vă lăsați să vă înșele ; fugiți de șoaptele care vă îndeamnă să fiți nedrepți pentru frații voștri. Aduceți-vă aminte că între catolici și între voi este înrudirea cea mai strînsă : *înrudirea acelorași suferințe, acelorași împilări.* Spre chiar folosul vostru, vă rog dar, voi care cereți dreptate, dați-o fraților voștri !

Mă adresez către voi, reprezentanții răzășilor, urmași ai vechii boierimi române ; după o sută de ani de împilare, puterile Europei v-au chemat și pre voi ca să luați parte la organizația patriei, pre care odată strămoșii voștri au apărat-o pe cîmpurile războiului. O ! faceți ca din gura voastră să nu iasă cuvinte de strîmbătate ; arătați lumei că deși căzuți, în *voi este încă vie scînteia vechii libertăți române ;* arătați lumii că sînteți încă demni de a vă realța, și de a împreună lucra la regenerația României.

Mă adresez, în sfîrșit, la *boierime.* O, voi acei care prin naștere, prin averi, prin inteligență sînteți în capul nației, fiți demni de misia ce vă este încredințată. Duceți la bun sfîrșit marea noastră întreprindere.

Privilegiurile le-am lepădat, dar în mîna noastră stă încă privilegiul ca să rămînem corifeii țării noastre, ca nația să vadă în noi alesții săi. Pentru aceasta n-avem decît să ne ținem în capul reformelor cerute de luminile secolului, de trebuințele pămîntului. Inteligența, dreptatea și patriotismul nostru, în chipul acesta, vor fi privilegiuri pre care nimine, niciodată, și în nici o întîmplare, nu ni le poate lua !

Mă adresez mai ales către voi partea tînără a boierimii. Înțăleg că cei bătrîni să ție la regulament ; el le aduce aminte de timpul pre care fiecare om îl iubește, *timpul junețiî.* Regulamentul este făcut de dd. în timpul tinereților lor ; au dar toată dreptatea să iubească legile făcute de dînșii. Însă, domnilor, o generație nu poate să aibă mai mult drept decît o altă generație. Precum d-lor ș-au făcut legi după placul lor și au

https://biblioteca-digitala.ro

trăit sub dînsele, dei-ne şi nouă voie să ne facem şi noi legi după placul şi trebuinţele noastre. Perfectibilitatea este legea nu numai a omului, dar şi a omenirei. Regulamentul Organic a fost un progres în 1832; în 1857 el nu mai este decît o constituţie învechită.

Să nu ne împedecăm dar de strigătele oamenilor trecutului şi să procedăm cu curaj şi energie la o organizaţie potrivită cu trebuinţele actuale ale naţiei şi cu ideile secolului.

Domnilor, am abuzat îndestul de răbdarea dv. Vreu şi trebuie să-mi închei cuvîntul. Dar, înainte de a mă coborî de la tribună, daţi-mi voie să vă aduc aminte de un frumos spectacul şi să vă înfăţoşez în viitoriu un mai frumos spectacul.

Domnilor, vă aduceţi aminte cînd pe pieţile oraşelor, tîrgusoarelor şi satelor noastre vedeam ţiindu-se de mînă şi boieri, şi neguţitori, şi săteni, şi tineri, şi bătrîni, şi giucînd *hora unirii?* Ei bine, domnilor, eu cunosc o horă şi mai frumoasă, hora în care să se ţie de mînă toţi pămîntenii, şi ortodocşi şi catolici, şi armeni, şi fără a se uita la deosebirea religiilor, pre care le poate giudeca numai Dumnezeu, toţi legaţi prin aceleaşi drepturi şi îndatoriri, prin acelaşi interes, prin aceeaşi dragoste cătră ţară, să gioace *hora României unite şi autonome.*

Eu votez pentru principul progresului şi al eternii dreptăţi, eu votez pentru adoptarea proiectului.

(„Al doilea suplement la «Buletinul...»", nr. 12, p. 3, col. 1, p. 4, col. 2;
„Al treilea suplement la «Buletinul...»", nr. 12, p. 1, col. 1, p. 4, col. 2;
„Al patrulea suplement la «Buletinul...»", nr. 12, p. 1, col. 1, p. 2, col. 1).

https://biblioteca-digitala.ro

DISCURS CU PRIVIRE LA REGLEMENTAREA RELAȚIILOR DINTRE ȚĂRANI ȘI PROPRIETARI *

Domnilor,

Atît în comitetul proprietarilor mari, cît și chiar acum la tribună, am avut onoare a fi obiectul deselor și binevoitoarelor atacuri ale deputatului de Piatra, d-lui vornicul Grigorie Balș. D-lui s-au pogorît pînă la personalități. Aceasta mi-ar da și mie dreptul de a răspunde în același simț și atuncea poate că nu i-aș rămînea cu nimic datoriu. Și nici că mă mir de purtarea d-lui deputat de Piatra. Nu o dată m-am întîlnit cu d. Balș în tabere deosebite. Înțeleg prin urmare ostilitatea d-sale în contra mea. Crima mea cea mare în ochii d-sale este că sînt consecvent cu mine însumi și cu antecedentele mele, o calitate pre care mulți din adversarii mei sînt departe de a o avea. Eu nu m-am suit la tribună spre a arunca pe foc untdelemn, ci apă; de aceea eu nu voi imita pe d. Balș și mă voi abține de orice personalitate.

Domnilor, de 20 de ani sînt pe cîmpul luptei, și cu pana, și cu vorba, și cu fapta. În chestia locuitorilor pontași ca în toate chestiile ce am apărat în această Adunare, sînt consecvent cu mine; tot ce am scris, tot ce am zis, tot ce am făcut la vîrsta de 20 de ani, la vîrsta de 30 de ani, le recunosc și le subscriu și astăzi cînd am călcat pe pragul al 40-lea an al vieții mele. Și eu respectez proprietatea, și eu o apăr, și eu o iubesc, întîi ca element, ca bază neapărată a societății, și al doilea chiar din interes personal, pentru că și eu sînt proprietariu de moșie, pentru că proprietatea mea este drept și onorabil cîștigată, pentru că ea mă hrănește. Însă eu gîndesc că tocmai pentru a o asigura trebuie să fac concesii; și așa socot că chipul meu de a o apăra este mai nimerit decît acela al d-lui Balș. Dacă, ca răsplătire a strădaniilor mele pentru țara mea, istoria-mi va păstra două linii, eu sînt sigur că ea va fi dreaptă pentru mine și că va zice

* Ședința din 18 decembrie 1857.

https://biblioteca-digitala.ro

că răzvrătitoriu n-am fost niciodată, dar că pururea am vroit și vroiesc *ordinul* prin *progres*. Las dar să cadă incidentul personal și vin la lucrul principal al discuției.

Domnilor, niciodată în Principate nu s-a înfățoșat o chestie mai grea și a căria dezlegare să ceară nu numai patriotism, dar și tact, dar și prudență, decît chestia *desființării boierescului și a stabilizării lucrătorilor de pămînt*. Această chestie de două sute de ani atîrnă asupra capului nostru ca spada lui Damocles ; căci ea ține în luptă două interese — cele mai mari și mai vitale — proprietatea și populația agricolă, într-alte cuvinte, *baza societății* și *soarta nației !*

În adevăr, sînt în tot dreptul de a sprijini că de la dezlegarea acestei chestii atîrnă însăși soarta nației noastre. Ce ar fi nația, ce ar fi *țara*, dacă *țăranii* noștri ar fi nenorociți ? Eu întrebuințez cuvîntul de țăran în simțul său cel nobil de *locuitoriu al țării*. Departe de la mine încercarea altora de a despreți această clasă, cea mai numeroasă și cea mai importantă a societății. Țăranii pentru mine nu sînt nici prinși pe cîmpul bătăliei, nici cumpărați cu bani, adică *vecini* sau *străini*, ei sînt însuși elementul cel mai puternic al naționalității române ; țăranii sînt însuși țara, acei cărora suitorii boierilor proprietari de moșii de astăzi le ziceau *iubiții noștri compatrioți*, chiar atuncea cînd voiau a le spori boierescul, precum dovedește cererea boierilor cătră domnul Moruz din 1805. Ce ar fi țara noastră, ce ar fi nația noastră, o mai adaug, fără țărani. Însuși această întrebare arată cît soluția este de grea. Ei bine, eu socot că totuși noi am fi putut să tăiem nodul gordian, dacă nu am fi consultat decît patriotismul nostru.

Însă, din nenorocire, aceasta nu ajunge ; trebuie să ținem seamă și de împrejurările critice în care ne aflăm. Iată greutatea, iată marea pedică !

Dați-mi voie să mă esplic. O întîie greutate este înmărginirea în care se află mulți deputați. Mulți din noi au fost aleși numai pentru chestia politică, numai ca să fim organul dorințelor politice ale nației din îmbele Principate, acelor patru punturi ai programului cum se zice, pentru ca ele rostite și în Adunarea ad-hoc să priimească o consecrație legală.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă mai presus și de voința alegătorilor noștri și de voința noastră era și este Tratatul de Paris, paladiul naționalității noastre, acela carele, hotărînd că îmbele Principate vor fi chemate a se rosti asupra organizării lor prin două Adunări ad-hoc, compuse astfeliu încît să constituie reprezentația cea mai esactă a tuturor intereselor și claselor, prin însuși aceasta au deschis gura și celor mici ca și celor mari !

Comisia Internațională din București, pe puterea Tratatului de Paris, ne-a pus dar îndatorirea să pășim mai departe decît chestia politică, să intrăm și-n reformele din lăuntru.

Prin însuși aceasta ne-am aflat puși între două pericole, acel de a ne arăta nesupuși voinței marilor puteri, carele au luat în mînele lor soarta patriei noastre, și de a lăsa prin urmare străinilor să ne facă ei organizația țării — o organizație poate nepotrivită cu interesele noastre — și pericolul de a ne sacrifica însuși noi autonomia noastră. Pre cît ne-a fost prin putință, noi am căutat să ne ținem departe și de un pericol și de altul, făcînd rezervele noastre în privirea dreptului nostru de a ne face singuri legi și totodată, în rostirea dorințelor pentru reorganizația din lăuntru, ținîndu-ne cît se poate mai mult de generalități. „Buletinul" ședințelor Adunării este o vie dovadă de cîtă sfială am întrebuințat chiar întru rostirea acestor generalități, mărginindu-ne numai în punturile de mare interes general. Însă firmanul de convocarea Adunării ad-hoc au învoit și comitetelor claselor de a-și rosti îndeosebi dorințele lor. Noi nu eram și nu sîntem competenți de a opri clasele să se folosească de acest drept și pericolul de care ne temeam, totuși, s-a înfățoșat !

Deputații locuitorilor pontași s-au arătat dar în Adunare cu propunerea *răscumpărării boierescului,* care într-alte cuvinte însemnează tot aceeași, cît și *deplina împroprietărire a obștiilor sătești pe pămînturile pe care ele astăzi le au numai ca uzufruct în contra muncii îndatoritoare ce dau proprietarilor de moșii.*

Pentru cei ce prevedeau lucrurile de departe, pentru cei ce de mult au studiat împrejurările clasei agricole din Principate, această propunere nu înfățoșa nimic de neașteptat. Ei știa că cea întîi cerere ce locuitorii pontași vor face în Adunare trebuia neapărat să fie *rădicarea pontului.* Însă pentru marea ma-

https://biblioteca-digitala.ro

joritate, pentru acei care nu sînt deprinşi de a se ocupa decît de cele de faţă, decît de lucrurile cele curgătoare, fără a gîndi la viitoriu, propunerea deputaţilor pontaşi i-au surprins ca căderea unei boambe.

Marea majoritate a proprietarilor de moşii n-au rădicat decît un strigăt de spaimă : că proprietatea era ameninţată. Tot deputatul carele se propunea că avea o altă idee decît a mulţimei, carele recunoştea că starea actuală a locuitorilor era rea şi că nu se mai putea ţinea atît în interesul lucrătorilor de pămînt, cît şi chiar în acel al stăpînului moşiei, şi mai ales în interesul naţiei, tot deputatul căruia în astă chestie i se atribua idei liberale, se califia de *comunist,* cuvînt neînţeles de mulţi din acei ce-l rostesc necontenit.

Domnilor, dacă m-aş fi suit la tribună ca să învenin discuţia, n-aş avea decît să imitez pre majoritatea comitetului boierilor proprietari mari de moşie, n-aş avea decît să trătez chestia de drit şi să îmtru în istoria proprietăţii funcieră din Principate. Cu acte mult mai valabile decît acele pe care această majoritate să razimă, aş putea dovedi toată falsitatea teoriei ei în privirea unei proprietăţi funciere, liberă de toată şerbia. Din nenorocire, noi sîntem încă departe de a avea o asemine proprietate liberă cum ş-o înfăţişază în teoria sa această majoritate. O asemine proprietate liberă esistă numai în Occidentul Europei, o asemine proprietate liberă noi vom avea-o numai după ce propunerea deputaţilor pontaşi va primi o soluţie definitivă, astfeliu încît noi, proprietarii de moşii, să nu mai avem nici o îndatorire impusă de lege cătră obştiile săteşti, nici aceste să nu mai fie legate cătră noi prin o altă îndatorire impuse iarăşi de lege ; în cîtă vreme însă o asemine soluţie nu se va da, cu legea din 1851 în mînă eu sprijin că proprietatea funciară în Principate nu este liberă şi că la emanciparea ei trebuie să ţintim cu toţii tocmai acei carii avem moşii. În zădar ne vom zbuciuma, în zădar vom striga la comunism, în zădar vom năzui la argumente şi la citaţii, factul este aşa. Proprietatea moşinaşă în Principate este supusă unei grele şerbii. Citez chiar titlul aşăzămîntului lui Ghica-vodă. El se rosteşte aşa : *regularea drepturilor şi a îndatoririlor proprietarilor de moşii şi a locuitorilor lucrători de pămînt aşezaţi pe acele moşii.*

https://biblioteca-digitala.ro

Nu vă miraţi dacă pe mine, deputat al proprietarilor mari, mă auziţi esprimîndu-mă aşa. Încredinţătorii mei, mă mîndresc de a o zice, m-au trimis să apăr drepturile lor de proprietari de moşii, dar nicidecum să tăgăduiesc sau să contestez drepturile locuitorilor, căci atunce aş atăca chiar acea mai mare lege care consfinţeşte şi asigurează *proprietatea, dreptatea* şi un asemene rol niciodată nu l-aş fi primit.

Fără dar a mă întinde mai mult asupra chestiei de drit, mă mărginesc numai a zice că precum nu mă unesc cu multe din propunerea majorităţii comitetului boierilor proprietari de moşii, aseminea nu mă unesc şi cu propunerea deputaţilor pontaşi. Prin aceasta eu nu voiesc a tăgădui răul social ce această propunere dezvăleşte. Acest rău este real, el există, el din ce în ce se face mai îngrijitoriu. Mulţi îl şi cunoşteau de mult, însă puţini au avut şi curajul de a-l mărturisi făţiş, cînd deodată deputaţii săteni au venit şi ni l-au aruncat în faţă în toată grozava sa golăciune. Aici, în descrierea crudă a acestui rău făcut într-un minut mai mult decît critic, cînd adversarii noştri căuta orice pretext spre a atăca pre bărbaţii ce apără în Adunare principiile liberale ale unei societăţi europeane, văd răul, văd toată marea greutate. Am dar un legiuit motiv pentru a osîndi propunerea locuitorilor săteni, prin a declara că prin această propunere ce ei au făcut-o, în contra sfătuirilor ce li s-au dat şi fără a mai voi a aştepta iniţiativa care şi astăzi cred că ar fi luat-o chiar unii din proprietarii liberali, precum au luat-o şi în multe altele, că prin această propunere, zic, locuitorii şi-au făcut lor însuşi rău, căci pe de o parte ei au dat un puternic argument acelora ce nu voiesc reforma, iar pe de altă parte la mulţi din deputaţi, ce din toată inima sînt pentru dînşii, ei le-au îngreuiat poziţia şi mai că i-au pus în neputinţă pentru a se pute esprima în această chestie liber de orice presie asupra conştiinţei lor. În adevăr, lăsînd deoparte ameninţările făcute oamenilor carii din convicţie cred că toată organizaţia socială ce este de făcut în P incipate trebuie să înceapă de la *temelie,* iar nu de la bolţurile *casei* şi că stabilizarea obştiilor săteşti este însăşi *consolidarea naţiei ;* apoi trebuie să recunoaştem că propunerea deputaţilor pontaşi au venit spre marea noastră părere

https://biblioteca-digitala.ro

de rău, spre marea noastră pagubă, a da o grozavă armă în mîna adversarilor noştri politici !

Această propunere a răspîndit spaima între proprietarii de moşii ; ce bun mijloc pentru a-i întărîta în contra lucrărilor noastre, pentru a face agitaţie în ţară ; ce mijloc puternic, ca sub vălul proprietăţii ameninţate, să se atace voturile naţionale şi liberale ale Adunării, şi să se întărească planurile separatiste şi reacţionare ? S-au început dară de a se agita de o parte pre proprietari, de altă parte pre locuitori ; celor dintîi li se zicea că avem să le luăm moşiile, celor de al doile că nu sîntem în stare de a face nimică pentru dînşii şi că de două luni şi giumătate nu-i purtăm decît cu vorbe. Nu este calomnie care să nu se fi răspîndit în contra noastră. Toată poşta ducea în ţinuturi sute de noutăţi false. Secfestrarea „Buletinelor" Adunării, lipsa de orice publicitate, au dat un larg cîmp supoziţiilor şi acuzaţiilor ; fiecare au început a se îngriji şi ca dovadă n-avem decît să vedem ce se petrece împregiurul nostru ; casele particulare şi hanurile gem de proprietari de moşii veniţi din toate colţurile Moldovei. Presia din ce în ce se face mai mare şi îngrijirea încă şi mai mare. Datoria noastră, patriotismul nostru chiar cere ca să punem un capăt acestei îngrijări, care încă se sporeşte şi prin împregiurările din afară.

Domnilor, noi nu trebuie să ne ascundem greutatea poziţiei, sîntem rezultatul unui al doile rînd de alegeri, urmăm unei partide biruită, ea niciodată nu ne va putea ierta că am scos-o de pe aceste bance ! ea şede dar la pîndă. Domnul Panu v-a vorbit de un memorandum al separatiştilor prin care ei contestează alegerea a 23 deputaţi, mi se pare. Poziţia noastră oficială ne sileşte să nu-l refuzăm ; cînd vom reintra în viaţa privată vom răspinge calomnia, vom dovedi că drept şi legiuit am meritat onoarea de a rosti înaintea Europei dorinţele Moldovei. Dacă dar această partidă ne contestează validitatea alegerilor, cu cît mai mult ea trebuie să ni contesteze validitatea lucrărilor. Luaţi sama numai la purtarea partizanilor statului-quo. Ei stau la pîndă, ei răstălmăcesc fiecare propunere a noastră, fiecare vot al nostru ; aduceţi-vă aminte de încercările lor de a agita prejudeţile şi patimile populare, atunce cînd Adunarea a tratat despre îndrituirea pămîntenilor creştini eterodocşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Fără a ataca personalitatea cuiva, nu putem tăgădui că guvernul nu este partizanul opiniei politice a Adunării, este obştește cunoscut cîtă puţină libertate, ba chiar cîte piedici şi lupte am avut înaintea alegerilor. Libertatea ce acum o avem se opreşte la uşa Adunării. Noi nu avem un singur jurnal, chiar cenzurat, spre a se împrăştia prejudeţele şi fricile, şi cu toate aceste Înalta Poartă prin trei note ne învinovăţeşte, calificînd Adunarea de revoluţionară, şi pe de altă parte arătînd-o atît de discreditată, încît la ocazia puntului al 9-lea al dorinţelor generale ar fi trebuit să fie păzită de oaste. Noi ştim astăzi cum s-au petrecut lucrurile ; slabii de suflet şi rătăciţii singuri ne-au dezvălit toată cursa. Adunarea era datoare să proclame de drit un princip care de fact şi există în Moldova, *«drituri civile şi politice pentru pămînteni de orice religie creştină"*.

Oamenii ruginei s-au îngrijit că aceasta ar deschide uşa străinilor şi că naţionalitatea română s-ar pune în pericol. Alergătorii după popularitate s-au pus îndată lîngă dînşii, şi adversarii noştri politici s-au pus în capul gloatei. O mizerabilă manifestaţie s-au făcut la mitropolie. În ziua cînd s-au tratat chestia, guvernul neinvitat de nimene au socotit de cuviinţă să puie 20 de soldaţi la uşele Adunării. Nici manifestaţia reacţionară, nici gardia militară nu au avut nici o înrîurire asupra bărbaţilor de convicţie. Noi ne-am făcut datoria ; şi după vot, minoritatea a plecat capul înaintea majorităţii, aşteptînd în deplină încredere hotărîrea Congresului.

Dacă guvernul a tolerat manifestaţia, dacă i-a dat un fel de consecraţie publicînd prin „Gazeta de Moldavia" că au priimit o petiţie reacţionară şi că discuviinţează cererea armenilor, dacă, cum se zice, a raportat la Constantinopol exagerînd împregiurările, toate aceste nu pot cădea în sarcina Adunării. Să ne bucurăm numai că chiar în nota Înaltei Porţi acei ce au contribuit la vinovata manifestaţie s-au calificat după cuviinţă : ex. sa Aali-paşa le dă titlul de „populace" ; gloată în simţul cel mai înjosit.

Eu m-am întins, domnilor, asupra acestui incident, pentru a vă arăta că dacă adversarii noştri s-au folosit spre a ne face greutăţi de un punct atît de neînsemnat ca acel al 9-lea, cu cît mai mult ei au trebuit să se folosească de îngrijirile ce au răs-

https://biblioteca-digitala.ro

pîndit în țară punctul mult important: *rădicarea boierescului!* Și cînd le era atît de ușor de a-și însuși frumosul rol de *apărători ai proprietății amenințate!* Și cum să nu se folosească de propunerea deputaților pontași, cînd nu numai ea cuprinde cereri radicale, dar cînd tonul ei, starea ticăloasă a lucrurilor ce o descrie cu atîta energie, generalizînd abuzurile, cînd — să zicem cuvîntul — ura ce dezvăluiește în contra stăpînilor de moșie, toate aceste le dau un puternic pretext spre a striga că se *insultă boierimea,* și apoi făcînd și o luptă de cuvinte, să strige că se atacă și proprietatea, voind ca în cuvîntul de *boier de moșie,* sau *boieriul moșiei,* cuvînt obicinuit în gura săteanului — și pre care deputații pontași l-au întrebuințat și în propunerea de față — să vadă o *tăgadă a proprietății.*

Iată rezoanele care mă fac, domnilor deputați ai pontașilor, de a vă osîndi propunerea; căci prin tonul ei, prin haina în care ați îmbrăcat-o, ați dat puternice arme în mîna adversarilor voștri și ați făcut și chiar Adunării sarcina mai grea pentru a da o soluție dreaptă și definitivă asupra cererii dumilor-voastre.

Și nici că aveți trebuință — tocmai în împrejurările de față — de a pune atîta stăruință, atîta energie întru descrierea unui rău pre care toți îl cunoaștem, însuși noi proprietarii, și pre care, am convicția, marea majoritate dintre noi voiește din toată inima a-l vindeca! Și aceasta nu numai pentru binele vostru, dară și chiar pentru binele nostru!

Domnilor, v-am desfășurat numai o parte din greutățile care sînt nedespărțite de discuția și de soluția chestiei. Oricum vom hotărî, sîntem puși în trista poziție de a nu putea liniști spiritile întărîtate, nu atîta prin îngrijirea intereselor ce sînt în joc, cît prin intrigile din lăuntru și din afară. Oricum ne vom rosti, vom fi învinovățiți. Dacă, voind a liniști pre proprietarii de moșii, am adopta teoria majorității comitetului boierilor proprietari de moșii, vom da un vot în contra tutulor dorințelor noastre de mai înainte, un vot în contra nației. Atuncea vederat vom da însuși noi dreptate tuturor tînguirilor cuprinse în propunerea deputaților pontași; și atunce și oamenii liberali și adversarii noștri din afară vor fi în tot dreptul de a repeta aceea ce de atîta vreme se zice în multe jurnaluri, în multe scrieri

https://biblioteca-digitala.ro

străine că : boierii nu sînt în stare de a face vreo reformă radicală în favoarea locuitorilor săteni ! Că patriotismul lor se întinde numai de *a cere*, iar nu de *a da ;* că aristocrația română este ruginită, mută și surdă la orice progres ; că ea nu voiește a ave un popul zdravăn și patriot ! Că singurul motiv care a făcut-o să îmbrățișeze cu atîta ardoare ideea unirii a fost speranța de a putea sub acest steag a păstra privilegiele sale și măgulirea de a deveni *boieri ai rigatului României,* decît de a fi aceea ce sîntem astăzi boieri a două țări slabe și oficial tratate ca provincii turcești !

Dacă dimpotrivă vom încuviința cererea locuitorilor pontași, răsculăm în contra Adunării marea majoritate a proprietarilor de moșii sau mai bine zicînd îi dăm în mîna adversarilor noștri politici, și noi acei carii nu voim decît aceea ce au făcut statutele cele mai conservative rămînem descriși în ochii lumii ca comuniști !

De aceea, domnilor, precum v-am zis, trebuie ca în această chestie patriotismul să predomnească mai presus de orice altă considerație. Sub nici un cuvînt, eu însuși acela care niciodată în fața unei greutăți nu m-am întors îndărăpt, nu sînt de socotință că trebuie să ieșim din generalități și să dăm o soluție precurmătoare.

Țara nu este luminată, nu este pregătită pentru o asemenea mare reformă. Precum a zis onorabilul meu amic Panu, o aseminea chestie nu se poate studia și hotărî în cîteva oare sau zile. De nu ani, trebuiesc măcar luni. Să dăm dară țărei timp să studieze, să se deprindă cu ideea. Cred în patriotismul proprietarilor ! Cred în bunul simț al pontașilor ! Țara a mai avut chestii grele ; și cu toate acestea ea a trecut cu curaj și abnegație peste ele. Nu vă citez decît *emancipația țiganilor* făcută, sînt acum doi ani. Cine astăzi se mai resimțește de trebuința de a avea sclavi ? Așa cred că va fi și cu *emancipația țăranilor !*

Însuși glasul țării cere dară ca noi să ne abținem de o soluție radicală ; și așa să precurmăm îngrijările întemeiete și neîntemeiete, să rădicăm tot motivul de agitație, să păstrăm cu orice preț pacea și liniștea. Prin aceasta nu zic că Adunarea să se abție de-o dorință, și de o dorință demnă de noi. Însă această dorință să se mărginească numai de a constata trebuința unei

https://biblioteca-digitala.ro

reforme ; această reformă să fie un pas înainte în favoarea lucrătorului de pămînt ; acest pas să țintească la rădicarea boierescului sau a muncii îndatoritoare și la stabilizarea locuitorilor. Chipul, sistemul, timpul și toate celelalte măsuri deslușitoare ale reformei să le lăsăm viitorului guvern, viitoarei legislative !

Europa, țara și istoria ne vor ținea samă de greutățile în care ne aflăm și de marea nevoie care ne-a silit să nu facem mai mult !

Domnilor deputați ai locuitorilor pontași ! După mai mult de un secul, puterile sùbscriitoare ale Tratatului de Paris v-au înapoiat și vouă dritul de a vă rosti în mijlocul Adunării țării durerile, trebuințele și dorințele voastre. Voi ați lucrat împreună cu toate celelalte trepte la punerea temeliei a nouei zidiri a neamului nostru. Mărturisiți voi singuri, dacă o singură dată în această Adunare s-au rostit o singură dorință care să nu fi fost în privința voastră, care să nu fi țintit la folosul întregii nații ? Precum în toate cererile noastre de mai înainte, așa și acum noi compătimim la durerile voastre și voim toți cîți sîntem aice — oricare să fie deosebirea opiniilor noastre — toți voim vindecarea acestor dureri și fericirea treptei voastre, fără de care nici treapta noastră, ba chiar nația nu poate să fie fericită. Nu credeți că boierimea a fost și este nesimțitoare la suferințele voastre. Mai înainte ca puterile Europei să vă fi deschis gura în mijlocul Adunării, pururea s-au găsit boieri care au luat în apărare interesele voastre, care au dezvălit suferințele voastre, care au lucrat pentru îmbunătățirea soartei voastre. Mulți din ei au zis despre suferințele voastre, au apărat drepturile voastre, poate chiar mai mult decît însuși voi prin propunerea voastră !

Cu o sută patruzeci de ani mai înainte, domnul Cantemir — îl citez anume, pentru că și domnul Grigorie Balș a întrebuințat acest izvor istoric — a descris ticăloasa voastră stare !

(Al optulea suplement al „Buletinului...", nr. 21, p. 1, col. 1, p. 4, col. 2.)

https://biblioteca-digitala.ro

DISCURS LA ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA CA DOMNITOR

Măria ta,

După una sută cincizeci şi patru ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reîntrat în vechiul său drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pre capul său, pre domnul.

Prin înalţarea ta pre tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînalţat însăşi naţionalitatea română. Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să-i răsplătească sîngele strămoşilor tăi, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pre tine domn în ţara noastră, noi am vroit să arătăm lumei aceea ce toată ţara doreşte : la legi nouă, om nou.

O, doamne ! mare şi frumoasă îţi este misia ! Constituţia din 7 (19) august ne însemnează o epohă nouă şi măria ta eşti chemat să o deschizi ! Fii dar omul epohei ; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul ; fă ca legea să fie tare, iară tu, măria ta, ca domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toţi domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă cincizeci de deputaţi te-am ales domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni !

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşasca frăţie.

Fii simplu, măria ta, fii bun, fii domn cetăţean ; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire.

Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăieşti dar mulţi ani, ca şi dînsul ; să domneşti ca şi dînsul, şi fă, o, doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dizvoltarea instituţiilor noastre, prin simtimentele tale patriotice,

https://biblioteca-digitala.ro

să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanţia că :

„România nu are alt ocrotitor decît pre Dumnezeu şi sabia sa !"

Să trăieşti, măria ta !

(Supliment la No. 28 al Monitorului Oficial al Moldovii, Iaşi, 28 ian. 1859.)

„...eu pot fi combătut, dar niciodată umilit, căci niciodată nu mi-am plecat capul dinaintea nimănui, nici am cerut să-mi întindă mîna. De la păstrătorii puterii n-am cerut şi nu voi cere niciodată decît aceea ce fiecare este în dreptate de a cere : legalitate !"

(Discurs din 12 martie 1860)

M. Kogălniceanu

https://biblioteca-digitala.ro

DISCURSUL ŢINUT DIN PARTEA DEPUTAŢILOR MOLDOVENI ÎN ADUNAREA DE LA BUCUREŞTI *

„Domnilor,

Dacă Adunarea Electivă a Moldaviei a putut încredinţa unora din membrii săi o misie onorabilă, aceasta este misia ce ne-au încredinţat nouă, căci a făcut din noi interpreţii a două milioane de români către alte trei milioane. Mare onoare ni s-a făcut nouă, întîi ca să putem figura în această Adunare care s-a făcut atît de ilustră prin luminatul ei patriotism, care a ştiut să se puie mai presus de toate pedicile, care a triumfat de tot spiritul de partidă şi de orice consideraţie personală, şi care, prin actul cel mare de la 24 ianuarie, a dovedit Europei că vechea virtute romană nu s-au stins din inimile colonilor lui Traian.

Mare onoare mi s-a dat mie, în parte, d-a mă putea sui pe această tribună după care au răsunat atîtea glasuri ilustre în favoarea naţionalităţii române şi a libertăţilor publice.

Adunarea Electivă a Ţării Româneşti, prin întrunirea unanimă a sufragelor ei pre capul alesului nostru, a arătat Europei ce naţia voieşte. Votul ei de la 24 ianuarie a fost nu numai o sublimă protestaţie în contra hotărîrii acelora ce au vrut să ţie despărţite două ramure ale aceluiaşi copaciu, două fiice ale aceleiaşi mume, dar a fost totodată şi o răsplătire Moldaviei ; şi în adevăr, domnilor, Moldova avea drept a fi răsplătită, căci ea a suferit mult pînă a veni la votul ei din 7 octomvrie. Ea, pentru ca să nu poată proclama Unirea, a fost espusă la toate piedicile din afară şi din năuntru. Ei socoteau că moldovenii nu vor fi în stare să pună deoparte interesele private şi să se sacrifice în faţa celor generale. Socoteau că Unirea este o faptă prea mare pentru a se putea realiza de către noi. Moldova însă a biruit tot ; neconsultînd decît datoria lor către patrie, clasele cele

* Şedinţa din 17 februarie 1859 (discurs publicat fragmentar).

https://biblioteca-digitala.ro

înalte au arborat mai întîi steagul naţiei şi tot poporul le-au urmat.

Însuşi opresia, la care naţia a fost espusă, i-a îndoit curajul. În zadar s-au chemat în ajutor toate puterile ; în zadar s-a călcat Tratatul de Paris ; în zadar în capul ţării s-a pus un caimacam străin cu limba şi cu inima. Aceasta a fost o palmă pe care Moldova n-au uitat-o, aceasta ne-a revoltat şi ne-a îmbărbătat de laolaltă şi în ziua de 7 octomvrie 1857, afară de două voturi care şi acestea în urmă s-au căit, Unirea s-a proclamat de întreagă Adunare ad-hoc.

În ziua de 5 ianuarie, după ce Adunarea Electivă a Moldaviei a fost convocată, cel dintîi vot al ei a fost iarăşi proclamarea Unirii Principatelor, şi apoi păşind la alegerea domnului, ea a ales pe acela pe care l-a socotit mai capabil pentru a duce la bun sfîrşit marele princip al Unirii.

Aşadar, d-lor, cînd aţi ales pre alesul Moldovei, d-voastră n-aţi luat numai domnul ei, ci aţi luat Moldova întreagă. Moldova de azi înainte face parte din România ; de acum orice hotărîre veţi lua în favorul naţiei române, să fiţi siguri că Moldova nu vă va lipsi, ci vă va urma oriunde o veţi duce pentru apărarea autonomiei ; însă pentru dezvoltarea naţionalităţii noastre, nu trebuie să ne ascundem, votul din 24 ianuarie ridică multe greutăţi şi complicaţiuni.

Diplomaţia streină iarăşi discutează în privinţa ţării noastre în asemenea împrejurări ; concursul tutulor românilor este necesariu, ei trebuie să fie gata nu numai cînd li se vor încuviinţa cererile lor, dar încă şi cînd nu li s-ar încuviinţa. De aceea Adunarea Moldaviei a crezut de trebuinţă a se adresa către dv. şi a vă propune întrunirea la Focşani a amîndorora camerilor, spre a ne consulta împreună şi mai de-aproape de ceea ce este de făcut, şi în caz de a dobîndi un verdict aprobativ şi la caz de a vedea nimicite toate muncile noastre. Acesta este scopul chemării ce vi se face ; Adunarea Moldovei nu voieşte să sfarăme Convenţia şi tractatele, ele ne consfinţesc autonomia, însă Adunarea Moldovei vrea să ia mijloacele cele mai bune spre a le apăra în caz cînd alţii le-ar ataca.

Trebuie să ne pregătim prin chipuri înţelepte, însă temeinice. O naţie care îşi are conştiinţa drepturilor sale trebuie să aibă

https://biblioteca-digitala.ro

şi corajul de a să apăra, numai atuncea ea este respectată ; votul dv. din 24 ianuarie ne-a ridicat înaintea Europei ; ne vom ridica încă şi mai mult cînd îi vom dovedi că ştim să apărăm aceea ce am făcut ; şi că, cu toate greutăţile, Unirea trebuie să fie rezultatul lucrărilor şi al ţintirilor noastre ; Unirea este vocea lui d-zeu ; Unirea este atît de necesarie, încît fără dînsa nu ne este cu putinţă a dezlega nici chiar chestiile sociale, la soluţia cărora sîntem îndatoraţi, prin Convenţie, de a proceda. Unirea este folositoare pentru ambele ţări surori ; prin unire însuşi viţiurile noastre se vor face virtuţi. [...] Moldova trebuie dar să caute a se lipi către surora sa. De aceea, în Moldova, Unirea nu este o chestie de intuziasm, ci de judecată şi de logică.

Iată cauza pentru care cu atîta energie moldovenii voiesc Unirea, pentru că numai Unirea le poate asigura independenţa din năuntru şi puterea de a se apăra de înrîuririle streine. Ei nu cruţă nimic ca să ajungă la dînsa ; de aceea vedem în Moldova faptul admirabil că cu cît ne ridicăm ochii mai sus, cu atît găsim o voinţă mai înfocată în favoarea Unirei.

D-lor, niciodată o naţie n-a datorat mîntuirea sa numai altor naţii. Cînd cinci milioane de români vor voi, ei vor şi putea. Noi astăzi vieţuim în secolul al 19-lea, cînd nu se mai împarte popoarele ca oile, ca în acele timpuri barbare, cînd dreptul public nu era cunoscut. Astăzi oricare putere europeană contează pe opinia publică ! Să avem dar curajul convicţiilor şi a trebuinţelor noastre ; să uitărn dezbinările trecute, să amînăm dintre noi chestiile secondere ; să arburăm mai presus de toate steagul naţionalităţii române şi să fim siguri că vom triumfa de toate greutăţile ; să ne silim mai ales a dovedi Europei că pre cît sîntem de hotărîţi a ne apăra drepturile de naţie autonomă, pre atît nu voim a fi un obiect de grijă şi de tulburare pentru dînsa.

Să punem toată stăruinţa de a înfăţişa o administraţie înţeleaptă care să îndestuleze toate interesele legitime şi o bună rînduială între noi care să dea megieşilor condiţii de stabilitate, şi atunci să fim siguri că Europa va recunoaşte votul nostru.

Cînd noi am fi mulţumiţi şi fericiţi între noi, cînd noi n-am ataca pe nimenea, pentru ce să ne atace alţii ?

https://biblioteca-digitala.ro

Misia de a introduce pacea și fericirea în țara noastră este rezervată claselor înalte ale societății.

Noi am jertfit de bună voie privilegiurile de naștere, însă sînt două privilegiuri pe care nu ni le poate ridica nimenea : privilegiul patriotismului și al virtuților cetățenești ; să căutăm dar ca prin patriotism și virtuțile cetățenești să întrecem pe celelalte clase și atunci și fără privilegiurile nașterei, tot vom fi în capul nației ! Să ținem seama de nevoile și aspirațiile acestui popul admirabil ce-l are Țara Românească, popul ce nu dorește decît de a fi condus, popul ce de la Focșani și pînă aicea n-am făcut decît a-l iubi ș-a-l prețui, din mult în mai mult și în capul unui asemenea popul se pot face minuni. Misia de a-l conduce este a claselor înalte. Aceasta se poate face prin organizarea unei bune administrații și prin dezvoltarea instituțiilor militare care au fost gloria și tăria strămoșilor noștri.

Tractatul de la Paris însuși ne zice că apărarea drepturilor noastre este încredințată puterii armată naționale. Să ne întărim dar puterea armată. Destul soldații noștri au servit de santinelă la ușile străinilor. Destul steagurile române s-au umilit înaintea năvălirilor străine ; mai fîlfîie o dată liber aceste stindarde și pentru apărarea patriei !

Domnilor, cînd dumnezeu voiește bine cu o nație, îi trimite entuziasm ; să unim dar la entuziasmul poporului energia și prudența bărbaților de stat și însuși noi vom culege ceea ce au semănat strămoșii noștri, vom vedea pămîntul făgăduinții, vom vedea Unirea. Strămoșii au apărat patria în timpuri mult mai grele ; să nu fim dar mai jos de ceea ce nația așteaptă de la noi.

Precum venerăm pe strămoșii noștri, să facem ca și strănepoții noștri să ne venereze pe noi. În mîinile noastre stă ca să ni se înscrie numele în tablele de bronz ale istoriei ; în mîinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că, subt pietrile subt care avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile ; în mîinile noastre stă că, deși împlinidu-se misia pe pămînt, că, deși morți, încă din morminte să dăm urmașilor noștri sfaturi de mîntuire și să dictăm legi generațiilor viitoare".

(*Mon. Oficial al Țării Românești*, nr. 21, 1859, pp. 82—83, anexa 2.)

https://biblioteca-digitala.ro

AMENDAMENT ŞI DISCURS LA ARTICOLUL 145 DIN PROIECTUL DE CONSTITUŢIE REFERITOR LA STABILIREA CAPITALEI ŢĂRII *

D. Kogălniceanu citeşte următorul amendament la art. 145 :

„Reşedinţa obişnuită a domnului şi a marelor corpuri ale statului este oraşul Bucureşti".

D. Kogălniceanu se esprimă în următorul chip : „Amendamentul meu, domnilor, nu se pune nici pe tărîmul luat de onor. d. Radu Rosetti, nici pe acel al comitetului Constituţiunii. Amendamentul meu se mărgineşte a constata un fact ce esistă : factul că Bucureşti este capitala reală a Principatelor Unite şi că, prin urmare, Bucureştii trebuie să fie rezidenţa obicinuită a domnitorului lor. Aşa o înţelege ţara, aşa o înţelege Europa, şi aceasta nu de astăzi.

Cînd, la 1830, în urma păcii de la Adrianopoli s-a rînduit un comitet de boieri moldoveni şi munteni pentru a redige un regulament organic pe baze comune ambelor principate, ce oraş s-a ales pentru întrunirea sa ? Bucureştii. Care este rezidenţa agenţilor şi consulilor generali ai puterilor europene, meniţi de a le reprezinta în Principate ? Bucureşti. Cînd, în puterea Tractatului de Paris s-a otărît de a se trimite la faţa locului o comisiune internaţională, însărcinată de a culege şi a studia dorinţele românilor pentru organizaţiunea patriii lor, au nu Bucureşti s-a otărît a fi locul ei de întrunire şi de lucrare ?

Nu voi cita acele timpuri nenorocite de ocupaţiuni streine, cînd Principatele dobîndeau o unire factice prin concentrarea autorităţii mai înalte a ambelor ţări în miinile unui comandant *en chef* sau preşedinte plenipotenţiar ; chiar atunci, iarăşi, Bucureşti a fost rezidenţa acestora.

Însăşi Turcia, în urma îndoitei alegeri a domnitorului nostru şi cu toate stăruinţele sale pentru a se păstra în Principa-

* Şedinţa din 1 octombrie 1859.

https://biblioteca-digitala.ro

tele Unite o administrațiune despărțită, nu a recunoscut că București este și trebuie să fie capitala României cînd, în protocolul cel din urmă, prin care s-a recunoscut îndoita alegere, ea a cerut ca la caz de o nouă violare a Convențiunii să se trimită în Principate o comisiune internațională, care, găsind pe domn în București, să-i facă observațiuni? Iată dar că Europa, că chiar Turcia recunoaște un fact evident și netăgăduit, că Bucureștii este capul orașelor române, este inima României, este capitala Principatelor Unite, fie administrațiunea lor unită, fie ea despărțită.

Statornicind că reședința domnitorului Principatelor Unite trebuie să fie București, noi nu facem dar alta decît a constata un fact și o trebuință mare, totodată nu ieșim din situațiunea lucrurilor făcute de către însăși Europa în urma recunoașterii a îndoitei alegeri. Nu violăm dar Convențiunea!

Prin urmare, nu pot îndestul să-mi esprim mirarea, cînd aud pe onor preopinent zicînd că comitetul însărcinat de a elabora proiectul de Constituțiune nu a avut misiunea de a determina locul capitalei României și că chiar nu este de competința Comisiunii Centrale de a otărî o asemine chestiune.

Prin aceste cuvinte, onorabilul nostru președinte mă silește ca să apăr comitetul nostru fără chiar voința mea. Cum, domnilor, comitetul a avut dreptul a vă propune unirea completă și desăvîrșită a Principatelor, trecerea guvernului în mîinile unui principe strein din dinastiile domnitoare ale Europei, ereditarea tronului, într-un cuvînt comitetul a avut competință să ne propuie răsturnarea a însuși bazelor celor mai fundamentale ale Convențiunii, și domnul Radu Rosetti n-a zis nimica în contra acestor propuneri radicale, ba chiar le-a aprobat cu cuvîntul și cu votul său; și acum, tot d-lui vine și contestă comitetului competința de a se rosti într-o chestiune cu totul de localitate, o chestiune cu totul din întru, o chestiune la care Europa este puțin interesată și care, prin urmare, se și poate otărî în deplina noastră autonomie. Să fim, domnilor, sinceri. Dacă comitetul a avut competința să ne propună nu numai Unirea deplină, dar chiar și principele strein, cu ereditatea tronului, cum el nu s-ar fi putut rosti pentru o capitală, cînd aceasta este consecința firească și lo-

https://biblioteca-digitala.ro

gică, nu numai a întrunirii Principatelor, dar și însuși a îndoitei alegeri a unui singur domnitor ?

D. Radu Rosetti vine și zice că din *cauze naționale* se opune [la] adoptarea articolului 145 din proiect, adică la destinarea Bucureștilor de capitală a Principatelor Unite ! Din *cauze convențională* aș pute-o înțelege, însă pînă acum nu l-am văzut profesînd un prea mare entuziasm, un respect prea scrupulos pentru Convențiune ! Dar cînd vine și zice că numai cauze naționale s-ar opune la adoptarea art. 145, dă-mi voie a-i întîmpina și a-i zice că tocmai interesele naționale reclamă ca domnitorul să-și aleagă de reședință orașul București.

Capitalele, domnilor, nu se improvizează ; singur onor. nostru președinte a zis că capitalele sînt, sau rezultatul împrejurărilor, or mai bine zicînd a secolilor și al dezvoltării naționale, sau rezultatul voinței prea puternice al unui monarh ca Petru cel Mare ! D. Radu Rosetti uită că pe lîngă voința lui Petru cel Mare au trebuit încă doi secoli și jumătate pentru ca Petersburgul să fie capitala Rusiei ; și apoi, bărbați ca Petru cel Mare nu se nasc în toate zilele.

Așadar, numai cazul întîi, adică : împrejurările și dezvoltarea națională, într-alte cuvinte interesele politice și sociale rămîn, care ar putea să ne otărască capitala ! Tocmai aceste, domnilor, au făcut Bucureștii capitala de facto a României, pînă cînd va sosi ziua mult dorită de a fi capitala și *de jure.*

Întocmai cînd Moldova era în lupte neîntrerupte cu polonii, și Țara Românească era în resbele necontenite cu ungurii ; precum moldovenii și-au statornicit capitala în Suceava, așa și muntenii și-au statornicit-o în Cîmpulung, Argeș și Tîrgoviște, ca să fie mai cu apropiere de otarele dușmănești. Cînd timpul luptelor a trecut, cînd ocupațiunile păcii, cînd interesele materiale și comerciale au început a se dezvolta în țările noastre, aceste interese au atras centrurile de populațiune către cel mai puternic al lor agent, către artera principală a comerciului nostru, către Dunăre. Apropierii Dunării, Bucureștii datoresc mai cu deosebire dezvoltarea sa ; Tîrgoviștea era încă capitala Țării Românești cu-numele, și Bucureștii să și făcuse capitala ei *de facto.* Aceasta o vedem repetîndu-se chiar ac-

https://biblioteca-digitala.ro

tual în Moldova. În timp cînd Iașii, cu toate că este reședința puterilor statului, reședința claselor bogate și privilegiate care produc puțin și cheltuiesc mult, merge din zi în zi scăzînd, Galații, care nu este reședința decît a unui simplu prefect, însă fiind centrul comerciului Moldovei, din zi în zi se dezvoltează, încît Galații chiar astăzi a ajuns orașul Iașii și mîine îl va întrece.

Înțeleg, zice onor. preopinent, că după studii prealabile făcute, după nevoile naționale, un corp politic ca al nostru să aibă a se pronunța pentru una din capitalele române sau *să abandoneze pe amîndouă*, dar comitetul nostru, dar Comisiunea Centrală după el, în lipsă de toate aceste, să o facă acum, nici o înțeleg, nici nu le recunosc o asemine competință.

Dar studiile prealabile sînt de mult făcute, dar nevoile naționale sînt de mult constatate și de mult chestiunea s-a otărît între ambele capitale. Chiar cele ce se petrec zilnic sub ochii noștri vorbesc în favoarea Bucureștilor.

[. . . . .]

Cînd, în Moldavia, Unirea era chestiunea arzătoare a zilei, agenții separatismului, care se serveau de toate armele pentru a combate marea și eterna noastră dorință națională, puseră înainte și chestiunea capitalei. Noii Ieremii, ei plîngeau asupra soartei Iașilor, împrospătînd un cîntec căzăcesc din timpul lui Vasile-vodă, ei se boceau în gura mare asupra frumusetii Iașilor pierdută, asupra palaturilor sale prefăcute în ruine, asupra sărăciei locuitorilor ei, asupra stingerii unui centru de lumină, în sfîrșit gazetele lor, broșurile lor, memoarele, propaganda lor erau pline de îngrijiri, de suspine și de lăcrimi pentru viitorul bieților Iași, și cu toate aceste nimene nu s-a uitat la ele !

Ieșenii au fost cei mai ardenți campioni ai Unirii și cînd s-au întrunit Adunarea ad-hoc, și cînd în ziua de 7 octombrie 1857 Unirea Principatelor s-au proclamat de întregul corp reprizintator al Moldovii, afară de două glasuri, ieșenii au fost cei întîi carii la tribună au rostit religiunea politică a națiunii noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

Mă mir că argumentele separatiştilor să le văd acum reproduse şi predicate de onor. nostru preşedinte, căldurosul partizan al Unirii Principatelor şi al principelui strein !

În adoptarea art. 145 din Constituţiune, d-lui vede neghina rea de dezunire ce cade pe cîmpul sacru al Unirii, cu otărîrea Bucureştilor de capitală a Principatelor, d-lui, ca şi foştii separatişti, vede *ameninţarea esistenţii a mii de suflete şi înăduşirea unui centru de viaţă intelectuală ?*

Citez textual : Şi eu, domnilor, sînt unul din vieţuitorii din acel centru de viaţă intelectuală ; şi eu, domnilor, sînt unul din acei nenorociţi ameninţaţi în esistenţa lor prin strămutarea capitalei în Bucureşti, căci casă, grădină, vie, moşie, tot cercul activităţii mele, a intereselor mele materiale le am toate în Iaşi şi împrejurul Iaşilor, şi cu toate acestea, cînd şi în ziare, şi în comitete, şi la tribuna naţională am proclamat Unirea, eu n-am socotit nicidecum că făceam un sacrificiu patriei mele, că prin Unire aveam să-mi pierd avutul meu şi al copiilor mei ! Dacă s-ar fi atins numai de mine şi de averea mea, poate că pentru Unire aş fi făcut un sacrificiu ca şi d. Radu Rosetti. Însă dacă aş fi presupus măcar că Unirea avea să strice, nu Moldovei, dar unei singure familii din Moldova, că Unirea avea să fie păgubitoare, nu oraşului Iaşii, dar unui singur proprietar din Iaşi, vă încredinţez că n-aş fi votat Unirea. Pentru mine, domnilor, ca şi pentru toţi acei din Moldova care s-au luptat pentru Unire, care şi astăzi profesează această sacră religiune sinceramente şi nu cu restricţiuni mentale, spre a mă servi de espresiunea d-lui Rosetti, Unirea nu poate să fie aducătoare de pagube, nu unui oraş, dar unei singure familii, dar unui singur individ. Ce poate face fericirea, întărirea şi îmbogăţirea unei ţări şi a unei naţiuni nu poate să facă nenorocirea, slăbirea şi sărăcia nimănui în parte, şi zice-va oare d. Rosetti că Unirea nu este sorgentul tutulor bunelor ?

Nu, domnilor, nici Iaşi, nici orice alt oraş nu va pierde prin facerea Unirii sau prin statornicirea Bucureştilor de capitală a Principatelor Unite. Au Unirea n-are să introducă putere şi viaţă în toate vinele corpului naţional şi social al României ? Au Unirea n-are să dea o puternică impulsiune şi

https://biblioteca-digitala.ro

dezvoltare tutulor bogăţiilor şi intereselor noastre ? Au prin Unire principiile egalitare şi civilizătoare coprinse în art. 46 din Constituţiune n-au să se aplice cu o energie şi o uşurătate îndoită ? Au prin Unire administraţiunea n-are să dobîndească o mai multă unitate de acţiune şi prin urmare şi o emulaţiune şi o activitate mai mare pentru binele public, pentru dezvoltarea bunei stări a districtelor şi a oraşelor noastre ?

Cu greu dar ni se va putea dovedi că strămutarea domnitorului în Bucureşti ar aduce după sine ruina a mii de familii din Iaşi, căci este ştiut că atunci cînd tot trupul se întăreşte deosebitele mădulare nu pot slăbi !

Văd că onor. d. Rosetti atinge o altă combinaţiune născocită în Moldova, în timpul luptelor din 1857 : vrea a menţine *fundarea unei capitale noue.* În adevăr, combinaţiunea s-a fost pus pentru un moment pe tapet de un poet, poetul doinilor. Ştiţi însă, domnilor, că poeţii sînt oamenii cei mai puţin practici din lume ! Şi de aceea nimeni adoptînd-o ca un ce serios, ideea sa, ca toate ideile nenorocite, a căzut în rîul poeziilor, în rîul uitării ! O capitală nu se improvizează, a zis-o între alte cuvinte însuşi d. Rosetti. Rămîne dar ca să alegem între Iaşi şi Bucureşti. Numai rostind numele acestor două oraşe, mai rămîne îndoială cui se cuvine preferinţa ? V-am spus ce este Iaşii. Daţi-mi voie să vă spun părerea mea şi în privirea Bucureştilor. Oraşul Bucureşti este de seculi făcut pentru ca să fie capitala României. Aproape de arterul principal al comerciului, al bogăţiei Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populaţiune numeroasă, compactă şi eminentă românească, Bucureştii este apoi singurul oraş care are elementul cel mai puternic al unei ţări. clasa sau starea de mijloc. Nicăirea, în nici un alt oraş al României, nu esistă un centru de lumini mai mari, un popol cu aspiraţiuni mai naţionale şi mai liberale, un spirit public mai neatîrnat. Nicăiri opiniunea publică n-a putut a se dezvolta şi a domni mai mult decît în Bucureşti. Şi ce ar fi, domnilor, o capitală fără opiniune publică ? Răspunsul ni-l dă Iaşii, unde guvernul, scutit de puternicul control al glasului obştesc, cu toată rostirea şi închezăşluirile legilor, şi mai înainte şi acum îşi permite acturi arbitrare şi o atotputernicie auto-

https://biblioteca-digitala.ro

cratică, care în Bucureşti nici o administraţiune nu şi le-ar putea învoi decît sub ameninţare de cea mai aspră răzbunare! Esemple le-am avut în 15 iuniu 1848 şi în 24 ianuariu 1859! Răul ce produce o capitală fără opiniune publică, şi prin urmare fără control asupra lucrărilor guvernului, îl avem sub ochi. Vedeţi actele zilnice ale miniştrilor din Iaşi, vedeţi administraţiunea Moldovii în comparaţiune cu administraţiunea Ţării Româneşti!

Niciodată în Bucureşti nu va domni corupţiunea şi arbitrariul, care şi-au ales de domiciliu statornic Iaşii şi unde această cangrenă lucrează ziua mare, fără frică şi pudoare. Niciodată Bucureştii nu va tolera scandalurile care în Iaşi se petrec zilnic ca un ce foarte normal. Cauza este că în Bucureşti este un popol cu inimă română, cu un interes viu pentru tot ce este al ţării, cu o ură neîmpăcată pentru abuz şi despotism [...]!

Aşadar, domnitorul Principatelor Unite, neputînd petrece viaţa sa în trăsură de poştă, nefiind chemat de a esersa profesiunea de curier, trebuie să aibă o rezidenţă statornică, şi care poate prin urmare a fi alta mai folositoare pentru ţară, mai priincioasă pentru dezvoltarea şi consolidarea libertăţii şi egalităţii, decît Bucureştii?

Preferînd dar în tot felul să văd pe domnul nostru în Bucureşti, încungiurat de un popol român şi cu naşterea şi cu inima, priimind impulsiunea unei opiniuni puternice şi liberate, şi de acolo ca dintr-un centru de lumină răspîndind în toate părţile Principatelor Unite, şi prin urmare şi în Moldova, măsurile sale guvernamentale întemeiate pe legalitate şi controlate de cea mai mare putere a secolului nostru, opiniunea publică. Votez dar pentru oraşul Bucureşti ca rezidenţă obicinuită a domnitorului Principatelor Unite, şi votînd aşa socot că votez pentru binele ţării mele".

V. Mălinescu se arată de acord cu capitala României la Bucureşti, însă găseşte că nu este momentul să se declare acum aceasta, neexistînd căi ferate care să pună „într-o strînsă legătură interesele ambelor oraşe".

A. Arsachi se declară de acord cu propunerea lui Kogălniceanu, însă atrage atenţia asupra greşelilor pe care

https://biblioteca-digitala.ro

acesta le face cînd explică așezarea capitalei la Tîrgoviște și la București.

Gr. Sturdza susține proiectul comitetului.

„Lămuririle istorice date de d. Arsachi sînt exacte : în căldura improvizațiunii mi-am fost confundat suvenirile ; mulțumesc onor. meu coleg ce mi-a împrospătat memoria. În adevăr, turcii au îndatorit mai întîi pe domnii români a-și schimba reședința ; negreșit că ei nu au făcut aceasta din alt punct de vedere decît să aibă pe domnitor mai aproape de otarele lor, mai sub mîna lor.

Sînt de opiniunea d-lui Mălinescu că trebuiesc drumuri de fer ; că aceasta este neapărat nu numai pentru dezvoltarea materială a Principatelor, dar și pentru consolidarea Unirii, dar lipsa drumurilor de fer nu ne oprește a declara că reședința obicinuită a domnitorului este București, pentru că însuși astăzi ea este chiar *de facto* capitala României.

Domnitorul rezidă mai mult în București, și în viitor va rezida și mai mult. Nu socot aseminea că am ieși din Convențiune dacă corpurile statului s-ar strămuta în București, căci votul din 24 ianuariu a adus o schimbare în ordinul-lucrurilor neprevăzute de Convențiune, după însăși mărturisirea puterilor subscriitoare. În tot felul, nu este bine ca corpurile cele mari ale statului să fie *răzlețe*. Neprecizînd reședința măcar obicinuită a domnului, ne-am espune a vedea statornicindu-se teoria adoptată de ministeriul din Iași, carele, cînd domnul nostru se afla în București sau în tabără, a sprijinit că domnul lipsea din țară și și-a însușit dritul de a ocîrmui Moldova cu o putere căimăcămească.

Încă o dată sprijin că a constata că reședința domnului este București nu este a ieși din Convențiune ; vedem și alte state cu administrațiune despărțită, precum de esemplu Sveția și Norvegia, și cu toate acestea regele își are de reședință statornică orașul Stockholm".

(*Protocoalele Comisiunii...*, nr. 64, pp. 13—16, 17.)

https://biblioteca-digitala.ro

PROFESIE DE CREDINȚĂ

1. Sînt și voi fi toată viața mea pentru Unirea Principatelor Române. Voturile din 5 și 24 ianuarie 1859, prin care am înălțat pe Alexandru Ioan I pe tronul Principatelor Unite, nefiind decît sublima expresie a eternei dorințe a românilor, voi susține cu orice preț tronul la a cărui fundare am participat și eu. Voi reclama îmbunătățirea guvernului, voi combate orice act al miniștrilor care mi se va părea contrariu principiului ce reprezentează domnitoriul, în ochii nației ; dar voi prigoni cu toată energia orice plan, orice partidă tîntitoare de a aduce răsturnare ; căci dacă sînt pentru îmbunătățire, nu sînt și nu voi fi pentru răsturnare.

2. Sînt pentru întemeierea guvernului constituțional reprezentativ în toată puterea și întinderea cuvîntului, precum și pentru toate libertățile care-i sînt sufletul și consecința : libertatea conștiinței, a presei, a întrunirei, a petiției. Sînt pentru statornicirea legilor care din apărarea onoarei, vieței și proprietății fiecăruia cetățan, de orice clasă ar fi, să facă un adevăr pre care nimine să nu îndrăznească a-l călca. Sînt pentru supremația Adunărei pentru că numai o Adunare neatîrnată poate întroduce în țară libertatea, legalitatea și siguritatea, pentru că numai o Adunare neatîrnată poate da puterei executive tăria și energia trebuitoare spre a face binele și a stavila răul, făcînd din puterea executivă organul legei și expresia voinței naționale.

3. Sînt pentru reforma legei electorale actuală, care este defectuoasă și exclude de la reprezentația națională majoritatea nației.

4. Sînt pentru legea necompatibilităților, neputînd cineva fi totodată bun deputat și bun funcționar, și fără o asemene lege, ar fi confundate puterile executive și legislative.

https://biblioteca-digitala.ro

5. Sînt pentru așăzarea dărilor pe un sistem de dreptate pentru toți cetățenii, adică ca fiecare să ieie parte la sarcinile statului în proporție cu averea sa. Sînt însă totodată pentru sporirea dărilor numai într-un chip ușor, treptat, și numai întrucît se va cere de adevăratele interese ale statului. Sînt pentru controlul cel mai aspru asupra întrebuințărei banilor țărei.

Dări mari și împrumuturi nu înțeleg decît atunce cînd mijloacele ordinare nu ar fi îndestulătoare, decît atunce cînd s-ar atinge de un mare interes al țărei.

6. Cu atîta mai mult sînt pentru întemeierea de bancă și de institute de credit, fiindcă numai aceste pot ridica agricultura, comerțul și industria.

7. Sînt pentru organizarea marilor lucrări publice : drumuri de fier, canaluri, porturi, cît aceste vor îndoi avuția națională și prin urmare și averea fiecăruia particular.

8. Sînt pentru cea mai mare răspîndire a învățăturei publice, astfel încît fiecare oraș să-și aibă gimnaziul său și fiecare sat să-și aibă școala sa primară, astfel încît fiecare român să știe scrie, ceti, și prin urmare a cunoaște și a apăra drepturile sale.

9. Sînt pentru cea mai întinsă dizolvare a instituțiilor municipale. Socotesc că nimine nu cunoaște mai bine interesele locale decît localii ; de aceea sînt pentru ca toate interesele locale să se caute de autoritățile locale ; de aceea sprijin neatîrnarea municipalităților urbane și rurale.

10. Sînt pentru libertatea industriei și a comerciului, care astăzi și sînt așa de libere, încît străinii au ajuns a fi mai favorizați decît toți pămîntenii. Însă întrucît vom fi încunjurați de staturi cu sistemuri protecționate, întrucît vom ave jurisdicție consulară, voi stărui pentru ocrotirea comerciului și a industriei naționale, care, de abia născînde, au trebuință de o deosebită îngrijire din partea guvernului. Au însuși copacii și florile, cînd sînt tinere, cînd se răsădesc, nu se ocrotesc de grădinar, nu se udă, nu se apără în contra arșițel sau a gerului ?

11. Sînt pentru emancipația țăranilor prin desăvîrșita lor împroprietărire pe pămînturile astăzi în stăpînirea lor, aceasta

https://biblioteca-digitala.ro

însă cu întreaga şi deplina înainte plătită despăgubire a proprietarilor de moşii.

12. Sînt pentru neatîrnarea şi neamovibilitatea corpului judecătoresc ; sînt pentru introducerea juriului în procesele criminale, de presă şi politice.

13. Sînt pentru reforma şi îmbunătăţirea clerului.

14. Sînt, în sfîrşit, pentru cea mai strictă şi temeinică responsabilitate a miniştrilor şi a tuturor funcţionarilor statului ; fiindcă fără o reală responsabilitate a acelor care au puterea şi legile în mînă, este cu neputinţă de a ave legalitate.

Iată principiile care le-am profesat de-a pururea şi pe care şi în viitor le voi apăra în orice ocazie şi în orice poziţie mă voi afla.

M. KOGĂLNICEANU

14 fevruarie 1860

(A circulat mai întîi în foi volante ; textul a fost publicat în colecţia de documente editate de Th. Codrescu, „Uricariul", Iaşi, 1886, vol. VIII, pp. 225—228.)

https://biblioteca-digitala.ro

DEZROBIREA ŢIGANILOR ŞTERGEREA PRIVILEGIILOR BOIEREŞTI EMANCIPAREA ŢĂRANILOR

Discurs rostit în Academia Română
Şedinţa solemnă de la 1 (13) aprilie 1891

Doamnelor şi domnilor !

Colegii mei mi-au încredinţat misiunea de a lua şi eu cuvîntul în această mare şi frumoasă zi, în care serbăm jubileul de 25 de ani al fundării Academiei Române. Această onoare o datoresc vîrstei mele înaintate.

În adevăr, cu excepţiunea venerabililor noştri colegi, domnii N. Kretzulescu şi G. Bariţiu, eu sînt, dintre toţi ceilalţi academiciani, cel mai în vîrstă. Şi, dacă ar fi exact anul naşterii mele ce mi-l dau nu numai biografii străini, dar şi literatorii români, cari au binevoit a se ocupa cu scrierea vieţei mele, eu aş fi mai înaintat în bătrineţe decît chiar Nestorii mai sus numiţi ai Academiei Române. După *Lexiconul de conversaţiune al lui Meyer (Meyer's Konversations-Lexicon)*, eu aş fi născut la 1806 ; şi nu mai demult decît sunt cîteva săptămîni, „România literară" mi-a dat aceeaşi vîrstă ; astfel, aş număra 85 de toamne, n-am pretenţiunea de a zice primăveri. Să-mi fie permis a rectifica această dată. Eu sunt născut în Iaşi, la 6 septembrie 1817, după cum rezultă din însemnarea originală, scrisă de tatăl meu în *Ceaslovul naşterilor şi morţilor familiei Kogălniceanu*, o carte care, sunt încă cîţiva ani, ca un adevărat registru al stării civile, se obişnuia a se păstra din tată în fiu mai în toate familiele noastre.

Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu ; maica mea, Catinca, născută Stavilla, era coborîtoare dintr-o familie genoveză...

Exprimîndu-mi-se dorinţa ca cu ocaziunea acestei zile ceremoniale să citez cîteva fapte din istoria contemporană, petre-

https://biblioteca-digitala.ro

cute sub ochii mei ori săvîrşite cu micul meu concurs, maiestăţile voastre să binevoiască graţios a-mi învoi de a preceda lucrarea mea cu cîteva cuvinte cari se raportă la zilele tinereţelor mele.

Bătrînii iubesc a povesti despre cele întîmplate în juneţea lor ; şi eu nu pot rămîne străin de această slăbiciune a vîrstei mele.

Naşul meu, adecă acela care m-a luminat cu sfîntul botez, întrebuinţez stilul bătrînesc, a fost domniţa Marghioala Calimach, soţia logofătului Grigorie Sturdza, tatăl repauzatului Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei. Domniţa Marghioala iubea foarte mult pe maică-mea, care copilă tînără a fost rămasă orfană de tată şi de mamă şi încredinţată epitropiei [1] logofătului Grigorie Sturdza — bunul [2] meu despre mamă, medelnicerul Stavilla, avînd moşia sa vecină cu moşiile familiei Sturdzeşti, astăzi proprietăţi ale principelui Dimitrie Mihail Sturdza, fiul fostului domn al Moldovei. Domniţa Maria Calimach vorbea numai greceşte ; ea mă iubea mult de mic copil şi cînd mă lua în braţe, ea îmi exprima dragostea într-a mă dezmierda cu bătaie de pălmiţe, pînă cînd leşinam de plîns şi întovărăşite aceste cu toate numirile dezmierdătoare greceşti ce se întrebuinţează la copii.

La săvîrşirea ei din viaţă, domniţa Marghioala mă recomandă iubirei şi îngrijirei fiului său Mihail Sturdza, carele deja în tinereţe luase primul loc între cei mai învăţaţi şi talentaţi boieri tineri ai Moldovei. Acestei misiuni, lăsate cu limbă de moarte, Mihail Sturdza a fost credincios ; acestei misiuni datoresc că Mihail Sturdza, ajuns domn al Moldovei în 1834, în acelaşi an, împreună cu fiii săi Dimitrie şi Grigorie, m-a trimes la învăţătură în Francia, şi anume la Lunéville, unde furăm încredinţaţi îngrijirei abatelui Lhommé, preot catolic, carele, din cauza marei revoluţiuni franceze, ca mulţi alţi emigraţi francezi, se refugiase în Principatele Române. Abatele Lhommé, retras în Iaşi, a fost dirijat educaţiu-

[1] *epitropie* — tutelă, îngrijire.

[2] *bun* — bunic.

https://biblioteca-digitala.ro

nea și instrucțiunea tînărului Mihail Sturdza și dar acesta, ajuns domn, nu putea să încredințeze creșterea și îngrijirea copiilor săi și a mea decît aceluia care făcuse din el cel mai învățat boier de pe timpurile lui. Noi găsirăm pe abatele Lhommé, deși octogenar, încă în plină vigoare și profesor de retorică, de limba și literatura latină la colegiul din Lunéville, colegiu comunal care se bucura de o mare reputațiune prin capacitatea profesorilor și care a produs mai mulți bărbați însemnați ai Franciei. În casa părintească n-am fi putut fi mai bine tratați decît în sînul familiei Lhommé sub privegherea activă a abatelui. Eram cei întîi din clasele noastre. Dar după un an furăm luați din Lunéville și conduși la Berlin, la sfîrșitul anului 1835.

Berlinul de pe atunci își dobîndise numele de Atena Germaniei ; și prin patriotismul, inteligența și marea mișcare națională ce domnea în toate clasele nobile și burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atuncea se prevedea rolul cel mare, ce 35 de ani în urmă, Prusia avea să joace în istoria omenirei, ajungînd apoi la egemonia întregei Germanie, reînvierea imperiului lui Barbarossa.

Noi tinerii români furăm așezați într-o familie privată și anume în casa pastorului Souchon, parohul bisericei coloniei franceze, refugiată în Berlin după revocațiunea edictului de Nantes, mulțumită protecțiunei luminate a marelui elector de Brandenburg, Frederic Wilhelm (1640—1688), bunul lui Frederic cel Mare. Această colonie a păstrat pînă astăzi libertățile ce i s-au dat de acest mare principe ; ea are biserica sa, spitalul său, gimnaziul său, biblioteca sa ; în toate aceste, limba franceză este predominantă și astăzi. Membrii săi actuali sunt toți deveniți buni germani și mulți din ei, păstrînd numele lor de familie franceză, reprezintă oameni însemnați, care și-au făcut în istoria Germaniei un nume cunoscut în științe, în arte, în armată, în diplomație ; dar niciodată n-au uitat originea lor. Ei, o dată pe an, se adună într-un banchet frățesc, în care reînnoiesc aducerile lor aminte de Francia, de prigonirile făcute religiunei lor de regele Ludovic XIV și de bătrîna de Maintenon, prigoniri cari au silit pe părinții lor de a-și părăsi patria. Tot atunci, și cu pahare pline, ei, cu inimile

https://biblioteca-digitala.ro

ardente, realtă nesfîrşite toaste în memoria marelui elector, care le-a dat un generos refugiu, libertatea cultului lor şi o nouă patrie. Tînăr de optsprezece ani, am luat parte la aceste agape şi inima mea s-a înfierbîntat în faţa acestor bărbaţi de bine, cari trimeteau o neştearsă aducere-aminte vechei lor patrie, dar totodată aveau conştiinţa de ce datorau patriei nouă.

După un an, am fost strămutaţi în casa şi sub privegherea unui alt om distins, pastorul Ionas, discipolul favorit al marelui teolog Scheleiermacher şi editorul operelor acestui spirit înalt al bisericei protestante. Pastorul Ionas era un bărbat distins ; el avea deja un nume bine văzut şi era încuscrit cu familia lui Huffeland, autorul *Macrobioticei sau arta de a trăi mult*, şi cu familia comitelui Schwerin, urmaş al marelui feldmareşal al lui Frederic cel Mare. În casa sa se aduna societatea cea mai aleasă şi din nobleţă şi din burghezime, care de pe atuncea luase un loc însemnat în Germania, puindu-se în fruntea ideilor naţionale şi a reformelor sociale care se răspîndise în toată Germania. Steagul lor era, înainte de toate, Unirea patriei germane.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Capodistria [1], cu carele lucrase mult la Petersburg pentru emancipaţea Eladei, rudă a lui Mihail Sturdza, şi după a căruia recomandaţiune noi furăm încredinţaţi pastorului Ionas. În timpul petrecerii sale în Berlin — şi aceasta era mai neîntreruptă — era unul din vizitatorii cei mai deşi ai casei pastorului. El priveghea de aproape studiile noastre, ba devenea chiar profesorul nostru de religiune. Sub dictarea lui am scris în limba franceză *Études historiques, chrétiennes et morales* [2], pe cari le-am tipărit apoi în Iaşi şi s-au tradus în limbele română, greacă şi rusă.

Acestei societăţi datoresc dezvoltarea micei mele inteligenţe şi amorul pentru tot ce este frumos şi mare în viaţa omului.

[1] *Jean Antoine conte de Capodistria* (1776—1831) a jucat un rol însemnat în mişcarea grecească pentru scuturarea jugului otoman, fiind preşedinţe al republicii greceşti în 1827.

[2] Studii istorice, creştine şi morale.

https://biblioteca-digitala.ro

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans, profesor de dreptul natural, care era de o elocuență atît de mare, de un liberalism în idei atît de larg, încît din toate părțile Germaniei și chiar din alte țări, alergau cu miile studenții, ca să-i asculte vorbirea și elocuența sa dulce ca o melodie ; astfel încît a trebuit a se abate pereții la două săli pentru a lărgi sala unde el predica știința tinerei generațiuni germane.

Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795—1886), marele istoric, căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adînci bătrînețe, am avut și eu onoarea a-i adresa acum cîțiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întîiului său student român de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de a avea de dascăl pe marele Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiție și unul din fiii cei mai distinși ai coloniei franceze din Berlin.

În saloanele d-lui de Savigny, am fost prezentat și lui Alexandru Humboldt (1769—1859), carele îmi arăta în general un deosebit interes pentru țările române, atît de necunoscute pe atunci, încît nici numele de *români* nu se știa. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mirăm, cînd însuși în Moldova și în Muntenia numele de *români* nu era întrebuințat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* și *muntean.* Bătrînul Asachi toată viața lui n-a putut găsi potrivita terminațiune franceză la cuvîntul *român,* vorbind și scriind *les roumounis.* Să-mi fie permis a-mi face un merit, afirmînd că eu cel întîi am întrebuințat în limba franceză cuvintele de *roumain* și de *Roumanie.* La Berlin, pe timpul petrecerei mele, și chiar în saloanele culte, mai tot așa de puțin cunoscut era și numele de *Moldauer* sau *Wallache.* Mie mi se zicea *der schwarze Grieche* [1] pentru că aveam părul negru, și pe atuncea Berlinul era încă un oraș cu totul și exclusiv al Germaniei de nord, unde predominau mai cu deosebire figurile blonde.

[1] grecul cel negru.

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercetător, îmi arătă o deosebită dorinţă de a cunoaşte în ce constă literatura noastră, şi îndeosebi m-a întrebat despre soarta şi caracteristica ţiganilor noştri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micei noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o în *Lehmann's Magazin für die Litteratur des Auslandes.* Tot pentru Humboldt am publicat apoi o broşură în limba franceză, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains* (Berlin, Behr, 1837), în prefaţa căreia chemam luare-aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav în ţara mea, în sînul Europei civilizate, şi tractat ca lucru prin însăşi legile ţărei noastre.

Vacanţele le petreceam ordinar[1] în Pomerania, la Schwienemünde, pe atuncea un mic orăşel pe ţărmurile mărei, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe ţărmul mărei, şi recomandat mai întîi de Wilibald Alexis (1798—1871), celebrul romancier, şi care, deşi eu nu aveam decît douăzeci de ani, mă luă în strînsă amiciţie. Hehringsdorf astăzi este devenit oraşul balnear mare şi cel mai frecventat al Germaniei de Nord. Cu Wilibald Alexis am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechei zeităţi vende Hertha şi cetatea de pămînt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetăţile noastre de pămînt, Movila Răbîei, cetatea de la Adjud şi atîtea altele.

Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniţia la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania, atît în privinţa unităţii politice, cît şi în privinţa aspiraţiilor şi sforţărilor burghezimei de a intra în viaţa politică, care pînă atunci aparţinea mai cu deosebire nobilimei. El mai întîi îmi da amănunţimi asupra marei reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor prusieni, operată în timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797—1840), de către marii săi miniştri Stein (1757—1831) şi Hardenberg (1750—1822), reformă care a însufleţit şi a îmbărbătit naţiunea pru-

[1] *ordinar* — aici : de obicei.

https://biblioteca-digitala.ro

siană, spre a scutura jugul francez, care, după bătălia de la Iena (1806), apăsa grumazii poporului german. Pastorul Ionas complectă învăţătura mea în privinţa marei reforme ; el puse în mîinile mele însesi actele multor legiuiri, proclamaţiilor şi reformelor lui Frederic Wilhelm III şi cu deosebire edictul din 14 septembre 1811, care s-a aplicat pe toată suprafaţa statului Prusiei, desfiinţînd claca şi orice alte servicii către stăpînii de moşii şi prefăcînd în proprietate absolută în mîna ţăranilor, ogoarele ţărăneşti, cu despăgubire în bani o dată răspunşi, sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părţi de pămînt. Pastorul Ionas mă făcu cunoscut şi cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga, în 1812. Prin acest act important, marele ministru arăta regelui necesitatea prefacerei chiar din temelie a organizaţiei de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nouă viaţă prin înlăturarea a tot ce era slab, în el şi prin deşteptarea de puteri nouă.

. . . . . .

Hardenberg recomandă pentru organizaţiunea dinăuntru cea mai mare libertate şi egalitate de drepturi între membrii statului şi fiecare post în stat, fără excepţiune, să nu se mai păstreze cutărei sau cutărei clase, ci să se deschiză numai meritului din orice clasă.

Mai apoi sfîrşeşte :

„Clasa cea mai numeroasă, cea mai importantă, acea care pînă acum s-a neglijat şi s-a împilat mai mult, ar trebui cu preferinţă să fie un obiect al neadormitei îngrijiri a ocîrmuirei şi a se desfiinţa, prin o lege scurtă, bună şi grabnică, toată servitudinea".

Şi ca soluţiune se propune :

„Concesiunea şi statornicia pămînturilor ţărăneşti, ca liberă proprietate a ţăranilor, cu despăgubirea stăpînilor de moşii, şi aşa a se ajunge la desfiinţarea legămintelor între stăpînii de moşii şi între ţărani !"

În una din vacanţele de vară, comitele Schwerin îmi dădu ospitalitatea în Schwerinsburg, vechiul castel al strămoşului său, feldmareşalul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo subt ochii mei, văzui aplicarea legei de emancipaţiune

https://biblioteca-digitala.ro

făcută cu 25 de ani înainte. Am văzut pămînturile emancipate, unele rămase în stăpînirea vechilor proprietari de moşii, altele trecute vechilor servi, deveniţi proprietari. Am văzut satul vechi al foştilor clăcaşi, Alt-Schwerin, şi satul nou clădit după emancipare, Neu-Schwerin.

Straniu lucru ! Legea proprietăţei din Prusia avea mare asemănare cu condiţiunile proprietăţei rurale din ţările române. Principiul ce se găseşte în vechea noastră legislaţiune, pentru a se da ţăranului spre cultivare pînă la două treimi din întinderea moşiilor, iar o treime se rezerva în seama stăpînului, exista şi în Prusia.

Aici am de adăugit că acest comite Schwerin, care îmi dăduse ospitalitatea în castelul său, deveni mai tîrziu şi în mai multe rînduri un membru important în *partidul liberal* şi chiar şi ministru de mai multe ori în anii de mare luptă pentru Germania, între 1848—1862.

Tot în timpul petrecerii mele în Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducesei de Cumberland, sora şi egeria [1] regelui Frederic Wilhelm III, şi curînd ajunsei în intimitatea principelui Gheorghe, fiul ducelui de Cumberland, carele, după suirea pe tron a bătrînului duce de Cumberland, deveni principe regal, mai tîrziu însuşi rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V şi în fine detronat de către însuşi vărul său, Wilhelm I (1866).

Mulţămită contactului meu cu atîţia bărbaţi însemnaţi ai Germaniei şi primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune şi putinţa de a-mi îmbogăţi mintea cu ideile reformatrice ce atunci inspirau înaltele inteligenţe ale Germaniei. Da. Universităţei din Berlin, a doua mea mumă, Universităţei Fredericia Wilhelma ; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană şi pe care l-am găsit în toate păturile societăţei germane, fie nobilime, fie burgheză, datoresc eu amorul pentru patria română şi *spiritul liberal* care m-a însufleţit în toate actele vieţei mele.

[1] ***egerie*** — sfătuitoare secretă, dar ascultată, de la numele unei nimfe care după o legendă romană, da sfaturi regelui Numa Pompilius (714—761).

https://biblioteca-digitala.ro

În lungile mele lupte și lucrări, în prigonirile înverșunate cari nu o dată s-au încercat de a mă zdrobi, pururea am avut înaintea ochilor mei acele faimoase cuvinte pe cari, în memoriul său către rege, le arată principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a realța caracterul și bărbăția poporului german pentru dezrobirea sa de jugul străin.

Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte care le zic sînt complimente de curtezan, adresate unui Hohenzollern, astăzi rege al României.

Toată viața mea, și tînăr și în vîrstă coaptă, am mărturisit în mai multe rînduri, că culturei germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți cari au operat realțarea și unitatea Germaniei, datoresc în mare parte tot ce am devenit în țara mea, și că la focul patriotismului german s-a aprins *făclia patriotismului meu român!*

În anul 1864... cînd România era frămîntată prin greaua cestiune rurală — în ședința Camerei din 1 iunie 1864, eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse, privitoare la reformele agrare operate în Prusia în anii 1807—1812; pe aceste date m-am întemeiat spre a răspunde primului ministru al României-unite, carele combătea, cu un talent demn de o cauză mai dreaptă, proiectul liberalilor pentru emanciparea și împroprietărirea țăranilor.

. . . . . .

Rog pe ascultători să-mi ierte aceste *prolegomena* [1], această digresiune ce am făcut-o înainte de a intra în materie. Bătrînii iubesc, o mai zic, a spune fapte din tinerețea lor!

Intrînd în materie, voi desfășura trei date mari din istoria contemporană a renașterei României, trei reforme radicale săvîrșite sub ochii noștri *et quorum pars parva fui* *.

Aceste sunt:

I. Dezrobirea țiganilor;

[1] *prolegomena* — introducere, precuvîntare.

* și la care am contribuit și eu în mică măsură.

https://biblioteca-digitala.ro

II. Oborîrea[1] pronomiilor şi privilegiilor de naştere şi de castă şi proclamarea egalităţei politice şi civile pentru toţi fiii României ;

III. Emanciparea ţăranilor.

I

Dezrobirea ţiganilor

Contemporanii mai îşi aduc aminte, şi aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol-Calimach, îşi aduc aminte ce erau ţiganii, sunt acum 50 de ani, chiar atunci cînd razele civilizaţiunei moderne îmblînzise moravurile în toate societăţile Europei şi cînd sclavia nu mai avea domiciliu decît în Rusia şi din nenorocire şi în România.

Legea ţărei tracta pe ţigani de lucru, vîndut şi cumpărat ca lucru, deşi prin deriziune numărul sau individul se califica de *suflet :* am atîtea *suflete de ţigani,* am vîndut şi am cumpărat atîtea *suflete de ţigani ;* în realitate, şi mai ales stăpînii care aveau puţini ţigani, îi tractau mai rău chiar decît prescripţiunile legei.

Chiar pe uliţele oraşului Iaşi, în tinereţele mele, am văzut fiinţe omeneşti purtînd lanţuri la mîni sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte şi legate prin colane împrejurul gîtului. Bătăi crude, osîndiri la foame şi la fum, închidere în închisori particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în rîuri îngheţate, iată soarta nenorociţilor ţigani ! Apoi dispreţul pentru sfinţenia şi legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinţi, copiii rupţi de la sînul născătorilor lor şi răzleţi[ţi], şi despărţiţi unii de alţii, şi vînduţi ca vitele la deosebiţi cumpărători în cele patru colţuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite fiinţe ; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povăţuiţi de spiritul secolului, de legile

[1] *oborîrea* — desfiinţarea, distrugerea.

https://biblioteca-digitala.ro

omenirei, un număr de boieri bătrîni şi tineri au întreprins de a spăla patria lor de ruşinea sclaviei.

Înainte ca cestiunea dezrobirei ţiganilor să fi intrat în consiliile, în planurile de reformă ale ocîrmuitorilor, ea a început a se agita prin însăşi iniţiativa parţială a stăpînilor de ţigani. Mulţi din aceştia, şi numărul lor din zi în zi sporea, ori în viaţă, ori mai ales în moarte, îşi dezrobeau, îşi *iertau* ţiganii. Întrebuinţez cuvîntul de *iertare*, pe care îl găsim în toate actele de dezrobire ; dar reforma era prea grea, ea jicnea prea multe interese ca să se poată opera cu înlesnire.

Erau *ţiganii domneşti* şi foarte mulţi ; aceştia constituiau un venit mare în bugetul statului ; erau *ţiganii mînăstireşti* şi ai aşezămintelor publice ale cărora servicii intrau în trebuinţele zilnice ale acestor comunităţi ; erau, în fine, ţiganii particulari, *ţiganii boiereşti*, cari constituiau personalul de servitori în curţile boiereşti, bucătari, vizitii, rîndaşi, feciori în casă, slujnice, bucătărese, cusătoriţe. Boierii cei bogaţi aveau chiar capele de muzici sau tarafe de lăutari. Toate aceste funcţiuni se exercitau de ţigani ; dezrobirea lor era dar combătută de trebuinţele zilnice şi casnice ale vieţei familielor ; de aceea emanciparea nu s-a putut face decît treptat şi sub două domnii, atît în Moldova, cît şi în Muntenia.

Întîia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancipărei ţiganilor statului şi a mînăstirilor. Dezrobirea s-a făcut mai întîi în Moldova de către domnul Mihail Sturdza prin două legi din 31 ianuarie 1844, iar în Ţara Românească de către domnul Alexandru Ghica prin o lege din 1845.

Această emancipare, deşi parţială, era hotărîtoare şi pentru emanciparea ţiganilor particulari, rămaşi încă în sclavie. Toate minţile prevăzătoare au înţeles că ora ştergerei sclaviei de pe pămîntul românesc sosise şi că dezrobirea ţiganilor particulari nu mai era decît o cestiune de timp. Un strigăt de bucurie a izbucnit în inima tuturor oamenilor luminaţi. Ochii, atît ai emancipaţilor, cît şi ai acelora reţinuţi încă în fiarele sclaviei, dar însufleţiţi de o dreaptă speranţă, au vărsat şiroaie de lacrimi, şi numele emancipatorilor, Mihail Sturdza şi Alexandru Ghica, mulţi ani au răsunat sub bolta cerească. Noi, tinerii din

https://biblioteca-digitala.ro

Moldova — vorbesc numai de acei cu cari împreună am lucrat —uitarăm în acea zi lupta înverşunată ce făceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justiţie în ţară ; ne-am adunat, plini de entuziasm, hotărînd şi hotărîţi de a arăta domnului că în faţa unui act mare, junimea română ştia gîndi şi lucra înalt şi bine ! O deputaţiune de tineri, între cari se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, D. Rallet, P. Mavrogheni şi alţi atîţi şi a cărei orator fusei ales eu, se prezentă domnului spre a-i exprima recunoştinţa tinerei generaţiuni. Mihail Sturdza în acea zi şi-a adus aminte că şi el a fost tînăr şi că era omul cel mai luminat al ţărei ; el ne exprimă recunoştinţa sa, declarînd că în noi vedea viitorul ţărei, că nouă aparţinea de a face din Moldova şi Valahia o ţară civilizată şi o societate europeană, şi că stăruinţele lui erau de a ne pregăti acest viitor. „Foaia ştiinţifică şi literară", redactată de mine, tipări un număr extraordinar din 6 februarie 1844, în coloare verde, coloarea speranţei, în care, în proză şi în versuri, se cînta marea reformă.

Ţiganii particulari, cu toată lovirea dată sclaviei, au mai urmat a-şi purta lanţurile, deşi mult uşurate prin ideile nouă şi prin îmblînzirea moravurilor, pînă la căderea domnilor reglementari în 1848. În Bucureşti, prin marea proclamaţiune revoluţionară din 11 iunie 1848, ţiganii auziră cuvîntul armonios al libertăţei, ei deveneau cetăţeni liberi ; iată ce se zicea în acea proclamaţiune : „Poporul român leapădă de pe sine neomenia şi ruşinea de a ţinea robi şi declară libertatea ţiganilor particulari. Cei ce au suferit pînă acum ruşinea păcatului de a avea robi sunt iertaţi de poporul român ; iar patria, ca o mumă bună, din vistieria sa, va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creştinească."

Dar curînd revoluţiunea, măreaţa revoluţiune, toate marile reforme, fură călcate şi zdrobite prin potcoavele cailor armatelor cotropitoare, şi nenorociţii emancipaţi fură din nou lănţuiţi ; dar sămînţa era aruncată şi curînd ea trebui să-şi poarte roadele sale. Tînăra generaţiune a Moldovei nu înceta a cere dezrobirea robilor particulari, atît în ţară cît şi prin felurite broşuri ce le publica în străinătate : aşa de exemplu, între alţii,

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Papadopol-Calimach scria, la 1855, pentru emanciparea țiganilor articolele sale, publicate în Iași în *Foiletonul Zimbrului* din februarie 1856 : „Un popor care păstrează robia — scria el — merită să fie așezat în rîndul popoarelor osîndite !"

Domnul Grigore Ghica al Moldovei, înainte de a depune frînele guvernului, după dispozițiunile Tractatului de la Paris, vroi să-și încoroneze domnia prin acte mari. Între acestea figura și ultima lovire dată sclaviei, dezrobirea țiganilor particulari. Consilierii tronului, miniștrii, erau luați dintre tineri, din pleiada acelora cari din Unire și democratizarea țărilor române făcuseră programa vieții lor. Ministru de finanțe era Petru Mavrogheni ; el și eu furăm însărcinați de domn cu redacțiunea proiectului de lege ; el fu votat, putem zice, în unanimitate și cu entuziasm de către Divanul ad-hoc, care pe atunci, în urma tractatului nefast de la Balta-Liman, devenise simulacrul Adunărilor legiuitoare desființate în 1848.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai înainte-mergătorul entuziasmului general ce pe atunci însufla toată România pentru viitoarea sa renaștere. Dovadă, sutele de proprietari care au respins orice despăgubire acordată lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate și aparține iubitului nostru coleg, zelosul nostru cercetător și colecționar, d-nul Dimitrie Sturdza, să ne împrospăteze memoriei și istoriei contimporane numele acelora cari, prin o generoasă renunțare, au expiat păcatele lor și ale părinților lor de a fi fost ani lungi stăpîni pe suflete de țigani.

Cu o mică mîndrie de moldovean, să-mi fie permis de a spune că atît legea privitoare la emanciparea țiganilor mînăstirești și ai statului, cît și acea privitoare la emanciparea țiganilor particulari, s-a votat mai întîi în Moldova ; și anume cea dintîi în Iași în 31 ianuarie 1844, iar în București în 1847 ; cea de a doua în Iași la 10 decembrie 1855 și în București la 8 februarie 1856.

Reforma emancipatrice a avut în curînd efectele sale salutare : afară de țiganii lăieși, cari încă trăiesc în parte sub șatră, și afară de ursari, cari fac încă meseria de a domestici fiarele sălbatice, dar totuși se dau lucrului pămîntului, mai toți astăzi din celelalte clase de țigani s-au contopit în masa națiunei, și

https://biblioteca-digitala.ro

ei nu se mai cunosc decît prin fața lor smolită și asiatică și prin vivacitatea imaginațiunei lor : altmintrelea, noi îi găsim în toate clasele societății noastre.

Deși de la proclamarea emancipațiunii nu sunt încă îndeplinîți 50 de ani, țiganii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari.

Mă opresc aci.

Sunt sigur că părinții noștri, dacă s-ar scula din mormînt, văzînd progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dînșii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei.

II

Oborîrea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României

Sclavia neagră s-a desființat, este acum aproape de jumătate de secol, *sclavia albă* însă a mai durat încă zecimi de ani ; ea nu a luat sfîrșit decît în 1864.

Dar înainte de a dezvăli contemporanilor mei luptele și împotrivirile la cari a luat parte generațiunea mea, pînă ce prin tăierea nodului gordian am putut, în fine, întemeia și în România *brațe libere și proprietate liberă*, să-mi fie iertat de a mă ocupa de o altă dată, nu mai puțin memorabilă, de o reformă nu mai puțin însemnată în istoria civilizațiunei României ; voiesc a vă vorbi de ziua de 29 octombrie, cînd, de asemenea cu ziua de 4 august 1789, zi memorabilă în istoria Franciei, am proclamat în România desființarea privilegiilor de naștere și de castă, desființarea *pronomiilor boierești* și înlocuirea lor prin egalitate politică și civilă a tuturor românilor.

Suntem prea aproape de epoca marei reforme, pentru ca chiar tînăra generațiune de astăzi să nu cunoască, cel puțin în trăsături generale, constituțiunea de privilegiuri și deosebirea de clase care funcționa în România înaintea anului 1857.

https://biblioteca-digitala.ro

După legea veche a țărei, în adevăr, fiecare român putea deveni boier, dar încet-încet se creă în țările române un patriciat, o aristocrație *sui-generis,* care își căuta din ce în ce mai mult asimilarea cu nobilimea din țările vecine, Ungaria și Polonia. Ocîrmuirea țărei se încredința, pot zice, numai unui număr restrîns de familii boierești, cari, ori se trăgeau din persoane ce purtau rangurile de *protipendadă,* ori înșiși erau învestiți cu aceste ranguri.

Sub nume de *protipendadă* se înțelegeau cele întîi cinci ranguri din *arhondologia boierească,* adecă : marele ban, marele logofăt, marele vornic, marele vistiar și marele spătar, în *Muntenia ;* marele logofăt, marele vornic, marele vistiar, marele hatman și marele postelnic, în *Moldova.* Aceștia constituiau consiliul ocîrmuitor ; ei aveau apoi fiecare departamentul său, deosebit mai compuneau apoi și divanul judecător în ultima instanță. Celelalte trepte boierești compuneau boierii de starea a doua ; aceștia ocupau serviciile de a doua mînă, dar rareori puteau să ajungă la treapta de consilieri ai domnului sau de judecători divaniști.

Regulamentul Organic desființase *de jure*[1] această deosebire, însă de fapt ea tot se menținu, și mai ales în Moldova.

Boierii mari și mici erau apoi scutiți de plata tuturor dărilor, atît pentru persoana lor cît și pentru imobilele lor ; mai aveau dreptul de a scuti de dările publice un număr de contribuabili, aceștia sub nume de „scutelnici", „poslușnici", „chrisovoliți" etc. Privilegiile lor nu se opreau aci ; mulți din ei aveau dreptul de a primi de la ocnele statului cantități mari de sare, alții aveau drepturi de a scuti de plata vămei obiectele ce aduceau din străinătate pentru trebuința lor. M-aș întinde prea departe, dacă aș enumera cu de-amănuntul toate privilegiile, favorurile, scutirile de cari se bucurau clasele boierești.

Rareori un plebeian putea să străbată zidurile cetății în care sta închisă boierimea Moldovei și a Țărei Românești. În Muntenia, o singură dată, un Vilara, fiu de simplu negustor, a putut străbate incinta de fier a aristocrației și a ajunge vistiar mare ; în Moldova, cu greu am putea găsi un al doilea caz ;

[1] *de drept.*

https://biblioteca-digitala.ro

căci în fapt, mai mult decît în drept, puterea boierimei era mai mare în Moldova. Un om din popor, un negustor, oricît de bogat ar fi fost, cu greu s-ar fi putut pune în fața unui boier, chiar cu ocaziunea dărilor în licitație a veniturilor statului sau a bunurilor mînăstirești.

În domnia lui Mihail Sturdza, în tinerețele mele, am văzut la mai multe licitațiuni, cum boierii, împărțiți pe județe, luau, fără concurență, moșiile mînăstirești și apoi, cu prețuri îndoite, le subarendau la acei cari din agricultură își făceau meseria vieței lor. Mi se pare că și în Țara Românească lucrurile se petreceau cam tot așa ; cel puțin și astăzi se citează numele cîtorva boieri, cari, chiar pe timpul domnilor Alexandru Ghica și Bibescu, își asiguraseră monopolul luării în arendă a moșiilor statului și a mînăstirilor. Aceasta era *banda neagră boierească,* care, cînd privilegiile boierești au fost oborîte, a fost înlocuită prin *banda neagră plebeiană,* fără concursul căreia, mai pînă în zilele noastre, la licitațiile publice nu se putea lua o singură moșie în arendă.

După ce tinerimea română începu a se adăpa de ideile de egalitare și civilizatrice ale marei revoluțiuni franceze, această stare de lucruri nu mai putu dura. Cînd în București revoluțiunea de la 1848 puse sfîrșit domniei lui G. Bibescu, unul din articolii manifestului guvernului provizoriu declara : „Egalitatea drepturilor politice și contribuțiunea generală la dările și sarcinile statului", precum tot acest mare act declara emanciparea clăcașilor, făcuți proprietari prin despăgubire și dezrobirea țiganilor, iarăși prin despăgubire. Dar marea reformă fu înăbușită o dată cu înăbușirea revoluțiunei, și regimul de privilegii, de scutiri, de favoruri redeveni o stare legală în Principate, o dată cu orînduirea domnilor timpurari, numiți de Poartă și de Rusia, în conformitate cu Convențiunea de la Balta-Liman.

Însă acest arbor secular al privilegiilor își primise o lovitură de moarte după care nu se mai putu îndrepta. Arborele dezrădăcinat trebuia să cadă și el căzu prin votul dat de Adunarea-mumă în ziua de 29 octombrie 1857, care apoi fu ratificat de Europa întreagă, prin art. 46 al Convențiunei de la

https://biblioteca-digitala.ro

Paris. Votul din 29 octomvrie 1857 are o prea mare importanță în istoria civilizațiunii moderne a României, ziua în care s-a dat acest vot ocupă un loc prea mare în viața bătrînei generațiuni care a așternut bazele renașterei României — pentru ca să nu am de plăcută datorie de a împrospăta tinerei generațiuni memorabilul vot dat în unanimitate și cuprinzînd pe înșiși reprezentanții regimului privilegiilor, vot care a democratizat de-a pururea societatea română.

Și aicea, cîteva cuvinte spre a explica cum acest vot s-a dat de Adunarea-mumă din Iași și nu de acea din București.

Congresul din Paris, Puterile, după propunerile lordului Clarendon, a hotărît că populațiunile din Principatele Române vor fi consultate asupra viitoarei organizațiuni a patriei lor. Un volum întreg n-ar ajunge spre a descrie toate împrejurările, greutățile și conflictele prin cari am trecut, pentru ca să ajungem la alegerea și convocarea Adunărilor-mume din Iași și din București. Nu voi îndeplini această sarcină astăzi ; ea n-ar intra în marginile strîmte ale unei conferințe ; voi nota numai că Adunările-mume, de abia întrunite, au dat o direcțiune cu totul opusă activității lor.

Adunarea din București s-a mărginit numai a se rosti în privința organizațiunei politice a țărilor române, zicînd ca principiu, și poate că avea cuvînt, că de vreme ce Europa deja recunoscuse țărilor române deplina autonomie, apoi Europa nu avea misiune de a interveni în organizațiunea dinăuntru a statelor române. Adunarea din București proclamă numai bazele organizațiunei politice, adecă cunoscutele pe atunci patru puncte :

Autonomia Principatelor.

Unirea lor.

Neutralitatea țărei și

Un guvern reprezentativ constituțional.

Aceste puncte, o dată recunoscute de Europa, aparținea națiunei române, din nou convocată a se rosti asupra tuturor cestiunilor privitoare la organizațiunea dinăuntru.

Adunarea-mumă din Iași n-a urmat tot așa. Noi, reprezentanții moldoveni, în privința dorințelor noastre pentru orga-

https://biblioteca-digitala.ro

nizaţiunea politică a statului român, am urmat pe fraţii noştri, reprezentanţii Munteniei ; şi noi am cerut recunoaşterea autonomiei ţărei, neutralitatea şi regimul constituţional parlamentar ; dar n-am voit a ne opri aici. Făcînd rezervele noastre în privinţa dreptului ce voia Europa a-şi însuşi, adecă de a interveni în organizaţiunea dinăuntru a unei ţări a cărei autonomie nu se pune în îndoială de nici o putere europeană, totuşi am crezut că era bine — şi astăzi recunosc că bine am făcut — să exprimăm Europei şi chipul nostru de vedere în privinţa reformelor dinăuntru, adecă cum înţelegem noi să facem din patria noastră un stat european, o societate europeană şi democratică.

De la întîiele noastre şedinţe, Adunarea din Iaşi a făcut un program despre deosebitele cestiuni asupra cărora înţelegem a ne rosti. Acest program cuprinde un plan întreg de reforme : organizaţiunea politică, administrativă, financiară, drepturile şi îndatoririle cetăţenilor, reforma clerului, desfiinţarea clăcei şi emanciparea proprietăţei şi toate celelalte reforme cari băteau la uşă.

Noi ne ziceam, cu drept cuvînt, că a arăta Europei dorinţele noastre de a ne europeniza patria era a atrage simpatiile şi sprijinul marilor puteri şi a însăşi opiniei publice din străinătate. Credeam c-am nemerit urmînd acest drum.

Comisiunea internaţională, compusă din reprezentanţii Marilor Puteri şi întrunită în Bucureşti, şi-a însuşit mai toate dorinţele exprimate de Adunarea ad-hoc a Moldovei, şi pe acestea şi-a întemeiat raportul său către Congres. Pe dorinţele Moldovei s-a întemeiat şi Europa în elaborarea şi încheierea Convenţiunei de la Paris, care, cuprinzînd soluţiunile rostite de noi moldovenii, ne-a fost octroiată[1] şi a şi fost primită de noi ca o adevărată Constituţiune pînă la înlocuirea ei prin Statutul din 2 mai 1864 şi prin Constituţiunea noastră naţională din 1866.

În Adunarea noastră ad-hoc, punctele principale ale reformelor fură încredinţate spre studiare la deosebite comisiuni rînduite din sînul Adunărei. Statornicirea drepturilor politice ale

[1] *octroiată* — acordată (fr. *octroyer*).

https://biblioteca-digitala.ro

românilor fu încredințată unei comisiuni compusă din Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu, Costache Rola, D. Miclescu, I. Fotea, D. Cozadini și I. Chrisanti. Raportor era numit repauzatul Vasile Mălinescu.

În ziua de 29 octomvrie 1857, Vasile Mălinescu ceti raportul său asupra punctului VII, atingător de egalitatea înaintea legei, accesibilitatea tuturor românilor la toate funcțiunile statului, așezarea dreaptă și generală a contribuțiunilor, supunerea tuturor la conscripțiunea militară.

Proiectul de încheiere a fost modificat prin cîteva amendamente în considerante propuse de Dimitrie Rallet : apoi Adunarea, prin sculare și ședere, a adoptat în unanimitate și cu aclamație desființarea privilegiilor de clase.

Vicepreședintele Constantin Negri, felicitînd Adunarea pentru votul ei, a adăogat că abnegația vechilor clase privilegiate arată patriotismul care insuflă Adunarea, căci era un act ce avea a fi prețuit nu numai de nație, dar și de Europa și de istorie.

Actul votat, care abătea un arbore secular, este prea important spre a nu-l reproduce împreună cu subscrierile cetățenilor cari au dat țărei organizațiunea democratică de azi. Îl reproduc aici întreg, precum el este publicat în nr. 7 al *Buletinului ședințelor Adunărei ad-hoc a Moldovei :*

„Astăzi, anul una mie opt sute cincizeci și șapte, luna octomvrie în douăzeci și nouă zile ;

Luînd aminte că legile unui stat sînt sufletul său, că de la principiile care predomnesc la alcătuirea legilor atîrnă viața, puterea și p opășirea națiilor ;

Luînd aminte că singurul mijloc de a vindeca rănile de care pătimește astăzi țara este așezarea unor legiuiri înțelepte, îmbinînd datinele vechi, trebuințele de față și cererile veacului ;

Luînd aminte că respectul către legi este cea întîi condiție a trăiniciei lor ;

Că o lege atunci poate fi mai respectată, cînd, ieșită din sînul nației, va avea deopotrivă pentru toți aceeași măsură ;

Că dreptatea cere dar ca toți să fie egali dinaintea legei ;

Luînd aminte că cea mai sfîntă datorie a fiecărui este de a contribui la susținerea statului ;

https://biblioteca-digitala.ro

Că după datinele vechi, nimeni nu era scutit de la nici o îndatorire către stat ;

Că boierimea abia la 1737, prin hrisovul domnului Mavrocordat, pentru întîia oară s-a scutit de dajdie şi alte dări către visterie ;

Că în urmă, sprijinind sarcinile statului mai mult numai asupra unor clase, s-au făcut împovărătoare pentru ele ;

Luînd aminte că de la dreapta cumpănită aşezare şi repartiţie a contribuţiilor atîrnă nu numai prosperitatea materială a unei ţări, dar în parte chiar şi propăşirea ei morală şi intelectuală ;

Că cu dreptul este, ca, în măsură cum garantează statul la toţi deopotrivă toate foloasele şi îndemînările, de asemenea cu toţi să se supuie dărilor în proporţia averei lor fără deosebire ;

Luînd aminte că darea oamenilor la oaste este o îndatorire pentru paza ţărei şi siguranţa fiecăruia cetăţean ;

Că, precum oastea este menită a apăra patria comună, datori sunt cu toţi deopotrivă şi fără deosebire, să se supuie la conscripţia militară ;

Luînd aminte iarăşi că eficacitatea legilor atîrnă de la stricta lor punere în lucrare ;

Că meritul singur, fără nici un fel de altă consideraţie sau distincţie, trebuie în viitor să fie un titlu îndestulător pentru a putea ajunge la toate funcţiile statului ;

Că această putinţă trebuie a se recunoaşte fiecăruia ;

Că numai prin legiuiri înţelepte şi drepte, naţia română poate înainta pe calea propăşirei ;

Luînd în privire, în sfîrşit, că privilegiile de clase trebuie a fi desfiinţate ;

Adunarea ad-hoc a Moldovei doreşte a se adopta la viitoarea reorganizaţie ca principii fundamentale :

I. Privilegiile de clase vor fi desfiinţate în România ;

II. Egalitatea tuturor românilor înaintea legii ;

III. Aşezarea dreaptă şi generală a contribuţiilor în proporţie cu averea fiecăruia, fără deosebire ;

IV. Supunerea tuturor la conscripţia militară ;

V. Accesibilitatea pentru toţi românii la funcţiunile statului.

https://biblioteca-digitala.ro

Votează *pentru* șaptezeci și trei de membri și anume dd: p. sg. sa episcopul Nectarie Hermeziu, p. sf. sa episcopul Filaret Scriban, p. sf. sa episcopul Calinic Miclescu, preacuviosia sa arhimandritul Neofit Scriban, preacuviosia sa arhimandritul Melchisedec, sf. sa economul Dimitrie Mateaș, Dimitrie Miclescu, Constantin Bădărău, Dănilă Balan, dr. A. Fătu, Dimitrie Cozadin, Bazile Mălinescu, Mihail Kogălniceanu, Iancu Docan, Gheorghie Mașian, dr. C. Vîrnav, Dimitrie Savin, Niculae Cananău, Ștefan Călin, Simion Stanciu, Sebastian Canano, Alecu Jianu, Constantin Morțun, Gheorghe Vîrlan, Teodor sin Pavel, Dimitrie Grigoriu, Grigorie Balș, Mihail Jora, Constantin Ostahi, Dimitrie Gheorghiadi, Gheorghe Sturdza, Constantin Sturdza, Grigorie Vîrnav, Iancu Levărdă, Constantin Roset, Dimitrie Krakte, Ion a Babei, Petru Brăescu, Ion Roată, Vasile Sturdza, Alecu Teriachiu, Ioniță Hrisanti, Vasile Balaiș, Constantin Iacovaki, Lascar Catargiu, Iancu Fotea, Răducanu Sava, Alecu Cuza, Grigorie Suțu, Manolaki Costaki, Vasile Stan, dr. Costin, Niculae Carp, Constantin Sturdza (Vaslui), Ion Olariu, Dimitrie Ghidionescu, N. Catargiu, Nicolae Bosie, Pandelachi Croitoriu, Nicolae Iamandi, Lazăr Galiardi, Iancu Cantacuzin, Grigorie Costaki, Constantin Știun, Ion Roșca, Timofti Sacalov, Dimitrie Rallet, Constantin Hurmuzaki, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Constantin Rola și Constantin Negre.

Iar *contra* nu a fost nimene. S-au abținut de a vota d. Dimitrie Romov. N-au fost față la votare înalt preasfinția sa mitropolitul și dd. Iordachi Pruncu, Vasilie Nicolau.

Conform § 79 din Regulamentul Adunărei, viceprezidentul declară că Adunarea a încuviințat."

Sancțiunea acestui vot a dat-o Europa mai cu deosebire prin articolul 46 al Convențiunei din Paris.

Națiunea întreagă a acceptat marea reformă și fiecare, foști domni, boieri mari, boieri mici, trepte privilegiate, au primit reforma egalitară, lepădînd chiar fără legi speciale tot ce deriva din vechiul regim, tot ce semăna chiar cu vechiul regim. Așa, fără chiar lege specială, boierii s-au dezbrăcat de titlurile bizantine, cari formau *arhondologia* română și s-au supus la dările generale către stat.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru istorie voi aminti că numai doi boieri, foşti privilegiaţi, s-au arătat împotrivitori marei reforme : în Moldova, repauzatul vornic Iordache Beldiman s-a refuzat de a plăti contribuţiunea personală, lăsînd de a i se împlini căciula pentru acoperirea acestei dări ; în Ţara Românească singur repauzatul Ioan Manu a urmat a subscrie pînă la moartea sa „Ioan Manu, mare vornic".

III

Emanciparea ţăranilor

Vin acum la ultima şi marea reformă operată de generaţiunea mea ; desfiinţarea clăcei, emanciparea braţelor şi deplina împroprietărire a ţăranilor pe pămînturile muncite de ei.

A face istoricul cestiunei rurale în ţările române este a scrie însăşi istoria a trei secule de împilări făcute poporului român. Tomuri întregi ar trebui spre a arăta cum domnii români, veniţi din Maramureş şi din Făgăraş, spre a funda statele române, Moldova şi Muntenia, au găsit aceste ţări nu pustiuri, ci locuite de populaţiuni zdravene, moşnaşe şi libere ; cum acestea, în cursul veacurilor şi sub domnii cei mai valoroşi, drept răsplată a lungilor lupte ce au susţinut pentru apărarea şi mărirea marei moşii, patria, au fost prefăcuţi în robi, lipiţi pămîntului sub nume de *rumîni* sau de *vecini*. Ca ţărani blînzi şi răbdători, aceştia au răbdat munca şi iobăgia, dar pururea, la ivirea oricărei inimi de domn mai bune, necontenit au sperat şi au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic, Alexandru Papadopol-Calimach, a descris două zile din istoria secolului din urmă, cari, în bolta neagră a tiraniei şi a cruzimei, strălucesc ca singure două stele, ca singure două puncte luminoase — zilele de 3 august 1746 şi 6 aprilie 1749 cînd în Bucureşti şi în Iaşi, sub un domn fanariot, Adunările cu sobor au desfiinţat *rumânia şi vecinătatea*.

https://biblioteca-digitala.ro

Dezrobirea *de jure* a țăranilor români s-a proclamat prin aceste două acte memorabile. Însă *rumânii* și *vecinii* au continuat de a mai fi priviți ca țiganii, de a mai fi vînduți ca țiganii, tatăl la unul, mama la altul, fiul la un al treilea și f ca la un al patrulea cumpărător ; dar țăranii, deși decretați slobozi, tot au rămas lipiți pămîntului, continuînd a munci tot anul fără milă și cruțare moșiile boierești și mînăstirești.

În tot secolul al XVIII-lea statul, luînd în privire că numai țărănimea plătea dări, că numai țărănimea purta toate sarcinile publice ; văzînd sărăcia și apoi chiar fugirea peste hotare a populațiunei rurale, se încearcă a regula această muncă, a pune cap nesațului proprietarilor de moșii.

O literatură întreagă formează urbariile [1], ponturile [2] și așezămînturile pentru determinarea muncei, dar vreo prefacere mare nu se opera cu toată protecțiunea domnilor și îngrijirea visternicilor de a îmbunătăți soartea materiei impozabile [3], singura care era chemată a umplea lada visteriei. Forța lucrurilor era mai puternică decît chiar legiuirile domnești.

Țăranul era singurul factor, singurul venit al boierului ; și nu trebuie să ne mirăm de aceasta, dacă chiar după promulgarea art. 46 din Convențiunea de la Paris, care rostea că se va proceda fără întîrziere la reviziunea legei care regulează relațiile dintre proprietarii de moșii și cultivatorii de pămînt, în vedere de a îmbunătăți soartea acestora din urmă — în anul 1862, în plin Parlament, întîiul prim-ministru al României Unite proclama tristul și durerosul adevăr că brațele țăranului constituiau capitalul proprietarilor.

Ce reformă, ce ușurare se putea face cînd domnii aveau dinaintea lor pilda morței silnice a bătrînului Grigorie Ghica Moldoveanul, căzut victimă... a plîngerilor și intrigilor boierilor către Poartă, pentru că domnul patriot ușurase condițiunea muncitorilor de pămînt, regulînd și mărginind munca lor la 12 zile în cursul unui an.

---

[1] *urbariu* — registru în care erau trecute proprietățile funciare.

[2] *pont* — condiție de învoială agricolă impusă țăranilor.

[3] cei obligați să plătească birurile, adică mulțimea țăranilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă este cu neputință de a mă întinde asupra cestiunei rurale în trecut ; voi atinge numai faptele petrecute în timpurile generațiunei mele, acele fapte la cari am asistat sau ca spectator sau ca împreună-făptuitor.

Ideile de emanciparea țăranilor români nu le-am avut numai eu, culese în timpul vieței mele de student la Universitatea din Berlin ; le-au avut toți junii mei contemporani, fie că ei s-au adăpat la sorgintea[1] civilizațiunei germane, fie că ei s-au nutrit de civilizațiunea franceză. Toți cîți ne-am întors în țară din școlile străine ne-am dat de misiune : dezrobirea țăranilor de lanțurile iobăgiei, a pontului și a clăcei ; constituirea proprietății mari și mici ca proprietate liberă și absolută, ca proprietatea occidentală. De aceea oricînd, în țară sau în străinătate, junimea română, în adunările sale, a fost chemată a se rosti despre reformele cari trebuie a se introduce în România, întîia reformă, care prima pe toate celelalte, era emanciparea țăranilor.

La 1840, tinerii români din Paris ținură o întrunire în care Costache Negri proclamă necesitatea împroprietăririi țăranilor, ca o reformă de care atîrna însuși viitorul statului român. În 1846, Nicolae Bălcescu a publicat în *Magazinul istoric* lucrarea sa asupra stării sociale a muncitorului plugar în statele române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți. Astăzi încă această lucrare este pledoierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marei reforme, care de abia s-a putut săvîrși în 1864. Cuvintele lui Bălcescu în curînd aveau să pună cestiunea la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți își însușiră soluțiunea cestiunei ca un țel nobil al activității vieței lor.

Doi ani în urmă, în 1848, revoluțiunea din București, prin proclamația sa, adresa următoarele frumoase cuvinte în favoarea țărănimei române :

„Poporul român împarte dreptatea deopotrivă la toți și dreptatea o dă pentru toți și mai vîrtos pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei

[1] *sorginte* — izvor, sursă de informații.

https://biblioteca-digitala.ro

adevărați, ce au fost defăimați atît îndelung cu numele glorios de *român*, ce au purtat toate greutățile țărei prin munca lor de atîtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit, au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari înșiși și au drept înaintea generozității proprietarilor, înaintea dreptății patriei — își cer o părticică de pămînt îndestulă pentru hrana familiei și vitelor sale, părticică răscumpărată de atîtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer și patria le-o dă, și patria iară, ca o mamă bună și dreaptă, va despăgubi pe fiecare proprietar de mica părticică ce o va da săraculuì, ce nu are pămîntul său, după strigarea dreptății, după glasul Evangheliei, după inima cea frumoasă a românilor, în care au aflat parte străinii întotdeauna, necum frații lor, hrănitorii lor, tăria lor cea adevărată. Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează ; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează ; săteanul fără pămînt se face proprietar și tărie neînvinsă celor mai avuți în folosul tuturor și în paguba nimului ; visteria va despăgubi pe toți !"

În Moldova, junimea refugiată la Cernăuți formula și ea programul său politic, economic și social sub titlul de *Dorințele partidului național din Moldova.* Redacțiunea mi-a fost încredințată mie, carele am și publicat acest act într-o broșură. Iată punctul privitor la cestiunea țărănească, cum se zicea pe atunci :

„Art. V — A se oborî boierescul și a se face proprietari pre toți gospodarii săteni, dîndu-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpîni a pămîntului ; această despăgubire și modul ei se vor hotărî de cea întîia Obștească Adunare..." Pe urmă urmează, după acest punct, o lungă expunere a motivelor legale și ale necesităților economice cari reclamau această reformă. Această reformă a rămas numai ca o profesiune de credință a viitorului, pentru partidul național ; realizarea reformei a fost însă statornic urmărită de propuitorii ei în toate ocaziunile și în curs de 16 ani, pînă la 1864.

Nu a fost tot așa în Țara Românească.

Îndată după proclamarea guvernului provizoriu s-a orînduit o comisiune compusă de reprezentanți ai proprietarilor

https://biblioteca-digitala.ro

mari și de deputați săteni ca să dezbată amănuntele reformei și despăgubirea cuvenită proprietarilor ; vicepreședinte acestei comisiuni era bătrînul Ioan Ionescu, fratele. iubitului nostru coleg Nicolae Ionescu, și care astăzi își petrece adîncile sale bătrînețe la proprietatea sa Bradul, din județul Roman.

Dezbaterile acestei comisiuni, publicate în „Pruncul Român", sunt foarte instructive și sunt dator a recunoaște că partea frumoasă și serioasă a dezbaterilor nu au făcut-o proprietarii reprezentați prin d-nii Leng, Robescu și Lahovari (nu li se spun prenumele în protocoale). Preotul Neagu, deputații săteni Bada, Ene Cojocaru și Scurtulescu se deosebesc din contră prin seriozitatea cuvîntului, temeinicia argumentelor și chiar elocința cu care au apărat cauza țărănească. Un singur cuvînt n-a fost rostit propuind luarea pămînturilor lucrate de țărani fără o deplină despăgubire.

La întrebarea făcută de reprezentanții proprietarilor : cu ce țăranii, săraci cum sunt. vor putea despăgubi pe proprietari ? Deputații țărani, ridicînd brațele lor înegrite de arșița soarelui și pline de rănile muncei silnice, le-au răspuns : „Cu aceste brațe robite, noi am muncit veacuri și am purtat toate cheltuielele stăpînilor de moșii ; libere, brațele noastre vor munci îndoit și fiți siguri că nu vă vom lăsa păgubași de ce dreptatea țării va hotări să vă plătim." Acest limbagiu în gura țăranilor, în loc de a liniști, întărîtă reacțiunea. Strigătele lor din zi în zi se ridicau mai tare, ele își găsiră un vinovat răsunet în tabăra dușmanilor mișcării naționale...

Locotenența domnească slăbi înaintea acestei reacțiuni, și prin decretul său, purtînd numele lui Tell, Eliad și N. Golescu, cu data de 19 august 1848, ea suspendă ședințele comisiunei sau, mai drept vorbind, desființă însăși comisiunea. Locotenența merse mai departe : ea ordonă chiar pe cale executivă îndatorirea sătenilor de a face arăturile de toamnă !

Negreșit că această măsură era de natură a agita populațiunile rurale și a le face a-și pierde încrederea în hotărîrile locotenenței domnești, hotărîri cari purtau titlul de *Dreptate și Frăție* și erau făcute *în numele poporului român*. Locotenenții princiari se siliră a liniști spiritele prin o nouă procla-

https://biblioteca-digitala.ro

mațiune ce o am sub ochi. Ea este datată din 6 septembrie 1848 și se silește a găsi o scuză a măsurilor silnice decretate mai înainte în contra proclamațiunei din 11 iunie, luînd ca pretext că cele mai multe moșii din Țara Românească fiind date cu arendă, contracciii ar încerca pagube și ar alerga la pretenții neprecurmate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce au silit pe guvern la luarea măsurilor poruncite pînă astăzi, Locotenența socotește însă de netăgăduită datorie a sa de a da în cunoștința țărei, că încă de la 11 iunie articolul 13 al proclamației este consfințit și clăcașii vor fi scutiți și liberi de clacă, de iobăgie, de ziua de plug și de carul de lemne, fără a mai putea nici o silă a-i mai întoarce la aceste îndatoriri asupritoare.

Dumnezeu să aleagă din aceste decrete contrazicătoare!

. . . . . .

Revoluțiunea a fost înăbușită și cu dînsa înăbușite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul sînge al pompierilor eroi, vărsat în Dealul Spirei, a salvat onoarea patriei în doliu. După aceea jugul secular s-a reîntemeiat mai rare și mai crud asupra grumazilor bieților țărani și aceasta sub protecțiunea baionetelor străine.

Se subscrise Conveniiunea de la Balta-Liman. Adunările legiuitoare se suspendară și, în locul domnilor aleși de țară și pe viață, se numiră în Constantinopol, cu aprobațiunea Rusiei, doi domni numai pe șapte ani, Barbu Știrbei în București și Grigorie Ghica în Iași. În acele zile de restriște, Providința dădu însă țăranilor o mîngîiere prin calitățile domnilor nounumiți. Barbu Știrbei era un bun și înțelept administrator și Grigorie Ghica era un bun patriot, o inimă generoasă aprinsă de iubirea poporului său.

După dispozițiunile luate de Curțile *suzerane* și *protectrice*, precum se zicea pe atunci, domnii numiră două comisiuni, însărcinate de a elabora nouă proiecte de reformare a relațiunilor dintre proprietarii de moșii și dintre cultivatorii de pămînt. Aceste proiecte, o dată făcute, ele fură întărite printr-un

https://biblioteca-digitala.ro

hatișerif al sultanului și publicate apoi de către domni în ambele principate.

Noile legiuiri se resimțiră de agitațiunea țărănească.

În Țara Românească, autorii mișcării naționale proclamaseră emanciparea țăranilor prin desființarea clăcei și împroprietărirea lor ; această proclamație devenise pentru țăranii munteni o evanghelie, o legendă. Proprietarii, de altă parte, tăgăduiau țăranilor orice drept asupra moșiilor. Vodă Știrbei, mare proprietar, introduse dar în legiuirea sa acest din urmă ordin de idei : tăgada țăranului a orice drept asupra pămîntului, chiar a acelor drepturi cari le erau recunoscute de secoli, recunoscute, în cele din urmă, chiar de Codul Caragea.

Țăranii fură clasificați în noua legiuire de simpli *chiriași.* La fiecare șapte ani, stăpînii aveau dreptul de a izgoni de pe moșie prisosul populațiunei, fără despăgubire, chiar pentru casele și sădirile lor ; mai rău decît în Turcia, decît în Dobrogea, unde, la intrarea lor, românii au găsit legea otomană recunoscînd ca proprietate *mülk,* adecă proprietate absolută, casa și sădirile țăranilor, fie musulmani, fie creștini.

Însă aplicarea acestei legi a găsit o împotrivire hotărîtă, absolută din partea țăranilor în toată Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevoltîndu-se nicăierea, precum veacuri au făcut și părinții lor, țăranii resignați, dar sperînd timpuri mai bune, drept singură împotrivire au stat cu brațele încrucișate, în loc de a le pune la muncă.

Această atitudine fermă a dat de gîndire și domnului vodă Știrbei, bun administrator și mare gospodar ; el înțelese toată gravitatea situațiunei, el lăsă dar să se realizeze acea ce însăși legiuirea sa zice, că legiuirea avea de scop numai ajungerea la săvîrșire de alcătuire sau tocmeli agricole de bunăvoie săvîrșite între proprietarii de moșii și între cultivatorii de pămînt. Și așa se și întîmplă : mai nicăieri noua legiuire nu fu pusă în lucrare ; proprietarii se mulțumiră să li se dea de către țărani dijma din semănăturile făcute de ei, să li se lucreze cîteva pogoane ca *rușfet* [1] și să li se dea cîte una sau două podvezi, iar moșia întreagă rămase în folosul țăranilor.

[1] *rușfet* — obligație de a munci suplimentar pentru boier.

https://biblioteca-digitala.ro

Această reformă era departe de principiul creării micei proprietăți, proprietății absolute și individuale urmărite de generațiunea progresistă. Legea lui vodă Știrbei... a îngreuiat mult aplicarea legei rurale din 1864.

N-a fost tot așa cu noua legiuire din Moldova.

Grigorie Ghica, de abia instalat domn, își formă noul său minister din bărbați luați din partidul național sau partizani ai noilor reforme, și anume : Alexandru Sturdza, președinte de Consiliu și ministru de interne, bărbat carele, în calitate de vistier, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a arătat pururea cu mare îngrijire pentru țărani, ca materie impozabilă ; el luă de director pe Costache Rola ; prințul Gheorghe Șuțu, la Departamentul de Finanțe, avînd ca director pe Ioan Silion ; Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de stat ; la Departamentul Justiției, Petru Roset-Bălănescu, părintele lui Nicolae Roset-Bălănescu, ministru de externe sub Cuza vodă și carele m-a ajutat mult la înlăturarea piedecelor și intrigilor în contra decretării și aplicării legei rurale din 1864 ; director al Ministerului Justiției a fost numit Dimitrie Rallet, acela carele în 1848 a scris o întreagă literatură în contra regimului lui Mihail Sturdza și îndeosebi *Plutarchul Moldovii ;* la Hătmănie sau Ministerul de Război a fost numit Teodor Balș, zis tînărul și viitorul caimacan, după retragerea din domnie a lui Grigorie Ghica, la începutul războiului turco-rusesc din 1854 ; la Vornicia bisericească și Epitropia învățăturei publice, într-alte cuvinte la Ministerul Cultelor și Instrucțiunei Publice, a fost chemat Nicu Ghica-Comănești eanu, văr al domnului, patriot înflăcărat, spirit înalt, partizan înfocat al reformelor sociale și care întrunea în el toate calitățile bune, fără un singur defect, ale Ghiculeștilor ; șeful Poliției Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul și cel mai capabil bărbat de finanțe al României.

Cu un asemenea domn ca Grigorie Ghica vodă și cu așa miniștri, noua lege rurală nu putea să fie decît o lege de pro-

https://biblioteca-digitala.ro

gres, decît o lege blîndă, părintească pentru ţărani [1]. Noua legiuire consfinţi drepturile seculare ale ţăranilor, hotărî ca ogoarele ţărăneşti să fie alese şi stîlpite, ţăranii să nu poată fi strămutaţi din ele ; se desfiinţă dijma şi toate angariile lor. Munca datorită către stăpînii de moşii era bine determinată. Această lege era înainte mergătoare şi pregătitoare legei rurale din 1864. Dacă ea n-a produs efectele salutare cari se aşteptau de bunul domnitor, cauza trebuie căutată în atotputernicia proprietarilor, în slăbiciunea guvernului, care, prin însăşi instituirea sa, era provizoriu, şi prin urmare fără putere.

Iată în ce stare se găsea ajunsă cestiunea rurală, cînd Tractatul de Paris decretă că populaţiunile din ţările române vor fi consultate şi cînd în Adunările-mume, ţăranii, pontaşii, clăcaşii, iobagii veniră de luară loc alături cu foştii domni, cu boierii stăpîni de moşii, cu episcopii şi cu egumenii de la mînăstiri (şi aceştia erau stăpîni de moşii şi adesea mai impilatori pentru ţărani decît chiar boierii însărcinaţi cu datorii şi cu numeroasă familie).

În Adunarea din Iaşi, cu deosebire de cea din Bucureşti, cum am arătat mai sus, între alte reforme de organizaţie dinăuntru, a venit la ordinea zilei şi chestia legei rurale.

Deputaţii ţărani, în număr de 14, au venit în mijlocul nostru, slabi, purtînd pe fruntea lor stigmatele muncei silite şi pot zice chiar goi. De pudoare pentru străini şi pentru Adunarea în care ei intrau ca reprezentanţi a mai mult de un milion de impilaţi, unioniştii s-au grăbit a le înlesni cumpărarea de haine noi.

Ţăranii moldoveni, în dezbaterile Camerei, ca şi fiii lor în cîmpiile Bulgariei, au dovedit că în vinele lor curge încă sîngele romanilor, cuceritorii lumei. Respectuoşi, dar fără înjosire către nobilii lor colegi şi stăpîni, însă liniştiţi şi fermi, ei s-au arătat pururea demni chiar cînd în faţă li se tăgăduia drepturile, chiar cînd li se imputa lenea ca cauză a sărăciei lor ; ei în curînd, prin atitudinea lor, au ajuns a impune stimă

[1] Era o lege mai „blîndă" numai în comparaţie cu starea de şerbie de altădată, altminteri ea lăsa mai departe pe ţăran pradă exploatării nemiloase a boierului.

https://biblioteca-digitala.ro

chiar asupritorilor lor. Cu drept cuvînt dar li s-a aplicat numirea de *talpa casei*, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezentînd pe deputaţii pontaşi şi pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din această fotografie se află încă astăzi expusă în sala de conferinţe a Camerei noastre de deputaţi.)

În marea luptă pentru Unire, deputaţii ţărani au rezistat la toate încercările de corupţiune şi promisiunile separatiştilor ; ei au stat credincioşi alături cu unioniştii. Şi cînd, în ziua de 7 octomvrie 1857, în a şaptea şedinţă, Adunarea ad-hoc a votat, afară de două voturi, al logofătului Alecu Balş şi al locţiitorului episcopului de Roman, Hermeziu, propunerea pentru Unirea Principatelor prezentată de mine, şi cînd votul s-a proclamat de preşedinte, Ioan Roată, deputatul ţăranilor din judeţul *Putna*, a exclamat în gura mare în numele celorlalţi deputaţi clăcaşi : *Noi nu ştim a ura, dar Dumnezeu ştie a se îndura.*

În ziua de 9 noiembrie 1857, în a 16-a şedinţă a Adunării, repauzatul Anastasie Panu a dat cetire propunerei locuitorilor pontaşi exprimînd dorinţele ţărănimei. Această propunere este una din pleduariile cele mai elocinte în favoarea ţăranilor : ea descrie cu litere de foc suferinţele seculare ale muncitorilor ; altmintrelea nu contestă nici un drept, nu cere nimic gratuit de la proprietari, decît libertatea braţelor prin răscumpărarea *boierescului* (clăcei) şi prin urmare a rămînea în mîna lor ca proprietate absolută pămîntul cultivat de ei în puterea legilor de pe atunci.

Acest act, o adevărată plîngere a unui întreg popor, ar trebui să fie cetit şi reprodus în întregimea lui ; totuşi, în vederea scurtului timp ce-mi este dat, mă voi mărgini a ceti concluziunea lui ; iat-o :

„Suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorinţa cea mai mare pentru care ne rugăm zi şi noapte la Dumnezeu să se îndure, este căderea boierescului ; de aceea vroim să răscumpărăm şi toate acele cu care sîntem împovăraţi către boierii de moşii. Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm de robia în care suntem ; vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimănui, să fim numai ai ţării, şi să avem şi noi o ţară ;

https://biblioteca-digitala.ro

am îngenuncheat, am îmbrîncit cu toţii ; cum suntem, nu o mai putem duce îndelung ; nu voim să jicnim drepturile nimărui, dar nici al nostru să nu se întunece.

Din buni şi străbuni, noi am avut dreptul de a ne lucra pămîntul trebuitor pentru hrana noastră şi a vitelor noastre, fără să ne poată nimeni alunga de pe dînsul...

Să fie deci o Adunare Obştească unde să avem şi noi oamenii noştri ; să se cearnă şi să se dezbată drepturile boierilor şi drepturile noastre şi ceea ce o ţară va găsi că suntem datori, cu sudorile noastre vom plăti. Omul, ca să scape din robie şi să fie stăpîn la casa, vatra şi ogorul său, cu tragere de inimă va lucra şi se va răscumpăra."

Aceste cuvinte nimenea azi în România nu le va găsi revoluţionare şi comuniste,[1] pentru că faptele au dovedit că realizarea cererilor ţăranilor făcută în 1864 nu a scăzut valoarea proprietăţilor, ci din contra a înzecit-o, nici a făcut din ţărani despoitori comunişti ai moşiilor străine. Aceste cuvinte, repet, au stîrnit în 1857 o furtună în toată România, bineînţeles din partea stăpînilor de moşii ; căci ţăranii, avînd încredere şi în dreptatea cauzei lor şi în curajul şi sprijinul energic al apărătorilor lor, sperînd mai ales în dreptatea Europei, care-şi plecase auzul la strigătele de durere ale unui întreg popor, se ţinură liniştiţi. Deputaţii lor îşi sfîrşiră plîngerea lor prin aceste frumoase şi uimitoare cuvinte :

„...Mîntuirea noastră, după Dumnezeu, de la sfatul Puterilor o aşteptăm ; ele au luat şi ţin sorţii României în puternica lor mînă ; numai ele pot împlini măreaţa faptă de a scoate un popor din mormîntul în care a zăcut pînă acum. Biruinţele cele mari cîştigate se vor şterge de pe stîlpii cei înalţi pe care sunt scrise ; pietrele se vor preface iarăşi în nisip, dar învierea României, săpată adînc în inimile tutulor românilor,

[1] Ca adept al ideologiei burgheze, Kogălniceanu însuşi avea o imagine deformată despre ceea ce însemna comunism. Fiind un apărător al proprietăţii burgheze, el respingea orice act revoluţionar prin care s-ar fi făcut trecerea bunurilor acumulate prin exploatare în stăpînirea celor ce muncesc.

https://biblioteca-digitala.ro

trecînd din strănepoți în strănepoți, vor binecuvînta timpurilor viitoare numele întemeietorilor unui popor."

În toate județele proprietarii se adunară, formulară protesturi, jalbe, memorii, în vedere de a sprijini proprietatea și de a arăta ca false afirmările țăranilor.

Fură unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentanților Puterilor străine.

Propunerea țăranilor a fost trimeasă în cercetarea comitetelor proprietarilor mari și proprietarilor mici : ea a dat loc la discuțiuni înfocate, la învinovățiri teribile în contra țăranilor ; și ce este mai trist și mai dureros, este că acuzările cele mai violente, că refuzurile cele mai absolute de orice reformă în favoarea țăranilor n-au pornit din sînul comitetului proprietarilor mari, cît din sînul comitetului proprietarilor mici, acei cari aveau pe părțile lor de moșie cîte 5, 10, mult 15 clăcași. Aceștia țipau mai tare decît acei cari aveau mii de fălci și sute de pontași ; precum în faptă cei dintîi, în sărăcia lor, tractau pe clăcași mai rău (și întocmai ca pe țigani) decît boierii bogați, în inima cărora la mulți se aflau simțeminte compătimitoare pentru soarta clăcașilor și dintre cari mulți erau în capul reformei emancipatrice.[1] De aceea raporturile, și al comitetului proprietarilor mari și al proprietarilor mici, și majoritatea și minoritatea, nu cuprind nici o soluțiune ; dezlegarea cestiei nodului gordian se lăsa unei viitoare Adunări legislative, adecă unui viitor necunoscut.

Cînd în ziua de 18 decembrie raporturile comitetelor veniră în discuțiunea întregei Adunări-mume ad-hoc, marea sală a ședințelor Adunărei fu înconjurată de mii de proprietari alergați din toate ungherile Moldovei și chiar din județele învecinate ale Munteniei. Deputații cari erau pentru o soluțiune favorabilă cererei țăranilor fură mai ales asediați și amenințați de alegătorii lor. Eu eram în Adunarea din 1857 re-

[1] Aici Kogălniceanu deformează adevărul istoric, întrucît se știe că tocmai marii boieri A. Balș și B. Catargiu — s-au opus din răsputeri reformei agrare, căutînd și după decretarea ei să-i anuleze consecințele pentru a-și menține neștirbite întinsele latifundii de care era legată direct și puterea lor în stat.

https://biblioteca-digitala.ro

prezentant al proprietarilor mari din Dorohoi. Trei zile am fost, pot zice, răstignit de către moșnașii din acel județ, aduși anume ca să-mi închiză gura de a vorbi și să-mi lege mîna de a scrie. Mi se punea înainte că mandatul ce-mi dase nu era ca să dezbat cestiunea țărănească, ca să dau țăranilor moșiile lor, ci ca să întăresc și să unesc moșia cea mare, România. Cu lacrămi, dar, am trebuit să mă supun și să mă abțin de orice soluțiune radicală ; m-am mărginit a mă uni cu propunerea prezentată de Dimitrie Rallet și susținută de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni și alți partizani ai emancipării țăranilor, cari se mărginea a proclama în principiu *desființarea răsplătirei prin lucru a pămîntului ce se dă locuitorilor după așezămintele de astăzi*, și rezervarea Adunărei legiuitoare viitoare de a vota o lege, căreia să fie supuși și locuitorii și proprietarii, și care, dezvălind acele principii, să hotărască această chestie atît de importantă și demnitară pentru Principatele Unite.

Această socotință, pe lîngă subscriitorii de mai sus, mai cuprinde și subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora și Alecu Teriachiu, încă în viață, și a lui Neculae Cananău, Manolache Costache, Iancu Fotea și Costache Rola, trecuți în cealaltă lume.

Adunarea ad-hoc — pot zice asediată — a votat nu mai puțin decît zece propuneri ; nici una din ele n-a obținut majoritate, trimițîndu-se definitiva hotărîre la viitoarea Adunare legislativă.

Rezultatul dar a fost *negativ*. Un rezultat însă s-a dobîndit : despărțirea partidelor pe tărîmul chestiei rurale s-a efectuat, formîndu-se pentru întîia dată atunci, *în mod definitiv*, partidul liberal și partidul conservator, cînd mai înainte lumea politică din Moldova era împărțită numai pe tărîm politic, adecă partidul unionist și partidul separatist.

Cestiunea rurală a mai venit apoi în sînul Comisiunei Centrale de la Focșani ; ea a dat loc la lungi și furtunoase discuțiuni între liberali și conservatori ; majoritatea conservatoare a redactat, în fine, un proiect prin care țăranilor se libera brațele, dar li se smulgea bucățica de pămînt muncită

https://biblioteca-digitala.ro

de ei sute de ani, lăsîndu-li-se drept singură mîngîiere locuințele și cîteva prăjini de izlaz (imaș). Negreșit că acea soluțiune nu era ceea ce aștepta țărănimea după atîția ani amari de răbdare, negreșit că nu corespundea la prescripțiunile articolului 46 al Convenției din Paris. Țăranii însă, deși frămîntați de durere, rămaseră totuși liniștiți, dar de liniștea care precede furtuna, și furtuna o întețea însăși Comisia Centrală, care, fără știrea și aprobarea puterei executive, puse de se tipări și se împărți prin sate, în mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea.

Îndată după săvîrșirea Unirei, în luna iunie 1862, primul-ministru al României, Barbu Catargiu, apărătorul înfocat al proprietății absolute în posesiunea exclusivă a marilor proprietari, înfățișă proiectul de lege votat de Comisiunea Centrală. Discuțiunea asupra acestei legi, afară de timpul ce s-a întrebuințat în secțiuni, n-a reclamat mai puțin decît șapte lungi ședințe, de la 25 mai pînă la 6 iunie, și ședința din 1 iunie, cînd s-a dat votul definitiv.

Nu voi intra în amănunțimile acestor lungi discuțiuni, pentru că unii, și din cei mai principali sprijinitori sau împotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Centrală, sunt în viață ; și, cu toată rezerva și delicatețea ce aș întrebuința-o, m-aș teme să nu intru în personalități. Îmi va fi însă permis a spune și a mă mîndri de aceasta, că în două lungi ședințe, și anume în zilele de 25 mai și 1 iunie 1862, am combătut proiectul înfățișat prin două lungi discursuri, cari, fiecare îndeosebi, n-au ținut mai puțin de la patru pînă la cinci ore. Am avut de adversar puternic, și prin marele său talent și prin autoritatea sa de prim-ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare și mai convins orator al conservatorilor. În vehemența sa, el califica discursul meu de himeră, o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiță făgăduind multă blîndețe, cu trunchiul de aspic plin de venin și cu coada de șopîrlă măglisitoare *, învinuindu-mă că am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvînt, am sanctificat principiile lui Proudhon, care zice

* *măglisitor* — amăgitor.

https://biblioteca-digitala.ro

că proprietatea este o hoție ; că, în fine, am încheiat cerînd cu multă umilință a se da țăranului, ca un fel de milostenie, pămîntul ce-l cultivă astăzi.

Cînd asemenea cuvinte se rostesc de către un prim-ministru ca Barbu Catargiu și într-o Adunare ca cea din 1862, în care erau concentrate toate forțele conservatorilor întruniți din amîndouă țările, rezultatul nu putea să fie decît acel prevăzut.

În 11 iunie, aniversarea revoluțiunii din 1848, și două zile numai după moartea funestă a lui Barbu Catargiu, ucis la ușile Parlamentului prin o mînă criminală, din nenorocire rămasă necunoscută pînă astăzi — majoritatea Adunării, speriată și indignată de o crimă fără exemplu încă în analele țărilor române, nu mai ascultă glasul dreptății, ci, împinsă de ură și de răzbunare către țărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit, nici săvîrșit de ei — a votat ștergerea tuturor drepturilor țăranilor, luarea din mîinile lor a ogoarelor muncite de ei, dîndu-le însă drept mingîiere, ca pămînt comunal, trei pogoane la moșii de cîmp, două pogoane la moșii de mijloc și un pogon și jumătate la moșiile de munte, și aceasta încă nu ca proprietate absolută, ci numai ca pămînt arendat cu o chirie perpetuă, care urma mai tîrziu a se hotărî de către consiliul județean.

Iată tristul rezultat dobîndit într-un timp care n-a ținut mai puțin decît 14 ani, de la 1848 și pînă la 1862.

Discutată a fost cestiunea în mod contradictoriu între proprietari și între țărani în sînul Comisiunei Mixte din București la 1848 ; discutată a fost cestiunea în sînul Adunăreimume ad-hoc din Iași, din 1857 ; discutată a fost cestiunea în sînul Comisiunei Centrale legislative din Focșani ; discutată a fost cestiunea în prima sesiune a întîiului Parlament al României Unite ; și măsura emancipatrice, deși înțeleasă de chiar adversarii ei, deși studiată, coaptă prin atîtea și atîtea lungi și variate discuțiuni, tot se amîna din comisiune în comisiune, din Cameră în Cameră ; și țăranul român tot a rămas neclintit în speranțele sale, tot a rămas supus legilor în ființă și a urmat a fi modelul ordinei și legalității.

https://biblioteca-digitala.ro

Că legea votată de Cameră în ziua de 11 iunie, ca bat-jocură a aniversării zilei de 11 iunie 1848, cînd mişcarea naţională din Bucureşti a decretat marile principii politice şi sociale reclamate de poporul român, că acea lege, zic, nu putea avea fiinţă, nu putea fi aplicată, că era prin urmare moartă în însăşi ziua naşterei sale, au înţeles-o înşişi miniştrii cari au urmat ministeriului lui Barbu Catargiu. Însuşi bătrînul Arsachi, colegul şi coreligionarul repauzatului ministru şi urmaşul său în scaunul prezidenţial, n-a cutezat s-o supuie sancţiunei domneşti. Tot aşa a făcut şi ministeriul Kretzulescu care a succedat la putere ministeriul Arsachi.

Cînd, la 11 octomvrie 1863, am fost chemat în capul noului minister, am găsit proiectul în starea în care el a fost trimes de către preşedintele Camerei Preşidenţiei Consiliului de Miniştri.

Negreşit că nu aş fi cerut sancţiunea domnească la un proiect ale cărui temelii eu şi cu toţi liberalii de orice nuanţe le-am combătut cu toată energia într-un şir de 16 ani neîntrerupţi.

După ce în sesiunea Camerei din 1863 şi 1864, am prezentat proiectele de lege comunale şi judeţene, secularizarea mînăstirilor închinate şi neînchinate şi trecerea către stat a tuturor moşiilor mînăstireşti, reprezentînd a patra parte din teritoriul României — şi am obţinut votarea lor, pot zice, în unanimitate (adecă şi de către conservatori şi de către liberali) — şi alte legi de reforme liberale, în aprilie 1864, am înfăţişat, în fine, şi proiectul de lege rurală, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat în 1862 în opoziţiune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Centrală ; dar de aci lucrurile s-au încurcat într-un nod gordian. Numai pentru că proiectul de lege a fost prezentat şi că *Monitorul* a publicat în aceeiaşi zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publicaţiunile însă erau necesare pentru a linişti populaţiunile rurale agitate de publicitatea dată proiectului de lege al Comisiunei Centrale.

Ministerul şi-a dat demisia. Domnul nu a primit-o şi Camera a fost prorogată pentru ziua de 2 mai. În această zi de adu-

https://biblioteca-digitala.ro

nare, din momentul suirii la tribună a biuroului său, a declarat că nu voieşte a tracta cu mine nici cestiunea rurală, nici reforma legei electorale octroiată de streini prin Convenţiunea din Paris.

Mă opresc aici.

Descrierea cauzelor cari au provocat lovirea de stat din 2 mai, precum şi consecinţele acestui act afară din lege, nu pot forma obiectul unei simple conferinţe. Şi apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui încă o istorie de actualitate, şi nu cred că aş face bine dacă m-aş însărcina, cel puţin acum, cu facerea acestei istorii.

Mă voi mărgini numai a cita ca simple fapte înfăţişarea acestui proiect în dezbaterea Consiliului de Stat şi promulgarea sa în ziua de 14 august 1864.

Dezbaterea acestei legi a ţinut mai multe zile în Consiliul de Stat, prezidat de însuşi domnul. Şi aci simt o datorie de a exprima şi astăzi recunoştinţa mea vicepreşedintelui acelui corp învestit atunci cu puterile legiuitoare, Costache Bozianu, şi membrilor săi : A. Creţescu, G. Vernescu, A. Papadopol Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu şi cîtorva altor spirite luminate, cari m-au ajutat în greaua întreprindere.

Proiectul meu s-a modificat în bine, dar am găsit împotrivire la propunerea mea de a se aplica legea de îndată, adecă de la viitorul 23 aprilie 1865.

Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s-a unit şi domnul, n-a primit imediata aplicare, ci a amînat-o după trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire socială, amînată în aplicarea ei după trei ani atunci cînd ţara întreagă, proprietari, arendaşi şi mai ales ţărani, toţi în picioare, aşteptau cu nerăbdare o soluţiune definitivă şi imediată, o asemenea amînare, zic, însemna însăşi condamnarea şi sfărîmarea legei.

Imediat după votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea în mîinile domnitorului, declarînd că, în calitate de ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndestule mijloace de execuţiune, pentru ca, o dată ce se va lăţi Buna vestire a desfiinţărei clăcei, a liberărei braţelor şi a emancipărei ogoarelor lor de orice sarcini

https://biblioteca-digitala.ro

și angarie către stăpînii de moșii, să pot îndatora pe țărani trei veri de-a rîndul a mai face claca sau boierescul.

„În dosul fiecărui clăcaș mi-ar trebui cîte un jandarm, zisei domnului ; și dacă măria ta ai avea atîți jandarmi cîți sunt țăranii, și încă nu te-aș sfătui să faci de ei o asemenea întrebuințare și nici că ordinele măriei tale ar fi ascultate, pentru că și jandarmii (pe atunci se zicea „călărașilor", *dorobanți)* sînt clăcași sau fii de clăcași."

Vorba francezului *„la nuit porte conseil"* * s-a îndeplinit, spre fericirea țării, spre gloria domnului.

Cuza vodă, mai bine avizat și după o matură sfătuire cu el însuși, a cumpănit temeiurile importante ale aplicării imediate a marei reforme. Mi-a înapoiat dar demisiunea și m-a împuternicit să pledez înaintea Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la imediata aplicare a acestei legi. Consiliul de Stat și ministeriul am convenit ca legea să se puie în lucrare de la 23 aprilie 1865, împuternicit fiind însă guvernul de a înainta pînă atunci lucrările pregătitoare de constatare și de marcare, prevăzute prin noul așezămînt.

Primească aci recunoștința mea fostul meu coleg la acel minister și actualul meu coleg în Academie, d-l N. Kretzulescu ; nu mai puțin confund această recunoștință onorabilului d-l G. Vernescu și colegului meu în Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach, supraviețuitori, cu d-l Orbescu din acel luminat Consiliu de Stat, carele, puindu-se mai pe sus de toate considerațiunile și dificultățile politice de pe atunci, au împreună-lucrat și puternic contribuit la *săvîrșirea unei reforme care a schimbat fața economică a Romîniei.*

Legea s-a promulgat și publicat în ziua de 14 august și pînă în ziua de 15 ea a fost împrăștiată mai în toate satele României și în sunetul clopotelor cetiță și binecuvîntată în bisericile lor.

Legea a fost precedată de o proclamațiune a domnului *Către locuitorii sătești.* Această proclamațiune este testamentul politic al lui Cuza vodă.

* „noaptea dă sfaturi".

https://biblioteca-digitala.ro

Mari greşeli el a făcut, dar această proclamaţie nu va pieri nici din inima ţăranilor, nici din istoria României.

Să-mi fie permis a da cetire proclamaţiunei :

„Sătenilor !

Îndelungata voastră aşteptare, marea făgăduinţă dată voua de înaltele Puteri ale Europei prin art. 46 al Convenţiunei, interesul patriei, asigurarea proprietăţei fonciare şi dorinţa mea cea mai vie s-a împlinit.

Claca (boierescul) este desfiinţată pentru d-a pururea şi de astăzi voi sunteţi proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirei voastre, în întinderea hotărîtă prin legile în fiinţă.

Mergeţi dar, mai înainte de toate, la poalele altarului şi cu genunchele plecate, mulţumiţi atotputernicului Dumnezeu pentru că prin ajutorul său, în sfîrşit, aţi ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimei mele şi mare pentru viitorul României !

De astăzi voi sunteţi stăpîni pe braţele voastre ; voi aveţi o părticică de pămînt proprietate şi moşie a voastră ; de astăzi voi aveţi o patrie de iubit şi de apărat.

Şi acum, după ce cu braţul Celui de Sus am putut săvîrşi o asemenea mare faptă, mă întorc către voi, spre a vă da un sfat de domn şi de părinte, spre a vă arăta calea pe care trebuie să o urmaţi, de voiţi să ajungeţi la adevărata îmbunătăţire a soartei voastre şi a copiilor voştri.

Claca şi toate celelalte legături silite între voi şi între stăpînii voştri de moşii sunt desfiinţate prin plata unei drepte despăgubiri.

. . . . . .

Stăpîni liberi pe braţele şi pe ogoarele voastre, nu uitaţi mai înainte de toate că sunteţi plugari, că sunteţi muncitori de pămînt. Nu părăsiţi această frumoasă meserie, care face bogăţia ţării, şi dovediţi şi în România, ca pretutindeni, că munca liberă produce îndoit decît munca silită. Departe de a vă deda trîndăviei, sporiţi încă hărnicia voastră şi ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate, căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră şi moşia copiilor voştri.

https://biblioteca-digitala.ro

Îngrijiți-vă asemenea de vetrele satelor voastre cari de astăzi devin comune neatîrnate și locașuri statornicite ale voastre, din cari nimeni nu vă mai poate izgoni. Siliți-vă dar a le îmbogăți și a le înfrumuseța ; faceți-vă case bune și îndestulătoare ; înconjurați-le cu grădini și cu pomi roditori. Înzestrați-vă satele cu așezăminte folositoare vouă și urmașilor voștri. Statorniciți mai ales și pretutindenea școale, unde copiii voștri să dobîndească cunoștințele trebuitoare pentru a fi buni plugari și buni cetățeni.

Actul din 2 mai v-a dat la toți drepturi ; învățați dar pe copiii voștri a le prețui și a le bine întrebuința.

Și mai presus de toate, fiți și în viitor ceia ce ați fost și pînă acum, și chiar în timpurile cele mai rele, fiți bărbați de pace și de bună rînduială ; aveți încredere în domnul vostru, care vă dorește tot binele ; dați, ca și pînă acum, pilda supunerei către legile țărei voastre, la a cărora facere aveți și voi de acum a lua parte ; și în toată întîmplarea, iubiți România, care, de astăzi, este dreaptă pentru toți fiii săi.

Și acum, iubiților mei săteni, bucurați-vă și pășiți la munca de bunăvoie, care înalță și îmbogățește ; și Dumnezeul părinților noștri să binecuvînteze sămînța ce veți arunca pe cea întîi brazdă liberă a ogoarelor voastre."

Cîteva cuvinte și voi sfîrși.

Aplicarea legii rurale a dat loc pe alocurea și mai ales în Țara Românească, la dureroase strîmbătăți.

În Moldova, ogoarele țărănești fiind alese încă prin legea lui Grigorie Ghica din 1850, strămutarea posesiunei nu s-a făcut în genere decît în urma necesităților de comasare.

Nu a fost tot așa în Muntenia. Așa mai toate moșiile erau lucrate numai de țărani și pe toată întinderea, schimbîndu-se ogoarele mai anual, după necesitățile agriculturei ; a trebuit mai întîi dar a se aplica legea lui Știrbei vodă, adecă a se determina pe pămînt întinderea ogoarelor cuvenite țăranilor și de aci multe nedreptăți. [...]

Cînd 14 ani în urmă, țăranul român, soldat de linie sau dorobanț ori călăraș, după două sute de ani de umilință, în

https://biblioteca-digitala.ro

cîmpiile Bulgariei şi în faţa tăriilor Plevnei, a dat piept duşmanului, ţăranul român, zic, prin vitejia sa, prin înfruntarea morţei, a dovedit că astădată el avea o patrie de iubit şi de apărat şi că în spatele lui, dincoace de Dunăre, el avea pentru dînsul şi pentru familia sa, o părticică de pămînt, proprietate şi moşie a lui şi a copiilor săi.

. . . . . .

[„Analele Academiei Române. Partea administrativă şi dezbaterile", vol. XIII (1890—1891), pp. 255—300.]

https://biblioteca-digitala.ro

„Fiecare întreprindere, la început, este firavă ; se întîmplă în acelaşi chip cu teatrul moldovenesc, după cum a fost şi cu teatrele altor naţiuni. În loc de a vă arăta nemulţumirea şi de a prefera teatrul francez, trebuie să faceţi tot ce este posibil pentru încurajarea actorilor moldoveni, căci, socotiţi-vă, actorii francezi au avut modele şi joacă din tinereţe ; nu tot astfel stau lucrurile şi cu cei moldoveni : actori numai de ieri, fără a fi avut înaintea lor predecesori, ei joacă, fără îndoială, rău ; dar pe măsură ce vor juca, o vor face mai bine. Este totuşi un început şi fiece moldovean trebuie să-l încurajeze, întrucît teatrul contribuie mai mult decît orice la progresele literaturii naţionale şi a luminilor printre clasele de jos. Chiar de la apariţie, nu trebuie să pretindeţi teatrului moldovean de a vă oferi capodopere, căci pentru capodopere sînt necesari autori care să le producă şi pînă în prezent nu-i avem. Mulţumiţi-vă mai întîi cu traduceri ; piesele originale vor veni după aceea ; cînd tinerii literatori vor vedea că există o scenă naţională se vor înghesui să-i aducă tributul lor ; dar pentru aceasta trebuie răbdare şi, mai mult încă, interesul tuturor moldovenilor pentru o întreprindere care nu poate aduce decît bine poporului nostru."

(Din scrisoarea către surori trimisă din Berlin cu data de 21 mai/2 iunie 1837 — *M. Kogălniceanu : „Scrisori"*, Buc., 1913, pag. 176—177 — originalul în lb. franceză.)

„Materia este, Teatrul Naţional poate să înflorească ; dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegaţie de tot interes bă-

https://biblioteca-digitala.ro

nesc ; trebuie un interes de slavă, dorul binelui, și o mare hotărîre de a face jărtfi însemnătoare. Atuncea scena românească va fi artă, iar nu păpușerie".

(Din articolul „Teatru", *Dacia literară*, Iași, 1840.)

„Critica mea va fi o adevărată critică, adică va lăuda în conștiință ce este bun, va descuviința ce este rău, va înlesni propășirea literaturii, nu o va împiedeca. Totdeauna moderația va prezida la judecățile ei. Prin asemine critică, prin asemine discuții, în credință, mărginite în hotarele moderației, s-ar cinsti și autorii și literatura și într-acest chip s-ar putea uni pacea și adevărul. Într-alt chip, am fi nevrednici de a fi redactorii unii foi românești, dacă ne-am întrebuința pana spre a ni mulțămi patimi personale, simtiment ce nu este nicidecum în mine."

(Din recenzia la „Dochia și Traian" de Gh. Asachi — *Dacia literară*, Iași, 1840.)

„Într-o vreme, cînd mania de a fi autor este obștească, cînd cei mai mulți din scriitorii noștri caută care din care să producă mai ră proză și încă mai ră poezie, cînd vedem că mai toate publicațiile de astăzi sunt numai fleacuri, spuma altor literaturi, fără principii, fără tendință, fără vreun plan patriotic și numai și numai ca să înegrească niște hîrtie cu numele autorilor sau a traducătorilor, în o asemenea vreme, zic, trebuie să ne bucurăm cînd vedem că iesă la lumină și cîte o scriere bine compusă, originală și, ce este mai mult, hărăzită istoriei, tradițiilor și locurilor noastre."

(Din recenzia la „Dochia și Traian" de Gh. Asachi — *Dacia literară*, Iași, 1840.)

https://biblioteca-digitala.ro

„Toți poeții și poetașii în versurile lor imitează, unul pe Petrarca, altul pe Taso, un al treielé pre Lamartin, acesta pre Victor Hugo, celalalt pre Șiler, și de aceea mai nici unul nu compune poezii românești, ci ne dă numai niște neînsemnate copii a unor maiștri carii, dacă sînt numiți poeți mari, au meritat acest nume, tocma pentru că n-au imitat pre nimene, ci au urmat numai impulsia geniului lor. Un tînăr poet moldovan d. Vasile Alecsandri, vroind a ieși din cărarea obștească, și ascultînd numai gustul său și tradițiile naționale, a alcătuit o colecție de versuri, ce în adevăr și cu drept cuvînt se pot numi poezii românești. Această colecție sub titlul de „Doine" va ieși în curînd la Cantóra Foaiei sătești."

(Din „Almanah de învățătură și petrecere", Iași, 1843, pag. 87.)

„Civilizația este dară adunarea împreună a izbînzilor științifice și a izbînzilor politice.

Din aceasta, cea dintîi consecuenție ce urmează este că oricare să fie propășirile omului în arte, în știință, în industrie, dacă el nu-și izbîndește driturile sale ca cetățean, civilizația nu este deplină : a doua consecuenție este că cu cît se mărește numărul cetățenilor chemați la împărțeala comună a driturilor sociale, cu atît se lărgește cercul civilizației. Se poate deci încredința, cu toată siguranța, că ideea civilizatriță care domnește pe toate celelalte, este ideea care chiamă pe toți oamenii să vie să ia loc în marea obștime socială, în alte cuvinte, ideea că toți trebuie să fie deopotrivă."

(Din art. „Despre civilizație", *Almanah de învățătură și petrecere*, Iași, 1845.)

„Ni s-a adresat mustrarea că Steaua Dunării ia un ton prea pedagogic, și că are un aer mai mult de o carte scolastică de cît de un jurnal politic și literar. Această mustrare nu este una pentru noi. Din început am declarat că Steaua este o

https://biblioteca-digitala.ro

foaie *populară*; ea aspiră de a-şi forma publicul după ideile, principiile şi simpatiile expuse în profesia de credinţă din nr. 1. Acest public nu se compune pentru noi din bărbaţii de stat, şi din geniile politice pentru care nimică nu este necunoscut; noi nu scrim nici măcar pentru acei ce au cutrierat Europa, ba chiar nici pentru acei ce sînt în stare de a se abona la jurnalele străine de 15 şi de 10 galbeni. Ambiţia noastră este de a ne adresa la un alt public, care deşi mai numeros, a fost ţinut pînă acum departe de viaţa inteligenţii, care începe a se trezi, îşi cunoaşte puterea şi driturile, şi aspiră prin urmare a şti, şi apoi a şi lucra. Pentru acest public noi scrim; el n-a avut, ba putem zice că nici acum nu are mijloace de a se forma în ţară; şcoalele Europii sînt prea departe, jurnalele cele bune sînt scrise în limbi străine şi costă prea mult, iar şcoalele noastre sînt rare, şi literatura românească încă în faşe. Publicul însă are voinţă de-a învăţa; prin urmare epitetul de pedagog îl primim cu bucurie, dar în simţul cel mai nobil; şi dovadă că şi publicul aprobează programul nostru este numărul de opt sute abonaţi ce a dobîndit Steaua în mai puţin de cincisprezece zile, un număr neauzit pînă acum în Moldova, număr, cea mai mare parte, format din clase ce pînă acum nici citea. Unui asemine public, scump nouă, voim dintîi a-i lămuri înainte de a-i spune; dacă ar fi să rămînem neînţeleşi de majoritatea cetitorilor noştri, la ce ar fi ca să ne pierdem timpul puind negru pe alb? Maculatură este îndestulă în literatura noastră."

(Din editorialul ziarului *Steaua Dunării*, nr. 8, marţi 19 oct. 1855, apărut fără semnătură.)

„Nu de astăzi sînt campion al progresului; legea libertăţii, legea dignităţii ţării mele bate în inima mea, mai presus decît orice altă consideraţie individuală".

(Din editorialul scris cu prilejul desfiinţării sclavici în Moldova — *Steaua Dunării*, nr. 26, marţi 29 noiembrie 1855).

https://biblioteca-digitala.ro

„Vin acum la dumnealui marele logofăt și cavaleriu Alecu Balș. Dumnealui în loc să vie a ne vorbi ca deputat al țării, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aice, ne-a rostit opinia sa ca proprietar de 80.000 fălci pămînt. Mare avere, frumoasă avere ; nimene din noi nu o are. Însă este cineva care o are înzecit mai mare decît dumnealui deputatul de Putna. Acesta este un oare cine, care se numește țară, acea țară care o reprezentează această Adunare. Dumnealui deputatul ne zice că are 80.000 fălci. Ei bine, noi Adunarea avem mai mult decît chiar 800.000 de fălci, căci înfățoșăm țara.

Dumnealui deputatul ne zice că țara de abia a ieșit din agonia relelor trecutului, și apoi ca singură tămăduire cere urmarea lor, adică păstrarea statului-quo, numai păstrarea privilegiilor și imunităților și a tuturor consecințelor, care aduce după sine privilegiul nesprijinit de putere ; dumnealui însă știe singur cum se păzesc în țară privilegiile obștești și privilegiile particulare ; avem dinaintea noastră soarta privilegiaților.

Un rău pierde jumătate din puterea sa cînd îi cunoaștem originea. Răul țării noastre ni-l spune istoria, ni-l spun suferințele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem și va curge sînge și lacrimi. Răul țării noastre ni-l spune glasul poporului prin un proverb : „Schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor". Onorabilul deputat de Putna singur în această Adunare, singur în țară, care saltă de entuziasm, a cărui inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naționalitate, pentru Unire, care numai ea ne poate asigura și drepturile și naționalitatea, singur vine și ne zice că nu voiește să fim alta decît ceea ce am fost ; adică călcați în picioare... îngenuncheați în slăbiciune, atacați de cangrena corupției, înglodați în gunoiul abuzurilor.

Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a iroului patriei noastre să se împlinească.

Sînt acum trecuți 350 ani de cînd Ștefan cel Mare, pe patul morții și văzînd norii ce amenințau existența țării noastre, chemă pe Mitropolitul, pe Consilierii săi și pe fiul său Bogdan, și-i îndemnă singur el, carele 40 ani ținuse sabia în mînă tare și neînvinsă, și-i îndemnă singur ca să încheie o capitulație cu

https://biblioteca-digitala.ro

înalta Poartă, capitulație onorabilă și închizășluitoare ființei noastre ca nație, ca stat. „Iar dacă dușmanul vostru v-ar prescrie condiții rușinătoare, sfîrși el, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale, și va scula dintre voi pre *cineva,* care va așeza iarăși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte" [1].

Prorocia acum se împlinește. Uitați-vă, acei ce nu voiți a crede la spiritul național, care astăzi insuflă cinci milioane de români și spuneți dacă acest mare *cineva,* dacă țara întreagă nu este sculată și nu este vrednică de a fi iar o nație. Drepturile noastre erau călcate, naționalitatea era ca și îngropată ; cînd din mijlocul furtunilor rezbelelor se ridică curcubeul păcii, cînd noului Lazăr, populului românesc, adormit de trei seculi într-un somn tot atît de adînc ca și moartea, noul mîntuitor, Tratatul de la Paris, vine și-i zice „scoală-te și vino după mine", și Lazăr, și populul românesc se scoală, își aruncă giulgiurile de pe dînsul și se arată țării tînăr, plin de viață și plin de viitor.

Și tocmai în acest minut, oameni ai trecutului, veniți să ne faceți lauda trecutului, veniți să vă încercați să puneți o slabă stavilă căii unei nații ; vă refuzați de a crede în predicația iroului și sfîntului nostru ! Protestați în contra Unirii. O cred. Unirea este pentru țară, și dumneavoastră nu voiți nici țară nici nație."

(Din răspunsul dat lui A. Balș în cadrul ședinței Divanului ad-hoc din 7 oct. 1857 — *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României,* publicate de D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 229—230.)

[1] Aceste cuvinte ale lui Ștefan cel Mare l-au inspirat pe Alecu Russo în „Cîntarea României".

https://biblioteca-digitala.ro

„...noi suntem adunați aicea spre a constitua nu numai o societate, dar o naționalitate ; spre a ajunge la această mare ispravă avem a sfărma privilegiile izolate și a le înlocui prin drituri generale ; spre a putea izbuti avem dar mai presus de toate trebuință de puterea morală, care să ne susție neatîrnarea cugetului și puterea convingerilor.

Din lipsa unei prese cît de mărginite, noi ne vedem însă cei mai mulți nepregătiți pentru chestiile ce avem a desbate, ba ce este mai fatal, opinia publică, aceea care trebuie să ne sprijine, să ne lumineze, este încă mai puțin pregătită ; toate rațiunile sunt puse în joc, înainte ca noi să votăm, chiar să punem o chestie în discuție, intențiile noastre sunt răstălmăcite, cuvintele noastre clevetite, o presie morală este esersată asupra noastră ; tot pasul înainte, toată reforma cerută de trebuințele secolului este atacată și de oamenii trecutului și de acei cari pretind a ține cîrma progresului ; și din ce vine această tristă stare a lucrurilor ? Din cauză că nu sîntem pregătiți prin libere discuții, că flacăra publicității s-a stins în țara noastră, că nimenea nici din oamenii rutinei, nici din intitulații liberali, în învinovățirile lor asupra noastră nu consultă decît interesele lor, decît patimile lor sau inspirațiile strîmte ale unui patriotism de clopotniță.

Într-o asemenea tristă stare de lucruri, spre a nu ne rătăci, nu ne rămîne decît o cale de urmat, calea sfîntului adevăr, a eternei dreptăți...

...Interesul nației noastre este de a concentra toate elementele vitale ale țării, de a face ca toți fiii săi să nu aibă decît un singur interes, binele comun, să nu fie povățuiți decît prin o singură gîndire, prin o singură voință, patriotismul ; numai așa vom avea puteri în țară."

(Din cuvîntul rostit în ședința Divanului ad-hoc din 25 oct. 1857, în cadrul discuției despre libertatea cultelor — *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, publicate de D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 113—116).

https://biblioteca-digitala.ro

„Domnilor, este frumos de a avea multă popularitate: pentru un deputat nu există o răsplătire mai plăcută decît de a fi aplaudat; însă este ceva şi mai frumos şi mai plăcut, aceasta este datoria de a combate şi chiar de a muri pentru un princip de adevăr şi de dreptate! Acest princip, domnilor, este că trebuie să fim drepţi pentru toţi fiii României... Iată, domnilor, opinia mea liberă şi neîmpedecată: pentru mine fiecare fiu al ţării, fiecare pămîntean este român. Nu mă îngrijesc nicidecum, cum şi ce fel el se închină lui Dumnezeu. Aceasta este opinia mea; pre puţin îmi pasă de cele ce se zic şi se vuiesc afară. Calomnia, care este făcută să şadă la uşă, nu mă va strămuta din ceea ce văd că este bine şi folositor pentru ţara mea. Om liber, fiecăruia ce voieşte a-mi impune îi voi răspunde cu cuvintele stoicianilor: „Puteţi să-mi luaţi toate, numai pe mine însumi mie nu mă veţi putea lua!" Voi rămînea singur de ideea mea, şi cu toate aceste eu totuşi cred că ideea mea va triumfa, cred că curînd va sosi timpul cînd religia în România nu va mai fi un titlu de exclusie pentru nici un cetăţean: va sosi timpul cînd toţi vor fi români în iubita România."

(Din cuvîntul rostit în cadrul şedinţei Divanului ad-hoc din 12 noiembrie 1857 — *Acte şi documente relative la Istoria Renaşteriii României,* publicate de D. A. Sturza şi C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, pp. 229—230.)

„...acelora carii stăruiesc a crede şi astăzi că numai între boieri se găsesc oameni cu ştiinţă, capacitate şi independenţă răspund că voi recunoaşte boierilor dreptul exclusiv de a compune juriul îndată ce d-lor mi-ar dovedi că afară de cercul boierilor nu există decît ignoranţă şi servilitate. Eu însă socot că timpul a sosit ca să renunţăm la ideile şi la tradiţiunile boierismului."

(Din cuvîntul rostit în şedinţa de la 24 sept. 1859 a Comisiei Centrale de la Focşani — *Protocoalele Comisiunii Centrale*, protocolul I.X.).

https://biblioteca-digitala.ro

„Şi acum, o, domnilor, las *dreptul* deoparte ; şi mă voi adresa numai la inima d-voastră !

Nu voi mai chema în ajutoriul ţăranilor noştri decît umanitatea şi patriotismul d-voastră.

O ! fie-vă milă de un milion de ţărani, cari cu femeile şi cu pruncii lor, deşi ţinuţi afară şi departe de dezbaterile noastre, au ochii ţintiţi asupra dealului Mitropoliei, ca asupra soarelui mîntuirii, şi vă întind mînele !

O ! nu drămuiţi brazda de pămînt trebuitoare hranei ţăranilor. Gîndiţi la durerile, la patimele, la lipsurile trecutului lor. Gîndiţi la origina averilor d-voastră ; gîndiţi că cea mai mare parte din ele o datoraţi muncei şi sudoarei lor. Închipuiţi-vă că părinţii lor s-au luptat alături cu părinţii noştri pentru salvarea ţării şi a altariului. Gîndiţi că, mîne, poate, ora pericolului poate iarăşi suna ; că fără dînşii nu veţi putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile voastre, şi că odată ţara căzută, nu veţi fi decît slugile străinilor, cînd astăzi sunteţi în capul României, în capul unei ţări libere şi autonome.

Aduceţi-vă aminte că atunci cînd era ocupaţiune străină, mulţi din noi treceam otarul, iar ţăranii rămîneau şi ne păzeau moşiele şi averele !

Închipuiţi-vă care era soarta nenorociţilor noştri ţărani în acele triste timpuri.

Aduceţi-vă aminte că ei şi cu însuşi femeile lor adesea au fost reduşi la stare de vite... şi că oasele a mii de ţărani români, pînă astăzi încă, înălbesc cîmpiele Dobrogei şi ale Bulgariei !

O ! fie-vă, dar, milă de dînşii, fie-vă milă de ţara noastră.

. . . . . .

O ! de ce nu am elocvenţa trebuitoare, pentru ca glasul meu să poată triumfa de ideile egoiste, de fricele neîntemeiate, de interesele meschine, şi aşa să izbutim ca această mare şi naţională cestiune să se otărască nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tutulor, prin *unanimitatea Parlamentului român*. De s-ar face aceasta, ce mare şi frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate şi inteligînte ale ţării, ce renume pentru Adunarea legislativă, şi cît de sus am rădica naţiunea noastră în ochii Europei !

https://biblioteca-digitala.ro

Şi din contra, ce ruşine, ce decadenţie pentru noi, cînd am dovedi streinilor că nu avem putinţă de a fi, de a ne ridica la înălţimea misiunii noastre, că în mînele noastre era să întărim România şi că noi am îngropat-o de vie ; căci, nenorocind trei milioane de ţărani, nenorocită va fi şi ţara noastră ; şi moartă va fi România, cînd în o asemenea cestiune, noi, legiuitorii ei, am da pilda strîmbătăţei şi a nelegiuirei !

Şi să nu credem, domnilor, că prin un vot al nostru am înecat pentru veci dreptul ţăranilor.

Nu, domnilor, dreptatea nu piere..."

(Din finalul discursului „Îmbunătăţirea soartei ţăranilor" rostit în Adunare la 25 mai 1862.)

https://biblioteca-digitala.ro

„Kogălniceanu în literatura istorică a României și Alecsandri în literatura noastră poporană gioacă pînă la un punct rolul lui Columb în privința geografică.

America exista din ziua cuațiunii și o cunoscuseră de secoli întreprizii plutași din Scandinavia, dar marele genovez cel întîi a dat-o la lumină, și print-însul eșită la lumină ea va rămînea pentru totdeauna copilul lui Columb!

Tot astfel cronicile și doinele române nu sînt nici ele noi, și nu o dată le-au atins ici-colea în treacăt cîte un turist în undele vieții noastre naționale, însă numai Kogălniceanu și numai Alecsandri se pot făli de a le fi scos din întunerec, înfruntînd amîndoi, asemenea lui Columb, stupida indiferință și chiar invidiosul sarcasm al contimporanilor.

Lor li se explică pe deplin energicul vers al anticului poet: «plin de gloria ta, acest monument te cuprinde pe tine, deși nu este al tău.»

...Vor trece sute de ani, dar niciodată nu se va aluneca pe buze memoria lui Urechia, Costineștii, Neculcea etc., fără ca să nu apară în aceeași clipă de-naintea ochilor aceea a lui Kogălniceanu."

B. P. Hasdeu (*Columna lui Traian*, 15 sept. 1872)

„Împroprietărirea țăranilor este cea mai măreață operă a lui Kogălniceanu, îndeplinită cu generozitatea de inimă care împodobea măreața figură a nemuritorului Cuza-Vodă.

https://biblioteca-digitala.ro

El a fost în toată viaţa sa un democrat. Şi cuvîntul care s-a zis că, prin împroprietărire, Kogălniceanu a creat poporul românesc, are un mare înţeles. A ridica un popor de sub tirania iobăgiei, a-i reda drepturile lui, a-i deschide drumul către cultură şi independenţă, însemnează într-adevăr a-l crea. Şi aduceţi-vă aminte că această evoluţiune socială nu se îndeplinea în mod liniştit ; ea avea să lupte cu cea mai crîncenă răzvrătire, a claselor dominante, cărora li se răpea una din cele mai favorabile şi crude puteri de exploatare.

Patria ! era un cuvînt mare şi sfînt pentru el. Întocmit din toate elementele morale, sociale, intelectuale, vitale, care îi completează sensul său înalt, acest cuvînt lua întruparea unui Ideal !"

Traian Demetrescu („Adevărul" 1, 2 iulie 1891)

„Pe tribuna parlamentelor sau în întrunirile publice, el aducea cu sine aceeaşi lumină, aceeaşi limpeziciune de vederi, acelaşi metod de investigaţie şi expunere, de care dăduse dovadă ca profesor de istorie. Mai mult decît atît. Încordarea pasionată ce reclamă luptele politice crescuseră elocvenţa sa, dîndu-i o vioiciune, o vehemenţă, o aprindere, care nu e întotdeauna la locul ei pe o catedră. Acele raţionamente acumulate, cari, ca o armată bine disciplinată, se desfăşoară ca să atace şi se strîng ca să se apere, acele lovituri de logică ce se urmează fără întrerupere ca să facă pe adversar să-şi piardă poziţiunea, comunică vorbirii o căldură, o mişcare rapidă, o violenţă pătimaşe, ce se transmit uşor auditorului. Fiecare frază, fiecare vorbă are un accent : inteligenţa într-aripată de pasiune dă spiritului un avînt măreţ, îl face să înainteze cu majestatea impetuoasă a unui

https://biblioteca-digitala.ro

rîu ce se aruncă pe o clină repede şi fără nici o sinuozitate în mers. Adevărata elocvenţă este aceea care sfîrşeşte un raţionament, cu emoţiune, care păstrează unitatea ideilor prin unitatea pasiunii, care repetă mişcarea şi înlănţuirea faptelor prin mişcarea şi înlănţuirea ideilor. Cînd mînuieşte condeiul, ca şi cînd vorbeşte, Kogălniceanu este orator, adică face raţionamente limpezi şi bine susţinute, le exprimă în propoziţiuni bine alcătuite şi simetric întocmite, clădeşte un întreg edificiu de judecăţi, în care cea dintîi este urmată, în mod natural de a doua, fără soluţiune de continuitate, fără salturi violente, şi cînd escaladează prin o figură prea repede treptele unui raţionament prea lung, o face însoţită de acele mişcări sufleteşti cari mişcă şi încîntă pe cel ce-l ascultă."

Anghel Demetrescu („Epoca literară", 1896, nr. 1, 2, 3, 4 — reprodus după vol. „Opere", Buc., 1937, pp. 314—315).

„În timpul marilor lupte pentru Unire el a scos la lumină cel mai de frunte ziar politic ce a existat în Moldova intitulat *Steaua Dunării*, care a dat mişcării unioniste un puternic şi decisiv impuls. Îmi aduc aminte şi acuma cu ce ardoare, cu ce entuziasm, ceteam noi tinerii din vremea aceea articolele lui admirabile, ca frumuseţe de stil, ca putere de argumentare, ca avînt patriotic, articole care ne încălzeau inimile şi a căror influenţă a contribuit mult la realizarea visului secular al românilor."

N. Gane (discurs la mormîntul lui Mihail Kogălniceanu, — reprodus după vol. „Spice", ed. II, Buc., 1910, p. 103).

https://biblioteca-digitala.ro

„...un om genial, cel mai mare conducător cultural și politic pe care l-au avut românii în epoca modernă."

Nicolae Iorga („Oameni care au fost", vol. IV, p. 11).

„Cu suflet minunat înzestrat, căutînd să-și însușească încă din anii cei mai tineri, cît mai mult din cultura vremii, și înțelegînd, din cunoașteri adînci, care era și pentru noi drumul regenerării, îl întîlnim statornic unde gînduri nouă așteptau împlinirea lor."

Ovid Densusianu, („Literatura română modernă", vol. III, Buc., 1933, p. 26).

„În ochii posterității, Kogălniceanu apare mai ales ca om de faptă și ca un mare realizator social și politic... Dacă omul politic, omul de faptă, putea și era chiar nevoit să clădească în grabă și să nu-și întîrzie opera de construcție cu un criticism nepotrivit momentului, în schimb omul de cultură își începe activitatea cu o critică aspră. Statul modern a României trebuie creat ; cultura românească trebuie trezită. Cel dintîi cerea o adaptare deocamdată fără rezerve ; cea de-a doua cerea o primenire lucidă și o îndrumare sănătoasă. Kogălniceanu, spirit delaolaltă progresist și critic, a fost omul potrivit pentru amîndouă operele. Și caracteristica principală a personalității lui stă tocmai în această rară împerechere de criticism și încredere dîrză în necesitatea formelor noua."

Al. Philippide *(Adevărul literar și artistic,* 15 noiembrie 1936).

https://biblioteca-digitala.ro

„Ce bloc formidabil de stîncă, ce mare senior al trecutului ! Personalitatea lui se așterne dominatoare de-a curmezișul veacului al 19-lea la noi, sentințele lui își păstrează valoarea axiomatică în gîndirea omului. Privit în diversele ipostaze, de îndrumător cultural și istoric, de om politic cumpănind trebile sau țțele echilibrului internațional, cu cît îl apropii mai mult de orice parte, la orice punct al vieții sale, el cîștigă în fața celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăți normale deprinsă să puie la cîntar oamenii, stări și lucruri cu gîndul de a desluși limpede liniile mari ale trecutului unui popor, Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară (...), e cel dintîi creier românesc organizat în sens modern, care primește și elaborează problemele gîndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naționale."

Octavian Goga, 1936.

„...Mihail Kogălniceanu a fost și un foarte înzestrat literat, căruia Ursitoarele îi făcuseră parte de alese însușiri de observație, de un foarte substanțial umor, de o distilată ironie și de o «simțimîntalitate» (pentru a folosi chiar termenul său în straiul de acum un veac) atentă și gata să se aprindă de un întîi amor sau să se înduioșeze la ireparabila pierdere a unui poet ca Alexandru Hrisoverghi" !

Perpessicius, („Jurnal de lector", Buc., 1944, pp. 87—88).

„Opera lui Kogălniceanu s-a născut din cunoașterea vieții reale a celor mulți, săraci și obidiți («ridicarea țăranilor din starea înjosită» — zicea el în 1862) ; este impregnată de ostilitate față de asupritorii lăuntrici și dinafară («aristocrația ignorantă, sprijinită de Poarta Otomană și cler») de

https://biblioteca-digitala.ro

năzuința ca masele să-și făurească o conștiință cetățenească («fiecare cetățean are drept și îndatorire de a se ocupa de trebile statului») : de ideea că este necesar ca întregul popor să aibă drepturi egale de libertate și dreptate socială ; în sfîrșit de combativitate față de abuzurile guvernelor exploatatoare, susținute de dinastie. Acestea sînt valorile principale care fac pînă astăzi atît de prețioase bogata operă și activitatea politică a lui Kogălniceanu."

Dan Simonescu (Prefață la ed. „Scrieri alese", E.S.P.L.A., 1956).

„Darul de căpetenie al lui Kogălniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci cînd lumea nu-l avea ; și de a-l fi avut în formă constructivă, ardentă, fără sarcasm steril."

G. Călinescu, (Mihail Kogălniceanu în „Steaua" IX, 5 mai 1958).

https://biblioteca-digitala.ro

— *Moldau und Wallachei. Rumänische oder Wallachische Sprache und Literatur* von Michael Kogălniceano, Berlin, ianuarie 1837.

— Michel de Kogălnitsean : *Histoire de la Valachie, de Moldavi et des Valques transdanubiens,* Berlin, 1837.

— *Skizze einer Geschichte der Zigeuner, ihrer Litten und ihrer Sprache* von Michael von Kogalnitchen, Stutgart, 1840.

— Dacia literară subt redacţia lui Michail Kogălniceanu, Iaşi, 1840.

— *Două femei împotriva unui bărbat,* comedie într-un act, 1840.

— *Orbul fericit,* comedie în două acte de Axxx Nxxx, 1841.

— *Ilusii pierdute,* Iaşi, 1841.

— 200 reţete carte de bucate (cu C. Negruzzi), Iaşi, 1841.

— *Noul Acatist a Marelui Voevod Mihail Grigoriu,* Cernăuţi, 1848.

— *Dorinţele partidei naţionale a Moldovei,* 1848.

— *Letopiseţele Ţării Moldovei,* I—III, Iaşi, 1852, 1845, 1846.

— *Album istoric şi litteraru,* Iaşi, 1854.

— Déferere du ministére du 30 Avril 1860, prononcé par M. Kogălnicean devant l'Assamblée de Moldavie dans les séances du 15 et du 16 février 1861.

— *Adunarea electivă a Moldovei. Cuvînt în contra alegerii şi a elegibilităţii d-lui Alexandru C. Moruzi,* Iaşi, 1861.

— *Îmbunătăţirea soartei ţăranilor.* Cuvînt rostit în Adunarea Generală a României, şedinţa din 25 mai 1862, Bucureşti, 1862.

https://biblioteca-digitala.ro

— *Cuvînt asupra proiectului de organizare militară*, rostit în şedinţa Adunării de la 7 februarie 1864, Bucureşti, 1864.

— *Cestiunea Strousberg*. Cuvînt rostit în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 15/27 decemvrie 1871, Iaşi, 1872.

— *Cestiunea Universităţii din Iaşi înaintea Senatului*. Cuvînt rostit în şedinţele din 1, 2 şi 4 februarie 1877, Bucureşti, 1877.

— *Cestiunea Dunării*. Discursuri rostite în şedinţele Camerei deputaţilor din 1 şi 2 mai 1882, Bucureşti, 1882.

— *Programa de la Mazar Paşa*, Bucureşti, 1883.

— *Dezrobirea ţiganilor. Ştergerea privilegiilor boereşti. Emanciparea ţăranilor*. Discurs rostit în Academia Română, şedinţa solemnă din 1/13 aprilie 1891. Bucureşti, 1891.

— *Postume — Note de călătorie ale lui M. Kogălniceanu* în „Floarea Darurilor", 1907.

— *Cuvînt introductiv la cursul de Istorie naţională şi cîteva din discursurile în Divanul Ad-hoc al Moldovei*, Bucureşti, 1909, Biblioteca pentru toţi.

— *Scrisori*, 1834—1849, ediţie P. V. Haneş, Bucureşti, 1913.

— *Scrisori şi discursuri*, ediţie N. Cartojan, Craiova, 1939.

— *Opere*, I, Scrieri istorice, ediţie Andrei Oţetea, Bucureşti, 1946.

— *Scrieri alese*, ediţie Al. I. Ştefănescu, Bucureşti, 1948.

— *Scrieri alese*, E.p.t., ediţie Dan Simonescu, Bucureşti, 1956.

— *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Bucureşti, 1959.

— *Profesie de credinţă*, Biblioteca şcolarului, ediţia Geo Şerban, Bucureşti, 1962.

— *Scrisori. Note de călătorie*, col. Texte şi documente, ediţie A.Z.N. Pop şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

Despre

— Const. Erbiceanu : *Scurte notiţe biografice asupra vieţii şi activităţei marelui patriot şi distins cetăţean Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1891.

— A. D. Xenopol : *Mihail Kogălniceanu, discurs de recepţie la Academie*, Bucureşti, 1895.

— Lucreţia Rădulescu-Pravăţ : *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, Iaşi, 1913.

— Dimitrie Onciul : *Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1918.

— N. Cartojan : *Călătoria lui M. Kogălniceanu în Spania*, Bucureşti, 1919.

— N. Iorga : *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic şi românul*, 1920.

— N. Cartojan : *Mihail Kogălniceanu* (copilărie) la Lunéville, surghiunul la mînăstirea Răşca, „Convorbiri literare", 1913, 1915 ; M. Kogălniceanu la Berlin, „Arhiva Românească" 1939 : Pribegia lui K. în Bucovina la 1848 în *Lui Ion Bianu*, Bucureşti, 1921.

— I. Lupaş : *Leopold Ranka şi Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1937.

— Gh. Ungureanu : *Contribuţiuni la cunoaşterea activităţii lui Mihail Kogălniceanu ca avocat*, Iaşi, 1938.

— Const. Moisil : *Mihail Kogălniceanu şi heraldica naţională* în „Arhiva Românească", tom. III, Bucureşti, 1939.

— Iulia Frumuzache : *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu*, Bucureşti, 1940.

— Andrei Rădulescu : *Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1942.

— C. Zane : *M. Kogălniceanu, întemeietorul marei industrii textile în România*, Bucureşti, 1942.

— Teodor Bălan : *Din corespondenţa lui Mihail Kogălniceanu cu fraţii Hurmuzachi* (1840—1865) în „Arhiva Românească", tom. IX, Bucureşti, 1943.

— D. Popovici : *Concepţia istorică a lui Mihail Kogălniceanu*, în „Arhiva Românească", tom. X, Bucureşti, 1945—46.

https://biblioteca-digitala.ro

— Gh. I. Georgescu-Buzău : *Mihail Kogălniceanu, înoitorul*, Bucureşti, 1947.

— Lucia Pop : *Probleme de limbă la Kogălniceanu*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, nr. 1—2/1955.

— Andrei Oţetea : *Mihail Kogălniceanu istoric şi om de stat* în „90 de ani de viaţă academică în ţara noastră", Bucureşti, 1956.

— N. Bagdasar : *Concepţia istorică a lui M. Kogălniceanu* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1957.

— Virgil Cîndea : *„Historie de la Valachie" de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu* în „Studii şi cercetări de bibliografie", II, Bucureşti, 1957.

— G. Călinescu : *Mihail Kogălniceanu* în „Steaua" nr. 5, 1958.

— Constantin C. Angelescu : *Mihail Kogălniceanu director la Departamentul din Lăuntru al Moldovei în 1851—1852*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, Iaşi, 1958.

— Dumitru Hîncu : *Mihail Kogălniceanu*, col. „Oameni de seamă", Bucureşti, 1959.

— Augustin Z. N. Pop : *Catalogul corespondenţei lui M. Kogălniceanu*, Bucureşti, 1959.

— Geo Şerban : *Mihail Kogălniceanu în actualitatea vremii sale* în „Steaua" nr. 11/1961.

— Virgil Ionescu : *Mihail Kogălniceanu, contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale*, Bucureşti, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

TABEL CRONOLOGIC

https://biblioteca-digitala.ro

● **Copilăria, anii de studii (1817—1837)**

1817, 6/18 septembrie se naşte la Iaşi Mihail Kogălniceanu, primul copil al vornicului Ilie Kogălniceanu (30 ani) şi al Catincăi Stavilla (15 ani). („Neam de neamul meu a fost român, sînt răzăş, vechi băştinaş de pe Cogălnic...") ; primele învăţături, împreună cu Vasile Alecsandri, le ia de la călugărul transilvănean Gherman Vida ; în 1828 urmau amîndoi cursurile pensionului Cuénim, apoi ale Institutului de la Miroslava ; 1834, pleacă pentru studii în Franţa, iar peste un an în Germania („N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întîiul tron din lume") ; cunoştinţele acumulate le fructifică în lucrări menite să contribuie la cunoaşterea şi preţuirea poporului său : *Limba şi literatura română sau valahă, Schiţă asupra istoriei, obiceiurilor şi limbii ţiganilor, cunoscuţi în Franţa sub numele de boemieni* şi primul volum din *Istoria Valahiei, a Moldovei şi a valahilor de peste Dunăre*, apărute toate în 1837, făcînd dovada unui cărturar patriot.

● **Îndrumător şi cercetător (1838—1847)**

La începutul lui 1838 se reîntoarce la Iaşi : „cînd veneam de la universitate capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele ; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viaţă, noi principii" ; acestui scop era destinată *Dacia literară* — 1840 ; în acelaşi an preia conducerea Teatrului Naţional din Iaşi, împreună cu V. Alecsandri şi C. Negruzzi ; 1844 primul tom din *Arhiva românească* şi „romanţul" *Iluzii pierdute* ; noiembrie 1843 inaugurează la Academia

https://biblioteca-digitala.ro

EVENIMENTE ISTORICE

1817 : Se adoptă în Moldova Codul Callimach.

1821, febr. 22 : Intră în Moldova Al. Ipsilanti, conducătorul Eterei în timp ce în Ţara Românească izbucnea **răscoala** *lui Tudor Vladimirescu*. Aceste evenimente pun capăt domniilor fanariote şi deschid o eră nouă în istoria poporului nostru. („Revoluţiei, dar, de la 1821 îi sîntem datori cu cel întîi impuls ce am priimit, spre a ne îndrepta în căile patriotismului şi a civilizaţiei" — Kogălniceanu.)

1822 : Cel dintîi domn pămîntean în Moldova este numit Ioan Sandu Sturdza, sub care are loc mişcarea „cărvunarilor".

1828 : Conflict armat ruso-turc.

1829, sept. : Pacea de la Adrianopol, în urma căreia Pavel Kiseleff devine administrator al celor două ţări române.

1831, oct. : Obştească Adunare a Moldovei adoptă Regulamentul Organic.

1834, martie : Începe domnia lui Mihail Sturdza, unul din cei mai mari feudali ai Moldovei.

MIŞCAREA LITERARĂ

1816, dec. 27 : Prima reprezentaţie teatrală în româneşte organizată de către un grup de tineri moldoveni, cu **Mirtil şi Hloe**, prelucrare de Gh. Asachi după Gessner şi Florian.

1818, iunie : Se naşte *Vasile Alecsandri*.

1819, iunie : Se naşte *Nicolae Bălcescu*.

1829, iunie : Începe să apară prima gazetă românească în Moldova : „Albina Românească" sub conducerea lui Gh. Asachi.

1833 : Ia fiinţă la Iaşi Societatea de medici şi naturalişti.

1835, iunie 16 : Inaugurarea Academiei Mihăilene, unde vor fi profesori Eftimie Murgu, I. Ionescu de la Brad, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu.

1837, febr. 23 : Întîia reprezentaţie a Teatrului Naţional din Iaşi.
martie : Moare, tînăr, poetul Alex. Hrisoverghi.
Se naşte, la Humuleşti, *Ion Creangă*.

https://biblioteca-digitala.ro

Mihăileană din Iași întîiul curs de istorie națională ; preocupat mereu de dezvoltarea unei literaturi și culturi naționale originale, ia parte activă în 1844 la editarea revistei *Propășirea* ; ideile avansate susținute aici, precum și legăturile sale cu cercurile ostile regimului oligarhic al lui Mihail Sturdza îi vor aduce surghiunul la mînăstirea Rîșca. 1845 : în „Almanahul de învățătură și petrecere" publică eseurile politico-sociale : *Despre civilizație* și *Despre pauperism* — tot acum începe strîngerea în volum a vechilor cronici sub titlul *Letopisețile țării Moldovei* ; anul 1846 îl petrece în Franța (unde se întîlnește cu N. Bălcescu) și în Spania, în strînse raporturi cu cercurile revoluționarilor democrați, astfel că la întoarcerea în patrie, în 1847, adversitatea sa față de rînduielile feudale era și mai pronunțată.

- **Pe calea reformelor : realizarea Unirii (1848—1859)**

Evenimentele revoluționare ale anului 1848 îl conving pe Kogălniceanu că a sosit momentul unor reforme social-politice radicale ; sub vălul anonimatului redactează o *Protestație* în care proclamă egalitatea în drepturi și datorii, desființarea boierescului și a deosebirilor de stări, prefacerea în proprietari a locuitorilor săteni, eliberarea robilor particulari ; urmărit de autorități pentru ideile sale progresiste, este nevoit să se exileze la Cernăuți, unde redactează *Dorințele partidei naționale din Moldova*, manifest al tendințelor de prefacere națională, în care se formulează deschis dorința Unirii Moldovei cu Țara Românească („cheia de boltă a edificiului național") ; sub noul domn al Moldovei, Grigore Ghica, Kogălniceanu preia funcția de director la Departamentul Lucrărilor Pu-

https://biblioteca-digitala.ro

1844 ian. 31 : **Dezrobirea ţiganilor statului şi mănăstirilor din Moldova.**

1846 : Opoziţia împotriva domnului moldovean ia forme organizate prin înfiinţarea Asociaţiei patriotice, descoperită însă şi lichidată.

1848, 27 martie/8 aprilie : Adunarea de la hotelul Petersburg din Iaşi formulează **revendicările revoluţiei burgheze.** Domnul M. Sturdza ia măsuri de represalii. Partizanii revoluţiei — între care şi Kogălniceanu — sînt nevoiţi să continuie lupta în exil.

1849 : În urma Convenţiei de la Balta-Liman, pe scaunul Moldovei urcă domn Grigore Al. Ghica, adept al unor măsuri de liberalizare.

1853 : Trupele ruseşti ocupă Moldova, începînd ostilităţile împotriva Turciei.

1854 : Ocupaţia rusă înlocuită cu cea turco-austriacă pînă în sept. 1855.

1855, dec. : Grigore Ghica desfiinţează robia.

1856, febr. : Congresul de la Paris ia în dezbatere situaţia ţărilor româneşti, se pronunţă în favoarea unirii.

1840 : V. Alecsandri scrie **Farmazonul dela Hîrlău.**
Al. Donici publică în volum **Fabule.**

1844 : Apare „Propăşirea" cu concursul muntenilor I. Ghica şi Nicolae Bălcescu.

1846, febr. : În urma spectacolului cu **Jicnicierul Vadră** de A. Russo, autorul şi parte din actori sînt trimişi la mănăstire.
Din exilul său la **Soveja**, Russo se va întoarce cu numeroase poezii populare, între care şi **Miorita.**

1849, febr. 4 : Moare Costache Conachi.

1850, ian. 15 : Se naşte *Mihai Eminescu.*

1852 : V. Alecsandri publică primul volum de Repertoriu dramatic.
Ian. 30 : Se naşte *Ion Luca Caragiale.*

1854 : „Zorile" poetului D. Dăscălescu, înfocat partizan unionist.

https://biblioteca-digitala.ro

blice (1849—1850) și la Departamentul din Lăuntru (1851—1852), străduindu-se să introducă un spirit nou în administrația țării ; pune pe picioare, în 1853, prima fabrică de postav din Moldova ; 1854 — editează *Albumul istoric și literar* ; intensificarea mișcării unioniste găsește în Kogălniceanu cel mai însuflețit susținător : la 1 oct. 1855 apare sub conducerea sa *Steaua Dunării* („cel întîi ziar politic pe al cărui steag era scris : Unirea") ; prezența sa hotărîtă a dus la triumful deplin în alegerile pentru Divanurile Ad-hoc a partizanilor Unirii, împotriva reacțiunii conservatoare, separatiste ; de aici înainte el va lega neîntrerupt lupta pentru Unire cu desființarea privilegiilor boerești și inițierea reformelor democratice ; înfrîngînd manevrele opoziției boierești, partida națională în frunte cu Kogălniceanu a izbutit să asigure alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza și, implicit, înfăptuirea Unirii.

- **Apărătorul țărănimii** (1860—1864)

După o intensă activitate în cadrul Comisiei Centrale însărcinată cu elaborarea unor legi comune pentru cele două Principate Unite, Kogălniceanu este desemnat în 1860 ca șef al guvernului moldovean ; pentru faptul de a fi urmărit legiferarea transformărilor democratice și în primul rînd rezolvarea situației țărănimii, reacțiunea feudală, încă puternică, îl înlătură de la putere, în 1861 ; 1862, mai 25 : ține în parlament marele discurs *Pentru împroprietărirea țăranilor* ; chemat din nou în fruntea guvernului în 1863, Kogălniceanu își concentrează forțele în direcția reformei agrare, menită să consolideze actul Unirii ; ca urmare a poziției sale ferme,

https://biblioteca-digitala.ro

voarea drepturilor la autonomie şi decide convocarea Divanurilor ad-hoc.

25 mai/6 iunie : Ca expresie a avîntului mişcării unioniste, ia fiinţă la Iaşi societatea „Unirea".

1857 : La 22 sept./4 oct. se deschide la Iaşi Divanul Ad-hoc. În şedinţa din 7/19 oct, la propunerea lui Kogălniceanu, divanul se pronunţă pentru Unire.

1859 : Adunările elective, recent alese, îşi încep activitatea în ambele ţări sub influenţa elementelor pro-unioniste.

5/7 ian. : **La Iaşi este desemnat domn Alexandru Ioan Cuza.**

24 ian. : **Şi la Bucureşti scrutinul indică domn pe acelaşi** Al. I. Cuza.

1861, 11/23 dec. : După lungi tergiversări, puterile garante recunosc **Unirea.**

1862, 24 ian. : **Se deschide prima Adunare a României.**

8/20 iunie : Şeful guvernului conservator, Barbu Catargiu, este asasinat.

1863 : Se consolidează alianţa dintre conservatori şi liberalii radicali, cunoscută sub denu-

1855 : „România literară" strînge în jurul ei scriitori din toate ţările româneşti.

1858 : B. P. Hasdeu scoate la Iaşi, pentru scurt timp, săptămînalul „România".

1862 : Apare, mai întîi în „Revista Română", romanul lui Nicolae Filimon „Ciocoii vechi şi noi".

1864, iulie : Înfiinţarea Universităţii din Bucureşti.

1865 : În spiritul tradiţiei fundată de Kogălniceanu, B. P. Hasdeu începe să publice „Arhiva istorică a României". În acelaşi an dă şi cartea despre **Ioan Vodă cel cumplit.**

1867, martie 1 : Primul număr al „Convorbirilor literare".

1869, noiembrie 12 : Moare Gh. Asachi.

1870, aprilie 15 : Debutează la „Convorbiri literare" Eminescu publicînd **Venere şi Madonă, urmată de Epigonii.**

august : B. P. Hasdeu deţinut

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Ioan Cuza decretează reforma agrară în august 1864, prin care se punea capăt rînduielilor feudale în relaţiile dintre boieri şi ţărani, chiar dacă aceştia din urmă nu vor fi cu totul eliberaţi de servituţile trecutului.

● **Consolidarea statului naţional : Independenţa** 1865—1877)

În ianuarie 1865, intrigile boereşti duc la înlăturarea lui Kogălniceanu de la cîrma ţării ; totuşi, el nu renunţă la principiile sale şi în Adunarea Deputaţilor (1866—1868) va continua să **apere reformele democratice în vederea consolidării statului naţional** ; aceeaşi va fi poziţia sa şi ca ministru de interne între 17 noiembrie 1868 şi 24 ianuarie 1870 ; între timp, la 16 septembrie 1868, fusese ales membru al Academiei Române ; lunga guvernare conservatoare de după 1870 are în Kogălniceanu un adversar neîmblînzit ; condiţiile externe favorabile nasc în rîndurile românilor speranţa obţinerii deplinei autonomii ca stat suveran, eliberat de suzeranitatea otomană ; la 3 aprilie 1877 este numit Kogălniceanu ca ministru de externe, trecîndu-se imediat la încheierea alianţei cu Rusia împotriva Turciei ; **la 9 mai 1877, Kogălniceanu putea să declare înaintea Adunării Deputaţilor : „Sîntem independenţi ; sîntem naţiune de sine stătătoare...** Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci pot, zice, de secole, şi mai cu deosebire de la 1848 încoace". Ţăranii, împroprietăriţi de Kogălniceanu la 1864, au consfinţit prin jertfe de sînge independenţa naţională a României.

https://biblioteca-digitala.ro

mirea de monstruoasa coaliție, îndreptată împotriva lui Al. I. Cuza și a reformelor preconizate de el.
13/25 dec. : Guvernul Kogălniceanu reușește să impună Adunării legea secularizării **averilor mănăstirești.**

1864, martie : Aducerea în discuția Adunării a legii pentru împroprietărirea țăranilor dă loc la discuții furtunoase.

1866, febr. : Complotul burghezo-moșieresc îl înlătură pe Cuza pentru a aduce un domn străin, împotriva voinței poporului.

1867 : România participă la Expoziția Universală de la Paris.

1868 : Manifestații de nemulțumiri în țară din cauza infeudării economiei naționale intereselor străine, austro-prusace (afacerea Stroussberg).

1870 : Războiul franco-prusian, marcat în București prin manifestații pro-franceze.
„Mica" revoluție de la Ploiești cu un caracter anti-monarhic.

1871, martie : La București au loc demonstrații populare republicane.
cîteva zile la Văcărești, bănuit de legături cu revoluția ploieșteană, de care nu fusese străin nici Caragiale.

1871 : Se naște *Nicolae Iorga.*

1872 : Întîiul volum al lui Macedonski : **Prima Verba.**

1874 : Odobescu scrie : **Pseudokineghetikos.**

1877 : În fruntea Teatrului Național din București este numit director Ion Ghica pentru o perioadă de patru ani.

1879, ianuarie : Debutul teatral al lui Caragiale cu **O noapte furtunoasă.**

1880, mai 21 : Se naște *Tudor Arghezi.*
noiembrie 5 : Se naște *Mihail Sadoveanu.*

1881, iulie 1 : „Contemporanul", condus de Gherea, își începe apariția ce va dura un deceniu.

https://biblioteca-digitala.ro

● **Credincios idealurilor democratice (1878—1891)**

Cu aceeaşi ardoare cu care luptase împotriva manevrelor cercurilor conservatoare, Kogălniceanu se împotriveşte după 1878 intrigilor şi demagogiei liberale. Credincios idealurilor democratice pe care le arborase din prima tinereţe, el n-a obosit să denunţe orice încălcare şi trădare a lor. Incomod pentru cercurile politice la putere, el este părăsit şi izolat ; la începutul anului 1891 se sărbătorea jubileul de 25 de ani de la fondarea Academiei Române, cu care prilej Kogălniceanu face un lung expozeu asupra principalelor evenimente petrecute sub ochii şi cu concursul său, evocînd dezrobirea ţiganilor, ştergerea privilegiilor boiereşti, emanciparea ţăranilor ; n-avea de unde să ştie că acesta era chiar testamentul său politic ; peste puţine luni, plecat la Paris să-şi îngrijească sănătatea, muri sub bisturiul chirurgului ; era în ziua de 20 iunie 1891, orele 10 dimineaţa.

https://biblioteca-digitala.ro

1872, oct.: Ia fiinţă Asociaţia generală a lucrătorilor din România.

1877 : **Independenţa de stat a României** este consfinţită prin lupta eroică, alături de Rusia, împotriva puterii turceşti asupritoare.

1878 : Congresul de la Berlin.

1879 : Noua guvernare liberală obţine pentru un timp colaborarea lui Kogălniceanu.

1883 : Nemulţumirea creată de dictatura personală a lui Brătianu duce la crearea „opoziţiei-unite" pe care o sprijină şi Kogălniceanu.

1888 : Au loc în ţară un lanţ de răscoale ţărăneşti, reprimate violent.

1889 : Conservatorii revin la guvern.

1883, decembrie : **Prima ediţie a poeziilor lui Eminescu,** îngrijită de Maiorescu.

1884, noiembrie 13 : Premieră cu **O scrisoare pierdută.**

1888 : A. D. Xenopol începe să publice **Istoria românilor.**

1889, iunie 15 : Moare Eminescu. La înmormîntare asistă şi Kogălniceanu.
dec. 31 : Moare Creangă.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Studiu introductiv 5
Notă asupra ediției 36

I *Scrieri literare și istorice*
A Soirées dansantes [Adunări dănțuitoare] 41
Iluzii pierdute... un întîi amor 55
Fiziologia provincialului în Iași 79
Note de călătorie în Spania 89
Tainele inimei 102

B Introducție [la Dacia Literară] 125
Teatru 129
[A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldova — introducere] 131
Arhiva Românească : Introducție 141
Gheorghe Șincai 144
Viața lui A. Hrisoverghi 147
Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională 161
Letopisețele Țării Moldovei — Prefață 180

II *Scrieri politice*
Discurs cu privire la Unirea Principatelor 189
Discurs cu privire la acordarea de drepturi politice pentru toți locuitorii țării 194
Discurs cu privire la reglementarea relațiilor dintre țărani și proprietari 212
Discurs la alegerea lui Alex. I. Cuza ca domnitor 222
Discursul ținut din partea deputaților moldoveni în Adunarea de la București 224

https://biblioteca-digitala.ro

Amendament și discurs la articolul 145 din Proiectul de Constituție referitor la stabilirea Capitalei țării 228
Profesie de credință 236
Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor 239

Fragmente 281

Aprecieri critice 291
Bibliografie selectivă 297
Tabloul cronologic 302

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LYCEUM

Colecție enciclopedică

Profesori, părinți și elevi!

1. *Colecția* „LYCEUM" are un profil enciclopedic, cuprinzînd volume de literatură, de informare literară, artistică, științifică, axate pe principalele materii predate în licee. Prioritate vor avea numerele destinate studierii și aprofundării literaturii române și universale.

2. Succesiunea tematică a *Colecției* „LYCEUM" va fi asigurată de o armonioasă îmbinare a lucrărilor de umanistică (istorie, literatură, muzică, arte plastice etc.) cu lucrări din domeniul științelor exacte (matematică, astronomie, fizică, chimie, științele naturii, geografie etc.).

3. *Colecția* „LYCEUM", legată în cel mai înalt grad de cerințele școlii, de programa școlară pentru clasele IX—XII, își propune să extindă sfera preocupărilor sale dincolo de cerințele stricte ale procesului de învățămînt, oferind cititorilor săi ediții de un profil cît mai variat și mai complex — la nivelul accesibilității de vîrstă.

https://biblioteca-digitala.ro

4. *Colecția* „LYCEUM" reprezintă nu numai un instrument necesar al activității didactice, dar și un eficient stimul în lărgirea orizontului intelectual al tineretului studios.

5. *Colecția* „LYCEUM" apare sub egida unor autori și editori de prestigiu, iar textele sînt însoțite de un aparat critic judicios întocmit (studiu introductiv, tablouri cronologice, bibliografie, note) și prevăzute, în funcție de cerințele tematice, cu reproduceri de artă, fotografii, desene, planșe, hărți, schițe.

https://biblioteca-digitala.ro

AU APĂRUT:

N. Bălcescu	**ROMÂNII SUPT MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL vol. I—II**
Grigore Alexandrescu	**VERSURI ŞI PROZĂ**
Hortensia Papadat-Bengescu	**CONCERT DIN MUZICĂ DE BACH**
Hortensia Papadat-Bengescu	**DRUMUL ASCUNS**
Vergiliu	**ENEIDA**
Grigore Ureche	**LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI**

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor responsabil : LEIA DERERA
Tehnored. CONSTANȚA VULCĂNESCU

Dat la cules 03.06.1967. Bun de tipar 21.09.1967. Apărut 1967. Comanda nr. 8027. Tiraj 60.140. Hîrtie Tipar înalt B de 63 g/m² 760×1080.. Coli editoriale 17,09. Coli de tipar 9,75. A. 4356 C.Z. pentru bibliotecile mici 3 R — 96.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 376 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 6

„Personalitatea lui se aşterne dominatoare de-a curmezişul veacului al 19-lea la noi, sentinţele lui îşi păstrează valoarea axiomatică în gîndirea omului. Privit în diversele ipostaze, de îndrumător cultural şi istoric, de om politic cumpănind trebile sau iţele echilibrului internaţional, cu cît îl apropii mai mult de orice parte, la orice punct al vieţii sale, el cîştigă în faţa celui mai exigent analist. Pe seama unei judecăţi normale deprinsă să puie la cîntar oameni, stări şi lucruri cu gîndul de a desluşi limpede liniile mari ale trecutului unui popor. Kogălniceanu apare cu o semnificare cu totul particulară (...), e cel dintîi creier românesc organizat în sens modern, care primeşte şi elaborează problemele gîndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naţionale."

Octavian Goga, 1936

Editura tineretului

https://biblioteca-digitala.ro